STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 01236

YIDISHE GESHIKHTE

Heinrich Graetz

Permanent preservation of this book was made possible by
Leon & Eleanor Eidels
in honor of
Simon Levit

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

דר. ה. גרעץ

יידישע געשיכטע

דריטער באַנד

פון הורדוס'עס צייט ביז דעם אונטערגאַנג פון יהודה

מיט אַ פאָרװאָרט װעגן גרעץ און זיין ביאָגראַפיע פון פ. לאַחאָװער
דער היסטאָריקער אַלס קינסטלער און שרייבער פון יעקב פיכמאַן
גרעץ און זיין מאָנומענטאַל װערק פון דר׳ יצחק שיפּער

פערלאַג ב. שימין װאַרשע / פּאַרקיף געז. „צענטראַל" װאַרשע

Printed in Poland

PROF. DR. H. GRAETZ
HISTORJA ŻYDÓW

Druk. Sikora i Mylner, Warszawa,
Nowolipki 6.

די צייטען פון דער הורדוס=דינאַסטיע

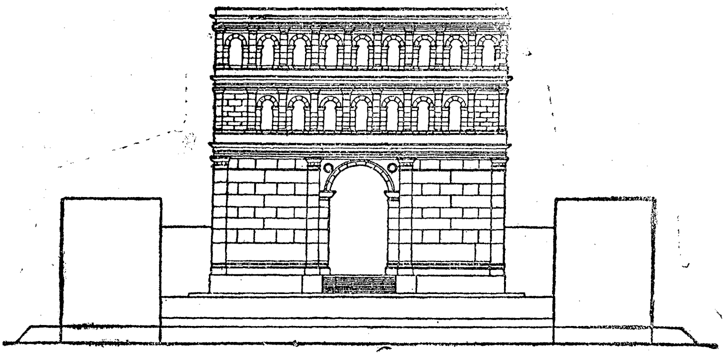

דער בית־המקדש פון הורדוס

ערשטעס קאפיטעל

הורדוס

(פון 37 ביז 4 פאר דער קריסט. ערא)

דריי און דרייסיג יאהר האט זיך דאס לאנד געפונען אין דעם צושטאנד פון אייביגע איבערקעהרעניש׳ען, בירגער־מלחמות און בלוטיגע אונרוהען — דאס זענען געווען די גסיסה־יאהרען פון דער יהודה׳שער זעלבסטשטענדיגקייט און פון דער חשמונאי׳שער דינאסטיע. אין דעם פערלויף פון דער בלוטיגער עפאכע האט דאס פאלק פערלוירען הונדערטער טויזענדער פון זיינע בעסטע קינדער אין פערביטערטען קאמפף מיט די אינערליכע און אויסערליכע שונאים; יהודה׳ס גורל איז שוין אבער לאנג בעשלאסען געווען: צוזאמען מיט׳ן גאנצען מזרח איז זי אויך ארונטערגעפאלען אונטער דעם פראטעקטאראט (אויבערשטע הערשאפט) פון דער מעכטיגער רוים, און ביי די אונאויפהערליכע אויפשטאנדען און נישט־לאיאלע ארויסטרעטונגען פון דער יהודה׳שער בעפעלקערונג, איז דעם אדומי׳שען יועץ פון חשמונאי׳שען הויף, אנטיפאטאר׳ן, גאנץ לייכט געווען, זיך צו געווינען די סימפאטיע פון די רוימישע בעלי־בתים. און ביי דער סימפאטיע אליין האט זיך דער געשיקטער אנטיפאטאר נישט אבגעשטעלט — אלס איבערגעגעבענער בעשיצער פון די רוימישע אינ־

מיטעסען געליבט עם איהם, אריינצונעהמען ביסליכווייז אין זיינע הענד די גאנצע פאקטישע מאכט איבערן לאנד, און נאך א גאנצער רייהע בלוטיגע איבערקעהרענישען און ברודער-מלחמות בעקומט ענדליך זיין זוהן הורדוס די מעגליכקייט, זיך אוועקצוזעצען אויף דעם יהודה'שען טראָן.

הורדוס האט איינגענומען יהודה מיט דער הילף פון רוימישע סאלדאטען, און אין די גאנצע פיער און דרייסיג יאהר פון זיין הערשען האט דאס פאלק נישט אויפגעהערט צו קוקען אויף איהם, ווי אויף א פיינדליכער מאכט, וואס האט זיך אריינגעריסען אין הארצען פון יהודה, און פערשוועכט איהרע הייליגסטע טראדיציעס; פון די אלע איבערגעלעבטע אונרוהען און בלוטפערגיסונגען איז אבער דאס פאלק שרעקליך אויסגעמאטערט געווען און האט אראבגעבויגען דעם קאפ פאר דער רוימישער מאכט, וואס איז געשטאנען הינטער די פלייצעס פון זיין אדומי'שען הערשער. הורדוס ווידער, פון זיין זייט, האט זיך איצט אויך גאנץ ווייניג גערעכענט מיט דער סימפאטיע פון פאלק, און זיין גאנצע ארבייט איז געווען נאר, צו בעפעסטיגען די הערשענדע מאכט אין זיינע הענד און צו דערווייטערן פון פאלק יענע אלע עלעמענטען און פערזאָנען, וואס האבען איהם געקענט זיך שטעלען אין וועג אדער פרעטענדירען אויף זיין גרויסקייט.

הורדוס'עס ערשטער שריט, גלייך נאך זיין גלענצענדען נצחון איבערן „שונא“, איז געווען, אויסצוראטען דעם לעצטען שפור פון די פערבליבענע פאטריאטען און פאלקס-פיהרער. ער האט בעפוילען, צו בעוואכען אלע ארויסגאנגס-טויערן פון שטאדט און צו פערהאלטען דארט די אנטלויפענדע. אויף אזא אופן איז איהם געלונגען צונויפצונעהמען א גאנצע מחנה אנהענגער פון דעם פריהערדיגען רעזשים, צווישען וועלכע עס האבען זיך געפונען אויך פינף און פערציג מאן פון די אנגעזעהענסטע יהודה'עאישע פאמיליעס, און אויף זיין בעפעהל זענען זיי אלע געטויטעט געווארען; דערביי האט ער זיך בענוצט מיט דער מעטאדע פון זיינע רביים, די רוימער, און קאנפיסקירט דאס גאנצע פערמעגען פון די פעראורטיילטע. פון די דאזיגע קאנפיסקירטע רייכטימער האבען זיך אנגעזאמעלט אונגעהויערע אוצרות, און דאס האט דער אדומי ביסליכווייז און כסדר אונטערגעטראגען זיין רוימישען בעשיצער, אנטאניוס, די פערשווענדערייען פון וועלכען עס האבען פאר זיך קיין גרענעצען נישט געהאט. און די דערנאהנטע אומגעקומענע אריסטאקראטען האט זיך גע-

ראטעוועט נאר די איינציגע פאמיליע בני-בבא, וועלכע איז, ווי ס'ווייזט אויס, געווען פערוואנדט מיט די חשמונאים. די דאזיגע פאמיליע האט ארויסגעוויזען א פערעקשנ'טען ווידערשטאנד ביי הורדוס'עס בעלאגערונג פון ירושלים, און געראטעוועט האט זי זיך איצט, א דאנק דער געהיימער הילף פון זיין וואך-קאמאנדיר, קאסטאבאר, וועלכער האט איהר געגעבען די מעגליכקייט צו אנטלויפען און זיך אויסצובעהאלטען. ניט פערגעסען האט הורדוס אויך זיינע אמאליגע שופטים, די מיטגליעדער פון סנהדרין, וועלכע האבען איהם מיט צוויי יאהר צוריק געוואלט פערמשפט'ן אלס רוצח; זיי זענען איצט אלע פערטריבען געווארען פון לאנד, און געבליבען פון זיי זענען נאר די צוויי בעריהמטע פרושים שמעיה און אבטליון, וועלכע האבען בעת דער בעלאגערונג פון ירושלים געראטען, צו עפנען פאר די רוימער די טויערן פון שטאדט.

נאך דעם אלעמען האט זיך אבער דער אדומי'שער הערשע- נאך אלץ ניט זיכער געפיהלט אויף דעם טראן פון יהודה — עס האבען נאך געלעבט צוויי מיטגליעדער פון דער פריהערדיגער, בעליבטער דינאסטיע, און ביידע האבען איהם מיט דער צייט געקענט ווערן געפעהרליך. דער אלטער געוועזענער קעניג און כהן גדול, הורקנוס III, וועלכען די פארטאנער האבען געהאט מיטגעפיהרט מיט זיך אלס געפאנגענעם, האט זיך געפונען אין בבל, און דא, מיט איהם צוזאמען אין הויף, האט געלעבט זיין שוויגער אלעקסאנדרא, די טאכטער פון דעם דערמאהנטען הורקנוס, מיט איהר יונגען זוהן, אריסטאבול. דער אלטער הורקנוס איז בעפרייט געווארען פון זיין געפאנגענשאפט און האט זיך אבגעשטעלט אין בבל, וואו די יהודה'עאישע קאלאניע האט איהם אויפגענומען מיט קעניגליכען כבוד, און זיך בעצויגען צו איהם, ווי צו דעם געוועזענעם הערשער און כהן גדול פון דער יהודה'שער אומה. דאס האט אבער דעם אלטען חשמונאי ניט בעפריעדיגט, און ער האט דורכאויס געוואלט זיך אומקעהרען אין זיין לאנד. הורדוס, ווידער, האט מורא געהאט צו לאזען דעם געזעצליכען קעניג אין א פרעמדען לאנד, צווישען איבערגעגעבענע פערעהרער, וועלכע עס קען נאך איינפאלען, זיך אנצונעהמען פאר איהם און צו פועל'ן ביי די פארטאנער, זיי זאלען איהם צוריק אומקעהרען דעם טראן, פון וועלכען זיי האבען איהם אראבגענומען; ער האט דעריבער געפונען פאר פאסענדער דער געפאהר

אַנטקעגען צו קומען. דורך זײַן פרײַנד סאַראַמאַלאַ פון אַנטיוכיא האָט ער אַלײן אײַנגעלאַדען צו זיך דעם אַלטען קעניג, און ווען יענער איז אָנגעקומען אין ירושלים (36), האָט איהם הורדוס אויפגענומען מיט דער גרעסטער ליעבע און צערטליכקײַט. ער האָט איהם גערופען „פאָטער“, און אַלס אַזעלכען האָט ער איהם אָבגעגעבען דעם אויבען-אָן בײַם טיש און אין די ראַטס-פערזאַמלונגען; דאָס האָט דעם לײַכטגלויביגען הורקנוס אַזוי פערפיהרט, אַז ער האָט גאָרנישט בעמערקט דעם לויערנדען בליק, מיט וועלכען דער בלוטיגער אדומ׳ער האָט איהם נאָכגעשפירט, און איז פאַר דעם לעצטען ווירקליך כמעט אינגאַנצען אונשעדליך געוואָרען. דאַגעגען אָבער איז הורדוס׳ען פיעל שווערער אָנגעקומען צו פאַראַליזירען די געפאַהר פאַר איהם, וואָס עס האָט פאָרגעשטעלט מיט זיך דער צווײטער חשמונאי, אַריסטאָבול, אַ זוהן פון דעם אונגליקליכען קעניג אַלעקסאַנדער און אַ ברודער פון דער איצטיגער קעניגין, מרים, איז דער זיעבעצעהן-יעהריגער און וואונדערשענער חשמונאים-פּרינץ געוועזען דער ליעבלינג פון פאָלק, און דאָס האָט אַ שרעק אָנגעוואָרפען אויף דעם אדומ׳ישען אוזורפּאַטאָר. וועלנדיג איהם וואָס מעהר דערווײַטערן פון דער עפענטליכקײַט און פון וועלכען ס׳איז אײַנפלוס אויף דער געזעלשאַפטליכער מײַנונג, האָט הורדוס איהם אויך געהאַלטען בײַ זיך אין הויף, וואו ער האָט מיט׳ן פאָלק קײנע דירעקטע בעציהונגען נישט געהאַט, און ווען ס׳איז געקומען די צײַט צו בעשטימען אַ כהן גדול, האָט ער זיך אָבגעשטעלט אויף אַ געוויסען חננאל פון בבל, אויסמײַדענדיג אינגאַנצען זײַן שוואָגער, וועלכער איז איצט געוועזען דער אײנציגער געזעצליכער יורש פון דער כהונה-גדולה.

מיט דעם אײַנפאַל האָט הורדוס אָבער גאַנץ ווייניג אויפגעטאָן. אַריסטאָבול׳ס מוטער, די קעניגין-אלמנה אַלעקסנדראַ, האָט גוט פערשטאַנען די אַלע בעהאַלטענע כוונות פון איהר אײדים׳ס מעשים, און די איצטיגע בעלײדיגונג האָט איהר געגעבען די דרײסטקײַט אַרויסצוטרעטען נעגען איהם אין אַ אָפענעם דיפּלאָמאַטישען קאַמפף. זי האָט זיך געווענדעט צו דער עגיפּטישער קעניגין קלעאָפּאַטראַ מיט דער בקשה, יענע זאָל ווירקען אויף דעם רוימישען געביטער, אַנטאָניוס, און זעהען, אַז הורדוס זאָל בעשטימען איהר זוהן פאַר אַ כהן-גדול. קלעאָפּאַטראַ, וועלכע האָט שוין לאַנג געהאַט אויסזיכטען אויף געוויסע טײלען פון דער פּאַלעסטינישער ערד, האָט איצט מיט צופריעדענהײַט גענומען אויף זיך, צו פער׳מסר׳ן הורדוס׳עז פאַר זײַן הערשער, און דער לעצטער האָט זיך

שטאַרק פערזענליך פעראינטערעסירט מיט דעם גורל פון דעם יונגען חשמונאי'שען פרינץ. די קעניגין אלעקסאנדרא האט דאן בעזאָרגט אנטאָניוס'ען די פּאָרטרעטען פון איהרע צוויי קינדער, דעם פרינץ אריסטאָבול און דער קעניגין מרים, און דער רוימישער טריאומפאטאָר איז אויף אזוי וויט ענטציקט געוואָרען פון זייער שענהייט, אז ער האט פערלאנגט צו זעהען אריסטאָבול'ן ביי זיך. הורדוס האט זיך דאן געזעהען געצוואונגען נאָכצוגעבען: ער האט אָבגענומען דעם כהן גדול-טיטול פון חננאל'ן (געגען געזעץ; לויט דעם יודישען דין האט מען א כהן גדול נישט געטאָרט מעביר זיין פון זיין אמט) און בעשטימט אויף זיין אָרט פאר א כהן גדול דעם יונגען חשמונאי'שען פרינץ (35).

דאס איז געוועזען אלעקסאנדרא'ס ערשטער נצחון; זי האט זיך אָבער ביי איהם אליין נישט אָבגעשטעלט. שטילערהייד האט זי אויך ווייטער נישט אויפגעהערט צו פיהרען איהר דיפּלאָמאטישען קאמפף, האָבענדיג פאר זיך דעם איינציגען ציעל: צוריקצושטעלען די גרויסקייט פון דער אלטער דינאַסטיע. הורדוס האט אָבער דערווייל אויך נישט גערוהט; פון איין זייט האט ער נישט געקענט גלייכגילטיג צוזעהען, ווי דער חשמונאי'שער פרינץ, אין דער ראָליע פון א כהן גדול, דרינגט אלץ טיעפער און טיעפער אריין אין הארצען פון פאָלק און ווערט וואס ווייטער אלץ מעהר בעליעבט און געעהרט, און פון דער צווייטער זייט האט ער זיך געפיהלט מאכטלאָז געגען די אלע דיפּלאָמאטישע בעציהונגען, וואס זיין שוויגער האט געהאט מיט דעם עגיפּטישען הויף, ווייסענדיג, אז קלעאָפּאַטרא, און ממילא אויך אנטאָניוס, שטעהען אויף איהר זייט. הורדוס האט דאן בעשלאָסען אנטקעגען צו קומען דערווייל דער געפאהר, אויף וויפיעל דאס איז מעגליך, און האט בעפוילען זיין וואך, נאָכצושפּיאָנירען דער קעניגין-אלמנה, איהר נישט ארויסצולאָזען פון פאלאץ און צו זעהען אין אלגעמיין, אז זי זאָל נישט שטעהן אין קיינע פערדעכטיגע בעציהונגען מיט קיינעם.

די דאָזיגע „אויפזיכט" האט אָבער דער שטאָלצער קעניגין נאָכמעהר אויפגערייצט געגען איהר איידים, און זי האט בעקלערט א פּלאַן זיך ארויסצוגנב'ענען פון פאלאץ צוזאמען מיט אריסטאָבול'ן, און צו אנטלויפען מיט איהם קיין אלעקסאנדריע, צו דער קעניגין קלעאָפּאַטרא. דער פּלאַן איז אויסגעארבייט געוואָרען מיט אלע איינצעלהייטען, און אלץ איז שוין געוועזען צוגעגרייט, ארויסצוטראָגען ביינאכט דער קעניגין מיט איהר זוהן און זיי צו בעזאָרגען צו דער שיף, וואס האט געזאָלט

גלייך אבגעהן קיין עגיפטען; דא האט זיך אבער הורדוס דערוואוכט פון דער פערשווערונג, און פון דער גאנצער זאך איז, נאטירליך, גארנישט געהארען. מורא האבענדיג, די מעשה זאל נישט דערגעהן צו קלעאפאטרא'ן, האט ער זיך בעמיהט, צוצוגעבען דעם פאקט א צופעליגען, אונשולדיגען כאראקטער, און האט זיך בעצויגען אפען גאנץ פריינדליך צו זיין דיפלאמאטישער שוויגער; טיעף אין הארצען האט ער אבער נישט אויפגעהערט צו זוכען מיטלען, ווי אזוי זיך נוקם צו זיין אן איהר און ווי אזוי איהר אונשעדליך צו מאכען, און אין א גאנץ קורצע צייט ארום האט ער זיין שרעקליכע נקמה אויסגעאיבט.

דאס איז געוועזען אין פינף און דרייסיגסטען יאהר. דער פרעהליכער יום־טוב סוכות האט זיך נאר וואס געענדיגט, און ווידער האט די פערגיפטעטע איינגעליעבע פון דעם אדום'ישען הערשער א טיעפע וואונד בעקומען: די פייערליכקייט פון דער עבודה אין בית־המקדש האט בעגייסטערט דעם פערזאמעלטען פאלק, און זעהענדיג ביים מזבח דעם בילד־שענעם און בליהענד־יונגען חשמונאי אין זיינע פרעכטיגע כהן גדול־קליידער, האט זיך די בעגייסטערונג ארויסגעריסען, און די לופט איז פערהילכט געווארען פון ענטוזיאסטישע אויסגעשרייען לכבוד דעם יונגסטען צווייגעל פון דעם שענעם חשמונאים־בוים. הורדוס'ען האט די דאזיגע בעגייסטערטע דעמאנסטראציע טיעף אנגעגריפען, און זיין גיפטיגע שנאה צו די איבערגעבליעבענע חשמונאים האט זיך נאך שטארקער צופלאקערט; ער האט אבער געשוויגען און מיט קיין שריט נישט ארויסגעוויזען דאס, וואס ער האט אין הארצען געטראגען. ער האט זיך בעטייליגט אין אלע יום־טוב'דיגע פאלקס־פערוויילונגען און פרעהליכקייטען און גאנץ גערן אנגענומען די איינלאדונג אויף דעם פאמיליענבאל פון דער קעניגין אלעקסאנדרא. דא האט הורדוס גאנץ מונטער פערבראכט און געפלוידערט מיט אריסטאבול'ן און מיט די איבריגע הויפלייט, און ווען די גאנצע פרעהליכע געזעלשאפט האט זיך אוועקגעלאזען באדען, איז דער יונגער כהן גדול אויך מיטגעגאנגען. אלע האבען זיך גענומען באדען און ארויסווייזען פערשידענע קונסט־שטיק אין שווימען. און דאס זעלבע האט אויך אריסטאבול געטאן; דא האבען זיך אבער אונטערגעכאפט עטליכע פון דער זעלביגער סוויטע, און כלומר'שט שטיפענדיג, האבען זיי דעם יונגען פרינץ אזוי לאנג געהאלטען אונטער'ן וואסער, ביז ער איז דערשטיקט געווארען.

א טיעפער טרויער האט דעם גאנצען פאלק ארומגענומען, הש

ס'האט זיך פערשפרייט איבער'ן לאנד די ידיעה וועגען דעם אונגליקליכען „צופאל". הורדוס אליין האט כלומר'שט בעוויינט מיט ביטערע טרערען דעם פריהצייטען טוידט פון זיין געליעבטען שוואגער, און אויף זיין בעפעהל איז די לויה פון דעם אומגעקומענעם כהן גדול פארגעקומען מיט א אונגעוועהנליכער פייערליכקייט; די דאזיגע טרער'ן האבען אבער קיינעם נישט אבגענארט. אלע האבע געוואוסט, חער עס איז דער אמת'ער שולדיגער אינ'ם „צופעליגען" טוידט פון דעם בעליעבטען אריסטאבול, און אויב קיינער האט נישט געוואגט דאס אפען ארויסצוזאגען, האט דאס די ערשטע געטאן אלעקסאנדרא, דעם אומגעקומענעם'ס מוטער.

ביי דער לעצטער איז איצט פערפולט געווארען די מאס פון געדולד, און זי האט זיך נאכאמאל געווענדעט צו דער עגיפטישער קעניגין, פער'מסר'נדיג הורדוס'ען אלס מערדער פון איהר זוהן. קלעאפאטרא, וועלכע האט נאך אלץ נישט אויפגעהערט צו טראכטען וועגען פערגרעסערן איהר לאנד מיט עטליכע געביטען פון יהודה, האט גלייך איבערגעגעבען די דאזיגע בעשולדיגונג איהר קעניגליכען שקלאף, אנטאניוס'ען, און דער לעצטער האט איהר צוגעזאגט, צו פאדער'ן ביי הורדוס'ען אנ'ערקלערונג וועגען דער גאנצער געשיכטע. א קורצע צייט נאכדעם האט זיך אנגעהויבען דער רוימישער קאמפף מיט די ארמעניער און אנטאניוס איז אנגעקומען אין דער סירישער שטאדט לאאדיצעא. דא האט ער ארויסגערופען צו זיך דעם יהודה'עאישען קעניג, און, וועלנדיג נישט וועלנדיג,—דער אונטערטעניגער הערשער האט זיך געמוזט אונטערגעבען און פאהרען. און געוואוסט האט ער, אז די איצטיגע לאגע זיינע איז זעהר א קריטישע — זיין שוויגער האט איהם פער'מסר'ט פאר קלעאפאטרא'ן, און איהר שקלאף, אנטאניוס, וועט זיך געוויס אן איהם נוקם זיין פאר דעם טוידט פון זיין שיצלינג. הורדוס האט דעריבער בעשטימט פאר'ן אבפאהרען זיין שוואגער יוסף אלס פיהרער פון אלע מלוכה-אנגעלעגענהייטען, און דערביי האט ער איהם נאך בעפוהלען, שטרענג אכטונג צו געבען אויף די פאמיליען-מיטגליעדער פון הויף, און אים פאל, אויב ער וועט זיך נישט צוריק אומקעהרען — צו טוידטען דער קעניגין. עס איז שווער צו זאגען עטוואס בעשטימטעס וועגען דעם אינערליכען מאטיוו פון דעם דאזיגען אייגענארטיגען בעפעהל; עס לאזט זיך אבער אנגעהמען די השערה, אז דאס איז פשוט געוועזען א רעזולטאט פון זיין ליידענשאפטליכער ליעבע צו דער זעלביגער קעניגין.

װאָס האָט נישט געקענט רוהיג בלייבען ביי דעם געדאַנק, אַז נאָך זיין טויט װעט זי אַנ׳אַנדערער בעזיצען, און אפשר אויך — אַנטאָניוס אַליין.

נאָך די אַלע פעראָרדנונגען און בעפעהלען האָט זיך הורדוס, בעלאָדען מיט פערשידענע טייערע מתנות, אַװעקגעלאָזען קיין לאַאָדיצעאַ, און געגען זיין איינענער ערוואַרטונג, האָט איהם דאָ אויך דאָס גליק נישט פערלאָזען. מיט זיינע רייכע מתנות און פאַלשע חניפות איז איהם געלונגען איינגאַנצען צו געווינען פאַר זיך דעם רוימישען הערשער, און יענער האָט אויף ווייטער אויך איבערגעלאָזען אין זיינע הענד די פולע קעניגליכע מאַכט פון יהודה (34).

אַ פרעהליכער איבער דעם גליקליכען אויסגאַנג פון זיין רייזע האָט זיך הורדוס אומגעקעהרט אין דערהיים; דאָ האָט איהם אָבער שוין בעגעגענט דער בייזער דעמאָן, וואָס האָט איהם דערנאָך זיין גאַנצען לעבען נישט אויפגעהערט צו קוועלען און צו פייניגען. אין דער צייט, ווען ער איז נישט געווען, איז אין הויף פאָרגעקומען אַ גאַנצע איבערקעהרעניש. ס׳האָבען זיך פערשפרייט קלאַנגען, אַז הורדוס איז פון אַנטאָניוס׳ען געטוידט געוואָרען און — מורא האָבענדיג פאַר אַ הויף־רעוואָלוציע — אַלעקסאַנדראַ מיט דער קעניגין מרים זענען שוין גרייט געווען צו אַנטלויפען פון ירושלים אונטער דער שוץ פון דעם רוימישען לעגיאָן, וואָס האָט זיך געפונען נישט ווייט פון שטאָדט. געהאָלפען אויספיהרען דעם פלאַן האָט דער רעגענט יוסף אַליין, וועלכער האָט נישט געקענט בייּשטעהן דעם צויבער פון דער קעניגין און איהר אויסגעזאָגט דעם אינהאַלט פון קעניג׳ס בעפעהל. דאָס אַלץ איז הורדוס געוואָהר געוואָרען, קומענדיג צוריק קיין ירושלים, פון זיין שוועסטער שלומית (סאַלאָמעאַ), וועלכע האָט פון אָנהויב אָן געהאַסט דער שטאָלצער חשמונאי׳ערין פאַר איהר גרויס האַלטען זיך, און איז איצט אויף איהר בעזונדער אויפגעקאָכט געווען פאַר דער צערטליכער אויפמערקזאַמקייט, וואָס זי, מרים, האָט אַרויסגערופען ביי איהר מאַן, יוסף. די דאָזיגע האַלב־פאַלשע ענטדעקונג פון דער אייפערזיכטיגער שוועסטער וועגען מרים׳ס גרייטקייט צו אַנטלויפען פון הויף און וועגען איהרע בעציהונגען מיט יוסף׳ן, האָט אויף הורדוס׳ן געמאַכט אַ געוואַלטיגען איינדרוק. דעם שוואָגער, יוסף׳ן, לאָזט ער טוידטען; דער שוויגער אַלעקסאַנדראַ האָט ער מורא צו שטאַרק אָנצוגרייפען, ווייסענדיג, אַז זי געפינט זיך אונטער קלעאָפּאַטראַ׳ס שוץ, און ער בע־

פעהלט איהר צו האלטען אונטער א שטרענגער אויפזיכט; און אויך די קעניגין וואלט בין איהם איהר בלוטיגע שטראף בעקומען, ווען זיין ליעבע וואלט דאס מאל נישט גובר זיין אין איהם די״ם כעס און זיין פערביטערונג.

אויסער די גרענעצען פון דער פאמיליע האט הורדוס געהאט אין יענער צייט אויסצושטעהן פערשידענע אונרוהען און אנפאלען פון נאך פערשידענע זייטען. א איבערגעבליבענע שוועסטער פון דעם לעצטען חשמונאים-קעניג אנטיגאן איז געגאנגען זיך נוקם זיין פאר איהר ברודער און פאר איהר דינאסטיע, און — מ'ווייסט נישט ווי אזוי — האט בעקומען אין איהר מאכט די פעסטונג הירקאניום (32); קלעאפאטרא, ווידער, האט אזוי לאנג געוועבט די נעץ פון איהרע אינטריגעס און איינפאלען, ביז זי האט ענדליך אויסגעפיהרט איהר'ס: אנטאניוס האט איהר אוועקגעשענקט די גאנצע יהודה'עאישע געגענד פון יריחו, וואס איז געווען בעריהמט מיט איהרע טייערע באלזאם-פלאנצונגען און שענע פאלמען, און צוזאמען דערמיט האט ער איבערגעגעבען אין איהר רשות א בעדייטענדען טייל לאנד אויפ'ן ברעג פון מיטעללענדישען ים. נישט וועלנדיג פערליערען די גרויסע הכנסות פון דעם פרוכטבארען באדען, האט איהם הורדוס געמוזט אבדינגען פון דער קעניגין און צאהלען דערפאר צוויי הונדערט טאלענטען יעהרליך.

און דערמיט אליין האבען זיך נאך די אונרוהען נישט געענדיגט. אין רוים האט זיך א נייער שטורם איבערגעטראגען, און א ציטערניש איז אנגעפאלען אויף אלע איהרע אונטערטעניגע פראווינצען. עס האט אויסגעבראכען דער גרויסערקריגע צווישען ביידע מעכטיגע טריאומוויראען — אנטאניוס און אקטאוויאן, און דער איבערגעגעבענער הורדוס וויל לויפען קיין רוים מיט אנ'ארמעע, צו העלפען זיין בעשיצער; דא מישט זיך אבער ווידער אריין די עגיפטישע קעניגין, און אויף איהר פערלאנג, בעפעהלט אנטאניוס דעם יהודה'עאישען הערשער, ער זאל ארויסטרעטען אין א קאמפף געגען דעם אראבישען קעניג, מאליך, דערפאר, וואס ער האט איהר נישט פינקטליך איינגעצאהלט די שטייערן פאר די טיילען פון זיין לאנד, וואס אנטאניוס האט איהר געהאט אוועקגעשענקט.

הורדוס האט נאך דאן געמוזט פאלגען, און געגען זיין אייגענעם ווילען האט ער אנגעהויבען צו פיהרען דעם קריעג מיט דער

שכני׳שער נאַבּאַטעא (אַראַביען) . געצוואונגען האט זיך אט די קריעג לאַנגע צייט און האט איינגעשלונגען א אונגעהויערע צאָהל קרבּנות. געענדיגט האט זי זיך אָבּער מיט דעם פאָלשטענדיגען נצחון פון די יהודה׳עאישער אַרמעע (31) . די אַראַבּער האָבּען זיך פערפליכטעט צאָהלען יהודה אַ יעהרליכען מס און זענען כמעט איינגאַנצען אַרונטער געפאַלען אונטער איהר פּראָטעקטאָראַט .

צו יענער צייט האָט יהודה איבּערגעלעבּט אַ שטאַרקע נאַטור-קאַטאַסטראָפע : אַ שרעקליכע ערד-ציטערניש האָט אָנגעמאַכט געוואַלדיגע חורבנות אין גאַנצען לאַנד און בּעגראָבּען אונטער די חורבות פון די איינגעפאַלענע בּנינים מאַסען מענשען און אַנדערע בּעלי חיים.

און אינ׳ם צענטר פון דער וועלט-פּאָליטיק , אין רוים , איז דערווייל ווידער פאָרגעקומען אַ בּעדייטענדע , היסטאָרישע געשעהעניש . אין דער בּעריהמטער שלאַכט בּיי אַקציום איז אַנטאָניוס איינגאַנצען צוקלאַפּט געוואָרען , און נאָכדעם ווי ער איז אַנטלאָפען קיין עגיפּטען , איז זיין געוועזענער מיטהערשער אָקטאַוויאַן אויגוסט צ ע זאַ ר געוואָרען דער איינציגער האַר און געבּיטער פון דער גרויסער רוימישער אימפּעריע . הורדוס האָט זיך דאַן ווידער געפונען אין דעם צושטאַנד פון אַ פערצווייפעלטען וואַסאַל, וועלכער ווייס נישט, צי זיין איצטיגער סיוועריען (אויבער-הערשער) וועט איהם מוחל זיין די שטיצע און די פריינדליכקייט, וואָס ער האָט אַרויסגעוויזען בּיז אַהער דעם פריהערדיגען הערשער; ער האָט דעריבּער קודם-כל בּעשלאָסען אַרויסצווייזען דערוייל מיט וואָס ס׳איז זיין לאָיאַליטעט (אונטערטעניגקייט) דעם איצטיגען מעכטיגען טריאומפאַטאָר , און אַזאַ געלעגענהייט האָט זיך איהם גלייך געמאַכט אין דער געשטאַלט פון אַ בּאַנדע סירישע גלאַדיאַטאָרען (קעמפּפער אויף דער אַרענע מיט ווילדע אָקסען) , וואָס האָט געוואָלט צוקומען בּיז עגיפּטען , און דאַן , צוזאַמען מיט׳ן האַר אַנטאָניוס, זיך אַוועקלאָזען קיין רוים געגען אָקטאַוויאַנ׳ען . הורדוס האָט פלינק אָנגעבּויטען זיינע שטיצע אָקטאַוויאַנ׳ס סירישען שטעלפערטרעטער , דידיוס׳ען , און זיי איז ווירקליך געלונגען צוזאַמען צוצושלאָגען די „רעוואָלוציאָנערען״ .

די דאָזיגע שטיצע אַליין האָט הורדוס נאָך געפונען פאַר ווייניג , אום צו געווינען פאַר זיך דעם צוטרוי און די צונייגונג פונ׳ם נייעם הערשער, און ער האָט בּעשלאָסען , זיך פערזענליך פאָרצושטעלען פאַר איהם . דאָ איז אָבּער ווידער פאָרגעקומען דאָס , וואָס עס קומט געוועהנליך פאַר מיט הערשער, וועלכע זיצען אויף שפּיזען און שווערדען ; מיט דער הילף

פון סאלדאטען, פײניגונגען און טוידט-שטראפען איז הורדוס'ען גע[illegible] פעסט צו האלטען זײן טראן אין ירושלים, וועלכער האט נאך פאר [illegible] קײן שום טראדיציע נישט געהאט, וועלכער איז פערהאסט געווען בײם פאלק, און אויף וועלכען ער אליין האט אויך געקוקט, ווי אויף [illegible] גע'גזל'טעם, פערחאפטעם; דאס האט געמוזט ברענגען דערצו, אז ער זאל ציטערן צו פערלאזען זײן רעזידענץ חאטש אויף א קורצער צײט, און זעהען אין יעדער פאליטישער איבערקעהרעניש — אן'אטענטאט אויף זײן קרוין, אויף זײן טראן. אויב הורדוס האט ביז אהער גאנץ רוהיג פערטראגען נעבען זיך די אנוועזענהײט פון דעם אלציג יעהריגען הורקנוס II, וועלכער האט ווירקליך שוין מעהר קײן שום שיכות נישט געהאט צו דעם ארומיגען פאליטישען לעבען, האט ער איצט אנגעהויבען זעהן אין איהם א געוועזענעם קעניג, וואס האט נאך איצט אויך אלע רעכט אויפ'ן טראן און קען זיי ביי יעדער פאסענדען מאמענט — ארויסשטעלען, און אט דער חשד האט זיך ביי איהם נאכמעהר פערשטארקט זינט עס האבען זיך דערטראגען צו איהם קלאנגען וועגען געוויסע געהײמע אונטערהאנדלונגען, וואס זײן שוויגער אלעקסאנדרא פיהרט אים אלטען'ס נאמען מיט דעם שבני'שען אראבישען קעניג. הורדוס האט דעריבער בעשלאסען, זיך איין מאל פאר אלע מאל אינגאנצען צו בעפרײען פון דעם מענשען, וואס קען פאר איהם געפעהרליך ווערן, און אויף זײן בעפעהל איז געטוידט געווארען דער אונגליקליכער געוועזענער קעניג און כהן-גדול, וועלכער איז צו-שוואך געוועזן צו דערהאלטען אין זײנע הענד די גרויסע ירושה פון זײנע מעכטיגע זיידעס, און האט אליין, אויף זײן אײגענעם שוים, אויסגעהארעוועט פאר זיך א גיפטיגע שלאנג.

איצט האט זיך הורדוס אנגעהויבען גרײטען אין וועג. די פיהרונג פון דער מלוכה האט ער אויף דער צײט איבערגעגעבען זײן פיערטען ברודער, פעראר'ן, און וועלנדיג פאראליזירען אויך דעם כעס און די נקמה-געפיהלען פון דער קעניגין מיט איהר מוטער, האט ער די לעצטע אוועקגעשיקט אין דער פעסטונג אלעקסאנדריום, וואו זיי האבען זיך געזאלט געפינען די גאנצע צײט פון זײן אבוועזענהײט אונטער דער שטרענגסטער אויפזיכט פון דעם איטור'ער סאעמי; דעם לעצטען, ווי אמאל זײן ברודער, יוסף'ן, איז איצט אויך איבערגעגעבען געווארען דער געהײמער בעפעהל, צו טוידטען בײדע פרויען, אים פאל, אויב ער וועט זיך נישט אומקעהרען צוריק פון דער רײזע.

הורדוס'ען האט אבער דאס איצטיגע מאל אויך אבגעגליקט. קו-

מענדיג קיין רהאדאס, װאו עס האט דאן אױפגעהאלטען דער פעטינגער אָקטאװיאַן אױגוסט, האט הורדוס אַמשטאַרקסטען אַרױסגעװיזען די גאַנצע דיפּלאָמאַטישע פֿײַגזאַמקײַט פון זײַן נאַטור; דער אַלמעכטיגער דעספּאָט בײַ זיך אין לאַנד איז װי אַ אונטערטעניגער שקלאַף געשטאַנען פאַר זײַן בעפעהלער און געביטער: ער האט אַראָבגענומען פון זיך אַלע קעניגליכע בעפוצונגען און איז געשטאַנען פאַר דעם רױמישען הערשער פול מיט איבערגעגעבענער הכנעה, װי גרײט צו נעהמען אױף זיך יעדען בעפעהל פון זײַן געביטערישען מױל. און דערבײַ אַלײן האט ער זיך נישט אָבגעשטעלט: הורדוס האט זיך בעמיהט צו איבערצײַגען אָקטאַװיאַנ׳ען, אַז ענדערנדיג יעדעס מאָל זײַנע בעציהונגען צו דעם אָדער יענעם פאָרשטעהער פון דער רױמישער מאַכט, בלײַבט ער אָבער שטענדיג דער זעלביגער איבערגעגעבענער פרײַנד און בעשיצער פון די רױמישע אינטערעסען, און דאס האט אָקטאַװיאַן אַלײן אױך געמוזט אָנערקענען. ער האט דעריבער דעם יהודה׳ישען הערשער זעהר פרײַנדליך בעהאַנדעלט, און אױסער דעם, װאָס ער האט איהם אומגעקעהרט דאס קעניגליכע דיאַדעם, האט ער איהם נאָך בעעהרט אױך מיט פערשידענע אַנדערע כבודים (30).

הורדוס האט זיך דאַן, אַ גליקליכער, אומגעקעהרט אַהײם, און נאָך אײדער ער האט בעװיזען זיך רעכט צו אָריענטירען אין דעם אינערליכען צושטאַנד פון די פאַמיליען־אָנגעלעגענהײטען, איז ער שױן װידער געלאָפען צו זײַן נײַעם בעשיצער. דער לעצטער האט דאַן נאָר װאָס געהאַט אײַנגענומען קלײן אַזיען און זײַן איצטיגער מאַרשרוט איז געװען קײן מצרים — אײַנגאַנצען צו בעזיגען די מאַכט פון די פּטאָלאָמעער; דאס האט דער געשיקטער הורדוס װידער אױסגענוצט, אום אַרױסצעװײַזען אָקטאַװיאַנ׳ען זײַן איבערגעגעבענקײַט. ער איז אַרױס דעם רױמישען הערשער אַנטקעגען מיט טײַערע מתנות און האט פערזאָרגט דעם לעצטענ׳ס אַרמעע מיט אַלעם נױטיגען, אַזױ אַז אָקטאַװיאַנ׳ען איז שױן דערנאָך נישט שװער אָנגעקומען צו בעזיגען מצרים און איהר אײַנגאַנצען אַרונטערצעװאַרפען אונטער דער מאַכט פון רױם. אומזיסט האט די פערפיהרערישע קלעאָפּאַטראַ געפרובט אױך דעם הערשער אַרײַנציהען אין איהר נעץ, װי דעם פריהערדיגען אַנטאָניוס׳ען — דער איצטיגער רױמישער זיעגער איז צו האַרטנעקיג געװען, און פאַר איהר איז קײן אַנדער אױסװעג נישט געבליבען, װי נאָכטאָן אַנטאָניוס׳ען און זיך אױך דאס לעבען נעהמען. דאַן האט זיך

דער גרויסמוטיגער זיעגער דערמאָהנט אָן דער שפּיצע, וואָס הורדוס
האָט איהם אַרויסגעוויזען, און ווען דער לעצטער איז געקומען איהם
בעגריסען, האָט איהם אָקטאַוויאַן אַוועקגעשענקט קלעאָפּאַטראַ׳ס לייב־
וואַך, וואָס איז בעשטאַנען פון פיער הונדערט גאַליער (אָדער קעל־
טען), און דערצו האָט ער איהם אויך אומגעקעהרט צוריק די אַלטע
וואַסער־שטעדט און די יריחו־געגענד, וואָס אַנטאָניוס האָט געהאַט
אַוועקגעשענקט קלעאָפּאַטראַ׳ן; אויסער דעם האָט ער דערנאָך איינגע־
שלאָסען צוריק אין די גרענעצען פון יהודה אויך אַ גאַנצע רייהע פון
די דערבייאיגע האַלב־גריכישע פריישטעדט (יפה, עזה, גדרה, א. נ.
א.) און דעם גאַנצען ראַיאָן פון סאַמאַריאַ, וועלכע פּאָמפּעיוס האָט
געהאַט אָבגעריסען פון פּאַלעסטינאַ. יהודה האָט איצט אַזוי געהאַט
אין איהר אומפאַנג דעם זעלביגען שטח, וואָס אין די גליקליכסטע
צייטען פון די מיטעלסטע חשמונאים.

הורדוס האָט ערזייכט די העכסטע שטופע פון זיין גליק
און גרויסקייט, און האָט זיך געפיהלט פעסט און זיכער אויף זיין
הערשער־שטוהל; איהם איז אָבער נישט בעשערט געווען פריי צו געני־
סען די פרוכט פון זיין גליק, און אויב נישט פון אויסווענדיג, האָט זיך
דאָס אונגליק בעפעסטיגט אין דעם ענגען נעסט פון זיין פאַמיליען־קרייז
און דאָרט איהם פערגיפטעט די בעסטע מינוטען פון זיין לעבען.

הורדוס קומט צוריק פון זיין טריאומף־רייזע, און שטויסט זיך אָן
אין דער אָפענער פעראַכטונג און דעם גיפטיגען האַס פון זיין לייבענ־
שאַפטליך־געליעבטער קעניגין, מיט וועלכער ס׳איז דאָס איצטיגע מאָל
ווידער פאָרגעקומען דאָס אייגענע, וואָס ביי זיין אָבפאָהרען צו אַנטאָ־
ניוס׳ען: טיעף אַנגעגריפען פון דער שענדליכער געפאַנגענשאַפט, האָבען
זיך די מוטער מיט דער טאָכטער אָהן אַלעמען אויך נישט געקענט בע־
ציהען מיט קיין ליעבע צו דעם מערדער פון זייערע טייערסטע און
נאָהנטסטע; דאָ איז אָבער דערצו נאָך צוגעקומען דער אומשטאַנד, וואָס
מרים׳ען איז אויך דאָס מאָל געלונגען אַרויסצובעקומען פון איהר אויפזע־
הער דעם אינהאַלט פון איהר מאַנ׳ס שרעקליכען בעפעהל, לויט וועלכען
זי מיט דער מוטער האָבען געדאַרפט געטוידט ווערן, אים פאַל, אויב
ער וואָלט נישט צוריקגעקומען. פאַר דער שטאָלצער חשמונאי׳ערין איז
איצט אונמעגליך געוואָרען, גלייכגילטיג איבערצוטראָגען די אַנוועזענהייט
פון איהר בלוטיגען מאַן, און נאָך זיין צוריקקומען האָט זי דאָס איהם גאַנץ
אָפען אַרויסגעוויזען. טעג פון גיהנם־פּיין און העלישע יסורים האָבען זיך

דאַן אָנגעהויבען פאר דעם גליקליכען קעניג אין זיין פּרעכטיגען פּאלאַץ,
און נישט פון קיין אנדערער, ווי פון זיין נאָהנטסטער און טייערסטער —
דער קעניגין. דאָ האָט בעקומען שטערצליכע, גיפטיגע װאונדען נישט בלויז
דער פערהאַסטער קעניג־קנעכט, וואָס האָט מיט מערדערישער געוואַלט
אראָבגעריסען די קרוין מיט די קעפּ צוזאמען פון איהר
זיידען, פאָטער און ברודער, — דאָ האָט אַ גיפטיגע פייל דורכגעלעכערט
דאָס הארץ אויך פון דעם פעראַכטעטען מאַן, פון דעם אָבגעשטויסענעם
ליעבהאָבער, און דאָס האָט דעם בלוטיגען אדומי אינגאַנצען ווילד
געמאַכט. אַ שטורם פון צורייצטער, ווײַטענדער אַכזריות האָט געברויזט
אין הורדוס׳עס הארץ, און דעם פייער האָבען געזוכט נאָכמעהר פונאַנ־
דערצופלאַקערן זיין שוועסטער סאַלאָמעאַ און זיין מוטער קיפּראָס. די
לעצטע האָבען בעשולדיגט דער שטאָלצער קעניגין אין אַלערליי חטאים,
און ענדליך זענען זיי דערגאַנגען ביז אַזוי וויט, אַז זיי האָבען אונטער־
געקויפט איינעם פון דער דינערשאַפט און יענער האָט עדות געזאָגט פאַר
הורדוס׳ען, אַז מרים האָט איהם אָנגערעדט אריינצושיטען סם אין׳ם וויין־
בעכער פון קעניג. די צוואַנגס־אויספאָרשונג איבער מרים׳ס דינער האָט
אָבער די בעשולדיגונג נישט בעשטעטיגט, און דאַגעגען האָט דער לעצ־
טער ערקלערט, אַז די פערביטערטע שנאה פון דער קעניגין צו איהר מאַן
שטאַמט פון דעם שרעקליכען געהיימען בעפעהל, וואָס ער האָט אָבגעגע־
בען סאָעמי׳ן. דאָ האָט זיך אין הורדוס׳ן פונאַנדערגעקאָכט דער אײַ־
פערזיכטיגער מאַן — ער האָט געגלויבט, אַז נאָר אַ דאַנק דעם,
וואָס זי איז געווען מיט איהר אויפזעהער אין זעהר אינטימע בעציהונ־
גען, איז איהר געלונגען ארויסצובעקומען פון איהם דעם געהיימען
בעפעהל — און אויף זיין פערלאַנג איז דער איטור׳ער גלייך געטוידט
געוואָרען, און די קעניגין איז איבערגעגעבען געוואָרען אין געריכט.
דאָס געריכט איז צוזאַמענגעשטעלט געוואָרען פון אַ גרופּע ספּעציעל־
בעשטימטע הויף־מקורבים, און זעהענדיג די פיינדליכע שטימונג פון
דעם בייזען הערשער, האָבען זיי איהם צוליעב געטאָן און — ארויס־
געטראָגען אַ טוידט־אורטייל איבער ציון׳ס שענסטער טאָכטער.

פון דעם קלאַפּ איז דער פער׳שכור׳טער הערשער צו זיך געקו־
מען, און אָנגעהויבען אָבצולעגען די אויספיהרונג פון דער שטראָף
פון איין טאָג אויפ׳ן אנדערן; דאָ האָט זיך אָבער ווידער אריינגע־
מישט די גיפטיגע שלאַנגען־טאָכטער סאַלאָמעאַ, און האָט אָנגעווענדעט
אַלע מעגליכע מיטלען, אום צו איבערציינגען איהר ברודער, אַז אויב

ר װעט נאָך אָבהאַלטען די אויספיהרונג פון דער שטראָף, װעט
בעשטימט אויסברעכען אַ אויפשטאַנד אין לאַנד און דאָס פאָלק װעט
מיט געװעהר אין האַנד געהן פערטהײדיגען דאָס לעבען פון דער בע־
ליעבטער קעניגין. דאָס האָט געװירקט און — די קעניגין מרים איז גע־
פיהרט געװאָרען צום עשאַפאָט. שװײגענדיג און פול מיט שטאָלצער פער־
אַכטונג האָט די העלדישע מערטירערין איהר שענעם קאָפּ אויסגעשטרעקט
— װי אַ אמת׳ע טאָכטער פון די קעניגליכע חשמונאים־העלדען (29).
מרים׳ס טוידט האָט אָבער דעם פײַער אין הורדוס׳עס ברוסט
נישט געשטילט. שטראָמען בלוט און גאַנצע הויפענס מענשליכע קעפּ
האָט שוין דאַן דער בלוטיגער אדומי אויף זײַן געװיסען געטראָגען;
אָט די אַלע צוזאַמען האָבען אָבער נישט אַזוי געפּײַניגט און געקװעלט
זײַן פערװאונדעטער נשמה, װי דער פערכשוף׳טער אָנבליק פון דער
אײַנציגער בליהענד־יונגער, טוידטער קעניגין. הורדוס האָט זיך נישט
געקענט שענקען דאָס פערלוירענע גליק, און אַרײַנפאַלענדיג אין אַ
װילדען כעס, האָט ער געלאָזען טוידטען די אַלע מיטגלידער פון
דעם געריכט, װאָס האָט איהר פעראורטײלט; מרים׳ס שאָטען האָט
איהם אָבער נאָך אַלץ נישט אויפגעהערט צו פערפאָלגען, און ער
האָט פערזוכט אין זיך די יסורים מיט רוישענדע, פערשכור׳ט־װילדע
מאָלצײַטען, טרינקערײַען און יאַגד־קאָמפּאַניעס. פון דעם אַלעמען איז
זײַן אָרגאַניזם רואינירט געװאָרען און ער איז אַרײַנגעפאַלען אין אַ
שװערער, געפעהרליכער קראַנקהײַט. געלעגען איז ער נישט אין
ירושלים, נאָר אין סאַמאַריאַ, װאו ער איז פּלוצלונג קראַנק געװאָרען,
און אַזױ װי אין דער הויפּטשטאָדט האָבען זיך פערשפּרײַט קלאַנגען,
אַז דער קעניג װעט שוין מעהר פון זײַן קראַנקען־בעט נישט אַראָב,
האָט די אַלטע קעניגין אַלעקסאַנדראַ װידער אָנגעהויבען װעבען איהר
דיפּלאָמאַטישע נעץ. זי האָט געפּרובט זיך פערזיכערן מיט אַ געװיסער
מאַכט, אום צו בעקומען די רעגענטשאַפט איבער די אונמינדיגע
קינדער פון מרים׳ען מיט הורדוס׳ען, אים פאַל אויב דער לעצטער
װעט שטאַרבען; עטליכע פון די פעסטונגס־קאָמענדאַנטען, מיט װעל־
כע זי האָט אָנגעהויבען פיהרען אונטערהאַנדלונגען, האָבען אָבער
פערטראָגען די גאַנצע מעשה הורדוס׳ען, און אָט די נאָהנטע געפאַהר
האָט אין איהם צוריק אויפגעװעקט זײַנע לעבענס־כחות. הורדוס בע־
פעהלט קראַנקערהײַד, גלײַך צו בעשטראָפען דער שװיגער, און זײַן
בעפעהל װערט פּינקטליך ערפילט (28). מיט איהר טוידט איז

אָבגעהאַקט געוואָרען דאַס לעצטע צווייגעל פון דעם שענעם שטאַם — זי איז געווען די לעצטע ריין־בלוטיגע טאָכטער פון דעם חשמונאים־געשלעכט. אין אַ קורצע צייט אַרום זענען געטוידט געוואָרען אויך די לעצטע זייטיגע קרובים פון דעם חשמונאים־הויז, די פאַמיליע בני־בבא. נאָך אַנטיגאָנ'ס מפלה האָט זיך די דאָזיגע פאַמיליע געראַטעוועט אַ דאַנק דער פריינדליכער שטיצע פון דעם הויפּטמאַן קאָסטאַבאַר, וועלכער האָט זיי געהאָלפען אַנטלויפען און גאַנצע צוועלף יאָהר געהאַלטען בעהאַלטען ביי זיך, אין סאַמאַריע. עס האָט זיך אָבער געמאַכט, אַז ער האָט חתונה געהאַט מיט הורדוס'עס שוועסטער, סאַלאָמעאַ, וועלכע איז געבליבען אַן'אַלמנה נאָך דער בעשטראָפונג פון איהר מאַן יוסף; און אָט, ווען זי האָט, אין עטליכע יאָהר אַרום, געוואָרפען אַן'אוים־חן אויף איהר מאַן, האָט זי איהם פער'מסר'ט פאַר הורדוס'ען, און איהם בעשולדיגט אין דעם, אַז ער האָט די גאַנצע צייט אויסבעהאַלטען די נאָהענטע קרובים פון די חשמונאים, וואָס האָבען געוויעזען אַזאַ פערעקשנ'טען ווידערשטאַנד ביי דער בעלאַגערונג פון ירושלים. קאָסטאַבאַר איז דאַן געטוידט געוואָרען, און צוזאַמען מיט איהם אויך די גאַנצע פאַמיליע בני בבא (25).

אָט די לעצטע בלוט־באָד האָט, ווי ס'זעהט אוים, אינגאַנצען בערוהיגט הורדוס'עס געמיט, און צוזאַמען מיט דער צייט הויבט זיך אָן אַ נייער פעריאָד אין זיין הערשער־לעבען 25 - 14 דער אויפגעקומענער קעניג דערפיהלט מיט אַמאָל די גאַנצע זיכערקייט און פעסטקייט פון זיין גליקליכער לאַגע, און ווערט בעהערשט פון אַ פער'שכור'טער לעבענס־לוסטיגקייט, וואָס שפּיגעלט זיך אָב אויך אויפ'ן פאָלק און אויפ'ן לאַנד. ווי די העלעניסטען אין די אַמאָליגע אַלטע צייטען, הויבט הורדוס איצט אויך אָן אַריינצופירענגען אין לאַנד דעם קולט פון לעבען אַן און פאַר זיך, דעם קולט פון וועלטליכער פרעהליכקייט און קערפּערליכען לעבענס־גענוס, און געפינענדיג זיך אינגאַנצען אונטער דעם איינפלוס פון דעם איצטיגען, רוימישען העלעניזם, בעקומען אַלע זיינע איינפיהרונגען אין יהודה אויך אַ רוימיש־העלענישען כאַראַקטער. הורדוס לאָזט אויפשטעלען אין ירושלים אַ טעאַטער לויט דעם גריכישען מוסטער, — אַ טעאַטער אויפ'ן פרייען פעלד מיט אַ אונגעהויער־גרויסער גאַלעריע פאַר'ן פּובליקום, וואָס קומט זיך צונויף פון אַלע עקען לאַנד, אום צו זעהען די „פאָרשטעלונגען" אויפ'ן סצענע. דאָ זוכט מען אָבער נישט צו פערפיינערן דעם געש־

מאַך פון פובליקום און איהם גייסטיג צו ענטוויקלען, ווי דאס איז געווען אמאל אין׳ם אלטען גריכענלאנד, — נאר צו רייצען זיינע נידעריגסטע אינסטינקטען. אויפ׳ן סצענע קומען פאר פערשיעדענארטיגע גימנאסטישע איבונגען, אטלעטישע געשלעגען, געשלעגען צווישען מענשען מיט ווילדע חיות און נאך אזעלכע אונטערהאלטענדע בילדער, וואס זענען געווען גאנץ גוט צוגעפאסט צו דעם קריגערישען און אויסגעלאסענעם כאראקטער פון די רוימער, אבער נישט צו דער גאטספארכטיגער פריעדליכקייט און פאמיליענריינקייט פון די יהודה׳ער. הורדוס האט, למשל, איינגעפיהרט אין ירושלים דעם בעריהמטען יום־טוב לכבוד דעם רוימישען אימפעראטאר אויגוסט, וואס פלעגט געפייערט ווערן יעדע פיער יאהר אין אלע רוימישע פראווינצען; צו דעם יום טוב פלעגען ספעציעל אויפגעשטעלט ווערן פרעכטיגע בנינים מיט סטאטועען און פערציערונגען און דאן פלעגען פארקומען רייכע, ווילד־פרעהליכע פאלקס־פערוויילונגען. הורדוס האט זיך צו דעם יום־טוב בעצויגען מיט א בעזונדער איבערגעגעבענקייט, און אויף זיין בעפעהל זענען צונויפגעזאמעלט געווארען טויזענדער מענשען פון גאנץ יהודה און אויך פון אנדערע לענדער, אום מיטצופייערן די גרויסע שמחה און זיך צו בעטייליגען אין די גלאדיאטאר־שפיעלען און אטלעטען־שלעגערייען, וואס זענען אויסגעפיהרט געווארען דורך ספעציעל אנגאזשירטע ארטיסטען.

אט די וואכעדיגע, טעמפע פרעהליכקייט אין דער הייליגער הויפטשטאדט האט געמוזט ארויסרופען א שטארקען פראטעסט פון דער זייט פון די גייסטיגע פאלקס־פיהרער און אויך פון די פאלקס־מאסען, וועלכע זענען דורכגענומען געווען מיט גאנץ אנדערע לעבענס־בעגריפען און א גאנץ אנדער וועלט־אנשויאונג. לויט די דאזיגע בעגריפען האבען אט די אלע שפילערייען און פערוויילונגען אין אלגעמיין געמוזט בעטראכט ווערן, ווי נארישע עולם־הזה־זאכען, וואס זענען פערבונדען מיט הונדערטער קליינע עבירות געגען די געזעצען פון דער תורה; און אויסער דעם האבען די פריעדליכע און ווייכהארציגע יהודה׳ער נאך בעזונדער געזעהען א שרעקליכע אכזריות אין אזא שפיעל, למשל, ווי דער גלאדיאטארען־קאמפף, וואו „מענשען ווערן צוריסען פון ווילדע חיות, אום צו דערפרעהען דערמיט אנדערע מענשען”. און נישט בלויז דעם יודישען מאראל — די דאזיגע פערוויילונגען האבען גאנץ אפט אנגעגריפען אויך דעם עצם יסוד פון דעם יהודה׳עאישען מאנאטעאיזם; אזוי איז, צום בײ־

שפיעל, פארנעקומען עטליכע מאל, אז הורדוס האט געלאזען ארויסשטעלען אין א עפענטליכען פערוויילונגס=פלאץ זיינע טראפעען (קריעגסרויב, שלל=מלחמה) אין דער געשטאלט פון פערשידענע בעוואפענטע פיגורען, און די יהודה'עאישע בעפעלקערונג האט אין דעם געזעהען — עבודה=זרה=בילדער. ביי אזא פאל איז די אויפרעגונג פון פאלק אמאל אזוי גרויס געווען, אז הורדוס האט געפונען פאר נויטיג, איינצולאדען אין טעאטער די אנגעזעהענסטע שטאדט=בעלי=בתים און פאר זיי אין די אויגען געלאזען אראבנעהמען די קליידונג פון די „טראפעען", אום אויף אזא אופן זיי צו איבערציינען, אז דאס זענען נישט קיין געצען=בילדער, נאר פשוט'ע הילצערנע פיגורען אין מיליטערישער קליידונג.

אזעלכע איינצעלנע פאקטען און איבערציינונגען האבען אבער גאנץ ווייניג געקענט העלפען אויף צו בערוהיגען די אויסגעוועהלטע גייסטיגע פיהרער פון פאלק, וועלכע האבען געמוזט זיין געגען דעם עצם מהות פון די אלע פערוויילונגען אין אלגעמיין; געגען דער גאנצער שיטה פון מאכען דאס לעבען וואכעדיג און ברוטאל, פון לעהרנען דעם מענשען זוכען דאס לעבען אין לעבען גופא, אין זיינע אלזייטיגע קערפערליכע און גייסטיגע פערגניגענס, און נישט אין קיין הויכע אייביגע אידעאלען, און נישט אין דעם אייביגען לעבען, וואס וועט זיך אנהויבען ערשט נאכ'ן טוידט. און אט די פיינדליכע שטימונג האט ארויסגערופען הייסע פאנאטיקער, וואס האבען בעשלאסען זייער לעבען איינצושטעלען און אומצוברענגען דעם „געבילדעטען דעספאט", וועלכער פיהרט דעם פאלק אויפ'ן וועג פון צוזאמענלעבען זיך מיט דער ארומיגער געצענדיענערישער וועלט. אין דער פערשווערונג זענען אריינגעגאנגען צעהן בירגער פון ירושלים, וועלכע זענען געקומען אין טעאטער מיט בעהאלטענע קינזשאלען אונטער די פאלעס; די אונטערנעהמונג איז אבער אויסגעגעבען געווארען נאך פאר דעם אנפאל, און די אנפאלער, וועלכע האבען זיך ביי דער אויספארשונג בעריהמט מיט זייער פאטריאטישער פערשווערונג און זי איינגאנצען בעשטעטיגט, — זענען געטוידט געווארען אונטער אכזריות'דיגע ענויים. דאס פאלק, וואס האט געקוקט אויף די פערשווארענע, ווי אויף ווירקליכע פאטריאטישע „קדושים" (הייליגע, מערטירער), האט זיך שפעטער נוקם געווען פאר זייער טוידט: דער „מסור", וואס האט די פערשווערונג ארויסגעגעבען, איז פון פאלק צוריסען געווארען אויף שטיקער.

אט די אלע ארויסטרעטונגען פון פערשידענע פאלקס=שיכטען געגען איהם און זיינע איינפיהרונגען, האבען אין הורדוס'ען ארויסגערופען

דעם פערלאנג זיך נאָכמעהר צו רייצען מיט'ן פאָלק און צו טאָן אַלץ
אַזוי, אַז דאָס רעליגיעזע אָדער נאַציאָנאַלע געפיהל פון פאָלק זאָל זיך
פיהלען בעליידיגט. הורדוס האָט ליעב געהאַט צו בויען שטעדט, און
די אַלע שטעדט, וואָס זענען דורך איהם ענטשטאַנען, האָט ער אָנגערו=
פען מיט נעמען פון דעם רוימישען קעניגליכען הויז אָדער פון זיין איי=
גענער דינאַסטיע; דאָס איז נאָך אָבער גאָרנישט געווען געגען דעם,
וואָס ער האָט זיך גענומען מיט אַ מין צו=להכעיס'דיגער פלייסיגקייט אָב=
בויען צוריק די אַמאָליגע האַלב=געצענדיענערישע שטאָדט סאַמאַריאַ,—
די שטאָדט, וואָס איז פון אייביג=אָן פערהאַסט געווען אין יהודה און
איז אַמאָל דורך דעם חשמונאים=קעניג יוחנן=הורקנוס אַראָבגעטראָגען גע=
וואָרען ביז'ן לעצטען שטיין. דעם יסוד צו דער רעסטויראַציע (צוריק=
אויפשטעלונג) פון סאַמאַריאַ האָט געלעגט פאָמפעיוס, און הורדוס האָט
איצט נישט בלויז געלאָזען פערגרעסערן דעם שטח פון שטאָדט אויף אַ
האַלבען מייל, נאָר זי אויך בעפוצט מיט די שענסטע בנינים און גע=
מאַכט פאַר זיין צווייטער רעזידענץ. ער האָט געלאָזען דאָרט אויסבויען
אַ שטאַרקע פעסטונג און אַ געצענדיענערישען טעמפעל לכבוד דעם רוי=
מישען הערשער אויגוסט, און אויך די שטאָדט אַליין האָט געטראָגען אויף
זיך דעם לעצטענס נאָמען (אויף גריכיש: „סעבאַסטאַ" — הייליגער,
ווי אויף לאַטייניש: אויגוסט). דאָס האָט געזאָלט זיין אַ מין קאָנקורענ=
טין דער פערהייליגטער הויפטשטאָדט ירושלים, מיט איהרע אַלטע זכרונות
און טראַדיציעס. —

אין ירושלים גופא האָט ער אויך אַ סך געבויט און איבערגעבויט.
אין דעם העכערן טייל פון שטאָדט האָט ער געלאָזען אויפשטעלען
פאַר זיך אַ פאַלאַץ, וואָס איז בעשטאַנען כמעט אינגאַנצען פון מאַרמאָר
און גאָלד, און האָט בעצויבערט מיט זיין פרעכטיגער שענקייט. דער
פאַלאַץ איז אַרומגערינגעלט געוואָרען מיט שטאַרקע פעסטונגס=וואַלען,
און צו דעם צוועק פון שיצען דעם טייל שטאָדט איז איבערגעבויט געוואָ=
רען אויך דער טורעם פון בית=המקדש, וואָס האָט געטראָגען דעם נאָמען
פון הורדוס'עס פריהערדיגען בעשיצער — אַנטאָניוס.

אויסער די הויפטשטעדט, האָט הורדוס געגרינדעט אַ גרויסע האַ=
פענשטאָדט ביים ברעג פון ים, וואו עס האָט זיך פריהער געפונען דער
אַזוי גערופענער סטראַטאָן=טורעם (נישט וויים פון יפה), און צו דער
שטאָדט, וואָס האָט בעקומען דעם נאָמען ק ס ר י ה (קעסאַר=קיסר, צע=
זאַר), האָט ער צוגעבויט אויך אַ גלענצענדען האַפען, וועלכער האָט אָבגע=

קאָסט אונגעהויערע סומען געלד און איז געװען בערימט אַרום מיט זיינע בעקװעמע איינריכטונגען; אין שטאָדט זענען אויפגעשטעלט געװאָרען צװיי ריעזיגע טורעם־זײלען מיט די אָבבילדונגען פון דעם רוימישען הערשער אויגוסט און דער שטאָדט רוים, אַזוי אַז די נאַציאָנאַליסטען האָבען געקוקט אויף דער שטאָדט, װי אויף אַ „קליינע רוים" און אַזוי האָבען זיי זי אויך גערופען. שפּעטער איז קסריה געװאָרען דער צענטר פון דער רוימישער מאַכט אין איהר קאַמפּף מיט יהודה, און אין פאָלק איז געשאַפען געװאָרען דאָס שפּריכװאָרט, אַז „קסריה האָט שטענדיג טריאומפירט, װען ירושלים האָט געװיינט".

צוזאַמען מיט זיינע רוימישע בעשיצער, האָט הורדוס זיך אַליין אויך נישט פערגעסען, און ער האָט געלאָזען פעראייביגען זיין נאָמען און די נעמען פון זיינע פערשידענסטע פאַמיליענמיטגלידער אין אַ גאַנצער רייהע מאָנומענטען, שטעדט און פעסטונגען. צװיי מייל צו דרום־מערב זייט פון ירושלים, אויף אַ בערגעל, װאו ער האָט אַמאָל אָבגעהאַלטען אַ גלענצענדען נצחון איבערן פאָלק, האָט ער איצט אויפגעשטעלט אַ לוקסוס־פּאַלאַץ אונטערן נאָמען הערָאָדיום. דאָס איז געװען אַ פּרעכטיגער שלאָס מיט הויכע טורעמס, װאו ס'איז געזאָרגט געװאָרען פאַר לוקסוס און פערגניגען; צװיי הונדערט טרעפּ פון װייסען, ריינסטען מאַרמאָר האָבען אַרויפגעפיהרט אין די אויבערשטע עטאַזשען, און נאָך אונגעהויערע אויסגאַבען און אַנשטרענגונגען איז הערָאָדיום ענדליך בעזאָרגט געװאָרען אויך מיט אַ גוט איינגעריכטעטער װאַסער־לייטונג. אין דער זעלביגער געגענד האָבען זיך געפונען אויך די נייע שטעדט אַנטיפּאַטרידאַ און פּאַזאַעלידאַ, און די פעסטונג קיפּראָס.

און נישט נאָר אין יהודה אַליין — דער עהרגייציגער הורדוס האָט גוט געװאוסט, אַז אויף דער ליעבע פון דעם יהודה'שען פאָלק קען ער קיין סך נישט רעכענען, און ער האָט זיך געװאָלט בעליעבט מאַכען ביי אַנדערע פעלקער. מיט די אונשעצבאַרע אוצרות, װאָס ער האָט אַרויסגעפּרעסט פון פאָלק, אין דער פאָרם פון פערשידענע שטייערן, האָט דער יהודה'עאישער דעספּאָט זיך פּאָפּולער געמאַכט אין דער גאַנצער אַרומיגער װעלט. הורדוס האָט געלאָזען אויף זיינע קאָסטען בויען גימנאַזיומס אין טריפּאָליס און דמשק, אויפשטעלען פעסטונגען אין ביבלאָס, איינאָרדנען טעאַטערן, צירקען, עפענטליכע פּלעצער און טעמפּלען אין צידון, רהאָדאָס, אַנטיוכיא, אַשקלון און נאָך אַנדערע פּונקטען פון דעם רוימישען מזרח. די דאָזיגע גרויסמוטיגע רייכע נדבות

האבען הורדוס'ען בעליעבט און בעריהמט געמאכט צווישען די שלכני'שע סיריער און גריכען, און אפילו אויגוסט אליין איז אויך געוועזן פון איהם העכסט צופריעדען. ער האט זיך זאגאר אויסגעדריקט, אז הורדוס פערדיענט צו טראגען אויפ'ן קאפ די קרוין פון גאנץ סיריען און עגיפטען, און האט איהם אויסגעדריקט זיין פערעהרונג מיט א בעדייטענדער ממשות'דיגער מתנה: אויגוסט האט געשענקט הורדוס'ען די געגענדען באטאנעא, אויראניטים און דאס וואולקאניש צוריסענע, ווילדע טראכאניטים, וויל דארט האבען זיך אויפגעהאלטען מאסען רויבער-באנדעס, און קיינער אויכ'ער הורדוס'ען, איז נישט אימשטאנד געוועזן, זיי אויסצוראטען. דאס לעצטע איז הורדוס'ען אויך נישט לייכט אנגעקומען, און ער האט א לאנגע צייט זיך געמוזט ארומשלאגען מיט דער איינגעבויענער ווילדער בעפעלקערונג און ענדליך איבערלאזען דארטין, אלס שטענדיגע וואך, א מחנה פון דריי טויזענד ארומ'ער. און די טראכאניטען האבען זיך פאר דער וואך אויך נישט איבריג דערשראקען — דאס איז צו זעהען פון דעם פאקט, וואס שוין אין די לעצטע יאהרען פאר זיין טויט האט נאך הורדוס געפונען פאר נויטיג צו זוכען א בעזונדערע מאכט אויף צו פאראליזירען זייער רויבערישע טעטיגקייט. ער האט דאן בעוואוינען א געוויסען בבל'ניש-יהודה'עאישען הויפטמאן, מיט'ן נאמען זאמארים, וועלכער האט מיט הונדערט פאמיליען-מיטגליעדער און פינף הונדערט בעוואפענטע בעגלייטער אריבערגעוואנדערט א-ער'ן טייך אפרת, — זיך צו בעזעצען אין באטאנעא, אום צו האלטען אין צוים די דארטיגע טראכאניטען.

אויף ווי וויים הורדוס האט קיין צוטרוי נישט געהאט צו דעם יהודה'עאישען פאלק און זיך מיט איהם נישט גערעכענט זעהט מען אויך דערפון, וואס דער גאנצער שטאט פון זיינע הויף-מענשען און נאהנטע מקורבים איז בעשטאנען פון פרעמדע. א געוויסער אין זיין צייט בעריהמטער פילאזאפישער רעדנער און געשיכטע-שרייבער, ניקאלאאוס פון דאמאסקוס, איז געוועזן זיין נאהנטסטער פריינד און ראטגעבער, און האט איהם אפט פערטרעטען אין זיינע מלוכה-ארבייטען; דער ווייניג געבילדעטער הורדוס האט זיך ביי דעם גריכישען געלעהרנטען געוואלט אויסלערנען די אלע השלמות און ידיעות, וואס זענען נויטיג געוועזן אין יענער צייט, אום זיך צו קענען געפינען אין א אינטעליגענטער גריכישער געזעלשאפט; און דאנעגען האט דער זעלביגער ניקאלאוס אנגעשריבען א אלגעמיינע געשיכטע אין הונדערט פיער און פיערציג טיילען, וואו ער האט געלויבט אין הימעל אריין זיין קעניגלי-

כען תלמיד און בעשיצער. א צווייטער גריכישער אינטעליגענט, פטאלאמעאוס, האט ביי איהם פערטרעטען דעם פאסטען פון א קאנצלער אדער פון א פינאנץ־מיניסטער; א דריטער גרעק, אנדראמאכוס און א רוימער געמעלוס זענען געווען די ערציהער פון זיינע צוויי זיהן, און אזוי איז ער כסדר ארומגערינגעלט געווען מיט מענשען נישט פון דעם פאלק, איבער וועלכען ער האט געקעניגט; אין הורדוס'עס לעבען, האלטען זיך און דענקען איז אין אלגעמיין געווען גאנץ ווייניג יהודה'עאישעס, און ער האט נאר דעם ריינעם אמת געזאגט, ווען ער האט זיך אויסגעדריקט פאר איינעם פון זיינע דערמאהנטע מקורבים, אז די גריכען זענען איהם נעהנטער צום הארצען, ווי די יהודה'עער.

ביי אזא בעציהונג צום פאלק אליין און צו זיין קולטור איז גאנץ פערשטענדליך די שנאה און די טיפע אינערליכע אבנייגונג, וואס דאס אייגענע, יהודה'עאישע פאלק האט געשפירט צו זיין הערשער. הורדוס איז דעם פאלק אינגאנצען פרעמד געווען, און מעהר ווי פעראכטונג און אכזריות האט עס פון איהם נישט געזעהען. עס האט איהם דעריבער גאנץ ווייניג געהאלפען אויך די גרויסמוטיגע גוטהערציגקייט, וואס ער האט ארויסגעוויזען דעם פאלק אין א שטארקען הונגער־יאהר, ווען ער (24) האט אויפגעקויפט פון זיין פערמעגען אוצרות מיט תבואה אין מצרים און עס צוטיילט דער הונגערנדער בעפעלקערונג אומזיסט. דאס פאלק איז איהם א ווייליע דאנקבאר געוועזען; באלד אבער האט עס ווידער געזעהען פאר זיך דעם דעספאטישען פרעמדען הערשער, וואס האט אלע זיינע הייליגקייטען פערשוועכט און אויסגעלאכט דאס טייערסטע און העכסטע פון זיין קולטור־לעבען. די יהודה'עער האבען געהאט ביז דאן דריי אינסטיטוציעס, אין וועלכע ס'האט זיך פערקערפערט די גאנצע וועלטליכע און גייסטיגע מאכט איבערן פאלק: די מלוכה, די כהונה־גדולה און דאס סנהדרין, און אט די אלע דריי אינסטיטוציעס האבען א דאנק הורדוס'ען איינע נאך דער אנדערער פערלוירען זייער אויטאריטעט. די מלוכה האט ער זיך אליין גענומען, און בנוגע צו דער כהונה־גדולה האט ער איינגעפיהרט א פרייע, ווילקירליכע „בעשטימונג”, אנשטאט דעם מנהג פון ירושה, וואס האט זיך דערביי פראקטיצירט. נאך דער מערדערישער בעזייטיגונג פון דעם חשמונאי'שען כהן־גדול, אריסטאבול, איז ווידער בעשטימט געווארען אויף דעם פאסטען דער פריהערדיגער חננאל; דאן איז ארויף אויף דעם עהרענשטוהל א געוויסער יהושע בן פפי, דער האט אבער נישט בעוויזען, לאנג אויף זיין פאסטען צו בליי־

בען, און ער אליין איז אין דעם גאנץ ווייניג שולדיג געווען. דא איז פארגעקומען דאס, אז א קורצע צייט נאך מרים'ס טויט האט דער קעניג זיך געפונען א טרייסט אין די ארעמס פון א געוויסען אלעקסאנדרינישען כהן'ס א טאכטער, און אין דעם זכות איז אט דער כהן, מיט'ן נאמען שמעון בן ביתוס, בעשטימט געווארען פאר א כהן-גדול. דער לעצטער האט זיך אין גיכען ארויסגעוויזען פאר א איבערגעגעבענעם אנהענגער פון הורדוס'עס פאליטיק, אזוי אז דער גייסטיגער פיהרער פון דעם יהודה'שען פאלק האט גאנץ אפט געשטיצט די אונטערנעהמונגען פון זיין קעניגליכען איידים.

וואס עס געהערט צום סנהדר, ין האט הורדוס זיין מאכט אויף אזוי פיעל בעגרענצט, אז עס האט אייגענטליך אינגאנצען אויפגעהערט צו שפיעלען די בעדייטענדע ראליע אין דעם פאלקסלעבען, וואס עס האט געשפיעלט נאך פון די אלטסטע צייטען. אין זיין צייט האט די גאנצע אינסטיטוציע בעקומען דעם כאראקטער פון דעם קעניג'ס א ראטס-פערזאמלונג, וואס בעשטעהט בלויז פון פערשיעדענע הויף-מקורבים און נאך אזעלכע שופטים, וועלכע זענען שטענדיג גרייט געווען צו משפט'ען אזוי, ווי הורדוס'ען האט געפאסט. פון די פאלקס-פיהרענדע פארטייען, ווידער, האבען זיך די איסיים איבערהויפט נישט אבגעגעבען מיט קיין וועלט-זאכען, און די פרושים האבען נישט אנערקענט, נישט הורדוס'ען אלס וואסאל, און נישט אויגוסט'ען אלס איבערשטען הערשער. ווען הורדוס'ען איז איינגעפאלען צו פאדערן פון פאלק א שבועה (20), אז עס וועט טריי דיענען איהם און אויגוסט'ען, האבען זיך די פרושים אבגעזאגט און נישט געוואלט שווערען, און נאר א דאנק דער גרויסער פאפולאריטעט פון דעם פריעדליכען הלל האט ער זיי נישט בעשטראפט דערפאר און בעפרייט פון דער שבועה.

הורדוס האט דעריבער זיין גאנץ לעבען געהאלטען אין איין שרעקען זיך פאר אן'אויפשטאנד פון פאלק, און אום דאס צו פערהיטען, האט ער ארגאניזירט א גאנצע ארמעע פון שפיאנען, וואס האבען געדארפט זיך געפינען צווישען פאלק און נאכשפירען זיינע רעד און זיינע טועלצען. הורדוס אליין פלעגט אויך אפט זיך ארייג'גנב'ענען פערקליידעטערהייד צווישען המון און זיך צוהערען צו זיינע שמועסען, און וועה איז געווען יענעם, וואס האט זיך אויסגעדריקט נישט פריינדליך וועגען דעם יהודה'שען הערשער. ער איז גלייך געהיים אוועקגעפיהרט געווארען אין דער פעסטונג הירקאניום, וואו ער האט בעקומען זיין אכזריות-

דינגע שטראף. „אין שטאדט, ווי איבער די וועגען זענען ארומגעגאנגען שפיאנען" און די בירגער האבען נישט געטארט זיך צוזאמענקומען און געהן אדער רעדען קאמפאניעס-ווייז.

דאס אלץ האט פון דעסטוועגען נישט געשטערט דעם אדומ'ישען דעספאט, אונטערצוקויפען, פון דער צווייטער זייט, דעם פאלק און צו זוכען זיין ליעבע. נאך דער טריקעניש, וואס האט זיך געצויגען עטליכע יאהר כסדר, האט הורדוס בעפרייט דאס לאנד פון א דריטעל שטייערן, און אין דער זעלביגער צייט איז ער צוגעטרעטען צו א גראנדיעזער אונטערנעהמונג, וואס האט אי ווירקליך ארויסגערופען די טיעפסטע דאנקבארקייט צו איהם פון אלע פאלקס-שיכטען, אי בעפריעדיגט זיין ליידענשאפטליכע תאוה צו בויען. הורדוס האט זיך גענומען אינגאנצען רעסטאווירען און בענייען דעם פערנאכלעסיגטען בית-המקדש, וואס איז געשטאנען פון זרובבלים צייטען אן, און האט אויסגעזעהן עלענד און ארים צווישען די רייך-פערפוצטע שלעסער און פאלאצען פון דער בענייטער ירושלים.

די פאלקס-פערטרעטער, פאר וועלכע הורדוס האט אויסגעדריקט זיין ווילען, צו צוטרעטען צו דער בענייאונג פון בית-המקדש, האבען זיך אין אנהויב בעצויגען צו דער זאך מיט שרעק און פערצווייפלונג; זיי האבען געגלויבט, אז הורדוס מיינט דא נאר אבצונארען דעם פאלק, און זיין אמת'ע כונה איז — צו פערניכטען אינגאנצען דעם רעליגיעזען צענטר פון דער אומה און אזוי אדער אויף אנ'אנדער אופן איהם צו בערויבען. הורדוס האט זיי אבער בערוהיגט און פערזיכערט, אז דער אלטער בית המקדש וועט נישט אנגעריהרט ווערן אזוי לאנג, ווי דאס גאנצע בוי-מאטעריאל און דער גאנצער ארבייטער-שטאט וועט זיך נישט געפינען אויפ'ן פלאץ. אום אינגאנצען צו בערוהיגען דעם רעליגיעזען געפיהל פון פאלק, האט הורדוס אוועקגעשטעלט די ארבייט אונטער דער השגחה פון די בעדייטענדסטע כהנים און פרושים, וועלכע האבען געדארפט זעהען, אז אלץ זאל געמאכט ווערן לויט די געזעצען פון דער תורה, און באלד נאכדעם, אויף דעם אכצעהנטען יאהר פון זיין הערשען, האט זיך די ארבייט אנגעהויבען. א קאראוואן פון טויזענדער משא-פוהרען, בעלאדען מיט טייערע קוואדראט-שטיינער און מארמאר-זיילען, האט זיך כסדר געצויגען אויפ'ן וועג קיין ירושלים, און גאנצע צעהן טויזענד ארבייטער-ספעציאליסטען זענען אוועקגעשטעלט געווארען ביי דער ארבייט. די אינוועניגסטע איינריכטונגען

און פערציִערונגען האָבען פערנומען צוויי יאָהר, און דאַן האָט זיך ערשט אָנגעהויבען די רעכטע בוי־אַרבייט פון די אויסוועניגסטע מויערן, הויפען, זאַלען, געוועלבטע קולואַרען און פערשיעדענע זיילען, וואָס האָט זיך געצויגען גאַנצע אַכט יאָהר — כמעט ביז'ן חורבן פון דעם זעלביגען בית המקדש.

אין דעם בית המקדש האָט הורדוס אַריינגעלעגט נישט בלויז אונגעהויערע אוצרות גאָלד, נאָר אויך זיין גאַנצען שעפּפערישען גייסט, זיין גאַנצען קונסט־געשמאַק, און איהם איז וויִרקליך געלונגען צו בעשאַפען עטוואָס פּרעכטיג־שענעס, בעצויבערנדעס. דאָס איז געווען אַ מייסטער־ווערק, וואָס האָט אַרויסגערופען די בעוואונדערונג פון דער גאַנצער אַלטער וועלט, און ווי דאָס יהודה'שע פאָלק אַליין האָט זיך שפּעטער אויסגעדריקט, האָט „דער קיין שענעם בנין נישט געזעהען, ווער עס האָט נישט געזעהן הורדוס'עס בית המקדש". דער גאַנצער אומפאַנג פון דעם בית המקדש־באַרג, וועלכער איז געווען אַרומגענומען מיט אַ פעסטער און הויכער מויער־וואַנט, האָט בעטראָפען זעקס סטאַדיען, ד. ה. עלף הונדערט פינף און צוואַנציג מעטער, און דער צענטר פון דעם קאָלאָסאַלען בנין האָט זיך געזעהען אין אַלע זייטען אויף דעם שטח פון אַ סך מיילען. דער הויכער דאַך פון דעם בית המקדש איז געווען בעפּוצט מיט פערגולדטע שפּיצען, וואָס האָבען געפינקעלט און געשטראַהלט אונטער דעם גלאַנץ פון דער גאָלדענער מזרח־זון; אונבעוואוסטזיניג האָבען אָבער הורדוס'עס אינזשיניערען אויפגעטאָן מיט די דאָזיגע דאַך־שפּיצען נאָך אַ וויכטיגע זאַך: די לעצטע האָבען געדיענט אויך אַלס בליץ־אָבציהער און האָבען פערהיט דעם בית המקדש פון די עלעקטרישע וואָלקענשטראָמען.

דער יום־טוב פון בעניישן דעם בית המקדש איז געפייערט געוואָרען מיט אַ אונגעוועהנליכען פּאַראַד און מיט רייכע פאָלקס־פערוויילונגען; די גרויסע שמחה האָט אָבער געהאַט אין זיך אויך אַ גרויסע מאָס טרויער פאַר די בעסערע זיהן פון פאָלק. אויף די לעצטע האָט געמוזט ווירקען שלעכט שוין דאָס אַליין, וואָס אויף הורדוס'עס בעפעהל איז אָט דער פאָלקס־יום־טוב פעראייניגט געוואָרען מיט דער פייערונג פון זיין איינענעם נצחון איבער'ן פאָלק: דאָס חנוכת הבית פון בית המקדש איז געפייערט געוואָרען אין דעם זעלביגען טאָג, ווען הורדוס האָט זיך, מיט צוואַנציג יאָהר, אַוועקגעזעצט אויף דעם פערבלוטיגטען טראָן פון יהודה; און דערצו איז נאָך צוגעקומען נאָך

א פאַקט, וואָס האָט בעזונדער שטאַרק אָנגעגריפען אין דעם רעליגיעזען, אין דעם נאַציאָנאַלען געפיהל פון די איבערגעגעבענע יהודה'עאישע פּאַטריאָטען: דער אדומי'שער הערשער האָט דעם ניי־אויפגעבויטען בית המקדש גלייך אוועקגעשטעלט אונטער דער שוץ פון רוים, און האָט געלאָזען אויפשלאָגען איבער דעם אויסוועניגסטען הויפּט־אַריינגאַנג פון בית המקדש א אָדלער־ביילד — דאָס עמבלעם פון דער רוימישער קריעגס־מאַכט. לויט דעם געזעץ פון דער יודישער תורה איז יעדע פלאַסטישע אָבבילדונג איבערהויפּט פערבאָטען געווען אַלס עטוואָס אזוינס, וואָס א שייכות צו עבודה־זרה, און אַזא עמבלעם אויפ'ן טויער פון בית המקדש האָט געמוזט אָנפילען מיט א טיעפען טרויער די הערצער פון די אמת'ע פאָלקס־פריינד. הורדוס האָט אויך איינגעפיהרט אַלס חוב, מקריב צו זיין יעדען טאָג א קרבן פאַר זיין רוימישען בעשיצער, אויגוסט, וועלכער האָט דאָס דאַן אפשר גאָרנישט פערלאַנגט; שפּעטער האָט דער קרבן אָנגעהויבען צו דיענען אַלס אויסדריק פון אונטערטעניגקייט, און האָט קיינמאָל נישט געטאָרט פערמיטען ווערן.

נעענדיגט מיט דער אַרבייט פון בית־המקדש, וואָס האָט איהם איינגאַנצען בעהערשט, האָט הורדוס זיך צוריק אומגעקעהרט צו זיינע פערזענליכע אונטערהאַלטונגען און פערגניגענס. אַלס האַלב־אָבהענגיגער וואַסאַל האָט הורדוס אין יענער צייט גאַנץ ווייניג געשפּירט די אויבערשטע מאַכט פון רוים; ער האָט געהאַט דאָס רעכט צו לאָזען אויסגיעסען אייגענע מטבעות, אַרויפצולעגען אויף דער בעפעלקערונג פערשיעדענע שטייערן און אויסצוניצען זיין מאַכט אין די גרענעצען פון לאַנד אָהן א שום קאָנטראָל. דאָס אַלץ האָט צוגעגעבען הורדוס'ען א בעדייטענדען אָנזעהען אין אַלע שכני'שע לענדער, און זאָגאַר אויך אין רוים גופא האָט מען זיך צו איהם בעצויגען מיט אַכטונג און ליעבע. זענענדיג עטליכע מאָל אין רוים, האָט ער זיך אויפגעהאַלטען ביי אויגוסט'ען אין הויז, און דאָרט האָט ער בעוויזען נאָהנט בעפריינדעט צו ווערן אויך מיט דעם בעריהמטען מאַרק אגריפּא, אויגוסט'ס איידים. דער לעצטער איז שפּעטער געקומען אַלס גאַסט צו הורדוס'ען אין ירושלים, און האָט געפונען פאַר א פליכט פון זיין זייט אויסצודריקען מיט עפּעס זיין אַכטונג דעם יהודה'עאישען פאָלק; ער האָט געלאָזען מקריב זיין אויף זיין רעכנונג א גרויסע צאָהל קרבנות אין בית־המקדש, און דאָס פאָלק איז פון דער העפליכקייט אַזוי געריהרט געוועזן, אז עס האָט איהם אַרויסבעגלייט

פון שטארט ביזן שיף, בעשיטענדיג דעם וועג מיט בלומען (15).

וועגען דער פערזענליכער פריינדשאפט, וואס האט געהערשט צווישען דער פאמיליע פון דעם רוימישען אימפעראטאר און דעם יהודה׳עאישען וואסאל, רעדט זיך פיעל אין די היסטארישע קוועלען פון דער רוימישער זייט, און לויט דעם אויסדריק פון א געוויסען רוימישען היסטאריקער, האט אויגוסט נאך זיין איידים (אגריפא׳ן) אממעהרסטען ליעב געהאט הורדוס׳ען, און ביי אגריפא׳ן אין הארצען האט הורדוס פערנומען דעם ערשטען פלאץ נאך אויגוסט׳ען. ווען אגריפא האט געמאכט זיין רייזע איבער קליין-אזיען האט איהם הורדוס בעגלייט אין וועג, און ווען עטליכע פון די דארטיגע יהודה׳עאישע קאלאניעס האבען זיך בעקלאגט פאר דעם רוימישען מאכטהאבער אויף די פערשידענע דריקונגען און גזירות, וואס זיי האבען אויסצושטעהן פון זייערע גריכישע שכנים, — האט זיך הורדוס אויך אנגענומען פאר זיי און אגריפא האט בעפרידיגט זייערע בקשות.

די דאזיגע שטיצע, וואס ער האט ארויסגעוויזען די יהודה׳ער אין דער פרעמד, האט הורדוס גלייך אויסגענוצט אלס רעקלאמע פאר זיך, און זיך אומקעהרענדיג צוריק פון דער רייזע קיין ירושלים, האט ער געלאזען צונויפרופען א גרויסע פאלקס-פערזאמלונג, פאר וועלכער ער האט אויספיהרליך געשילדערט די גרויסע טובה, וואס ער האט דא געטאן די דערוויטערטע יהודה׳ער; ביי דער געלעגנהייט האט ער געשענקט דעם פאלק אויך א פיערטעל פון די שטייערחובות, וואס זענען געבליעבען שטעהן פון פערגאנגענעם יאהר.

אזוי האט הורדוס זיך בעמיהט מיט פערשידענע מיטלען, אויך דעם פערגניגען צו ערדייכען — זיך צו ערווערבען די ליעבע פון זיין אייגענעם פאלק. און ער האט ווירקליך געקענט רעכנען אויף א געוויסען ערפאלג אין דער היגזיכט; דא האט זיך אבער ווידער אנגעהויבען פאר איהם א צייט (4—14) פון פאמיליען-אונרוהען און בעשטראפונגען, וואס האט צושטערט די רוהיגקייט פון זיין גליק און נישט געלאזען איהם שוין מעהר געניעסען פון זיינע ארומיגע נצחונות ביז די לעצטע טעג פון זיין לעבען. די אייביגע אונרוהען, אינטריגעס און טויט-שטראפען אין דעם ענגען קרייז פון זיין פאמיליע, האבען זיך ווי א שווערע לאסט ארויפגעלעגט אויף די פלייצעס פון דעם זעכציג-יעהריגען דעספאט, און דאס האט איהם ווידער אריינגעבראכט אין יענעם צושטאנד פון טעמפער פערצווייפלונג, ווען עס ענדיגט זיך

דער מענש און עס הויבט זיך אָן די חיה.

הורדוס האָט געהאַט אַרום זיך אַ גרויסע, פיעלצאָהליגע פאַמיליע, און אָנשטאָט דער מאָנאָגאַמישער אָרדנונג, וואָס האָט זיך די גאַנצע צייט פּראַקטיצירט אין דעם חשמונאי'שען הויף, האָט ער דער ערשטער אָנגעהויבען צו לעבען מיט אַ סך פרויען. אין דער יוגענד נאָך האָט הורדוס חתונה געהאַט מיט אַ בירגער-מיידעל, דאָרידאַ, וואָס האָט איהם געבוירען אַ זוהן אַנטיפּאַטאָר; שפּעטער אָבער, ווען ער האָט חתונה געהאַט מיט דער חשמונאי'אישער פּרינצעסין, האָט ער זיין ערשטער פרוי מיט'ן זוהן אַוועקגעשיקט ווייט אין דער פּראָווינץ, און אַנטיפּאַטאָרן איז ערלויבט געוואָרען צו קומען אין הויף נאָר אויף די גרעסערע יום-טובים. די חשמונאי'אישע פּרינצעסין האָט געלאָזען הורדוס'ען פינף קינדער, פון וועלכע עס זענען פערבליבען אין דער געשיכטע נאָר די צוויי זיהן — אַלעקסאַנדער און אַריסטאָבול; נאָך איהר טוידט האָט ער אָבער געלעבט מיט נאָך אַנדערע אַכט פרויען, פון וועלכע עס זענען בעוואוסט די אויבען-דערמאָהנטע אַלעקסאַנדרינישע כהן-טאָכטער, מרים II, די שומרונ'ערין מאַלטאַקאַ און קלעאָפּאַטראַ פון ירושלים. די לעצטע צוויי האָבען איהם געבוירען דריי זיהן: אַרכעלעאוס, הורדוס-אַנטיפּאַ און פיליפּ.

אין דעם ערשטער צייט נאָך מרים'ס טוידט האָט הורדוס בעשטימט אַלס יורשים פון דער מלוכה די צוויי זיהן, וואָס זענען איהם געבליבען פון איהר, אַלעקסאַנדער'ן און אַריסטאָבול'ן. ער האָט זיי אַוועקגעשיקט קיין רוים, וואו זיי האָבען זיך ערצויגען אין הויז פון אַזיניוס פּאָלאָניוס, איינער פון אָנגעזעהענסטע פּערזענליכקייטען אין'ם רוימישען הויף און אַ נאָהנטער בעקאַנטער פון די גרויסע דיכטער ווירגיליוס און האָראַציוס. אויגוסט צעזאַר אַליין האָט זיך אויך זעהר פריינדליך בעצויגען צו די צוויי יהודה'עאישע פּרינצען, און זיי אַריינגענומען אין'ם קרייז פון זיין הויף-געזעלשאַפט. אַזוי האָבען זיי פערבראַכט אין רוים פינף יאָהר; דאַן איז הורדוס אַליין געפאָהרען נאָך זיי און זיי געבראַכט קיין ירושלים. דאָ האָט ער די יונגע זיהן גלייך חתונה געמאַכט: דעם עלטערן, אַלעקסאַנדערן, האָט ער געגעבען פאַר אַ פרוי דער פּרינצעסין גלאַפירא, דעם קאַפּאַדאָקיישען קעניג'ס טאָכטער, וועלכע האָט זיך דעריבער מגייר געווען; און דער יונגערער, אַריסטאָבול, האָט חתונה געהאַט מיט דער טאָכ-

בער פון הורדוס'עס שוועסטער — בערעניקא.

געוואלט האט הורדוס דערמיט ווייטער צוזופבינדען די ביידע משפחות, זיינע מיט דער חשמונאי'שער, אום עס זאל מיט דער צייט איינגאנצען פערשוואונדען ווערן די איזערנע וואנט, וואס איז ביז אהער געשטאנען צווישען זיי; איהם האט זיך דאס אבער נישט איינגעגעבען. דער אונשולדיגער טוידט פון זייער קעניגליכער מוטער האט געלאזען א טיעפען איינדריק אין די הערצער פון די שטאלצע פרינצען, און זיי האבען נאך איצט אויך נישט אויפגעהערט זיך צו בעציהען מיט א געוויסער פעראכטונג צו די איבריגע מיטגליעדער פון דער גאנצער פאמיליע, נישט אויסשליעסענדיג אויך הורדוס'ען אליין. — שטארקער פון אנדערע האט עס געשפירט די טאכטער פון דער אדומי'שער סאלאמעא, און נאכדעם ווי זי האט זיך איינמאל געקלאגט פאר דער מוטער, אז אריסטאבול בעציהט זיך צו איהר גו'ינגשעצענד, ווי צו א פרוי פון א נידריגען געשלעכט, האט די שלאנגענפרוי סאלאמעא, די צווייטע מערדערין פון דער געוועזענער חשמונאי'שער קעניגין, ווידער גענומען בעקלערען א פלאן געגען די פערבליעבענע חשמונאים (נאר פון דער מוטער'ס זייט), זיך נישט אבשטעלנדיג אויך פאר דעם, וואס איינער פון די צוויי זיהן איז דער מאן פון איהר טאכטער. זי האט זיך פעראייניגט אין דער ארבייט מיט איהר ברודער פעראר, און צוזאמען איז ביי זיי געבליעבען, אויסצונוצען צו דעם צוועק הורדוס'עס ערשטגעבוירענעם זוהן אנטיפאטער'ן. זיי האבען דאן גענומען איינרעדען הורדוס'ען און איהם איבערצייגען, אז דאס פאלק ווייזט ארויס א בעזונדער ליעבע צו די קינדער פון דער געטוידטער חשמונאי'ערין און אז די לעצטע טראגען אין הארצען א טיעפע שנאה צו איהם און זוכען פלענער, ווי אזוי אבצונעהמען ביי איהם די קרוין. דאס האט דעם אלטען אדומי אויפגעקאכט, און ער איז שוין גרייט געוועזען זיי צו בעשטראפען, איהם איז אבער געלונגען זיך איינצוהאלטען, און דאס מאל האט ער זיך בענונענט דערמיט, וואס ער האט אנגענומען זיין שוועסטער'ס עצה און געלאזען אראבברענגען אין הויף אנטיפאטער'ן. בלוטיגע שונאים איינע די אנדערע, האבען זיך אט די דריי — סאלאמעא, פעראר און אנטיפאטער — דאך פעראייניגט אין זייער האס צו די חשמונאי'שע פרינצען; דער לעצטער, אנטיפאטער, האט גלייך נאך זיין אנקומען קיין ירושלים אנגעהויבען צו שפיעלען פאר'ן פאטער די ראליע פון א איבערגעגעבענעם זוהן, וועהרענד ער האט איהם אין דער אמת'ען נישט קעניגער געהאסט

פון זיינע חשמונאי׳שע קאנקורענטען. דער פאלשער און גיפטיגער
אנטיפאטאר האט זיך וואס ווייטער אלץ מעהר דערנעהנטערט צום אל-
טען הערשער, און אין דער זעלביגער צייט נישט אויפגעהערט אנצו-
שיקען פערשידענע מסירות און בעשולדיגונגען געגען די צוויי חשמונאי-
שע קרוין-יורשים, צו וועלכע הורדוס האט זיך שוין אזוי אויך בעצויגען
מיט חשד און שנאה. יעדע בעוועגונג פון איינעם פון די פרינצען,
יעדעס ווארט און יעדע בעגריסונג פון פאלק, וואס איז געווען געווענ-
דעט צו זיי, — איז אין הויף אויסגעטייטשט געווארען אלס אקט פון
שנאה צום קעניג אדער אלס הכנה צו א פערשווערונג, און דאס אלץ
האט אנטיפאטאר געטאן נישט אליין, נאר מיט׳ן מויל פון אנדערע זייטי-
גע, אזוי אז הורדוס האט נישט געקענט זעהען אין די אלע בעשולדי-
גונגען קיין שום פניה פון אנטיפאטאר׳ס זייט; דאס האט זיך גע-
צויגען אזוי לאנג, ביז דער לעצטער האט ענדליך זיין ציעל ער-
רייכט: הורדוס האט איהם אנערקענט אלס יורש פון דער מלוכה,
און ווען אגריפא האט זיך אומגעקעהרט פון זיין אזיען-רייזע צוריק קיין
רוים, האט הורדוס מיטגעשיקט מיט איהם אהין אנטיפאטאר׳ן — אלס
טראן-יורש פון יהודה.

אט דער שריט פון דעם אלטען הערשער האט געמוזט נאכמעהר
אויפרייצען די זיהן פון דער חשמונאי׳שער מוטער, און זיי האבען אפען
אויסגעדריקט זייער אונצופריעדענהייט מיט דעם פאטער׳ס מעשים. דאס
איז ווידער אויסגענוצט געווארען פון אנטיפאטאר׳ס חברה, און ער
אליין, אין זיינע בריעף פון רוים, האט אויך אונטערגעהאלטען די דא-
זיגע שטימונג, מיט פערשידענע, כלומר׳שט-זייטיגע פאקטען. דאס
אלץ האט זיך געענדיגט דערווייל דערמיט, אז הורדוס האט גענומען די
ביידע פרינצען מיט זיך און אלע דריי האבען זיך פארגעשטעלט דעם
רוימישען הערשער; דער לעצטער האט אויסגעהערט די טענות פון
ביידע זייטען, און געראטען הורדוס׳ען, שלום צו ווערן מיט זיינע קינ-
דער און זיך מעהר נישט ארומצוקריגען מיט זיי.

דאס האט אבער געווירקט נאר אויף א קורצע צייט. דער פאל-
שער אנטיפאטאר האט דאס געוועהר פון האנד נישט אוועקגעלעגט, און
איהם צו הילף זענען געשטאנען סאלאמע מיט פעראר׳ן, וועלכע הא-
בען אויסגענוצט יעדען שריט פון זייערע געגנער, אום צו בעשאפען
א נייע נעץ פון מסירות, בעשולדיגונגען און פאלשקייטען. די לאגע פון
די ביידע ברידער איז וואס א טאג ווייטער געווארען אלץ מעהר אונ-

ערטרעגליך, און נישט בעזיצענדיג דערצו די דיפּלאָמאַטישע פּאָרזיכטיג-
קייט און איינגעהאַלטענקייט פון זייער אדומ׳ישען ברודער, האָבען זיי
ווידער אָפען אויסגעדריקט זייער פעראַכטונג דער גאַנצער פּאַטערלי-
כער פאַמיליע; אויף דעם סמך איז שוין צו הורדוס׳ען דערטראָגען גע-
וואָרען, אַז זיי האָבען געזאָגט: אויב מיר וועלן בעקומען די מאַכט,
וועלן מיר די מענער פון דער קעניגליכער פאַמיליע מאַכען פאַר דאָרפס-
שרייבער׳ס און די פרויען, — וואָס רופען זיך פּרינצעסינס, — וועלן
מיר אויספּוצען אין זעק און אוועקזעצען ביי׳ן שפּין-רעדעל.

אַזוי האָט אין דעם קעניגליכען הויף כסדר געקאָכט פון רכילות
און פאַלשקייטען. עס האָט גע׳מסר׳ט איין פּאַרטיי אויף דער צווייטער,
אַ מאַן אויף אַ ווייב, אַ ברודער אויף אַ שוועסטער, און דערביי זענען
ענטדעקט געוואָרען די שענדליכסטע מעשים און כונות. דאָס האָט
שטאַרק געווירקט אויף דעם קראַנקהאַפט-צוררייצטען הורדוס, און זיין
אכזריות האָט זיך ווידער פונאַנדערגעקאָכט. ער האָט בעשטימט אַ
צוואַנגס-אויספאָרשונג איבער דער דינערשאַפט פון די פּרינצען, און
נאָך אַ גאַנצער ריי׳הע שרעקליכע ענויים און פּייניגונגען, האָבען זיי גע-
זאָגט דאָס, וואָס מ׳האָט געוואָלט, אַז זיי זאָלען זאָגען. עס איז
איבערגענומען געוואָרען אויך אַלעקסאַנדער׳ס אַ בריעף, אין וועלכען ער
האָט זיך געקלאָגט אויף דער עולה, וואָס דער פאָטער איז געגען איהם בע-
גאַנגען, איבערגעבענדיג די מלוכה אַנטיפּאַטער׳ן, און זיך שטיצענדיג
אויף די בעשולדיגונגען, האָט הורדוס בעפעהלען צו אַרעסטירען אַלעק-
סאַנדער׳ן. דאַן איז געקומען צו לויפען דעם לעצטענ׳ס שווער, דער
קאַפּידאָקייאַ׳שער קעניג, אַרכעלאַאוס, און אַ דאַנק זיין דיפּלאָמאַטישער
האַלטונג איז איהם געלונגען הורדוס׳ען צו בערוהיגען און ווידער צו
שליעסען שלום צווישען דעם פאָטער און די זיהן.

דערווייל, אין דער צייט פון די דאָזיגע אַלע אינווענייניגסטע
סכסוכים און פאַמיליען-אינטריגעם, האָט זיך אָנגערוקט אויף הורדוס׳ען
אַ פינסטערער וואָלקען גאָר פון אַנ׳אַנדער זייט. דער שכנ׳ישער אַראַ-
בישער הערשער סילעאוס, האָט געטראָגען אַ כעס אויף הורדוס׳ען
דערפאַר, וואָס דער לעצטער האָט איהם נישט געוואָלט געבען זיין
שוועסטער סאַלאָמעא פאַר אַ ווייב אַנדערש, סיידען ער זאָל זיך מגייר
זיין; ווען עס האָט זיך דעריבער איצט געמאַכט, אַז אַ באַנדע פון די
רויבערישע טראַכאָניטען איז אַנטלאָפען פון הורדוס׳עס מאַכט און האָט
געזוכט שוץ ביי איהם אין לאַנד, האָט ער זי אויפגענומען און נישט

געוואלס ארויסגעבען הורדוס'עס שלוחים; הורדוס האט דאן אוועקגעשיקט א מיליטער-עקספעדיציע קיין אראביען, וועלכע האט צושלאגען סילעאוס'עס מחנה, אנגעמאכט א חורבן אין לאנד און אבגענומען די טראכאניטען. דאס האט נאך שטארקער אויפגעקאכט דעם אראבישען הערשער געגען הורדוס'ען, און ער האט איהם פער'מסר'ט פאר אויגוסטען. און דער לעצטער האט די מסירה אנגענומען — ער האט אנגעשריבען הורדוס'ען א בייזען בריעף, אין וועלכען ער האט איהם מודיע געווען, אז פון איצט אן וועט ער זיך בעציהען צו איהם נישט ווי צו א פריינד, נאר ווי צו א אונטערטעניגען פירשט. הורדוס האט זיך שטארק דערשראקען, און געשיקט שלוחים צו צעזאר'ן, זיך צו פערענטפערן; דער לעצטער האט זיי אבער נישט אנגענומען, און ערשט דאן ווען עס איז געקומען צו איהם הורדוס'עס גריכישער ראטגעבער, דער בעקאנטער ניקאלאאוס פון ד מ ש ק, און האט אויפגעוויזען דעם הערשער, אז הורדוס איז נישט אריבערגעטרעטען די גרענעצען פון זיין מאכט, — האט זיך אויגוסט בעפרידיגט און אנגעשריבען הורדוס'ען א פריינדליכען בריעף.

אונטער דער צייט האבען זיך די הויפישע אינטריגעס און פאלשקייטען אלץ ווייטער פערפלאנטערט און פערוויקעלט, און ענדליך איז צו הורדוס'ען דערגאנגען א נייע מסירה אויף די חשמונאישע פרינצען, — א נייע מסירה וועגען א פערשווערונג, מיט נייע עדות און נייע צוואנגס-אויספארשונגען, ביי דעם גאנג פון וועלכע די בעשולדיגטע אליין האבען ערקלערט, אז אין קיין פערשווערונג האבען זיי זיך נישט בעטייליגט און זיי האבען נאר געוואלט אנטלויפען פון פאטער'ס הויז, וויל זיי האבען נישט געקענט מעהר איבערטראגען די פיינדליכע בעציהונג צו זיי. הורדוס האט דאן געלאזען ארעסטירען די בעשולדיגטע זיהן און אוועקגעשיקט שלוחים צו אויגוסט'ען מיט דער בקשה, ער זאל ערלויבען, זיי צו בעשטראפען. אויף דעם האט אויגוסט צעזאר געענטפערט הורדוס'ען, אז ער ערלויבט איהם צו בעהאנדלען די פרינצען, ווי ער אליין פערשטעהט, נאר ער ראט איהם, צו בעשטימען וועגען דער גאנצער זאך א בעזונדער געריכט, מיט דער בעטייליגונג פון עטליכע העכערע רוימישע בעאמטע. און אזא געריכט איז ווירקליך צוזאמענגעשטעלט געווארען; דא איז אבער אויך פארגעקומען דאס אייגענע, וואס מיט דער בעשולדיגטער קעניגין: דאס געריכט האט געוואלט צופרידען שטעלען דעם צוקאכטען הערשער

און אַרויסגעטראָגען אַ טויט-אורטייל איבער זיינע צווייא זיהן. די לעצ-
טע זענען אויף הורדוס׳עס בעפעהל אוועקגעפיהרט געוואָרען קיין שומ-
רון און דאָרט, אין דער זעלבינער שטאָדט, וואו ער האָט מיט
דרייסיג יאָהר צוריק געפייערט זיין חתונה-פערבינדונג מיט זייער אונג-
ליקליכער מוטער, — איז אויסגעפיהרט געוואָרען איבער זיי די שרעק-
ליכע טוידט-שטראָף (7).

הורדוס האָט געמיינט, אז ער וועט שוין איצט קענען פריי
אָבאָטעמען נאָך די אַלע אונרוהען און אינטריגעס; ער האָט אָבער אַ
גרויסען טעות געהאַט. די פערשווערונג געגען זיינע צוויי זיהן, וועל-
כע איז אָנגעפיהרט געוואָרען פון זיין איצטיגען קרוין-יורש אַנטיפּאַטאָר,
איז אייגענטליך געווענדעט געוועזען אויך געגען איהם אליין, און די
אויסגעפיהרטע טוידט-שטראָף האָט נאָר דערנעהנטערט זיין ריהע און
איהם אַליין אַרויסגערוקט אין פאָדער-גרונד. אַנטיפּאַטאָר איז פון
הורדוס׳ען בעשטימט געוואָרען אַלס טראָנפאָלגער פון יהודה; דער
„איבערגעגעבענער“ זוהן האָט זיך אָבער נישט געפיהלט זיכער מיט
דער ירושה, אַזוי לאַנג ווי דער פאָטער האָט געלעבט, און געלעבט
האָט ער פאַר איהם שוין צו-לאַנג; אַנטיפּאַטאָר האָט מורא געהאַט
פאַר די קלענערע דריי פּרינצען: אַרכעלאָוס, הורדוס-אַנטיפּאַ און פּי-
ליפּ, וועלכע האָבען זיך אויך איצט ערצויגען אין רוים, און געקענט
צו יעדער צייט אַרויסטרעטען מיט טענות און תביעות צום אַלטען
הערשער, און אויספועל׳ן ביי איהם געוויסע פּריווילעגיעס. דער
אדומי׳שער זוהן האָט איצט דעריבער געשלאָסען אַ נייעם אָבמאַך מיט
הורדוס׳עס ברודער, פעראָר, לויט וועלכען ביידע האָבען גענומען
אויף זיך צו אַרבייטען געמיינזאַם פאַר דער פערווירקליכונג פון זייער
פּערלאַנג — אומצובריינגען דעם אַלטען הערשער.

פעראָר׳ן האָט געשטויסען אויף דעם וועג די פּערזענליכע שנאה,
וואָס ער האָט געפיהלט צו זיין ברודער צוליעב אַ געוויסען סכסוך,
וואָס האָט מיט אַ קורצער צייט צוריק אויסגעבראָכען צווישען זיי,
און אַט די שנאה האָט אַנטיפּאַטאָר אויסגענוצט צו זיין צוועק. דאַגע-
גען אָבער האָט סאַלאָמעאַ אָבגעטיילט זיך פון פעראָר׳ן און איז געבי-
ליעבען טריי איהר קעניגליכען ברודער; דאָס האָט געצוואונגען די
פערשוואוירענע זיך שטאַרק צו היטען, און אַזוי ווי אין דער פערשווערונג
האָבען זיך בעטייליגט אויך אַנטיפּאַטאָר׳ס מוטער, דאָרידאַ, פעראָר׳ס
פרוי מיט איהר מוטער און שוועסטער, פלעגען זיי בעזונדער אָבהאַלטען גע-

הײמע זיצונגען. די לעצטע איז געלונגען איבערצוקויפען הורדוס׳עס
לײב-דינער באגאאס און אויך א געװיסען שענעם יונגען מאן, קארוס,
מיט װעלכען דער אלטער בעל עבירה איז געשטאנען אין אוננאטירלי-
כע געשלעכטליכע בעציהונגען. און די איצטיגע פערשװערונג װאלט
זיך זיכער אײנגעגעבען, װען נישט די שארפע שפיאנען-אויגען פון דער
איבערגעגעבענער סאלאמעא, װעלכע האט אויפמערקזאם געמאכט הור-
דוס׳ען אויף דער געפאהר, װאס איהם שטעהט פאר; װי ס׳זעהט אויס
איז אבער צום קעניג נישט דערגאנגען דער גאנצער פערשװערונגס-
פלאן מיט אלע זײנע אײנצעלהײטען, און פעראר מיט אנטיפאטאר׳ן
זענען געבליבען נישט בעשטראפט. דער קעניג האט זײ נאר צו-
שײדט און אװעקגעשיקט זײן ברודער אין דער טראכאניטען-געגענד
הינטערן ירדן, װאו יענער איז שוין לאנג בעשטימט געװארען פון
דער רומישער מאכט אלס טעטראַרך; אנטיפאטאר װידער האט דאן
געבעטען זײנע רומישע פרײנד, זײ זאלען זעהען, אז הורדוס זאל
איהם שיקען קײן רום, און דער לעצטער, װעלכער האט אנטיפא-
טאר׳ן אין קײן ערנסטער זאך נישט חושד געװען, האט איהם װירק-
ליך געשיקט קײן רום, אום צו בעקומען דארט די בעשטעטי-
גונג פון אויגוסט צוזאר אויף זײן לעצטער צואה, אין װעלכער ער
האט איהם, אנטיפאטאר׳ן, בעשטימט פאר זײן טראן-יורש.

דערװײל אבער איז דא פארגעקומען עטװאס אונערװארטעטעס,
שרעקליכעס. פעראר איז פלוצלונג געשטארבען, און אזוי װי עס האבען
זיך פערשפרײט קלאנגען, אז ער איז געשטארבען פון א פערגיפטונג,
האט הורדוס בעשטימט א גענויע אויספארשונג װעגען דעם גאנג פון זײן
קראנקהײט און װעגען די לעצטע מינוטען פון זײן לעבען. און אט די אונ-
טערזוכונג האט ענטדעקט דעם סוד, װעלכען קײנער האט זיך גאר נישט גע-
קענט פארשטעלען: די בעשולדיגטע פרוי האט מודה געװען, אז פעראר מיט
אנטיפאטאר׳ן צוזאמען האבען בעשלאסען צו פערגיפטען דעם קעניג, און
דאס גיפט איז שוין צוגעגרײט געװען, נאר צום סוף האט פעראר חרטה
געהאט; דאן זענען שוין געקומען נאך עדות און אלע האבען אויפגעװיע-
זען, אז אנטיפאטאר האט זיך א סך מאל פײנדליך אויסגעדריקט װעגען
זײן פאטער און האט זיך ארומגעטראגען מיט דעם פלאן, איהם צו פער-
גיפטען.

די דאזיגע ענטדעקונג האט הורדוס׳ען געטראפען, װי א דונער-
שלאג. הײסט עס, אז אט דער זוהן, װעלכען ער האט אויפגעהוי... פון

זיין ניעדריגקייט און בעשטימט פאר דעם יורש פון דעם יהודה'שען טראָן, אַז דער זוהן, צוליעב וועלכען ער האָט זיין שווערד אויפגעהויבען איבער די צוויי זיהן פון דער אונפערגעסליכער חשמונאי'שער קעניגין, — אַז אָט דער זוהן האָט איהם געוואָלט אומבּרענגען! אַ שטורם האָט אויפגעבּרויזט אין הורדוס'עס בּרוסט, און ער איז גרייט געווען דעם פערדעטערישען זוהן מיט זיינע אייגענע הענד אויף שטיקער צו צורייסען. ווי קריעגט מען איהם אָבער צוריק קיין ירושלים? הורדוס איז דעריבּער געצוואונגען געווען, אָבּצונאַרען אַנטיפּאַטאָר'ן און איינגאַנצען צו בּעהאַלטען פון איהם זיין גיפטיגען צאָרן. און דאָס האָט געווירקט: אַנטיפּאַטאָר האָט גאָרנישט געוואוסט פון פעראָר'ס טוידט און האָט זיך געלאָזען פאָהרען קיין ירושלים, און ווי נאָר ער האָט איבּערגעטרעטען די טהיר פון פּאַטערס הויף, האָט איהם גלייך בּעגעגענט דער תלין מיט זיינע אויסגעשטרעקטע אָרעמס. אויפ'ן צווייטען טאָג נאָך זיין אָנקומען קיין ירושלים, איז אַנטיפּאַטאָר שוין געשטאַנען פאַר'ן גרויסען געריכט אונטער דער אָנפיהרונג פון דעם רוימישען שטעלפערטרעטער אין סיריען, קווינטיליוס וואַרוס, וואָס האָט זיך דאַן געפונען אַלס גאַסט אין ירושלים. דאָ איז דורך אַ גאַנצער רייהע עדות קלאָר דערוויעזען געוואָרען אַנטיפּאַטאָר'ס שולד, און איהם איז נישט געבּליעבּען מעהר צו טאָן, ווי רחמים צו בּעטען בּיי זיינע ריכטער. אָט די תחנונים האָבּען אָבער אויך קיינעם פון די ריכטער נישט גערירט, און דער קאַלטער, מערדערישער אַנטיפּאַטאָר האָט זיין בּלוטיגע שטראָף בּעקומען. ער איז דערווייל געשמידט געוואָרען אין קייטען, און שלוחים זענען עקסטרא אַוועקגעשיקט געוואָרען צו אויגוסט צעזאַר קיין רוים, אום צו בּעקומען פון דעם לעצטען די בּעשטעטיגונג אויף דעם טוידט-אורטייל, וואָס דאָס געריכט האָט אַרויסגעטראָגען איבּער דעם יהודה'עאישען קרוין-פּרינץ.

די דאָזיגע שרעקליכע איבּערלעבּונגען און גייסטיגע אונרוהען האָבּען זיך זעהר שלעכט אָבּגערופען אויפ'ן געזונדס-צושטאַנד פון דעם זיעבּציגיעהריגען הערשער, און ער איז אַרויף אויף דער בּעט, פון וועלכער ער איז שוין מעהר כמעט נישט אַראָבּ. הורדוס האָט געפיהלט, אַז עס רוקען זיך אָן זיינע לעצטע טעג, און ער האָט קודם-כל זיך געאיילט אָנצושרייבּען אַ נייע פּאָליטישע צוואה, אין וועלכער ער האָט בּעשטימט זיין זוהן הורדוס-אַנטיפּאַ אַלס מלוכה-יורש. דאָס איז אָבער נאָך נישט געווען זיין לעצטע אַרבּייט — איהם איז נאָך בּעשערט געווען צו פערגיעסען דאָס בּלוט פון נאָך אַ פּאָר צעהנדליג יהודה'עאישע פּאַטריאָטען און

אַרויסצורופען גענען זיך נאָך טויזענדער גיפטיגע קללות, וואָס האָבען איהם שוין בעגלייט ביז'ן קבר. דאָס איז פאָרגעקומען אויף דעם פאָלגענדען אופ'ן: נישט האָבענדיג קיין ריכטיגע ידיעות וועגען הורדוס'עס געזונדס־צושטאַנד, האָבען זיך אין שטאָדט אַרומגעטראָגען ידיעות, אַז דער קעניג האַלט ביים שטאַרבען אָדער איז שוין געשטאָרבען. דאָס האָט צוגעגעבען מוט אַ קליינעם הייפעל בעגייסטערטע פּרושים־פּאַטריאָטען, אונטער דער אָנפיהרונג פון די צוויי געלעהרנטע און געזעץ־קענער יהודה בן צפורי און מתתיהו בן מרגלית און זיי האָבען בעשלאָסען אָפּען צו דעמאָנסטרירען די אונאָבהענגיגקייט פון יהודה און די צוגעבונדענקייט פון איהרע זיהן צו די געזעצען פון דער תורה. צו דעם צוועק האָבען אָט די צוויי געלעהרנטע צוזאַמען מיט זייער גאַנצער מחנה תלמידים זיך אַוועקגעלאָזען אין אַ בעשטימטען טאָג צו די טויערן פון בית־המקדש, און אַראָבגעריסען פון דאָרטין דעם גאָלדענעם רוימישען אָדלער — דעם סימבאָל פון געצענדיענסט און שקלאַפעריי. דערביי האָט זיך דער גאַנצער עולם געפונען אין בית־המקדש, און ווען אַ מחנה פון הורדוס'עס סאָלדאַטען איז געקומען צו לויפען אויפ'ן פּלאַץ פון דער רעוואלוציאָנערער דעמאָנסטראַציע, האָבען זיך גאַנץ ווייניג געפרובט אַנטלויפען און די צוויי אָנפיהרער צוזאַמען מיט פיערציג פון די תלמידים זענען געבראַכט געוואָרען פאַר דער גסיסה־בעט פונ'ם אייזערנעם הערשער. דאָ האָט אין דעם אויסגעהענדען טיראַן נאָך איין מאָל ערוואַכט דער אינסטינקט פון ווילדער נקמה צוזאַמען מיט דער ליידענשאַפט צו זעהען פערגאָסענעם מענשליכעם בלוט; עס האָט זיך אָנגעהויבען דער פערהער, און דאָ איז ווידער הורדוס'ען אויסגעקומען צו הערען אַזאַ טאָן, וועלכען ער האָט זיך געוויס נישט פאָרגעשטעלט צו הערען פון אַ גאַנצער גרופּע יהודה'ער, אויף דעם זיבען און דרייסיגסטען יאָהר פון זיין הערשען אין לאַנד. אויף הורדוס'עס פראַגע, צי זיי האָבען געוואַגט אַראָבצורייסען דעם גאָלדענעם אָדלער? ענטפערן די בעשולדיגטע פריי און אָפען: יאָ! אויף זיין צווייטער פראַגע: אויף וועמענס בעפעהל? — ענטפערן די זעלבינע: „אויף דעם בעפעהל פון אונזער תורה", און ענדליך אויף זיין דריטער פראַגע: פאַרוואָס זענען זיי פרעהליך, ווען זיי שטעהט פאַר אַ באַלדיגער טוידט, — האָבען זיי געענטפערט: „ווייל נאָכ'ן טוידט ערוואַרט אונז דאָס גרעסטע גליק". אַ אויפגעקאָכטער האָט ער זיי אַלע געלאָזען אָבפיהרען קיין ירחו, וואו זיי זענען פערברענט געוואָרען לעבעדיגערהייד, און אויסער דעם האָט ער נאָך אָבגעזאָגט פון זיין פאָסטען

דעם כהן גדול מתתיהו דערפאר, וואס ער האט דערלאזען די מאניפעסטאציע.

אונטער דער צייט איז פון אויגוסט'ען אנגעקומען די ערלויבניש, אויסצופיהרען די שטראף איבער אנטיפאטאר'ן. דער קראנקער דעספאט האט דערשפירט דעם טעם פון בלוטיגער נקמה, און איז ווי ניי בעלעבט געווארען; באלד האט איהם אבער די שרעקליכע קראנקהייט ווידער בעהערשט, און זיינע יסורים זענען אזוי גרויס געוועזען, אז ער האט געכאפט א מעסער און געוואלט אליין זיך דאס לעבען נעהמען. די נאהנטע האבען איהם אבגעהאלטען פון דעם שריט, און אין שטאדט האבען זיך דערווייל פערשפרייט קלאנגען, אז דער קעניג איז שוין געשטארבען; די דאזיגע קלאנגען האבען זיך דערטראגען אויך צו אנטיפאטאר'ן אין געפענגעניש, און ער האט געפרובט אונטערקויפען זיין וועכטער, אום יענער זאל איהם בעפרייען; דער וועכטער האט אבער דעם גאנצען פלאן פון דער פערשווערונג איבערגעגעבען אין הויף, און דאס האט הורדוס'ען אזוי אויפגערייצט, אז ער האט בעפוילען גלייך אויסצופיהרען די טויט-שטראף איבער דעם געפאנגענעם זוהן, און דאס לעצטע איז באלד געשעהען. דער פאקט פון טויטען דעם דריטען זוהן האט געמאכט אן'אונגעהויערען איינדרוק אויך אויסער די גרענעצען פון יהודה, און דער רוימישער הערשער האט זיך אויסגעדריקט, אז ער וואלט שוין בעסער וועלען זיין הורדוס'עס א חזיר, איידער זיינער א זוהן.

אלס א פראדוקט פון די אלע שוידערהאפטע רציחות האבען זיך שפעטער אויסגעבילדעט פערשיעדענע לעגענדעס וועגען געוויסע בעפעהלען, וואס הורדוס זאל האבען ארויסגעגעבען פאר זיין טויט. צו די לעצטע געהערט אויך דער כלומר'שטער בעפעהל, צונויפצוזאמלען די אנגעזעהענסטע לייט פון יהודה אין איין ארט און זיי אלע אויסצוהרג'ענען אין דעם טאג פון זיין טויט, כדי דאס פאלק זאל האבען צו בעוויינען דעם טויט פון זיינע בעסטע קינדער און נישט קאנען דערווייל אויסדריקען זיין שמחה איבער דעם, וואס עס איז בעפרייט געווארען פון דעם פערהאסטען טיראן.

אויפ'ן פינפטען טאג (4 פאר דער נייער צייטרעכענונג) נאך דער אויסגעפיהרטער טויט-שט אף איבער אנטיפאטאר'ן איז הורדוס געשטארבען (אויפ'ן ניין און זעכציגסטען יאהר פון זיין לעבען). זיינע קרובים און מיליטערישע בעאמטע האבען מיט א אונגעוועהנליכען פאראד אי-

בערנעפיהרט זײַן קערפער פון יריחו קײַן הערבדיום, — די פעסטונג וואס דער פערשטארבענער הערשער האט פאר זײַן לעבען געלאזען אויפשטעלען אויף זײַן נאמען צו דרום-זײַט פון ירושלים; דאס פאלק אלײַן האט זיך אבער אין דעם טרויער נישט בעטײַליגט, און אנשטאט צו בעווײַנען דעם טויט פונ׳ם „גרויסען״ הערשער, ווי עס האבען איהם גערופען זײַנע נישט-יודישע מקורבים, האבען זײַנע יהודה׳עאישע אונטערטאנען זיך געקענט נאר פרעהען מיט דער ענדע פון דעם „אדומי-שען עבד״, וואס האט זיך מיט׳ן בלוט פון פאלק און זײַנע געזעצלי-כע פיהרער דערשלאגען צו דעם טראהן פון יהודה און גאנצע זיעבען און דרײַסיג יאהר זי געשטיקט און מיט די פיס געטרעטען איהרע הײליגקײטען.

צווייטעס קאַפּיטעל

אַרכעלאַוס און די ערשטע פאָלקס-בעוועגונגען

(פון 4 פאַר ביז 6 נאָך דער קריסטליכער ערא)

דער לאַנג-ערוואַרטעטער טויט פון דעם בלוטיגען דעספּאָט האָט פונ׳ם בײַ אויפגעוועקט אין פאָלק זײַן גאַנצען פערביטערטען כעס פאַר די אַלע אכזריות׳דיגע דריקונגען און בעליידיגונגען, וואָס עס האָט איבערגעטראָגען פון איהם אין די יאָהרען פון זײַן הערשען. הורדוס האָט, אמת, אַ סך אויפגעטאָן פאַר׳ן לאַנד: אין זײַן צײַט האָט יהודה פערנומען דעם זעלביגען שטח, וואָס אין די גליקליכסטע צײַטען פון די חשמונאים; די שטעדט זענען איבערגעבויט און פערשענערט געוואָרען; די האַפענס פון ים זענען פול געוועזען מיט שיפען פון די פערשידענסטע לענדער און דער האַנדעל האָט געבליהט; דער בית המקדש האָט געשטראַהלט אין זײַן אונגעוועהנליכער, פרעכטיגער שענהײַט ווי ער האָט דערמאָהנט אָן די גליקליכע צײַטען פון דוד און שלמה, — דעם פאָלק אַליין האָבען אָבער אָט די אַלע גליקען נאָר גערייצט און פערוואונדעט. אַליין אַ דורכגעדרונגענער ליעבהאָבער און פערעהרער פון דער גריכיש-רוימישער קולטור מיט איהרע קאָרפּערלי-

כע אויסגעלאסענקייטען, מיט איהר זינליכען לעבענס-קולט, האט דער אדומי'שער הערשער פון יהודה, ביי אלע זיינע אונטערנעהמונגען פאר'ן לאנד, אין זינען געהאט אייגענטליך נאר די ארומיגע, פרעמדע פעלקער, בעזונדערס — די רוימער; איהם האט געפעהלט די אינערליכע צוגעבונדענקייט און אכטונג צו די רעליגיעזע און נאציאנאלע טראדיציעס פון דעם יהודה'שען פאלק, וואס האט פארגעשטעלט מיט זיך פונקט דעם היפך פון דער רוימישער וועלט-אנשויאונג; און אזוי איז אויסגעקומען — אפטמאל אויך געגען זיין ווילען — אז צוזאמען מיט די נוצען, וואס ער האט געבראכט זיין לאנד איז געוואקסען די שנאה צו איהם פון דער היימישער בעפעלקערונג. הורדוס האט רייך געמאכט יהודה, דערביי האט ער אבער ארויסגעפרעסט פון די יהודה'ער דעם לעצטען טראפען פון זייער פערהארעוועטען פערמעגען, אום צו לאזען אויפשטעלען אויף זיין רעכנונג געצענדיענערישע טעמפלען אין דער גאנצער מזרח-וועלט; הורדוס האט פערשענערט דאס לאנד מיט א גאנצער רייהע ניי-אויפגעבויטע שטעדט, פעסטונגען, טעמפלען און פאלאצען, די לעצטע האבען אבער אלע געטראגען די נעהמען פון רוימישע מאכטהאבער אדער פון זיינע אייגענע פאמיליען-מיטגליעדער, און אויף אזא אופן פערלעצט דאס נאציאנאלע געפיהל פון פאלק; דאס זעלביגע איז פארגעקומען אויך מיט'ן בענייטען בית המקדש, אויף וועלכען הורדוס האט געלאזען אויפהענגען א צייכען פון דער רוימישער מאכט. צו דעם אלעמען איז נאך צוגעקומען די שנאה פון פאלק צו זיין דעספאטישען הערשער, וואס האט אומגעבראכט די בעסטע זיהן פון דער אומה און פיעל פון זיי געפייניגט אין געפענגעניש — עס איז נאך פריש געוועזען דער רושם פון דעם אכזריות'דיגען טויט, מיט וועלכען הורדוס האט ערשט נישט לאנג געלאזען אומברענגען די העלדישע פאטריאטען פאר זייער דעמאנסטראציע געגען דעם רוימישען אדלער.

און אט, מיט דער שטימונג פון פאלק איז אויסגעקומען זיך צו בעגעגענען דעם נייעם הערשער פון יהודה, ארכעלאוס'ען. הורדוס האט אויסער די זיהן, וואס ער האט געלאזען אומברענגען, געהאט נאך זעקס זיהן (פון זיינע צעהן פרויען) און נאך די פערשיעדענע צואות, וועלכע ער האט שוין געהאט געשריבען און מבטל געווען האט ער אין די לעצטע טעג פון זיין לעבען געמאכט נאך איין שריט, וואס האט ווידער געפיהרט צו פאמיליען-סכסוכים און מחלוקת: נישט

געפינענדיג צווישען זיינע זיהן די איינציגע פאסיגע פערזאָן, וואָס זאָל זיך קענען אַוועקשטעלען בראש פון דער גאַנצער מלוכה, האָט ער זי צוטיילט אויף דריי פראָווינצען און זיי איינגעטיילט לויט דעם פאָלגענדען סדר: זיין זוהן פון דער שומרונ'ערין מאַלטאַקאַ, אַרכעלאַאוס'ען, האָט ער איבערגעגעבען יהודה מיט'ן טיטול קעניג; דעם צווייטען זוהן, הורדוס-אַנטיפאַ — גליל און פעראַא, מיט'ן טיטול טעטראַרך, און דעם יונגסטען זוהן, פיליפ — די טעטראַרכיע אויף יענער זייט ירדן, וואָס איז בעשטאַנען פון די ווילד-בעפעלקערטע געגענדען בשן, טראַכאָניטים און פאַניאַס. ביי דער חלוקה פון יהודה האָט דער אדומי נישט פערגעסען אויך אָן די איבריגע מיטגליעדער פון זיין פאַמיליע; זיין געטרייער שוועסטער, שלומית, האָט ער אָבגעשריבען די הכנסות פון עטליכע שטעדט, און די ווייטערע קרובים — גרויסע אַרענדעס און בעדייטענדע סומען געלד.

צופריעדען מיט דער צואה איז געבליבען נאָר איין אַרכעלאוס, און די איבריגע יורשים, צו וועלכע עס איז צוגעשטאַנען אויך די דערמאָהנטע שלומית, האָבען געזוכט צו ווירקען אויף דעם רוימישען הערשער, ער זאָל די צואה נישט בעשטעטיגען. דאָס האָט בעוואויגען אַרכעלאַוס'ען, זיך צו פערזאָרגען מיט דער שטיצע פון פאָלק, און גלייך נאָכדעם, ווי די אַרמעע האָט איהם בעגריסט אַלס קעניג, איז ער געקומען קיין ירושלים. דאָ איז ער אָבגעזעסען „שבעה", און קומענדיג אויפ'ן אַכטען טאָג אין בית-המקדש, האָט ער זיך געווענדעט צום פערזאַמעלטען פאָלק מיט אַ בעגריסונגס-רעדע, אין וועלכער ער האָט איהם צוגעזאָגט אַלערליי פרייהייטען און גליקען. דאָס פאָלק האָט זיך אָבער פון די הבטחות נישט געלאָזען פערפיהרען, און האָט אַרויסגעשטעלט דעם קרוין-יורש אַ רייהע קלאָר-פאָרמולירטע פאָדערונגען, וועלכע האָבען געזאָלט אינגאַנצען ענדערן דעם ביזהעריגען רעגיערונגס-סיסטעם און עפענטליך אַנערקענען די רעכט, וואָס דאָס פאָלק האָט, זיך אַליין צו בעשטימען זיינע געזעצען און לעבענס-פאָרמען. אין דער רייהע פאָדערונגען האָבען זיך געפונען אויך די: צו פערמינדערן די שווערע יעהרליכע שטייערן; צו בעפרייען פון יעדען אָבצאָהל די נויטווענדיגסטע לעבענס-פּראָדוקטען; פרייצולאָזען אַלע פּאָליטישע געפאַנגענע, וואָס פּייניגען זיך אין די ציטאַדעלען און געפענגנישען; שטרענג צו בעשטראָפען די ריכטער, וואָס האָבען אַרויסגעטראָגען אַ טויט-אורטייל איבער די פּאַטריאָטישע צושטערער פון דעם רוימישען אָדלער און

טראָכטנוועצן פון זיין אמט דעם פערהאסטען כהן-גדול יועזר.

ארכעלאוס האט אויסגעהערט די טענות פון פאָלק און געפּרובט פערציהען די זאך אויף א געוויסע צייט; ער האט ערקלערט די פערזאַמעלטע, אז ער וועט די אלע פאָדערונגען בעטראַכטען, ווען די רוימישע מאכט וועט איהם בעשטעטיגען אלס הערשער פון יהודה, און דערוויל זאל דאס פאָלק רוהיג בלייבען. דאס פאָלק האט אָבער נישט געוואלט און נישט געקענט בלייבען רוהיג: עס האט געהאסט די אדום׳ער און זיך געוואלט בעפרייען פון זייער גזלני׳שער הערשאפט, און ווען די שלוחים פון דעם נייען הערשער זענען געקומען צום פאָלק מיט דער דיפּלאָמאַטישער תשובה, זענען זיי בעגעגענט געוואָרען מיט הילכיגע פיינדליכע געשרייען געגען דער גאנצער דינאסטיע פון די אדומי׳שע שקלאפען. אלע אכזריות׳דיגע דריקונגען, א רייהע גראָבע פערלעצונגען פון די הייליגסטע יהודה׳שע געפיהלען, די גאנצע פרעמדקייט און פעראכטונג בנוגע צו דעם יהודה׳שען פאָלק און זיין נאציאָנאלען גייסט, וואס האט זיך געשפּירט אין יעדען שריט פון דעם אדומי׳שען הויף, — אלץ האט איצט אויפגעוואכט אינ׳ם זכרון פון די פּאַטריאָטיש צופלאמטע פאָלקס-מאסען, און דער דאָזיגער פאָלקס-צאָרן איז געוואָרען וואס ווייטער אלץ דראָהענדער צוזאמען דערמיט, ווי עס האָבען אָנגעהויבען אָנקומען אין ירושלים גרויסע מחנות עולי-רגל (פּיליגרימען) פון אלע עקען לאנד צוליעב דעם יום-טוב פסח.

עס האט געשמעקט מיט א פאָלקס-אויפשטאנד, און ארכעלאוס האט זיך גענומען פאר׳ן געווער. דער ערשטער בלוטיגער צוזאמענשטוים איז פאָרגעקומען ערב פסח, ווען די אונאויפהערליך-וואקסענדע פאָלקס-מאסע האט אויסגעדריקט איהר פּראָטעסט געגען די אדום׳ער אין א פייערליכער מאניפעסטאציע. ארכעלאוס האט דאן ארויסגעשיקט געגען די מאניפעסטאנטען א מחנה סאלדאטען; דאס האט אָבער נאכמעהר אויפגערייצט די פּאטריאָטען, און זיי האָבען בעגעגענט די סאלדאטען מיט שטיינער. פון די לעצטע זענען א סך פערוואונדעט געוואָרען און די איבריגע זענען זיך צולאָפען; דערמיט האט זיך אָבער דער צוזאמענשטוים נאך נישט געענדיגט. די מאניפעסטאנטען האָבען זיך פערזאמעלט אין בית-המקדש, וואו זיי האָבען אויף א ווייל געשטילט זייער צאָרן און זענען צוגעטרעטען צו דער פייערונג פון דעם „קרבן-פסח"; דאס האט דער יונגער אדומי אויסגענוצט און צוזאמענגענומען ארום בית-המקדש דאס גאנצע מיליטער, וואס האט זיך געפונען אין דער

הויפּטשטאָדט. אַ מחנה רייטער־סאָלדאַטען האָט בעוואַלט די אַרויסגאַנגס־טויערן און געטויט די אַנטלאָפענע, און אין דער זעלביגער צייט האָט זיך דאָס פוס־מיליטער אַריינגעריסען אין בית־המקדש און אויסגעהרג׳עט פון דעם פערזאַמעלטען פאָלק ביז דריי טויזענד מאַן. גלייך נאָך דער שחיטה האָט אַרכעלאוס בעפעהלען, נישט צו פייערן דאָס יאָהר (4) אינגאַנצען דעם יום־טוב פון קרבן פסח, און די טויזענדער אַנגעקומענע עולי־רגל זענען געצוואונגען געוואָרען, צו פערלאָזען די הייליגע שטאָדט. אזוי האָט דער זוהן פון דעם אדומי׳שען טראָן־רויבער געמאַכט זיין ערשטען שריט אויף דעם וועג צו דער קרוין פון יהודה; דאָס פאָלק האָט זיך דאַן נאָכמעהר איבערציינגט, אַז עס האָט נישט צו ערוואַרטען קיין גוטס פון הורדוס׳עס יורשים, און אַרכעלאוס האָט אויך געזעהען, אַז ער האָט גאַנץ ווייניג צו רעכנען אויף דער שטיצע פון פאָלק אין זיין קאַמפּף מיט די איבריגע יורשים.

און די לעצטע האָבען נישט געשוויגען. די שחיטה אין ירושלים האָט זיי געדיענט אַלס שטאָף פאַר אַ בעשולדיגונג געגען אַרכעלאוס׳ען, און זיי זענען דערמיט אַוועק קיין רוים, אום צו ווירקען אויף אויגוסטען. דאָס האָט געצוואונגען אַרכעלאוס׳ען זיך צו פאָהרען פערטיידיגען, און ער האָט געמוזט פערלאָזען די יהודה׳שע הויפּטשטאָדט. איבערלאָזען דער בעפעלקערונג אין דעם צושטאַנד אָהן אַ בעדייטענדער שמירה האָט ער אָבער מורא געהאַט, און אויף זיין פערלאַנג האָט דער רוימישער לעגאַט אין סיריען, קווינטיליוס וואַרוס, אַריינגעפיהרט אין ירושלים איינעם פון די דריי לעגיאָנען, וואָס ער האָט געהאַט אין זיין רשות. דערביי איז וואַרוס אַליין געבליעבען אין אַנטיוכיא, וואו ער האָט געהאַט זיין הויפּט־קוואַרטיר, נישט זעהענדיג אין דער אונרוהיגער יהודה׳שער בעפעלקערונג קיין געפאַהר פאַר דער רוימישער מאַכט. דערווייל זענען אָבער אין רוים דערגאַנגען ידיעות וועגען אַ אויפשטאַנד אין ירושלים געגען די הערָאָדיאַנער און רוימער, און אויגוסט האָט געפונען פאַר נויטיג צו שיקען קיין יהודה אַ ספּעציעלען פּראָקוראַטאָר אויף צוריקצושטעלען די אָרדנונג אין לאַנד. דער לעצטער, אַ געלדגיעריגער און אכזריות׳דיגער אַדמיניסטראַטאָר מיט׳ן נאָמען סאַבּיניוס, איז אָנגעקומען קיין ירושלים גלייך נאָך אַרכעלאוס׳עס אָבפאָהרען; דאָ האָט ער פערנומען דעם קעניגליכען פּאַלאַץ און געוואָלט בעקומען אין זיינע הענד די קעניגליכע רייכטימער און די אוצרות פון בית המקדש, און אזוי ווי דאָס האָט זיך איהם נישט לייכט איינגעגעבען, האָט ער געזוכט פער

שיעדענע מיטלען, ארויסצורופען חאטש וועלכען ס'איז אויפשטאנד פון פאלק. און אויף דעם האט ער נישט געדארפט לאנג ווארטען: זיין אכזריות'דיגע בעציהונג צו דער בעפעלקערונג פון יהודה איז דערגאנגען ביז אזוי וויט, אז ביים פאלק איז ענדליך רעכט געווארען ארויסצוטרעטען אין א אפענעם קאמפף געגען דעם מעכטיגען גארניזאן פון די בעדריקער.

דאס איז געווען אינ'ם יום-טוב שבועות. מחנות פון טויזענדער עולי-רגל האבען ווידער פערפלייצט די גאסען פון דער הייליגער הויפט-שטאדט און ווידער איז דאס הארץ פון פאלק צופלאמט געווארען פון די דריקונגען, גזירות און בעליידיגונגען, וואס עס הערט נישט אויף אויסצושטעהן פון דער געצענדיענערישער מאכט. א שטראם פון ווילדער פערצווייפלונג האט בעהערשט דער גאנצער מחנה פאטריאטען און, ווי פון זיך אליין, זענען אויסגעוואקסען פיהרער, וועלכע האבען איינגעטיילט די מאניפעסטאנטען אין דריי אבטיילונגען: איינע האט פערנומען דעם היפאדראם, א צווייטע — דעם בית המקדש און די דריטע האט זיך בעפעסטיגט ארום דעם קעניגליכען פאלאץ אין דעם העכערן טייל פון שטאדט, וואו עס האט זיך געפונען סאביניוס. דער לעצטער האט זיך דאן דערשראקען פאר די יהודה'שע רעוואלוציאנערען, און האט זיך ארויפגעקליבען אויף דעם הויכען פאזאעל-טורעם; זיינע סאלדאטען האט ער אבער בעפעהלען אבצושלאגען די אטאקע פון די פאטריאטען, און ביי די ווענט פון בית המקדש איז פארגעקומען א בלוטיגע שלאכט. די פאטריאטען האבען פערנומען די דעכער פון די אויסערליכע בית המקדש-גאלערעען און פון דארטין באמבארדירט די רוימער מיט קוילען און שטיינער; דאן האבען די לעצטע אונטערגעצונדען די גאנצע קאלאנאדע און באלד איז די אויסערליכע געביידע פון בית המקדש געשטאנען אינגאנצען אין פלאמען.

העלדישע קעמפפער זענען פערברענט געווארען אונטער די פאלענדע חורבות, און יענע, וואס האבען זיך געראטעוועט פון פייער, זענען אומגעקומען פון די רוימער. און מעהר האבען די לעצטע נישט געדארפט: זיי האבען זיך גלייך אריינגעריסען אין בית המקדש, וואו זיי האבען גערויבט און געגנב'עט אונגעשטערט, און דער „העלדישער" סאביניוס, וועלכער האט איצט אויך שוין געוואגט זיך צו בעטייליגען אין דער „קריעגס-אפעראציע", האט אוועקגערויבט פאר זיך אליין פון דער בית-המקדש-קאסע — פיער הונדערט טאלאנטען.

די דאָזיגע שענדונג פון דעם הייליגען טעמפעל האָט אַרייַנגעבּען נאָכמעהר עקשנות און פערצווייפלונג די געבּליבּענע פּאַטריאָטישע קעמפּפער. זיי האָבּען בּעלאַגערט דעם קעניגליכען פּאַלאַץ און אונטערלעגענדיג מינעס אונטער די טורעמס, האָבּען זיי געדראָהעט די בּעלאַגערטע, (צווישען וועלכע עס האָט זיך געפונען אויך סאַבּינוס) און זיי געוואָרענט, זיך אונטערצוגעבּען. צו די רעוואָלוציאָנערען איז צוגעשטאַנען אויך אַ טייל פון הורדוס'עס אַרמעע, און סאַבּינוס'ען איז צוגעזאָגט געוואָרען פאָלשטענדיגע אונבּעריהרליכקייט, אויבּ ער וועט אַרויסגעהן מיט זיינע סאָלדאַטען און פערלאָזען ירושלים. ער האָט אָבּער מורא געהאַט זיך אָנצופערטרויען די, וואָס האָבּען פון איהם אַזוי פיעל געליטען, און בּעשלאָסען זיך צו בּעפעסטיגען אין דעם ציטאַדעל פון פּאַלאַץ, בּיז וואַרוס וועט איהם קומען צו הילף.

און אין גאַנצען לאַנד האָט דערווייל געהערשט אַ פאָלשטענדיגע אַנאַרכיע. די מאַכט פון די רוימער איז אויף אַ קורצע צייט אָבּגעשוואַכט געוואָרען, און בּיי דער פערבּיטערטער שנאה, וואָס די פאָלקס-מאַסען האָבּען געטראָגען אין האַרצען צו די רוימער און צו דער העראָדיאַנישער דינאַסטיע, איז גאַנץ לייכט אָנגעקומען פערשיעדענע „העלדען", צונויפצוזאַמלען אַרום זיך גאַנצע מחנות „אונצופריעדענע"; און אַזוי האָט כמעט יעדער ווינקעל פון לאַנד געהאַט אַ בּעזונדער אויפשטאַנד, מיט אַ בּעזונדער אָנפיהרער און אויך — מיט גאַנץ בּעזונדערע ציעלען. הורדוס'עס אַ געוועזענער שקלאַף, אַ געוויסער שענער און העלדישער מאַן מיט'ן נאָמען שמעון איז געשטאַנען בּראש פון אַ מחנה קעמפּפער, וואָס האָט איהם אָנערקענט פאַר אַ קעניג, און ער האָט פערבּרענט דעם שענעם קעניגליכען פּאַלאַץ, וואָס הורדוס האָט געלאָזען אויפבּויען אין יריחו. אַ צווייטען קעניגליכען פּאַלאַץ אין ליוויאַס, נישט וויַיט פון ירדן, האָט פערבּרענט אַן אַנדער אָנפיהרער, וואָס איז אויך געשטאַנען בּראש פון אַ אייגענער מחנה. אַ דריטע גרופּע, וואָס איז בּעשטאַנען פון דעם געוועזענעם פּאַסטוך אַטראָנגעס מיט זיינע פיער בּרידער, האָט אויך אָרגאַניזירט אַ קאַמפּפס-מחנה, וואָס איז בּעפאַלען די רוימער און האָט זיך העלדיש געשלאָגען מיט זיי. און אַזוי האָט דאָס גאַנצע לאַנד פאַרגעשטעלט מיט זיך איין גרויסע שלאַכט-פעלד; שטעדט זענען חרובֿ געוואָרען, בּלוט האָט זיך געגאָסען טייכען-וויַיז, דאָס גאַנצע פריעד-

ליבע לעבען איז געשטערט געוואָרען, און אין דעם אַלעמען איז קיין זין און קיין סיסטעם און קיין איינינקייט נישט געוועזן — די אַנאַרכיע האָט געוועלטיגט.

אין דעם כאַאָס פון איינענגוציגע אויפשטאַנדען און ווילדע מהומות האָט זיך אויסגעצייכענט מיט אמת'ער ליעבע צום פאָלק נאָר איינער פון די אַלע פּראָווינציעלע רעוואָלוציאָנערען. דאָס איז געוועזן אַ זוהן פון דעם גאַליל'ער חזקיה, וועלכען הורדוס האָט געהאַט געטויט פאַר זיין אויפשטאַנד געגען די רוימער, מיט'ן נאָמען יהודה. אָט דער יהודה הגלילי (פון גליל) האָט צוזאַמענגענומען אַרום זיך אַ מחנה בעגייסטערטע עהרליכע פּאַטריאָטען און מיט זיינע אָנפאַלען אויף די רוימישע און הערָאָדיאַנישע סאָלדאַטען האָט ער די לעצטע נישט וועניג שאָדען געבראַכט. בעפאַלענדיג די שטאָדט צפורה, האָט ער פערנומען דאָס גאַנצע געוועהר, וואָס האָט זיך געפונען אין דעם דאָרטיגען קעניגליכען אַרסענאַל און דערמיט בעוואָפענט זיין מחנה, וועלכע איז פון טאָג צו טאָג גרעסער און פּאָפּולערער געוואָרען.

ענדליך האָט זיך אָבער וואַרוס דערוואוסט פון די אַלע אונרוהען, און ער האָט מאָביליזירט דאָס גאַנצע רוימישע מיליטער, וואָס ער האָט געהאַט אין זיין רשות (איבער צוואַנציג טויזענד מאַן). צו דער מחנה איז נאָך צוגעקומען אַ גרויסע צאָהל אַראַבישע סאָלדאַטען פון דעם שכנ'ישען נאַבאַטעא'ישען קעניג, וועלכער האָט איצט בעקומען אַ גינסטיגע געלעגענהייט, זיך נוקם צו זיין אין יהודה פאַר דער מפלה, וואָס ער האָט געהאַט, זיך שלאָגענדיג מיט הורדוס'ען. דער מאַרשרוט פון וואַרוס'עס אַרמעע איז געוועזן דורך גליל; דאָ האָט זיך צופלאַקערט אַ בלוטיגע שלאַכט צווישען די רוימישע סאָלדאַטען און אַ מחנה פּאַטריאָטען, אונטער דער אָנפיהרונג פון יהודה הגלילי, פאַר דער שטאָדט צפורה; דער קאַמפף האָט זיך געענדיגט מיט דעם נצחון פון די רוימער: יהודה מיט זיין מחנה איז אַנטלאָפען, די שטאָדט איז אינגאַנצען פערברענט געוואָרען און די איינוואוינער זענען פערקויפט געוואָרען פאַר שקלאַפען. דעם זעלביגען גורל האָט געהאַט אויך די שטאָדט חמת (עמאוס), וואו עס האָט געהערשט דער אָנפיהרער אַנטראָנגעס, און אויך דער לעצטער איז אַנטלאָפען מיט אַ גרויסען טייל פון דער בעפעלקערונג. פון דאָרטין האָט זיך וואַרוס אַוועקגעלאָזען קיין שומרון, וואו די בעפעלקערונג האָט זיך אייגענטליך

בישט בעטייליגט אין קיין אויפשטאנד; די רוימישע סאלדאטען האבען דא דעריבער קיינעם פון דער בעפעלקערונג נישט גערירט, נאר דער אראבישער אוואנגארד האט גערויבט און חרוב געמאכט אלץ, וואס ער האט בעגעגענט אויף זיין וועג.

אין ירושלים גופא האט ווארום שוין קיין סך ארבייט נישט געהאט. דערוועהענדיג די אונגעהויערע מאכט פון דעם רוימישען לעגאט האבען זיך די פאטריאטישע קעמפפער דערשראקען און אינגאנצען אויפגעגעבען די בעלאגערונג. די אנגעקומענע רעוואלוציאנערען פון דער פראווינץ זענען זיך צולאפען יעדערער אין זיין היים און די איינוואוינער פון דער הויפשטאדט האבען זיך אבגעזאגט פון דער רעוואלוציע. דאס האט פון דעסטוועגען נישט אבגעהאלטען דעם זיעגער פון בעשטראפען די בעזיעגטע: ווארום האט פונאנדערגעשיקט קליינע מיליטער-אבטיילונגען איבער'ן גאנצען לאנד, און אויף אזא אופן איז איהם געלונגען צו פאנגען ארום צוויי טויזענד פאטריאטען, וועלכע ער האט געלאזען אויפהענגען. דער בעפרייטער סאבינוס איז אויך אנטלאפען גלייך פון ירושלים — ער האט מורא געהאט, ווארום זאל איהם נישט בעשטראפען פאר זיינע אונגעזעצליכקייטען.

אזוי האט זיך געענדיגט דער ערשטער אויסברוך פון דעם יהודה'שען פאלקס-צארן, — דער אויסברוך, וואס איז געווען ווילד און סטיכיש, ווי דער צארן פון פאלק אליין, און האט מעהר פון אלעמען נוצען געבראכט דער רוימישער מאכט. די רוימער האבען איצט נאכמעהר פערפעסטיגט זייער פאזיציע אין יהודה, אזוי אז דאס לאנד האט זיך שוין פאקטיש געפונען אונטער דער אונמיטעלבארער הערשאפט פון רוים.

דאס לעצטע האט, איבריגענס, דעם פאלק איצט ווייניג געשראקען — אזוי טיעף איז געווען די שנאה, וואס עס האט געטראגען אין הארצען צו דער דינאסטיע פון די בלוטיגע אדום'ער. זאלען שוין בעסער די רוימער אליין הערשען איבער'ן לאנד, אבי נישט די אדומי'שע „עבדים" (קנעכט) — אזוי האבען אין יענער צייט געטראכט די בעסטע קינדער פון פאלק, און ווייסענדיג, אז אין רוים ווערט איצט בעשטימט דער גורל פון יהודה צוליעב דעם סכסוך איבער הורדוס'עס צואה, האט דאס פאלק אוועקגעשיקט אהין א דעפוטאציע פון פופציג אנגעזעהענע יהודה'ער. די לעצטע האבען זיך משתדל געווען פאר דעם רוימישען מאכטהאבער, אז ער זאל ערקלערן יהודה פאר איינער פון די סירישע פראווינצען, וואס געפינען זיך אונטער דער אויבערשטער הערשאפט

פון רוים און ווערן אינערליך פערוואלטעט פון פאלק אליין. דאס איז פארגעקומען אין דעם בעריהמטען פרעכטיגען אפאלא-פאלאץ, וואו די יורשים פון דעם „גרויסען“ הורדוס זענען געשטאנען פאר׳ן טראן פון דעם רוימישען הערשער און געבעטעלט די קרוין פון יהודה; פאר דעם צווייטען יורש, הורדוס-אנטיפא, איז ארויסגעטרעטען מיט א שענער פערטיידיגונגס-רעדע דער יונגער אנטיפאטאר, שלומית׳ס זוהן. ער האט בעשולדיגט ארכעלאוס׳ען אין פערשידענע אונגעזעצליכע מעשים און איהם דערביי פארגעווארפען אויך דאס, וואס ער האט זיך שוין ערלויבט צו שפיעלען אין יהודה די ראליע פון א דעספאטישען הערשער און געלאזען אויס׳הרג׳ענען דריי טויזענד מאן, נאך איידער די רוימישע מאכט האט איהם בעשטעטיגט אלס קעניג. דאן איז ארויסגעטרעטען ארכעלאוס׳עס פערטיידיגער, דער בעקאנטער ניקאלאוס פון דמשק, און האט זיך פעררופען אויף די גרויסע פערדיענסטען פון דעם פערשטארבענעם הורדוס בנוגע צו דער רוימישער מאכט; ער האט אויך בעשטעטיגט, אז הורדוס האט געשריבען די לעצטע צוואה מיט׳ן פולען פערשטאנד. און ווען דער פערטיידיגטער ארכעלאוס האט זיך נאך דער רעדע אראבגעלאזען פאר׳ן הערשער אויף די קניע, האט איהם דער לעצטער געהייסען אויפשטעהן און געזאגט, אז ער אנערקענט איהם פאר ווירדיג צו טראגען א הערשער-טיטול. דערמיט איז אבער דער ירושה-סכסוך נאך אלץ נישט אויסגעגלייכט געווארען, און אויף דער צווייטער פייערליכער זיצונג, וואס איז ווידער פארגעקומען אין דעם זעלביגען פאלאץ, זענען ארויסגעטרעטען מיט זייערע טענות די שלוחים פון דעם יהודה׳שען פאלק. זיי האבען זיך געקלאגט פאר דער רוימישער מאכט אויף דעם גאנצען סיסטעם פון הורדוס׳עס הערשען און געשילדערט די פינסטערע ווירקליכקייט פון יהודה: הורדוס האט טיראניזירט דאס לאנד, די בעסטע זיהן פון פאלק אומגעבראכט, דאס גאנצע פערמעגען פון דער בעפעלקערונג ארויסגעפרעסט, די הייליגסטע טראדיציעס פון דער נאציאן אויסגעלאכט און פערלעצט, און דערצו נאך אריינגעבראכט אין דער פרומער יהודה אויסגעלאסענקייט און אפיקורסות; און דער יורש פון דעם אדומי׳שען דעספאט, ארכעלאוס, האט זיין ערשטען שריט גלייך דורכגעווייקט מיט׳ן בלוט פון פאלק — די שרעקליכע שחיטה אין בית-המקדש איז נאך איבערגעגאנגען הורדוס׳עס אכזריות׳ען; זאל-זשע דער רוימישער הערשער איננאנצען בעפרייען יהודה פון דער פערהאסטער נישט-יהודה׳שער דינאסטיע און דאס פאלק וועט זיך אליין איינ-

אָרדנען זיינע אינערליכע אָנגעלעגענהייטען, אונטער דער איבער־שטער השגחה פון אַ רוימישען פּראָקוראַטאָר.

געגן די טענות פון יהודה׳שען פאָלקספּערטרעטער איז ווידער אַרויסגעטרעטען דער דערמאָנטער סיריש־גריכישער בעשיצער פון דעם אדומי׳שען טראָן־יורש. ער האָט פערזיכערט די פּאָרשטעהער פון דער רוימישער מאַכט, אַז די געגנער פון הורדוס׳עס דינאַסטיע זענען אויך פערביסענע געגנער פון דער רוימישער איבער־הערשאַפט און אַז דאָס יהודה׳שע פאָלק וועט כסדר מאַכען רעוואָלוציעס און איבערקערענישען אום אַראָבצוּוואַרפען פון זיך איינגאַנצען דעם רוימישען יאָך; דער רוימישער אָדלער אין יהודה מוז דעריבער האָבען אַזאַ איבערגעגעבענע בעשיצענדע קראַפט, ווי עס איז הורדוס׳עס בעסטער זון, אַרכעלאַוס.

און די פערטיידיגונג האָט געווירקט: אויגוסט האָט אויך אנער־קענט, אַז הורדוס׳עס יורשים קענען ווירקליך דינען אַלס איבערגעגעבע־נע בעשיצער פון די רוימישע אינטערעסען, און האָט בעשטעטיגט דעם לעצטענס צוואה (3) לויט דעם בעשלוס זענען אַרכעלאַוס׳ען איבערגע־געבען געוואָרען די געביטען יהודה, שומרון און אדום מיט׳ן טיטול עטנאַרך (נישט קעניג); דעם צווייטען יורש, הורדוס־אַנטיפּאַ—די געביטען גליל און פּערעאַ מיט׳ן טיטול טעטראַרך. און דער דרי־טער, פיליפּ, האָט בעקומען די טעטראַכיע, וואָס איז בעשטאַנען פון די געגענדען טראַכאָניטיס און בשן. די הכנסות פון די שטעדט: יבנה, עזה און פּאַזאַעליד זענען אויך בעשטעטיגט געוואָרען פון קיי־זער פאַר הורדוס׳עס שוועסטער.

די האָפנונג פון פאָלק, בעפרייט צו ווערען פון דער פיינדליכער דינאַסטיע, איז אַלזאָ ווידער צושוואומען געוואָרען, און דער ערגסטער פון די פערבליבענע אדום׳ער, אַרכעלאַוס, איז אַוועקגעשטעלט געוואָ־רען אָן דער שפּיץ פון יהודה. דאָס איז געווען הורדוס׳עס אַ זון מיט אַלע פעלערען פון פאָטער, נאָר אָהן זיין גרויסקייט און דיפּלאָמאַטי־שער געשיקטקייט; ווי הורדוס, האָט ער אויך אויף יעדן טריט און שריט פערלעצט די רעליגיעזע און נאַציאָנאַלע געפילען פון פאָלק, און אויך זיין בליק איז שטענדיג געווען געווענדעט נאָר אין דער זייט פון רוים. ניין יאָהר האָט אַרכעלאַוס געהערשט איבער יהודה (פון 4 פאַר ביז 6 נאָך דער קריסטליכער צייטרעכנונג) און פאַר דער קורצער צייט האָט ער בעשטימט און אַראָבגעזעצט דריי כהנים גדלים; צוליעב פּאָ־ליטישער נישט־כשר׳קייט איז דער כהן גדול יועזר פערביטען געוואָ־

רען מיט זיין ברודער אליעזר, און דער לעצטער האט ווידער גע־
מוזט אבטרעטען זיין פלאץ א געוויסען יהושע פון דער פאמיליע שת.
ארכעלאוס האט טיעף פערוואונדעט דאס רעליגיעזע געפיהל פון פאלק
אויך מיט א אקט פון זיין פריוואט־לעבען: ער האט חתונה געהאט מיט
דער קאפּידאקיישער פרינצעסין גלאפירא, די אלמנה פון זיין גע־
הרג׳עטען שטיף־ברודער אלעקסאנדער (דעם זוהן פון הורדוס׳ען מיט דער
חשמונאי׳שער קעניגין מרים), פון וועלכען זי האט געהאט קינדער,
נישט קוקענדיג אויף דעם, וואס לויט דעם יהודה׳שען געזעץ איז
אזא פערבינדונג שטרענג פערבאטען. דאס פאלק האט איהם די עבי־
רה נישט געקענט מוחל זיין, און ווען די זעלביגע גלאפירא איז אין
א קורצע צייט ארום געשטארבען, איז עס אויסגעטייטשט געווארען
פון די ברייטע מאסען אלס א צייכען פון הימעל: פאר׳ן טויט איז
געקומען צו איהר אין חלום דער געשטארבענער אלעקסאנדער, האט
איהר געמוסר׳ט דערפאר, וואס זי לעבט אונגעזעצליך מיט זיין ברו־
דער, און אנגעזאגט, אז ער וועט זי אין גיכען נעהמען צו זיך,
אויף יענער וועלט

צוליעב די אלע מעשים איז כסדר געוואקסען די שנאה פון
פאלק צו דעם ארומי׳שען הערשער; דער לעצטער האט זיך אבער
דערמיט גאנץ וועניג גערעכענט. ער האט נישט אויפגעהערט צו דרי־
קען דאס פאלק און ארויסצופרעסען פון איהם וואס מעהר שטייערן,
אום צו קענען בעפריעדיגען זיין ליידענשאפט צו בויען, וואס ער
האט געירשנ׳ט פון פאטער צוזאמען מיט זיינע איבריגע איינענשאפ־
טען. ער האט געלאזען צוריק אויפשטעלען א פרעכטיגען פאלאץ אין
יריחו, אנשטאט דעם, וואס די רעוואלוציאנערען האבען געהאט פער־
ברענט, דער פאלאץ איז ארומגעפלאנצט געווארען מיט טייטעל־
בוימער און מיט דער צייט האט זיך דא אויסגעבילדעט א נייער
ישוב אונטערן נאמען ארכעלאאיד.

דאס פאלק האט אבער דערווייל נישט אויפגעהערט צו בויען
פעריטעדענע פלענער, מיט דעם צוועק, זיך צו בעפרייען פון דעם
פערהאסטען הערשער, און ענדליך, ווען צו די יהודה׳ער זענען צו־
געשטאנען די שומרונ׳ער, וועלכע האבען אויך געקרעכצט אונטער׳ן
שווערען יאך פון דעם ארומי׳שען דעספאט, איז ביי ביידע בעפעלקע־
רונגען בעשלאסען געווארען, זיך געמיינזאם צו בעקלאגען אויף איהם פאר
זיין רוימישען געביטער. עס איז אוועקגעשיקט געווארען א דעפוטאציע פון

יהודה׳עאישע און שומרונישע בירגער, און זייערע טענות זענען געוועזן אזוי איבערצייגענד, אז דער רוימישער הערשער האט גלייך ארויסגערופען ארכעלאוס׳ען צו זיך. דער לעצטער איז געקומען; ער איז אבער נישט אימשטאנד געוועזן, זיך ריין צו וואשען פון די אלע בעשולדיגונגען, וואס די פאלקס־שלוחים האבען איהם אין פנים געשליידערט, און — האט זיין שטראף בעקומען: דער נעלטיגער הערשער פון יהודה איז פערטריבען געווארען, ווי א פערברעכער, אין דער גאלישער שטאדט וויענא (6 נאך קריסט.). אין דער זעלביגער צייט האט יהודה דערלעבט א נקמה אויך אן איהר צחייטען „בערוהיגער", ווארום; ער איז אויף אויגוסט׳ס בעפעהל אוועקגעשיקט געווארען קיין גערמאניע, און דארט איז ער, צוזאמען מיט זיינע אויסגעוועהלטע רוימישע לעגיאנען, אומגעקומען אין דער בעריהמטער שלאכט מיט גערמאנ׳ען.

אזוי האט יהודה עררייכט דעם פערלאנגטען „נצחון", — דעם נצחון, וואס האט אייגענטליך נאר פערענדיגט דעם פראצעס פון איהר אונטערגאנג. יהודה האט איצט פערלוירען דעם לעצטען שפור פון איהר פאליטישער זעלבסטשטענדיגקייט, און איז אינגאנצען פערוואנדעלט געווארען אין א רוימישער פראווינץ, וואס ווערט פערוואלטעט פון א רוימישען פראקוראטאר. די טעטרארכיעס פון הורדוס־אנטיפא (גליל און פערעא) און פיליפ (טראכאניטים און בשן) זענען דערוויל פערבליבען אין זייער ביזהעריגער לאגע; נאר די שטעדט, וועלכע האבען לויט דער צואה, אנגעהערט צו הורדוס׳עס שוועסטער, זענען איצט פערר עכענט געווארען אלס פריוואט־אייגענטום פון דעם רוימישען הערשער, ווייל שלומית אליין האט זיי פאר איר טויט אבגעשריבען דעם קייזערליכען ליוויא.

דריטעס קאַפּיטעל

די ערשטע רוימישע פּראָקוראַטאָרען

(פֿון 6 ביז 38 נאָך קריסט.)

עס הויבט זיך אָן אַ נײַע, שרעקליכע צײַט פֿאַר יהודה — דער גוסס האָט פּלוצלונג דערשפּירט, אַז זײַנע לעצטע שעה'ען האָבען געשלאָגען, און ער שטרענגט אָן אַלע זײַנע כּחות און פּרובט זיך ראַנגעלען מיט'ן טויט. יהודה האָט זיך אַליין אַרײַנגעוואָרפען אין די אָרעמס פֿון איהר רוימישען בעזיצער; דער לעצטער האָט אָבער געהאַט גאַנץ אַנדערע בעגריפען פֿון שוץ און רעכט, און בעזיצען יהודה האָט בײַ איהם געהייסען — זי דערשטיקען. די יהודה'ער פֿו יענער עפּאָכע זעהען, ווי ס'ווײַזט אויס, גאַנץ ווייניג בעקאַנט געווע מיט דעם גרונד-כאַראַקטער פֿון דעם רוימישען מלוכה-וועזען, און האָבען געגלויבט, אַז צוזאַמען דערמיט, ווי יהודה וועט אַרונטערפֿאַלע אונטער דער צענטראַלער רוימישער מאַכט, וועלען אַלע פֿונקציעס פֿו דער אינערליכער פֿאָלקס-פֿערוואַלטונג איבערגעהן צום פֿאָלק אין ד הענד, און רוים וועט זיך איבערלאָזען נאָר די אויבערשטע השגח איבער'ן לאַנד, וואָס וועט זיך ווייניג אָנזעהען אין לאַנד גופא; דאָס איז אָבער געווען אַ דאָפּעלער טעות: די אויבערשטע הערשאַפֿט פֿון רוים האָט זיך ווירקליך נאָר גאַנץ שוואַך געשפּירט אין אַלע איהרע

איבעריגע אונטערגעווארפענע פראווינצען, און זי האט זיי געגעבען די ברייטסטע אויטאנאמיע; פאר דער אונטערגעווארפענער יהודה האט זי אבער געמוזט האבען א גאנץ בעזונדער מאסשטאב, ווייל די יהודה'שע בעפעלקערונג האט, לויט איהר וועזענטליכען גייסט און כאראקטער, ניט געקענט ארויסווייזען בנוגע צו דער געצענדיענערישער מאכט די אפיציעלע לאיאליטעט (אונטערטעניגקייט), וואס עס האבען איהר ארויסגעוויזען אלע אנדערע פעלקער. דאס יהודה'שע פאלק, אלס א אבגעשלאסענער עלעמענט, מיט בעזונדערע אייגענשאפטען, מיט א בעזונדער גייסט און מיט א אייגענער געטליך-אידעאלער וועלט-אנשויאונג, — האט זיך געמוזט בעציהען מיט א געוויסער פעראכטונג צו דער גאנצער געצענדיענערישער גרויסקייט פון די זיעגער און מאכטהאבער, און אין דער צייט, ווען אלע איבריגע פעלקער פון דער מעכטיגער אימפעריע האבען זיך כמעט אהן א שום קאמפף אונטערגעווארפען דעם איינפלוס פון איהר געטער- און קייזער-קולט, האט יעדע פראבע פון אזא מין איינפלוס אין יהודה ארויסגערופען א בלוטיגען אויפשטאנד און איז בעטראכט געווארען אלס א געפאהר פאר דעם קיום פון דער אומה. ביי אזא פערהאלטען זיך פון דעם אונטערגעווארפענעם פאלק בנוגע צו דער אויבערשטער הערשאפט זענען די קאנפליקטען געווען אונפערמיידליך, און דאס האט דעם פערטרעטער פון דער מאכט שטענדיג געגעבען די מעגליכקייט, פאקטיש אויסצואיבען אלע זיינע אויבערשטע רעכט און צו ווערן פאר'ן לאנד — א זעלבסטהערשענדער דיקטאטאר.

דער צענטר פון דער יהודה'שער פערוואלטונג איז איצט געווארען קסריה, וואו עס האט זיך בעזעצט דער רוימישער פראקוראטאר. דער לעצטער האט געהאט די אויפגאבע, צו האלטען די ארדנונג אין לאנד, איינצונעהמען די פערשידענע שטייערן און צו קאנטראלירען די טעטיגקייט פון די יהודה'שע געריכטס-אנשטאלטען, — א פונקציע, וואס האט כמעט אינגאנצען פאראליזירט די טעטיגקייט פון דער יהודה'שער יוסטיץ און פערקלענערט די פאליטישע בעדייטונג פונ'ם סנהדרין.

אום צו שיצען די אויבערשטע רעכט פון רוים אין דער אונטערגעווארפענער פראווינץ האט דער פראקוראטאר געהאט אין זיין רשות א בעדייטענדע מיליטערישע מאכט, וואס איז געווען צושפרייט איבער'ן גאנצען לאנד. אין ירושלים האט זיך דער שטענדיגער רוי-

מישער גאַרניזאָן אויפגעהאַלטען אין דער פעסטונג אַנטאָניום אויף'ן הר הבית (בית־המקדש־באַרג), און אין די גרעסערע יום־טובים, ווען עס פלעגען זיך צונויפקומען אַ סך עולי רגל אין דער הויפטשטאָדט און די מאַכט האָט מורא געהאַט פאַר אונרוהען, איז דער פראָקוראַטאָר אַליין אויך געקומען קיין ירושלים מיט זיין מיליטערישער סוויטע. אין אַזעלכע טעג פלעגען די רוימישע סאָלדאַטען פאַרנעהמען די גאַלערעען אַרום בית־המקדש, כדי אויף אַזאַ אופן צו היטען די „אָרדנונג", און גאַנץ אָפט האָט די ערשיינונג גופא פון בעוואָפענטע געצענדיענער אויף דער שוועל פון דעם פערהייליגטען נאַציאָנאַלען טעמפעל — אַרויסגערופען בלוטיגע אונרוהען און צוזאַמענשטויסען.

נאָך מעהר דריקענד און שרעקליך פאַר'ן פאָלק איז געווען די פונקציע פון איינמאַהנען די שטייערן. לויט דעם רוימישען סיסטעם זענען די שטייערן געווען דאָפּעלע: ערד־שטייערן און קאָפּ־שטייערן. דערצו זענען נאָך צוגעקומען אַ מאַסע אינדירעקטע אָבצאָהלונגען, וואָס פלעגען אויפגעמאָהנט ווערן נישט דורכ'ן פראָקוראַטאָר און זיינע אַגענטען, נאָר דורך אַרענדאַטאָרען, וואָס פלעגען דאָס אָבדינגען פון דער רעגירונג און נעהמען פאַר זיך אין מאָנאָפּאָל די אָבגע־צאָהלטע לעבענס־פּראָדוקטען. פון די דאָזיגע דאָפּעלע שווערע אָב־צאָהלונגען האָט די בעפעלקערונג ביז אַהער גאַרנישט געוואוסט, און זי האָט זיך אין אָנהויב בעצויגען צו דעם גאַנצען צענז־סיסטעם, ווי צו אַ געוויסער פאָרם פון שקלאַפעריי: קיינער איז נישט קיין בעל־הבית איבער זיך, און די קעפּ, די ערד און דאָס פערמעגען פון אַלע בירגער געהערען צום רוימישען קייזער, וועלכער קען מיט זיי טאָן, וואָס ער וויל. די חוכרים (אַרענדאַטאָרען, מוכס'ניקעס) זענען ביים פאָלק שרעקליך פערהאַסט געווען; זיי ווערן אומעטום געשילדערט אַלס די שענדליכסטע בעשעפענישען און דאָס געזעץ האָט זאָגאַר נישט אַנערקענט זייער עדות־זאָגען און זייער שווערען.

ווייסענדיג די בעדייטונג פון דער כהונה־גדולה, וועלכע האָט פאַרנעשטעלט מיט זיך דעם צענטער פון דער יהודה'שער גייסטיגער מאַכט, האָט די רוימישע מלוכה געלאָזען פאַר זיך אויך דאָס רעכט צו בעשטימען אַ כהן־גדול. דער פראָקוראַטאָר פלעגט זיך, נאַטירליך, רעכנען דערביי מיט די אינטערעסען פון רוים, און כדי זיכער צו זיין אין זיין רעכט, האָט ער אַלע כהונה־גדולה־קליידער און די אַנדערע נויטיגע מכשירים פון דער יום־טוב'דיגער עבודה אין בית־המקדש

איבערגעגעבען אינ'ם רשות פון דעם רוימישען פעסטונגס-קאמענדאנט אין ירושלים, וואס האט זיי געדארפט ארויסגעבען אויף יעדען יום-טוב און גלייך נאך יום-טוב — צוריק ארעסטירען.

דאס זענען געווען די פונקציעס, אין וועלכע עס האט זיך אויסגעדריקט די אויבערשטע הערשאפט פון רוים בנוגע צו דער אונטערגעווארפענער יהודה. דאס פאלק האט נישט געוואוסט אין אנהויב אבצושאצען די אמת'ע בעדייטונג פון די זכיות, וואס די רוימישע מאכט האט זיך איבערגעלאזען, און האט זיך בעצויגען צו זיי נאכגיביג; גלייך אבער ביי דעם ערשטען שריט, וואס רוים האט געמאכט צו ר ע א ל י ז י ר ע ן איהרע זכיות און זיי איינצופיהרען אין לעבען, — האט דאס פאלק א ציטער געטאן. אויגוסט האט בעשטימט פאר א פראקוראטאר איבער יהודה א געוויסען ק א פ א נ י ו ס, און אין דער זעלבער צייט האט ער בעפעהלען דעם רוימישען פערוואלטער פון סיריען, ס ו ל פ י צ י ו ס ק וו י ר י נ י ו ס, ער זאל איינפיהרען אין יהודה דעם רוימישען צענז, ד. ה. איינארדנען א אלגעמיינע פאלקס-צעהלונג און א אויספיהרליכע אבשאצונג פון די אונבעוועגליכע גיטער אין לאנד, אום צו קענען בעשטימען דערנאך די קאפ- און ערד-שטייערן, וואס דארפען פון איצט אן איינגעמאהנט ווערן פאר דער רוימישער מלוכה-קאסע. און אט, ביי דער דאזיגער פאלקס-צעהלונג, וואס איז דורכגעפיהרט געווארען מיט דער גאנצער שטרענגקייט פון דעם רוימישען געזעץ, איז גלייך פארגעקומען א שטארקער צוזאמענשטויס צווישען די ברייטע יהודה'שע פאלקס-מאסען און דער רוימישער מאכט. די יהודה'ער האבען נישט געוואלט מיט'ן גוטען ווילען פערשקלאפען זיך מיט זייער פערמעגען ביי דעם רוימישען הערשער, און די פארשטעהער פון פאלק האבען אנגעווענדט א סך מיה, אום צו בערוהיגען די מאסען און זיי אבצוהאלטען פון אקטיווע ארויסטרעטונגען געגען די מאכטהאבער. אין ירושלים גופא האט דאס געטאן דער כהן-גדול י ו ע ז ר, און איהם האט זיך ווי ס'איז איינגעגעבען, דאס פאלק צו בערוהיגען; אין דער פראווינץ איז אבער די אויפרעגונג געוואקסען פון טאג צו טאג, און בעזונדער האבען זיך אין דער הינזיכט אויסגעצייכענט די גליל'ער, וועלכע האבען די גאנצע צייט נישט אויפגעהערט צו קעמפפען פאר דער בעפרייאונג פון פאטערלאנד.

דא האט דער בעריהמטער פאטריאטישער העלד יהודה (הגלילי) זיך פעראייניגט מיט איינעם פון די פרושים-קנאים, צ ד ו ק, און צוזאמען

האבען זיי געגרינדעט די פארטיי **זעלאטען** (קנאים, פאנאטיקער), וואס האט זיך געשטעלט פאר א אויפגאבע, אקטיוו צו קעמפפען מיט דער רוימישער מאכט פאר דער בעפרייאונג פון יהודה. געקעמפפט האבען אט די קנאים-רעוואלוציאנערען אין גאט'ס נאמען; זיי האבען אויסגעטייטשט די בעגריפען פון דער תורה אין דעם זין, אז נאר גאט אליין בעזיצט די הערשאפט און נאר איהם אליין דארף מען אונטערטעניג [illegible]. יעדערער איז דעריבער פערפליכטעט צו אפפערן אלץ, וואס ער בעזיצט: זיין פערמעגען, זיין פאמיליע און זאגאר אויך זיין לעבען, אום צו בעקעמפפען יעגע קראפט, וואס פאדערט פון יהודה, אז זי זאל איהר אונטערטעניג זיין. גאט איז דער האר און געביטער פון יהודה און זיין תורה איז די יהודה'שע קאנסטיטוציע — **דאס איז געווען דער** דעוויז פון די זעלאטען, און זייער איינפלוס איז געוואקסען צוזאמען דערמיט, ווי דער יאך פון די רוימער האט זיך אנגעהויבען שטארקער און דריקענדער צו פיהלען אין דעם אלטעגליכען לעבען פון פאלק.

צו אונז זענען נישט דערגאנגען קיין קוועלען וועגען דעם, מיט וואס עס האט זיך געענדיגט דער קאנפליקט צווישען קווירינויס'ען און די רעוואלוציאנערען פון גליל, און בכלל ווייסען מיר גאנץ ווייניג, וואס עס איז פארגעקומען אין יהודה פאר יענער צייט; עס איז בעקאנט נאר דער פאקט, אז פאר קאפאניוס'ען האבען די אלטע יהודה'שע שונאים, די שומרונים, געפונען א געלעגענהייט, זיך נוקם צו זיין אן יהודה דערפאר, וואס דער השמונאי יוחנן הורקנוס האט געלאזען אמאל צושטערן זייער טעמפעל אויפ'ן בארג גריזים. דאס איז פארגעקומען פסח בייַנאכט, ווען די טויערן פון בית המקדש זענען אינגאנצען אפען געווען, האבען זיך אריינגעריסען אהין עטליכע שומרונים און פונאנדערגעווארפען אין די אינוועניגסטע עזרות ביינער פון א טויטען מענשען, מיט דעם צוועק, מטמא צו זיין דעם בית המקדש. פון דאן אן האבען די כהנים פערשטארקט די שמירה ארום בית המקדש און געארגט דערפאר, אז קיין זייטיגע מענשען זאלען אהין נישט אריינדרינגען.

נאך קאפאניוס'ען האט פערנומען די שטעל פון א פראקוראטאר איבער יהודה א געוויסער **מארק אמביוויוס** (9) און דער האט אבגעטרעטען זיין פלאץ איינעם מיט'ן נאמען **אניוס רופוס** (12—15).

אין 14-טען יאהר נאך דער קריסטליכער צייטרעכנונג איז אויגוסט געשטארבען, און יהודה צוזאמען מיט צעהנדליגער אנדערע פראווינצען פון דער רוימישער אימפעריע, איז געלעגען פאר די פיס

פון זיין אדאפטירטען זוהן — טיבעריוס. אונטער זיין הערשאפט האט יהודה עטוואס פריער אבגעאטעמט: ער האט פערלייכטערט די משא פון די שווערע אבצאהלונגען און בעשטימט פאר א פראקוראטאר איבער יהודה א געוויסען וואלעריוס גראטוס, וועלכען ער האט איבערגעלאזען אויף דעם פאסטען גאנצע עלף יאהר (15—26). טיבעריוס האט גוט געקענט דעם כאראקטער פון די רוימישע פראווינציעלע מושלים, און פלעגט זאגען: „טרייב נישט אב די פליעג, וואס האט זיך שוין זאט אנגעטרונקען מיט דיין בלוט — עס וועלען קומען אנדערע, הונגעריגע פליעגען און זיך נעהמען אויפ'ס ניי זויגען און אויסזויגען דיין בלוט ביז'ן לעצטען טראפען". ער האט דעריבער מבטל געווען דעם סיסטעם פון בייטען אפט די „פליעגען", און שיקענדיג א נייעם פראקוראטאר אין דער פראווינץ, האט ער איהם עטליכע מאל איבערגע'חזר'ט, אז „א גוטער פאסטוך שערט זיינע שעפסען, אבער שינדט נישט אראב די פעל פון זיי".

פאר די עלף יאהר פון גראטוס'עס הערשען אין יהודה זענען דארט, ווי ס'ווייזט אויס, קיין בעזונדערע געשעהענישען נישט פארגעקומען; דער רוימישער פראקוראטאר האט נאר ברייט אויסגענוצט זיין רעכט, צו בעשטימען א כהן גדול און פאר זיין צייט האבען זיך געביטען גאנצע פינף כהנים גדולים: ענן, ישמעאל בן פאבי, אלעזר (ענן'ס זוהן), שמעון בן קמחית און יוסף כיפא. דער לעצטער האט פערנומען דעם פאסטען א לאנגע צייט, נישט קוקענדיג אויף דעם — און אפשר גראד צוליעב דעם — וואס ער איז פערהאסט געווען ביים פאלק פאר זיין שטרענגקייט און הארטהערציגקייט.

אין יענער צייט איז פארגעקומען א שטארקער צוזאמענשטויס צווישען יהודה'ער און דער רוימישער מאכט אויף דעם באדען פון גלויבען. דאס איז געשעהען אין רוים גופא, וואו עס האט זיך שוין אנגעהויבען צו שפירען די ווירקונג פון דער יהודה'איש-העלענישער ליטעראטור; אין דער לעצטער זענען היים פראפאגאנדירט געווארען די עטיש-מאנאטעאיסטישע יסודות פון יודענטום, און צווישען די פיעל אנדערע רעליגיעזע אנשויאונגען פון דער מזרח-וועלט האט דער ווילד-פרעמדער, מיסטישער עקסטאז פון דעם יהודה'איש ען קולט געמאכט א בעזונדער שטארקען איינדריק אויף די העכערע שיכטען פון דער רוימישער געזעלשאפט. רוימישע אריסטאקראטען האבען אנגעהויבען ארויס-

הײַזען שטאַרקע נײַגונגען צו דעם יהודה'עאישען גלויבען, און ווען עס איז פאָרגעקומען אזא פאַל מיט דער פרוי פון דעם רוימישען סענאַטאָר סאַטורנינוס, פולוויא, און זי האָט דורך עטליכע רוימישע יהודה'ער געשיקט זאָגאַר רײַכע מתנות פאַר'ן בית=המקדש אין ירושלים, — האָט טיבעריוס געזעהען אין דעם אַ רעזולטאַט פון דער אַגיטאַציע, וואָס עס פיהרט די יהודה'עאישע בעפעלקערונג אין רוים געגען דעם אָפיציעלען רוימישען קולט. ער האָט דאַן געלאָזען ארויסטרײַבען פון רוים אַלע יהודה'עאישע אײַנוואוינער צוזאַמען מיט די גרים, און אַ דאַנק דער עצה פון זײַן מיניסטער סעיאַן, זענען פיער טויזענד יונגע יהודה'ער פערשיקט געוואָרען אויף דער אינזעל סאַרדיניען, אויף צו קעמפפען מיט די דאָרטיגע רויבער=באַנדעס (19). דאָס איז געווען די ערשטע פערפאָלגונג, וואָס די יהודה'ער האָבען געהאַט איבערצוטראָגען אויסער די גרענעצען פון זייער לאַנד ספעציעל פאַר זייער גלויבען.

גראַטוס'עס נאָכפאָלגער איז געווען פאָנטיוס פילאַטוס, אַ מענש מיט אַ אונגעוועהנליך אכזריות'דיגער נאַטור, וואָס זײַן נאָמען איז פערשריבען געוואָרען מיט שאַנד און פעראַכטונג נישט בלויז אין דער געשיכטע פון יהודה. פון אַלע פראָקוראַטאָרען, וואָס האָבען געהערשט איבער יהודה פאַר איהם, איז ער געווען דער ערשטער, וואָס האָט געוואַגט אָנצוגרײַפען די עמפפינדליכסטע זײַט פון דעם יהודה'שען נאַציאָנאַלען גײַסט — דעם רעליגיעזען געפיהל. ביז איהם האָבען די פערטרעטער פון דער רוימישער מאַכט זיך גערעכענט מיט די פערהײַליגטע בעגריפען פון דעם יהודה'עאישען פאָלק, און וויסענדיג ווי שטרענג עס איז לויט דעם יהודה'שען גלויבען פערבאָטען יעדע זאַך, וואָס האָט נאָר עפּעס אַ שייכות צו דער פערעהרונג פון אַ מענשען אָדער אַ מענשליכע אָבבילדונג, — האָבען זיי זייערע סאָלדאַטען=אָבטײַלונגען פערבאָטען צו טראָגען איבער די גאַסען פון ירושלים די מיליטערישע פאָהנען, אויף וועלכע עס האָט זיך געפונען די אָבבילדונג פון דעם רוימישען הערשער; די דאָזיגע שוינונג פון דעם רעליגיעזען פאָלקס=געפיהל האָט זיך פראַקטיצירט אין דער גאַנצער צײַט, זינט יהודה איז ארונטערגעפאַלען אונטער דער רוימישער הערשאַפט, און זאָגאַר די מטבעות, וואָס זענען דאָ געגאָסען געוואָרען, האָבען געהאַט אויך זיך נאָר דעם נאָמען פון קייזער, אָבער נישט זײַן בילד — אויף אזוי פיעל איז פאַר אַלעמען קלאָר געווען, אַז אפילו דער מינדעסטער אויסדריק פון דעם רוימישען

„קײזער־קולט“ האָט קײן פּלאַץ נישט דאָרט, וואו ס׳הערשט דער קולט פון אַ אַבסאָלוטען, אײן־אײנציגען גאָט.

פּילאַטוס האָט אָבער גאַנץ אַנדערש פערשטאַנען זײן אויפגאַבע אַלס פּראָקוראַטאָר. ער האָט איבערגענומען דעם פּאָסטען אין דער צײט, ווען דער קײזער מיט׳ן סענאַט צוזאַמען האָבען געציטערט פאַר דעם דערמאָהנטען יהודה׳ער־פײנד סעיאַן, און ער האָט אויסגעטײטשט זײן אויפגאַבע אין דעם זין, אַז יהודה מוז אײנגאַנצען בעזיגט ווערן. נישט שוינען דאַרף מען דאָס רעליגיעזע געפיהל פון די פערעקשנ׳טע יהודה׳ער, נאָר רייצען, און דערבײ מוז מען דאָס גאַנצע לאַנד אין דער מורא האַלטען. און ער האָט זיך גענומען דורכפיהרען אַט די אויפגאַבע מיט דער גאַנצער גרויזאַמקײט פון זײן נאַטור; באַלד איז איהם אָבער אויסגעקומען זיך צו איבערצײגען, אַז עס איז לײכטער צו בעזיגען צעהן שטאַרקע פעלקער, ווי צו בעהערשען דעם אײנציגען נײסט פון די דאָזיגע „באַרבאַרישע“ יהודה׳ער

אין אַ געוויסער נאַכט האָט פּילאַטוס געלאָזען אַרײנפיהרען קײן ירושלים אַ מיליטער־אָבטײלונג מיט דער פאָהן, אויף וועלכער ס׳האָט זיך געפונען דאָס קײזער־בילד. ווען די אײנוואוינער פון שטאָדט האָבען דערזעהן די פאָהן, זענען זײ פערציטערט געוואָרען; שלוחים פון פאָלק זענען גלײך אַוועקגעלאָפען קײן קסריה, און האָבען געבעטען דעם פּראָקוראַטאָר, ער זאָל צונעהמען די בילדער פון דער הײליגער הויפּטשטאָדט. גאַנצע פינף טעג זענען זײ נישט אָבגעטרעטען פון זײן פּאַלאַץ און האָבען נישט אויפגעהערט איהם צו בעשטורמען מיט זײער בקשה; ער האָט זײ אָבער אָבגעזאָגט און ערקלערט, אַז צונעהמען די קײזער־בילדער פון דער הויפּטשטאָדט, וואָלט הײסען: בעלײדיגען דעם קײזער. אויפ׳ן זעקסטען טאָג, ווען ער האָט געזעהן, אַז די יהודה׳ער טרעטען נישט אָב פון זײן פּאַלאַץ, האָט ער זײ צוזאַמענגענומען אויף אײן פּלאַץ און אָבשליסענדיג איהם פון אַלע זײטען מיט סאָלדאַטען, האָט ער געדראָהעט די בעלאַגערטע מיט׳ן טויט, אויב זײ וועלען זיך נישט אָבזאָגען פון זײער פערלאַנג; אַ שטורם פון הײסע פּראָטעסטען איז געווען דער ענטפער אויף זײן פאָדערונג, און ווען די סאָלדאַטען זענען שוין גרײט געווען זיך אַרויפצוּוואַרפען אויף די „ווילדע“ יהודה׳ער, האָבען זיך די לעצטע געלעגט אויף דר׳ערד און אויסגעשטרעקט די העלזער, ערקלערענדיג, אַז זײ ווילען גיכער שטאַרבען, אײדער צו-

זעהן, ווי די הייליגע שטאָדט ווערט פערשוועכט. די דאָזיגע גייסטיגע שטאַרקייט האָט בעזיעגט דעם בעזיעגער — פּילאַטוס האָט בעפעהלען, אַרויסצופיהרען די קייזער-בילדער פון ירושלים.

אין אַ קורצער צייט אַרום האָט זיך פּילאַטוס ווידער געפּרובט צוטרעטען צו דעם זעלביגען פּונקט, נאָר פון אַנ'אַנדער זייט. ער האָט געלאָזען אַריינפיהרען קיין ירושלים די גאָלדענע פאַנצירען, אויף וועלכע ס'איז געווען אויסגעקריצט דעם קייזער'ס נאָמען, און זיי אַוועקגעשטעלט אינ'ם קעניגליכען פּאַלאַץ, וואו דער פּראָקוראַטאָר מיט זיין סוויטע פלעגט זיך אויפהאַלטען, קומענדיג אין דער הויפּטשטאָדט. דאָס איז אויך געטאָן געוואָרען נאָר כדי צו רייצען דאָס פאָלק, און ווען אַ דעפּוטאַציע פון דער העכערער געזעלשאַפט האָט איהם געבעטען, ער זאָל די פאַנצירען צונעהמען פון ירושלים, האָט ער זי אָבגעזאָגט. די לעצטע האָט זיך דאַן בעקלאָגט אויף פּילאַט'ן פאַר טיבעריוס'ן אַליין, און ער האָט בעפעהלען, מ'זאָל די פאַנצירען צוריק אַוועקפיהרען קיין קסריה, אין דעם דאָרטיגען אויגוסטטעמפּעל.

אַ שטאַרקערער צוזאַמענשטויס צווישען פּילאַטוס'ען און דער יהודה'שער בעפעלקערונג איז פאָרגעקומען ביי אַ דריטען צופאַל. פּילאַטוס האָט געוואָלט צוציהען וואַסער קיין ירושלים פון אַ טייך, וואָס האָט זיך געפונען צוויי הונדערט סטאַדיען ווייט פון שטאָדט, און געלד אויף דעם אַלעמען האָט ער גענומען פון דער — בית המקדש-קאַסע. דאָס פאָלק האָט איהם דאָס נישט געקענט שענקען, און ווען ער איז אַליין מיט די אַרבייטער פון דער וואַסער-לייטונג אָנגעקומען קיין ירושלים, איז ער אַרומגערינגעלט געוואָרען פון אַ גרויסער פאָלקסמאַסע, וואָס האָט הויך פּראָטעסטירט געגען דער עולה און געהייסען אָבשטעלען די אַרבייט. פּילאַטוס האָט דאַן בעפעהלען אַ גרויסע צאָהל פון זיינע סאָלדאַטען זיך איבערצוקליידען אין יהודה'עאישע מלבושים, און אויסמישענדיג זיך אין דער פערזאַמעלטער מאַסע האָבען די סאָלדאַטען גענומען שלאָגען די שוצלאָזע יהודה'ער. פון די לעצטע זענען דערביי אַ סך געטויט און פערוואונדעט געוואָרען.

נאָך צעהן יאָהר ליידען (26—36) איז יהודה בעפרייט געוואָרען פון דעם מערדערישען פּראָקוראַטאָר, און ווידער איז דאָס געשעהען אַ דאַנק דעם צופאַל, וואָס ער האָט זיך פערטשעפּעט אויך מיט די שומרונים. ביי די לעצטע איז צו יענער צייט אויפגעשטאַ-

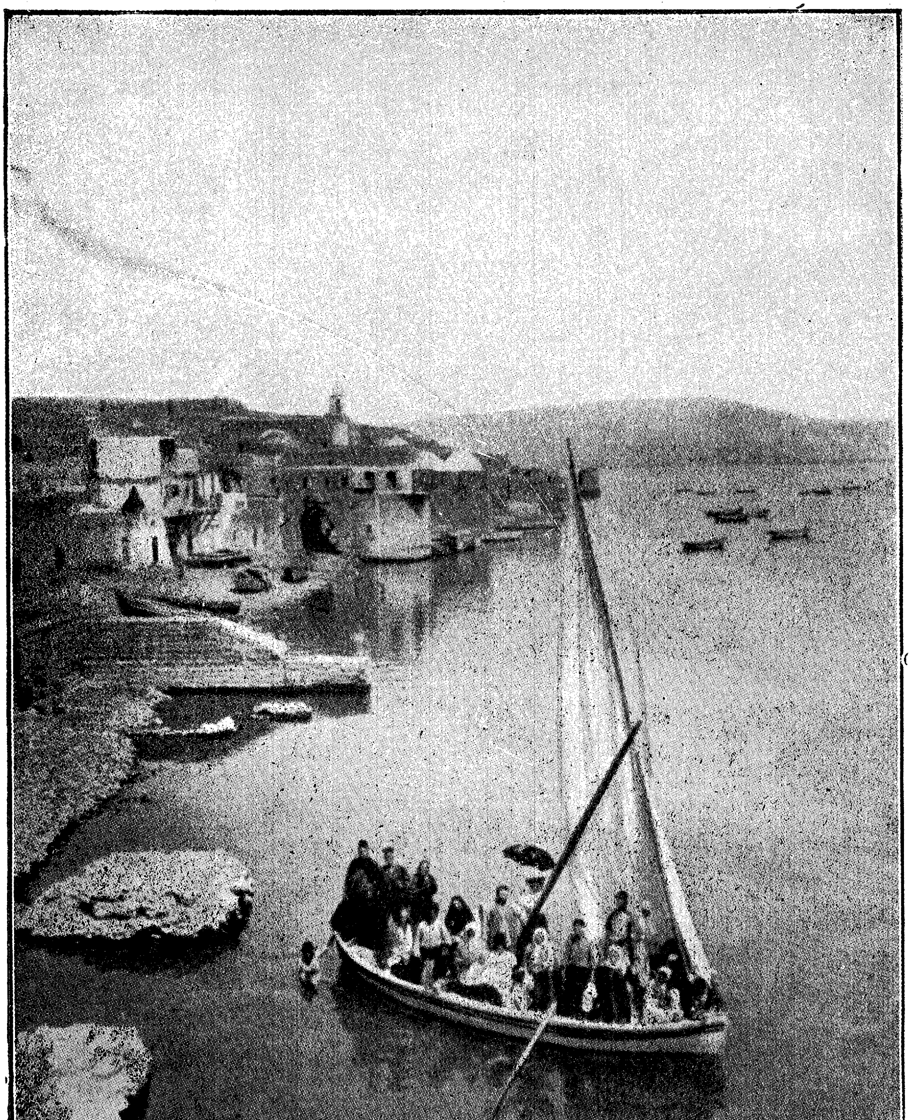

טבריה

נעֶן אַ געֶוויסעֶר משיח אָדעֶר נביא, וואָס האָט צוזאַמעֶנגעֶנומעֶן אַ גרויסעֶ צאָהל שומרונים אין דעֶם דאָרף טיראַט אַבאַ, און האָט זיי צוגעֶזאָגט, אויסצוגעֶפינעֶן אויפ׳ן באַרג גריזים די הייליגעֶ כלים פון דעֶם משכן, וואָס האָט עֶקזיסטירט אין משה׳ס צייטעֶן. פילאַטוס, וועלכעֶר האָט אין יעֶדעֶר גרעֶסעֶרעֶר פאָלקס־פעֶרזאַמלונג גלייך געֶזעֶהעֶן אַ אויפשטאַנד געֶגעֶן רוים, האָט אַרומגעֶרינגעֶלט די פעֶרזאַמעֶלטעֶ מיט סאָלדאַטעֶן און געֶלאָזעֶן הרג׳עֶנעֶן די פאָרנעֶהמסטעֶ פון זיי (26); דאָס האָט אויפגעֶרעֶגט געֶגעֶן איהם אַלעֶ שומרונים און זיי האָבעֶן זיך געֶקלאָגט אויף איהם פאַר דעֶם רוימישעֶן לעֶגאַט אין סיריעֶן, וויטעֶליום. דעֶר לעֶצטעֶר האָט דאַן אַוועֶקגעֶשיקט פילאַטוס׳ן קיין רוים, זיך פעֶרטיידיגעֶן פאַר טיבעֶריוס׳עֶן, און פון דאָרטין איז עֶר שוין מעֶהר צוריק נישט געֶקומעֶן.

וויטעֶליוס האָט אַרויסגעֶוויזעֶן אַ בעֶזונדעֶר געֶנייגטקייט צו יהודה, און האָט נישט בלויז געֶשוינט די געֶפיהלעֶן פון פאָלק, נאָר אויך זיך בעֶצויגעֶן צו זיי מיט אַ געֶוויסעֶר אַכטונג. קומעֶנדיג קיין ירושלים האָט עֶר אַליין געֶלאָזעֶן ברעֶנגעֶן אַ קרבן אין בית המקדש, און אויסעֶר די קלעֶנעֶרעֶ פעֶרלייכטעֶרונגעֶן, וואָס עֶר האָט געֶמאַכט דעֶם פאָלק בנוגע צו שטייעֶרן און נאָך אַזעֶלכעֶ זאַכעֶן, האָט עֶר בעֶפרייט יהודה פון אַ שווערעֶר בעֶליידיגונג, וואָס האָט אָנגעֶגריפעֶן אי איהר נאַציאָנאַלעֶן כבוד, אי איהר רעֶליגיעֶזעֶן געֶפיהל: עֶר האָט צוריק איבעֶרגעֶגעֶבעֶן אין בית־המקדש די כהונה־גדולה־קליידעֶר און די איבריגעֶ מכשירים פון דעֶר עבודה, וועלכעֶ זעֶנעֶן ביז אַהעֶר געֶלעֶגעֶן אונטעֶר׳ן שלאָס אין דעֶר פעֶסטונג אַנטאָניום און פלעֶגעֶן אַרויסגעֶגעֶבעֶן וועֶרן פון דעֶם רוימישעֶן קאָמעֶנדאַנט נאָר אויף איבעֶר יום־טוב. וויטעֶליוס האָט אויך אַראָבגעֶזעֶצט פון זיין אַמט דעֶם פאָלקס־פעֶרהאַסטעֶן כהן־גדול יוסף כיפא און בעֶשטימט אויף זיין פלאַץ אַ געֶוויסעֶן יהונתן פון דעֶר משפחה ענן.

דאָס אַלץ איז פאָרגעֶקומעֶן אין יהודה גופא, דאָס הייסט אין דעֶם טייל לאַנד, וועלכעֶן די רוימעֶר אַליין האָבעֶן בעֶהעֶרשט; אין די קאַנט־פראָווינצעֶן דאַגעֶגעֶן, דאָרט וואו עֶס האָבעֶן נאָך געֶהעֶרשט די יורשים פון דעֶם אדומי׳שעֶן קעֶניג, האָט זיך דעֶר בעֶפעֶלקעֶרונג פיעֶל רוהיגעֶר געֶלעֶבט. ביידעֶ טעֶטראַרכעֶן, הורדוס־אַנטיפאַ אין גליל און פעֶרעֶאַ און פיליפ אין טראַכאָניטיס און בשן, זעֶנעֶן, ווי בעֶוואוסט, געֶוועֶן אונטעֶרגעֶוואָרפעֶן דיזר רוימישער מאַכט; דאָרט

האָט זיך אָבער די דאָזיגע מאָל גאַנץ שוואַך געשפּירט און די פּראָווינצען זענען כּמעט אין אַלע הינזיכטען געווען פאָלקאָם אונאָבהענגיג פון דער צענטראַלער פערוואַלטונג. דאָס איז געשטאַנען אין אַ ענגען צוזאַמענהאַנג דערמיט, וואָס די טעטראַרכען אַליין זענען געווען מעהר רוימער, ווי יהודה'ער, און אין זייער אַדמיניסטראַטיווער טעטיגקייט האָבען זיי שטענדיג אין זינען געהאַט די אינטערעסען נישט פון דעם בעהערשטען פאָלק, נאָר פון דער רוימישער מאַכט. די בעפעלקערונג פון די דאָזיגע פּראָווינצען איז אויך נישט אומעטום געווען אַ יהודה'עאישע; אַזוי איז פיליפּ'ס טעטראַרכיע, וואָס איז בעשטאַנען פון די געביטען: בשן, טראַכאָניטיס, גולן און פּאַנעאַס, כּמעט אינגאַנצען געווען בעזעצט מיט סירער און גריכען.

פיליפּ האָט אויך געירשה'נט פון פאָטער די ליידענשאַפט צו בויען, און פאַר דער צייט פון זיין הערשען זענען אין דער קליינער מלוכה צוגעקומען עטליכע נייע שטעדט. דעם ישוב פּאַנעאַס, ביים ירדן, האָט ער געלאָזען איבערבויען און פערגרעסערן, און האָט איהם אַ נאָמען געגעבען קסריה (קייזער); אום אונטערצושיידען די שטאָדט פון דער האַפענשטאָדט **ק ס ר י ה**, וואָס **ה ו ר ד ו ס** האָט געלאָזען אויפבויען, איז די ערשטע גערופען געוואָרען קסריה־פיליפּי. ער האָט איבערגעבויט אויך די שטאָדט **ב י ת־צידה** און זי אָנגערופען **י ו ל י א ד א**, אויפ'ן נאָמען פון אויגוסט'ס טאָכטער.

אין דער הינזיכט פון קעמפפען און בלוט פערגיסען איז אָבער **פיליפּ** גאָרנישט עהנליך געווען צו זיין פאָטער. גאַנצע זיבען און דרייסיג יאָהר האָט ער געהערשט איבער דער פּראָווינץ, וואָס די רוימישע מאַכט האָט איהם אָנפערטרויט, און אין דער גאַנצער צייט איז די מנוחה פון די דאָרטיגע איינוואוינער קיין איינציג מאָל נישט געשטערט געוואָרען. אַרומפאָהרענדיג איבער'ן לאַנד האָט ער מיטגעפיהרט מיט זיך זיין ריכטער־שטוהל, און ווען מ'האָט זיך צו איהם אין וועג געווענדעט מיט וועלכען ס'איז ספסוך, האָט ער זיך גלייך אוועקגעזעצט אויפ'ן שטוהל, אויסגעהערט די טענות פון ביידע בעלי־דברים און אַרויסגעטראָגען זיין אורטייל. געשטאָרבען איז ער אין 34־טען יאָהר נאָך דער נייער צייט־רעכנונג, און אַזוי ווי ער האָט נאָך זיך קיין יורש נישט איבערגעלאָזען, איז די טעטראַרכיע איבערגעגעבען געוואָרען, לויט טיבעריוס'עס בעפעהל, אינ'ם רשות פון דעם רוימישען פערטרעטער אין סיריען, אַלס אַ טהייל פון דעם סירישען געביעט.

מעהר יהודה׳עאיש לויט איהר געאָגראַפישער לאַגע און לויט דעם פערנעהם פון דער בעפעלקערונג איז געווען די טעטראַרכיע פון הורדוס׳עס צווייטען יורש, הורדוס=אַנטיפאַ. אין זיין טעטראַרכיע זענען אריינגעגאנגען די פראָווינצען גליל און פערעאַ; פון זיי איז די ערשטע געווען אינגאַנצען בעפעלקערט מיט פאַטריאָטישע יהודה׳ער, וועלכע האָבען אָפט פערקעהרט מיט זייערע ברידער פון יהודה און היים געשטיצט יעדע בעוועגונג פאר דער בעפרייאונג פון דעם פעראייניגטען לאַנד.

ווי זיין פאָטער און זיינע ברידער, האָט אויך אַנטיפאַ געהאַט אין זיך גאַנץ וועניג יהודה׳עאישעס, און אויך זיין אידעאַל איז געווען, וואָס מעהר נושא חן צו זיין אין די אויגען פון די רוימער. זיין ערשטע ארבייט איז געווען, אָבצובויען צוריק די שטאָדט צפורה, וועלכע וואַרום האָט געהאַט צושטערט און זיין קאַמפף מיט יהודה הגלילי. ער האָט די שטאָדט פערגרעסערט אין בעפעסטיגט און געמאַכט פאר זיין רעזידענץ; באַלד אָבער האָט ער אָנגעהויבען בויען אַ נייע שטאָדט אויף דעם וואונדער=שענעם ברעג פונ׳ם ים כנרת, און ווען טיבעריוס איז אַרויף אויף דעם רוימישען טראָן, האָט ער די שטאָדט אָנגערופען אויף זיין נאָמען: טיבעריאַס (טבריה) און געוואָלט אַהין איבערטראָגען זיין הויפט=קוואַרטיר. ער האָט געוואָלט אריבערציהען אין דער נייער הויפטשטאָדט וואָס מעהר איינוואוינער; די פרומע יהודה׳ער האָבען אָבער אַהין נישט געוואָלט אריינקומען, ווייל זיי האָבען דאָרט געפונען ביינער פון מענשליכע קערפער׳ס און דאָס האָט געהייסען, אַז זיי ווערן אַלע טמא און פערליערען דעם צוטריט צום בית=המקדש און צו יעדער היילִיגער אַרבייט. דער טעטראַרך האָט דעריבער געמוזט בעזעצען זיין הויפט=שטאָדט מיט אַ פרעמדער, אָנגעלאָפענער בעפעלקערונג, און ווען די שטאָדט איז ענדליך בעוואוינט געוואָרען, האָט ער דאָרט געלאָזען אויפשטעלען פאר זיך אַ פרעכטיגען פאַלאַץ, וואָס איז געווען בעפוצט מיט פערשידענע פיגורען, — אַ אַקט, וואָס האָט אויך שטאַרק פערלעצט דעם רעליגיעזען געפיהל פון פאָלק.

מיט דער רוימישער מאַכט איז אַנטיפאַ געשטאַנען אין די בעסטע בעציהונגען, און ווען עס איז פאָרגעקומען אַמאָל, אַז דער נאַבאַטעאישער קעניג איז אַרויסגעטרעטען געגען איהם מיט געוועהר און ער איז געווען צו שוואַך זיך צו שיצען, האָט טיבעריוס בעפעהלען דעם רוימישען פערוואַלטער פון סיריען, וויטעליוס׳ען, ער זאָל מיט זיין גאַנצער מיליטערישער מאַכט אַרויסטרעטען צו הילף דעם טעטראַרך פון

גליל. פארגעקומען איז דער צוזאמענשטויס איבער א ראמאנטישען צופאל: אנטיפאס'ם ערשטע ווייב אין געווען די טאכטער פון דעם דערמאהנטען נאבאטעאישען קעניג; ער האט אבער מיט איהר נישט לאנג געלעבט בשלום, און פאהרענדיג איינמאל קיין רוים, האט ער זיך אויפ'ן וועג פערליעבט אין דער פרוי פון זיין שטיף־ברידער הורדוס, וועלכער האט געלעבט אין קסריה אלס פריוואט־מאן. די פרוי, הורדיה, א טאכטער פון דעם געהרג'טען אריסטאבול, האט איהם אויך געליעבט, און אויף זיין פערלאנג האט זי פערלאזען דעם מאן, פון וועלכען זי האט שוין געהאט געבוירען א טאכטער, און חתונה געהאט—געגען דעם יהודה'ישען געזעץ — מיט'ן געליעבטען. דאן איז אנטיפאס'ם ערשטע ווייב אנטלאפען צו איהר פאטער ארעט, און אין גיכען איז פארגעקומען א בלוטיגער קאמפף צווישען די מחנות פון דעם אראבישען שווער מיט זיין יהודה'עאישען איידים, — א קאמפף, וואס האט זיך געענדיגט מיט אנטיפאס'ם מפלה. ער האט זיך אבער נישט געוואלט אונטערגעבען און געבעטען שטיצע ביי זיין רוימישען בעשיצער, און אלס ענטפער אויף דעם, האט וויטעליוס בעקומען דעם בעפעהל, ארויסצוטרעטען מיט זיין מיליטער געגען ארעט'ן. וויטעליוס האט בעשטימט דעם מארשרוט פאר זיינע לעגיאנען פון עכו (פטאלאמעאום) דורך יהודה קיין גליל; דא האט ער זיך אבער וויעדער אנגעשטויסען אן דער פראגע וועגען די פאהנען מיט די קייזער־בילדער, און ווען א דעפוטאציע פון יהודה האט זיך געווענדעט צו איהם און געבעטען, ער זאל דאס מאל אויך שוינען דעם רעליגיעזען געפיהל פון פאלק, — האט ער געענדערט דעם מארשרוט און געפיהרט זיינע סאלדאטען פון יענער זייט ירדן, נישט אריינקומענדיג מיט זיי אין יהודה גופא.

פון דער מיליטערישער עקספעדיציע איז, איבריגענס, גארנישט געווארען. עס איז אנגעקומען פלוצלונג די ידיעה וועגען טיבעריוס'עס טויט (37), און וויטעליוס האט זיך געמוזט אומקעהרען קיין אנטיוכיא.

פיערטעס קאפיטעל

דאס אינערליכע לעבען פון פאלק אין יהודה און אין די ארומיגע לענדער

יהודה האט פערלוירען איהר זעלבסטשטענדיגקייט און איז פערוואנדעלט געווארען אין א רוימישער פראווינץ מיט א רוימישער פערוואלטונג (פריהער אין דער געשטאלט פון דער אדומי'שער דינאסטיע און דערנאך — פון א רוימישען פראקוראטאר). און די פרעמדע מאכט האט זיך מיט דעם נאמען אליין נישט בעגנוגענט: זי האט אריינגענומען אין איהרע הענד אלע געביטען פון דעם יהודה'שען פאלקס־לעבען און זיך בעמיהט ארויפצולעגען אויף זיי איהר שטעמפעל. די יהודה'שע געריכטס־טעטיגקייט איז ארונטערגעפאלען אונטער א רוימישער קאנטראלע; פאר א כהן גדול איז בעשטימט געווארען נישט דער, וואס איז אויסגעוועהלט געווארען פון פאלק, נאר יענער, וואס האט נושא חן געווען ביי דעם רוימישען מאכטהאבער; די יהודה'שע שטעדט זענען פערפוצט געווארען מיט מאנומענטען פון הויכגעשטעלטע רוימער; די נייע אויפגעשטעלטע הייזער און פאלאצען זענען געבויט געווארען אינ'ם רוימישען סטיל און דער גאנצער טאן פון לעבען אין די ספערען, וואס זענען געשטאנען נעהנטער צו דער מאכט, איז געווארען א רוימישער.

די דאזיגע נייע לאגע, וואס האט פון איין זייט מיטגעבראכט מיט זיך פערשידענע כמעות'דיגע רעפרעסיעס געגען פאלק, און

דער געשטעלט אין נײַע פערפליכטונגען, שטײַערן און אנדערע דרי־
קונגען; און פון דער צווייטער זייט — געשטעלט אין געפאהר די
אײַנגעגארטיגע גײַסטיגע פיזיאָגאָמיע פון דער אומה, — האָט ארויס־
גערופען אַ בעזונדער שטארקע, אינטענסיווע טעטיגקייט אין די רייהען
פון דער פּאָפּולערער פאָלקס־פּארטײַ, די פּ ר ו ש י ם. פון די איבריגע
צווײַ פּארטייען, די צדוקים און די איסיים, האָבען די ערשטע, די
צדוקים, אינגאנצען אויפגעהערט צו עקסיסטירען אלס פּארטײַ מיט
בעשטימטע לאָזונגען און מיט אַ געוויסען אײַנפלוס אויפ'ן פאָלק, צו־
זאמען דערמיט, ווי הורדוס האָט זיך בעפעסטיגט אויף דעם יהודה'־
שען טראָן. די דאָזיגע וועלטליכע יהודה'עאישע אריסטאָקראטען, מיט
זייער שטארקער נייגונג צו די אויסערליכע לעבענס־פאָרמען פון דער
גריכיש־רוימישער וועלט, האָבען געקעמפּפט פאר די געבליבענע
פערטרעטער פון דער חשמונאי'שער דינאַסטיע, אַזוי לאַנג ווי עס איז
נאָך געווען וועלכע ס'איז האָפנונג, זיי צוריק אומצוקעהרען צו דער
מאַכט; קוים איז אָבער די לעצטע האָפנונג פערשוואונדען געוואָרען
(נאָך אנטיגאָנ'ס טויט) און דער אדומי'שער הערשער איז געזעסען
פעסט און זיכער אויף דעם טראָן פון יהודה, האָבען זיך בעדײַטענדע
טײַלען פון דער פּארטײַ אונטערגעגעבען, און זיך צופּאסענדיג צו די
נײַע בעדינגונגען, האָבען זיי איצט, אין דער אדומי'שער רעגירונג,
געשפּיעלט די זעלביגע ראָליע, וואָס פריהער — אין דער חשמו־
נאי'שער.

די עקסטרעמע געגנער, ווידער, פון די צדוקים, די א י ס י י ם
האָבען אויך נישט געהאַט קיין דירעקטען אײַנפלוס אויף די ברייטע
מאַסען פון פאָלק. זייער נעגאַטיווע בעציהונג צו יעדער פאָרם פון
מאַכט, מלוכה און וועלטליכקייט איבערהויפּט, האָט קיינמאָל נישט
אָנגענומען דעם כאַראַקטער פון וועלכען ס'איז אַקטיווען ארויסטרי־
טען געגען דער מאַכט מיט איהרע אײַנפיהרונגען. די איסיים האָבען נאָר
איין מאַכט אנערקענט — די מאַכט פון ג אָ ט, און פאר דער מאַכט
עקסיסטירען נאָר א י נ ד י ו ו י ד ו א ו מ ע ן, א י י נ צ י ג ע מ ע נ ש ע ן,
וועלכע דארפען זיך וואָס מעהר דערווײַטערן פון דעם ערדישען און
וועלטליכען לעבען, וועלכע דארפען זיך הייליגען, רייניגען און
ג ע ט ל י ך זײַן. ווען הורדוס האָט (אין 20־טען יאָהר) געצוואונגען
דער יהודה'שער בעפעלקערונג, זי זאָל דורך אַ ש ב ו ע ה אויסדריקען
זײַן טראָן און דער רוימישער אויבער־הערשאַפט איהר טרײַע אונטער־

טעניגקייט, האָבען די איסיים נישט געהאַלט שווערען; דער קלוגער אדומי האָט אָבער גאַנץ גוט פערשטאַנען, אַז אַזעלכע „רעוואָלוציאָנערען" זענען פאַר איהם נישט געפעהרליך, און ער האָט געגעבען זיי קיינע רעפּרעסיעס נישט אָנגעווענדט. דער דאָזיגער בלוטיגער טיראַן, וואָס זיין גאַנץ לעבען איז געווען איין לאַנגע קייט פון אכזריות און רציחות, האָט זיך בכלל בעצויגען מיט אַ טיעפער עהרפורכט צו די הייליגע איסיים און גאַנץ אָפט האָט ער זיי זאָגאַר אַרויסגעוויזען אַ בעזונדערע צוגענייגטקייט; דאָס האָט זיך גענומען — ווי ס'האָט זיך אין פאָלק שפּעטער דערצעהלט — פון דעם פאָלגענדען פאַקט: ווען הורדוס איז נאָך אַ קינד געווען, האָט איינער פון די הייליגסטע איסיים, מיט'ן נאָמען מנחם, אויף איהם נביאות געזאָגט, אַז ער וועט אַמאָל קעניגען איבער יהודה, וועט זיין מעכטיג און גרויס און — וועט אַ סך זינד בעגעהן געגען גאָט און זיינע געבאָטען; שפּעטער, ווען מנחם'ס נבואה איז מקוים געוואָרען און אַנטיפּאַטאָר'ס יורש האָט זיך שוין גאַנץ פעסט געפיהלט אויף דעם יהודה'שען טראָן, האָט ער געשיקט נאָך דעם הייליגען „זעהער" און איהם געפרעגט, וויפיעל יאָהר ער וועט קעניגען. מנחם האָט אָבער געשוויגען און נישט געוואָלט ענטפערן אויף דער געשטעלטער פראַגע; דאַן האָט הורדוס אַליין אָנגעהויבען צעהלען, פרעגענדיג: צעהן יאָהר? צוואַנציג? דרייסיג? און ווען דער הייליגער האָט מיט קיין צייכען זיך נישט אַרויסגעזאָגט געגען אַט די אָנגעגעבענע צאָהלען, האָט הורדוס דערפון אַרויסגעדרונגען, אַז ער וועט רעגירען איבערן לאַנד נישט וועניגער פון דרייסיג יאָהר. דאָס האָט איהם שטאַרק הנאה געטאָן און ער האָט געטראָגען אין האַרצען אַ געוויסען געפיהל פון דאַנקבאַרקייט צו דעם הייליגען איסיי און זיין אָרדען.

די איינציגע, וואָס האָבען זיך אַנטקעגענגעשטעלט דער מאַכט און געוואָלט צו שיצען דעם פאָלק פון איהר שעדליכען איינפלוס, זענען געווען די פרושים. אַט די נאַציאָנאַל-גייסטיגע פּאַרטיי, וואָס האָט פאַרגעשטעלט מיט זיך דעם קערנדיגסטען עלעמענט פון דער אומה, האָט שטענדיג געזעהען פאַר זיך נאָר איין ציעל: דאָס פאָלק מוז דערהאַלטען ווערן, אַלס גאַנצער וועזען, מיט זיין בעשטימטער גייסטיגער פיזיאָגנאָמיע, מיט זיין תורה, מיט זיין גאָט. און וויי'ל די פרעמדע מאַכט שטערט די פרייע אויסבילדונג פון דעם יהודה'שען גייסט און ברענגט מיט מיט זיך נייע נאָרמען, נייע פערפליכטונגען

און גאנץ אפט אויך שווערע רעפּרעסיעס, דארף מען קעמפּפען נעגען
איהר מיט די זעלביגע מיטלען, וואס זי אליין שטעלט ארויס —
מיט דער פּשוט'ער קראפט; דאס איז געווען דער געדאנקען־גאנג פון
א געוויסען טהייל פון דער פּארטיי, פון די אזוי גערופענע קנאים,
פון וועלכע ס'האט זיך אויסגעבילדעט די אקטיווע אפּאזיציע.

פון די רייהען פון די דאזיגע בעגייסטערטע פּאטריאטען האבען געשטאמט די אלע אויפשטאנדען און רעוואלוציאנערע ארויסטרעטונגען, וואס זענען פארגעקומען אין לאנד אין דעם פערלויף פון דער גאנ־צער צייט, דאס הייסט: זינט פּאמפּעיוס האט איינגענומען יהודה. דער אנפיהרער פון די גליל'עאישע מחנות, געגען וועלכען הורדוס האט געקעמפּפט, נאך איידער ער איז געווארען הערשער פון יהודה, חזקיה, האט אנגעהערט צו דער גרופּע; די גרויסע פאלקס־מאניפעס־טאציע פאר די לעצטע טעג פון הורדוס'עס הערשען, ביי וועלכער ס'איז אראפּגעריסען געווארען דער רוימישער אדלער פון בית המקדש, איז אנגעפיהרט געווארען פון די בעריהמטע פּרושים יהודה און מתתיהו, און אויך די לעצטע פּאטריאטישע קעמפּפער, יהודה הגלילי און צדוק, וועלכע האבען ארגאניזירט די העלדישע קאמפּפס־גרופּען אונטער דעם נאמען זעלאטען (קנאים, פאנאטיקער), — זענען געווען פּרושים.

אט די אלע אקטיווע רעוואלוציאנערען האבען אבער אויסגעמאכט צוזאמען נישט מעהר, ווי א קליינער טהייל פון דער גרויסער פאלקס־פּאר־טיי; די מעהרהייט אונטער די פּרושים און זייערע בעדייטענדע פיהרער האבען זיך גאנץ אנדערש בעצויגען צו דער אויפגאבע פון בעשיצען דעם פאלק. פריעדליכע גייסט־מענשען בכלל און דערצו אויך וויטזיכטיגע פאלקס־פריינד, האבען אט די דירעקטע נאכפאלגער פון די אמאליגע סופרים געפיהלט און פערשטאנען, אז דאס קליינע יהודה וועט זיך שוין איצט אזוי גיך נישט בעפרייען פון דער פּראקטישער פרעמדער הערשאפט, און זיי האבען גענומען בויען פעסטונגען ארום דעם יהודה'שען פאלק, פערשטארקענדיג אין איהם זיין אייגענעם גייסט און ארויפלעגענ־דיג א ספּעציפיש־יהודה'שען שטעמפּעל אויף יעדען טריט פון זיין אלטעג־ליכען לעבען. די זעלבסטשטענדיגקייט פון לאנד איז אונטערגעגאנגען; מ'מוז דעריבער דעם פאלק היטען פון דעם פרעמדען איינפלוס, און זעהן פערשטארקען אין איהם דעם בעוואוסטזיין פון זיין „איד“, פון זיין אייגענארטיגער וועלט־אויפפאסונג — דאס איז געווען דער דעוויז פון די

פאסיווע, פריעדליכע פרושים, וועלכע האבען זיך אינגאנצען אוועקגעשטעלט אן א ז ײ ט פון דער מאכט און נישט ארויסגעוויזען עפענטליך קײן שום אפאזיציע בנוגע צו איהרע אײנפיהרונגען און ארדנונגען. די מאכט האט געקאנט דערפון נאר צופריעדען זײן, און האט זיך בעצויגען דערפאר מיט א געוויסער נאכגיביגקײט צו די גרויסע גײסטער פון פאלק, און דאס האבען די לעצטע אויסגענוצט, אום א נײע מאכט צו ענטוויקלען, — די מאכט פון דעם געטליכען ווארט, פון דער ת ו ר ה. עס האט זיך ענטוויקעלט א אינטענסיווע טעטיגקײט, וואס האט זיך געשטעלט פאר א ציעל, צו בעלײכטען פון אלע זײטען די יהודה'שע געזעצגעבונג און זי אזוי אוועקצושטעלען, אז זי זאל ארומנעהמען דעם גאנצען אלטעגליכען לעבען פון פאלק; צוזאמען דערמיט, ווי די פראקטישע געזעצגעבונג איז אלץ מעהר און מעהר קאנצענטרירט געווארען אין די הענד פון דעם אדומי'שען אדער רוימישען מאכטהאבער, איז געוואקסען די צאהל פון די פרושים־געזעצגעבער, וואס האבען טעארעטיש בעגרינדעט דעם זין פון געזעץ און אויף דעם יסוד ענטוויקעלט א גאנצע רײהע פון נײע לאגישע מעגליכקײטען און שלום־פאלגערונגען.

די ערשטע פארשטעהער פון דער דאזיגער נײער ריכטונג זענען געווען ש מ ע י ה און א ב ט ל י ו ן. די דאזיגע „פאר" האט אין סנהדרין פאר הורקנוס דעם II־טען געשפיעלט די זעלביגע ראליע, וואס די פריהערדיגע פארזיצענדע: שמעון בן שטח און יהודה בן טבאי; ווען עס איז פארגעקומען אין דעם סנהדרין די שטורמדיגע זיצונג וועגען דעם יונגען הורדוס, וואס האט אונגעזעצליך בעשטראפט די גליל'עאישע פאטריאטען, האט שמעיה ארויסגעוויזען א בעזונדער מוט און איז ארויסגעטרעטען אלס בעשולדיגער געגען דעם שיצלינג פון די רוימער, וואס איז געקומען צו דעם משפט מיט א סוויטע פון רוימישע סאלדאטען; דער זעלביגער שמעיה האט אבער שפעטער אײנגעזעהען, אז דאס פאלק האט קײן האפנונג נישט צו בעקעמפפען דעם שונא, און ער האט געראטען, צו עפנען פאר הורדוס'ען די טויערן פון ירושלים. הורדוס האט דערפאר איבערגעלאזען די בײדע פאלקס־פיהרער אין לאנד, נישט קוקענדיג אויף דעם, וואס זײ האבען נישט געוואלט געבען די דערמאהנטע שבועה, וועגען דיענען טרײ דעם אדומישען טראן און די רוימער. פון סנהדרין — וואס האט פאר הורדוס'עס צײט אינגאנצען פערלוירען זײן חשיבות און זײן אויטאריטעט — האבען זײ אבער מיט דער צײט, אז

ס'ווייזט אויס, געמוזט בעזייטיגט ווערן, און דאן האבען זיי געגרינדעט די ערשטע אינסטיטוציע, וועלכע האט זיך אין א געוויסען זין דערהאלטען ביי אונז ביז היינטיגער צייט און האט דערהאלטען מיט זיך אויך די גאנצקייט פון דער אומה; זיי האבען געשאפען א מין אקאדעמיע פאר דער יהודה'שער געזעצגעבונג, א מין ישיבה, וואו ס'זענען איבערגעגעבען, אויסגעטייטשט און בעלויכטען געווארען די פערשידענע מסורות (טראדיציעס) וועגען יענע פארמען פון דעם רעליגיעז-געזעלשאפטליכען לעבען, וועלכע זענען אין דער תורה נישט דייטליך בעשטימט.

פון דער „פאר" גייסטיגע פאלקספיהרער זענען פערבליעבען די פאלגענדע לעבענס-רעגעלן, וועלכע זענען שפעטער אריינגענומען געווארען אין דער זאמלונג פון די זעלבע אונטער'ן נאמען: פרקי אבות:

„שמעיה זאגט: האב ליעב די ארבייט און האב פיינד די רבנות און גיעב זיך נישט צו דערקענען דער מאכט".

„אבטליון זאגט: איהר חכמים! זייט פארזיכטיג אין אייערע רייד, טאמער וועט איהר בעשטראפט ווערן מיט דער שטראף פון גלות, און איהר וועט פערטריעבען ווערן אין אזא ארט, וואו ס'איז דא שלעכט וואסער; עס וועלן טרינקען (פון דעם וואסער) די תלמידים, וואס געהען אייך נאך, און וועלן שטארבען, און עס וועט אויסקומען, אז גאט'ס נאמען איז פערשוועכט געווארען".

נאכמעהר בעדייטענד און מיט א טיעפערער ווירקונג אויף דער אינערליכער אויסבילדונג פון יודענטום, איז געווען די טעטיגקייט פון דער שפעטערדיגער „פאר", פון הלל און שמאי. הלל (געלעבט פון 75 פאר ביז 5 נאך דער קריסט. צייטרעכנונג) האט אליין געשטאמט פון בבל, וואו ער האט אנגעהערט צו א מיוחס'דיגער פאמיליע, וואס האט געצויגען איהר שטאם-בוים ביז דוד המלך. קיין ירושלים האט ער, ווי ס'שיינט, איינגעוואנדערט צוזאמען מיט'ן קעניג הורקנוס II אין זעקס און דרייסיגסטען יאהר, און דא איז ער געווארען איינער פון די פלייסיגסטע און בעסטע תלמידים אין דער ישיבה פון די בעריהמטע רביים שמעיה און אבטליון.

די אונגעוועהנליך-רייכע פערזענליכקייט פון דעם גרויסען הלל האט זיך דערהאלטען אין זכרון פון פאלק, ווי א ליכטיג בילד, וואס בעווייזט זיך איינמאל אין הונדערטער יאהרען. דאס איז געווען א לעבעדיגע פערקערפערונג פון אידעאלער מענשענליעבע, בעצויבערנ-

דער עניוות און אונבעגרענעצטער גוטסקייט, און א דאנק איהם זענען אט די אלע איינענשאפטען אריינגענומען געווארען אינ'ם עצם מהות פון יודענטום אלס פרינציפ, אלס יסוד און צענטר פון דער גאנצער יודישער לעבענס־לעהרע. ווען א געוויסער געצענדיענער האט זיך אמאל געווענדעט צו איהם, הלל'ן, מיט דעם פערלאנג, ער זאל איהם צוזאמענפאסען דעם גאנצען וועזען פון דער תורה אין איין זאץ, האט איהם הלל געענטפערט:

„וואס דיר איז נישט אנגענעהם, טו אויך נישט דיין חבר — דאס איז די גאנצע תורה, און אלעס איבעריגעס איז נישט מעהר, ווי אנ'ערקלערונג דערצו. געה, לעהרן!"

מיט דעם גייסט זענען דורכגעדרונגען אויך די איבריגע לעבענס־רעגעלן, וואס זענען פערבליבען פון איהם אין די פרקי אבות:

„הלל זאגט: זיי פון אהרן'ס תלמידים: ער האט ליעב שלום (פריעדען) און יאגט נאך דעם שלום; ער האט ליעב מענשען און איז זיי מקרב צו דער תורה".

לעהרנען די תורה אליין און זי מיט ליעבע איבערגעבען אנדערע — דאס איז ביי הלל'ן איינע פון די הייליגסטע פליכטען. ער פלעגט זאגען: ווער עס זוכט צו פערשפרייטען זיין נאמען, פערליערט זיין נאמען, ווער עס פערמעהרט נישט (זיינע קענטעניששען), פערמינדערט זיי; און ווער עס לעהרנט נישט, איז ווערט דעם טויט; און דער, וואס בענוצט זיך מיט דער טאגא (מאנטעל פון א תלמיד חכם) — געהט אונטער".

ער האט אויך געזאגט: „אויב איך אליין בין נישט פאר מיר — ווער איז פאר מיר? און ווען איך בין אליין פאר זיך — וואס בין איך (וואס'רע ווערט האב איך)? און אויב נישט איצט — טא ווען דען?"

הלל'ס ווייכקייט, עניוות און מענשענפריינדליכקייט האט געהאט דעם כאראקטער פון עטוואס איבערמענשליכעס, איבערנאטירליכעס, און גאנץ אפט האבען זיך אבגעשפיעלט אויף דעם באדען פערשיעדענע מצענעס. די לעגענדע דערצעהלט: עס האבען זיך צוויי מענשען פערוועט אום דעם, ארויסצוברענגען הלל'ן פון געדולד און איהם צו פערבייזערן. איז איינער פון זיי געקומען צום בעריהמטען

הלל פרײטאָג פאַרנאַכט, ווען ער האָט זיך געהאַלטען אין וואַשען און רײניגען לכבוד שבת, און האָט איהם אַרויסגערופען צו זיך. הלל האָט איבערגעריסען זײן אַרבײט און איז אַרויסגעקומען צו דעם חוצפה׳־דיגען בעזוכער מיט דער פראַגע: „וואָס ווילסטו, מײן קינד?“ דאַן האָט איהם יענער פאָרגעלעגט עפּעס אַ נאַרישע פראַגע (פאַרוואָס זעגען די פּיס פון דער און דער בעפעלקערונג גראָב און ברײט?) און הלל האָט איהם אויף איהר געענטפערט; אין עטליכע מינוט אַרום איז דער בעזוכער ווידער געקומען מיט אַ נײער נאַרישער פראַגע, און אַזוי עטליכע מאָל כסדר; ער האָט אָבער גאָרנישט געפּועל׳ט — הלל האָט איהם יעדעס מאָל גאַנץ העפליך געענטפערט, דאַן האָט דער בעזוכער, ענדליך, פערלוירען די געדולד און אויסגעשריען: אַזעלכע ווי דו, הלל, זאָלען קײן סך נישט זײן בײ יודען! אויף דעם האָט איהם הלל מילד געפרעגט: „פאַרוואָס, מײן זוהן?“ „ווײל איך האָב צוליעב דיר דעם געוועט פערשפּילט“ — האָט איהם יענער געענטפערט, און הלל האָט געזאָגט: „בעסער זאָלסטו פערשפּיעלען דעם געוועט, אײדער איך זאָל פערליערען די געדולד“.

בײ דעם אַלעמען איז אָבער הלל דאָך קײן אסקעט נישט געווען; ער האָט נאָר געזוכט אַרײנצוברענגען וואָס מעהר ליעבע און מילדקײט אין דער בעציהונג פון אײן מענשען צום אַנדערן. הלל האָט געלעהרנט: דו זאָלסט דיך נישט אָבשײדען פון דער געזעלשאַפט; זאָלסט זיך אַלײן נישט גלויבען, ביז דעם טאָג פון דײן שטאַרבען; זאָלסט נישט אורטײלען דײן חבר, ביז דו וועסט נישט צוקומען אויף זײן אָרט; זאָלסט נישט זאָגען אַזוינס, וואָס מ׳קען עס נישט פערשטעהן, מיט דער האָפנונג, אַז מ׳וועט עס פערשטעהן, און זאָלסט נישט זאָגען: ווען איך וועל פרײ ווערן וועל איך לערהנען — טאָמער וועסטו נישט פרײ ווערן.

הלל האָט שטאַרק מקפיד געווען אויף דער רײנקײט פון קערפּער. דער מענש איז געשאַפען געוואָרען — האָט ער געלעהרנט — אין גאָט׳ס געשטאַלט, און ער דאַרף היטען דעם דאָזיגען צלם אלהים און איהם רײן האַלטען.

וועגען הלל׳ס פלײסיגקײט אין לערהנען אַלס תלמיד פון די בעריהמטע שמעיה און אבטליון האָט זיך אין פאָלק דערצעהלט פאָלגענדעס: דער יונגער הלל איז געווען זעהר אָרים. אײנמאָל האָט זיך געמאַכט, אַז ער האָט נישט געהאַט צו בעצאָהלען די קלײנע סומע

פאר׳ן איינטריט אין יענעם בית המדרש, וואו שמעיה און אבטליון האבען געלעהרנט מיט זייערע תלמידים; הלל איז דאן ארויפגעקראכען אויפ׳ן פענסטער, און דא איז ער אזוי לאנג געלעגען מיט צוגעפרעסטע אויערן צום שויב, ביז דער שניי האט איהם אינגאנצען פערדעקט. אין אזא צושטאנד האט מען איהם געפונען אויף צומארגענס אין דער פריה, ווען ער האט פערשטעלט מיט זיך די שיין פון פענסטער, און געפונען האט מען איהם אזוי פערטיעפט אין די געדאנקען פון לעהרנען, אז ער האט גארנישט געפיהלט קיין קעלט און קיין וועהטאג.

ביי אזא אונגעווערהנליכער התמדה איז הלל׳ן געלונגען צו ווערן דער ערשטער צווישען זיינע חברים; געוואוסט האבען אבער דערפון נאר געצעהלטע תלמידים, און נאך דעם טויט פון שמעיה און אבטליון זענען אוועקגעשטעלט געווארען בראש פון דער אינסטיטוציע צוויי גאנץ אונבעדייטענדע פרושים פון דער פאמיליע בתירה (בני בתירה); די לעצטע האבען, ווי ס׳שיינט, פערטרעטען דעם פאסטען נאר א קורצע צייט, און זייער שטעלפערטרעטער איז געווען הלל. דאס איז פארגעקומען אויף דעם פאלגענדען אופן: עס איז אויסגעפאלען אין יענעם יאהר שבת ערב פסח, און די געזעץ-לעהרער האבען נישט געוואוסט, ווי צו ענטשיידען דעם דין וועגען קרבן-פסח: צי טאר מען איהם מקריב זיין אום שבת, צי נישט? עס האבען נישט געגעבען קיין קלארען ענטפער וועגען דער פראגע אויך די פאריזיצענדע פון דער אקאדעמיע, די בני בתירה. דאן האט איינער זיך אבגערופען: דא געפינט זיך איינער פון בבל, מיט׳ן נאמען הלל, וועלכער האט געלעהרנט תורה ביי שמעיה און אבטליון, און ווייסט, ווי מ׳דארף זיך בענעהן אין אזא פאל; און ווען מ׳האט הלל׳ן געפרעגט, צי האט ער נישט געהערט ווען ס׳איז פון די רביים, וואס מ׳דארף טאן מיט׳ן קרבן פסח, ווען עס פאלט אוים ערב פסח אום שבת,—האט ער געענטפערט, אז דער קרבן פסח, ווי יעדער קרבן תמיד, איז דוחה שבת און מ׳דארף איהם מקריב זיין. דאן האט זיך ענטוויקעלט א היציגער וכוח וועגען דער פראגע, און הלל האט בעפעסטיגט זיין מיינונג מיט א קל וחומר:*) דער קרבן פסח מיט׳ן

*) א געוויסע לאגישע בעגרינדונג, וואס דרינגט ארוים די הארבערע זאך (חומר) פון דער לייכטערער (קל).

קרבן תמיד (אַלטעגליכער קרבן), בײדע זענען נישט קײן פּריוואַטע, נאָר געזעלשאַפטליכע קרבנות, און בײ בײדען גלײך בענוצט זיך די תורה מיט דעם אויסדריק: במועדו (אין דער צײט); הײנט מה־דאָך דער קרבן תמיד (פאַר וועלכען עס קומט א פּיעל לײכטערע שטראָף, אויב מ'ברענגט איהם נישט) איז דוחה שבת, איז דאָך א פּשיטא־שוין דער קרבן פסח (פאַר וועלכען די תורה זאָגט צו א פּיעל האַרבערע שטראָף)!

די דאָזיגע בעגרינדונג האָט אָבער אַרויסגערופען אויך א סך געגענ־בעגרינדונגען, וואָס האָבען געדרונגען פּונקט דעם היפך דערפון; דאַן האָט הלל אויסגערופען: „אַזוי האָב איך געהערט פון שמעיה און אבטליון!" — און דער גאַנצער קאָלעגיום האָט זיך אונטערגעגעבען. הלל'ס נאָמען האָט דאַן אָנגעהויבען צו וואַקסען, און ענדליך האָבען די בני בתירה איהם אַלײן אָבגעטרעטען זײער פּלאַץ אַלס פּאָרזיצענדע פון דער אינסטיטוציע (30).

הלל האָט געשפּיעלט איצט אין דער בעלײַאונג פון יודענטום די זעלביגע ראָליע, וואָס עס האָט געשפּיעלט מיט הונדערט יאָהר פריהער דער גרויסער עזרא. ער האָט קודם כל איבערגעגעבען זײנע תלמידים דעם רײכען מאַטעריאַל פון מונדליכע מסורות (תורה שבעל פה), וועלכען ער האָט זיך ערוואָרבען אַלס תלמיד פון שמעיה און אבטליון; אַט דער פערדיענסט איז נאָך אָבער גאַנץ קלײן, אים פערגלײַך מיט דעם אַנדערן, וואָס האָט געשאַפען א נײעם, פעסטען באָדען פאַר דער יודישער געזעצלעהרע. הלל האָט אונטערגעבראַכט דעם מנהג פון שטיצען זיך אויף אויטאָריטעטען, און האָט אַרײַנגעבראַכט א בעשטימטען סיסטעם פון געוויסע לאָגישע פערבינדונגען און שלוס־פאָלגערונגען אין דעם ווילדען כאַאָס פון געשריבענע און מונדליך איבערגעגעבענע געזעצען און געזעצען צו געזעצען (סיגים, חומרות), וועלכע זענען זיך פונאַנדערגעוואַקסען אין דעם פערלויף פון די אַלטע פערגאַנגענע דורות. ער האָט אַרײַנגעבראַכט אין דעם פערפלאָנטערטען געזעצען־קנויל יענעם לעבעדיגען עלעמענט, וואָס האָט דעם לעצטען געגעבען די מעגליכקײט, זיך אַלײן אויפצופלאָנטערן און קלאָר צו ווערן, נישט אָנקומענדיג צו דעם אויטאָריטעט פון געצעהלטע פּערזאָנען.

יעדעס געזעץ מוז זיך שטיצען אויף דער תורה, אויף'ן פּסוק; די בעגרינדונג אָבער פון געזעץ און דער גאַנצער פּראָצעס פון צופּאַסען דעם איצטיגען לעבענס־פאַל צו דעם אונבעשטימטען אויסדריק

פון דער תורה — דאס זאל געשטיצט זיין נישט בלויז אויף דעם זכרון פון דעם אדער יענעם איבערבערענגער פון דער מסורה, נאר אויף בעשטימטע לאגישע יסודות. הלל האט אויסגעארבייט זיבען לאגישע פארמולעס (שבע מדות שהתורה נדרשת בהן), מיט דער הילף פון וועלכע יעדעס געזעץ האט געקאנט ארויסגעדרונגען ווערן פון דער תורה, און אט די ארויסגעדרונגענע געזעצען האבען בעקומען דעם זעלביגען אויטאריטעט, וואס עס האבען פריהער געהאט די צוגעגעבענע, מונדליכע סיגים און דינים, ד. ה. די זעלביגע געטליכע קראפט, וואס עס האבען אין זיך די בפירוש'ע געזעצען פון דער תורה גופא. די דאזיגע פארמולעס, וועלכע זענען שפעטער פערדאפעלט און נאך טיפער אויסגעארבייט געווארען, האבען געדיענט אלס פעסטען יסוד פאר דעם אונגעהויערען בנין פון דער יודישער (יהודה'עאיש-יודיש) געזעצלעהרע, וואס איז בעקאנט אונטערן נאמען תלמוד

הלל'ס סיסטעם פון אויסטייטשען דעם זין פון געשריבענעם געזעץ און לאגיש ארויסדרינגען פון איהם די פארמען און לעבענספאקטען, וואס לאזען זיך אין איהם איינפאסען — האט בעדייטענד אבגעשוואכט אויך דעם אלטען אנטאגאניזם צווישען די פרושים און די צדוקים, ווייל די אלע מסורות, וואס האבען זיך ביז אהער געשטיצט נאר אויף דעם אויטאריטעט פון געוויסע פערזאנען, האבען איצט בעקומען די סאנקציע פון דער תורה אליין. און די פאלגען פון דעם נייעם סיסטעם האבען זיך גלייך ארויסגעוויזען אלס זעהר גינסטיג פאר די פראקטישע לעבענס-אינטערעסען פון פאלק. לויט דעם געזעץ פון דער תורה האבען אין דעם יאהר פון שמיטה (דאס זיבעטע יאהר, ווען קיין זאך האט נישט געטארט געאקערט און געזייהט ווערן) אלע חובות געזאלט פערליערען זייער קראפט; מיט דער לאגע האבען זיך אבער בענוצט א סך בעלי-חובות, וועלכע האבען אבגעצויגען דעם צאהלונגס-טערמין ביז'ן שמיטה-יאהר, כדי דאן אינגאנצען נישט צו דארפען צאהלען, און דאס האט זיך נעמווזט זעהר שלעכט אברופען אויף דעם גאנצען צושטאנד פון האנדעל אין לאנד, ווייל קיינער האט דעם אנדערן קיין זאך נישט געוואלט לייהען. כדי צו בעזייטיגען די דאזיגע ערשיינונג, האט הלל דאן מתקן געווען א נייע תקנה: ער האט פעראָרדענט, אז פאר דעם שמיטה-יאהר זאל דער מלוה (קרעדיטאר) אריינגעבען אין געריכט א שריפטליכע ערקלערונג, לויט וועלכער אלע זיינע חובות געהען איבער אינ'ם רשות פון דער געריכטס-

מאכט און די לעצטע איז מחויב, זיי פאר איהם אויפצומאהנען אין אלע צייטען. די דאזיגע נוצליכע תקנה, וואס האט זיך זעהר גוט אבגערופען אי אויף דער האנדעלס-טעטיגקייט פון לאנד, אי אויף דעם זיטליכען צושטאנד פון דער בעפעלקערונג, — האט בעקומען דעם גריכישען נאמען פרוזבול (פראזבאל, איבערגעבען).

דעם צווייטען ראנג נאך הלל'ן האט פערנומען א בעריהמטער געלעהרנטער פון די איסיים מיט'ן נאמען מנחם; דער לעצטער איז אבער נישט צופריעדען געוועזען פון הלל'ס נייע איינפיהרונגען, און ער האט זיך אבגעזאגט פון זיין פאסטען. דעם פלאץ האט דאן פערנומען שמאי, א שטרענגער און הארטער מענש, וואס איז געוועזען פונקט דער היפך פון דעם מילדען און גוטהערציגען הלל. שמאי האט שטענדיג געזעהען פאר זיך נישט דעם לעבעדיגען מענשען, נאר דעם געזעץ פון דער תורה, און אין דער צייט, ווען הלל האט געשטרעבט און געזוכט מיטלען, בעליעבט צו מאכען די תורה אויפ'ן פאלק און צוצופאסען איהרע געזעצען צו די בעדינגונגען פון לעבען, — האט שמאי נישט צוגעלאזען קיין שום פערלייכטערונגען בנוגע צו די געבאטען פון דער תורה, און זיינע אויסטייטשונגען אין דער הינזיכט זענען כמעט אלע געוועזען דורכגעדרונגען מיט איין בעשטימטען לאזונג: „מ'טאר נישט". נישט די תורה איז געגעבען געווארען דעם מענשען אויף צו רעגולירען די פארמען פון לעבען, נאר דאס גאנצע לעבען איז געשאפען געווארען דערפאר, אום דער מענש זאל קאנען היטען די געבאטען פון דער תורה; דאס געזעץ דארף זיך דעריבער מיט'ן מענשען און מיט זיינע לעבענס-בעדינגונגען גאר נישט רעכנען — דער מענש מוז זיך אונטערגעבען, ווען אפילו די פשוט'ע נאטירליכע מעגליכקייט איז נעגען דעם.

די דאזיגע אונגעוועהנליך-שטרענגע בעציהונג צו די געבאטען פון דער תורה האט ארויסגערופען אין פאלק פערשידענע איראנישע מעשיות וועגען שמאי'ס פריוואט-לעבען. מ'האט דערצעהלט, אז שמאי האט געצוואונגען זיינעם א קליינעם יונגעל צו פאסטען די בעשטימטע תעניתים; אז ווען ביי איהם איז געבוירען געווארען א אייניקעל, א יונגעל, אום סוכות, האט ער אראבגענומען דעם סופיט פון צימער, וואו די קימפעטארין איז געלעגען, און בעדעקט דעם חלל מיט סכך, כדי דאס נייגעבוירענע קינד זאל ערפילען די פליכט פון זיצען אין סוכה, און נאך אזעלכע מעשיות. אום צו אילוסטרירען דעם אונטער-

שיִעד צווישען הלל'ס גוטסקייט און שמאי'ס הארטקייט, האָט זיך אין פאָלק דערצעהלט, אז דער זעלביגער געצענדיענער, וואָס איז שפּעטער געקומען צו הלל'ן מיט דעם בעריהמטען פאָרשלאָג (ער זאָל איהם איבערגעבען דעם וועזען פון דער תורה אין עטליכע ווערטער), איז געוועזען פריהער ביי שמאי'ן און ער האָט איהם ארויסגעטריבען.

ווי ס'ווייזט אויס, איז שמאי אין אלגעמיין געוועזען געגען אָננעהמען גרים, און אין פאָלק האָט זיך נאָך דערצעהלט, אז איינער איז געקומען צו שמאי'ן און געזאָגט: איך וויל אָננעהמען די תורה און היטען איהרע געזעצען, אָבער נאָר די געשריבענע (תורה שבכתב) און נישט די איבערגעגעבענע (תורה שבעל פה). פון דעם פאָרשלאָג האָט זיך דער שטרענגער יהודה'שער געזעצלעהרער אויך שאַרף אָבגעזאָגט, און הלל דאַגעגען האָט איהם אָנגענומען און צוגעצויגען דעם געצענדיענער צום יודענטום. נאָך דעם אלעמען איז אָבער שמאי דאָך נישט געוועזען קיין פינסטערע, מענשענפיינדליכע נאַטור; דאָס איז צו זעהען פון דעם מאמר אין די פרקי אבות: „שמאי זאָגט: מאַך דיין תורה פאַר א קביעות (א שטענדיגע זאַך), רעד ווייניג און טו א סך און נעהם אָן יעדען מענשען מיט א פריינדליכען פנים".

אָט די אַלע חלוקי דעות בנוגע צו פערשידענע עטישע און רעליגיעזע פראַגען זענען אָבער נישט אַזוי וויכטיג געוועזען, ווי די מיינונגס-פערשידענהייט, וואָס האָט זיך ענטוויקעלט צווישען די צוויי גרויסע געזעץ-לעהרער איבער שאלות פון דעם אַלטעגליכען לעבען. די „מדות" אויף צו „דרשה'נען" די תורה (מדות שהתורה נדרשת בהן), וואָס הלל האָט איינגעפיהרט, האָבען געמוזט פיהרען צו געגענזייטיגע טעאָרעטישע פשט'לעך און דרינגעניש, און אַזוי איז אויסגעקומען, אַז איין פסוק אין דער תורה איז פון איינעם אויסגעטייטשט געוואָרען אַזוי און פון דעם צווייטען פונקט פערקעהרט. אויף אַזא אופן האָבען זיך אויסגעבילדעט צוויי בעזונדערע ריכטונגען — און ווי ס'איז צו גלויבען אויך בעזונדערע ישיבות — אין דער יודישער געזעצלעהרע, פון וועלכע איינע האָט זיך גערופען אויף הלל'ס נאָמען (בית הלל), און די צווייטע — אויף שמאי'ס (בית שמאי). די דאָזיגע ביידע ריכטונגען האָבען זיך שטאַרק אונטערשיידט אויך אין זייער בעציהונג צו די פּאָליטישע געשעהענישען פון לאַנד; דער מילדער און פריעדליכער הלל פון בבל האָט זיך בכלל פערהאַלטען גאַנץ פּאַסיוו צו די מאַכטהאָבער און זיין בעציהונג צו די געצענדיענער פון

דער אַרומיגער וועלט איז אויך געווען אַ מילדע, אַ צוגעלאָזענע. דאַגעגען אָבער איז דער יהודה'ער שמאי דורכגעדרונגען געווען מיט אַ הייסער, ביטערער שנאה צו די בעדריקער פון לאַנד און צו אַלע געצענדיענער, און אַט די שנאה איז פון איהם איבערגעגאַנגען אויך צו זיינע תלמידים און נאָכפאָלגער. די לעצטע זענען געשטאַנען אין נאָהנטע בעציהונגען מיט די „זעלאָטען", וואָס זענען אָנגעפיהרט געוואָרען פון דעם פאַנאַטישען רוימערפיינד יהודה הגלילי; דערביי איז כאַראַקטעריסטיש דער פאַקט, אַז די נאָכפאָלגער פון דעם שטרענגען שמאי האָבען מיט דער צייט בעקומען אויף זייער זייט די מעהרהייט פון דער פרושים-פאַרטיי, און זיי האָבען געקענט דורכפיהרען אַלע זייערע געזעצען און איינפיהרונגען.

אין יענער צייט האָבען זיך שטאַרק פערגרעסערט די יהודה'שע קאָלאָניעס אויך אויסער די גרענעצען פון יהודה; יודען האָבען זיך צושפּרייט איבער אַלע פּראָווינצען פון דער רוימישער מלוכה און בכלל האָט זיך זיי דאָרט נישט שלעכט געלעבט. אין רוים גופא האָבען געלעבט אַ סך יודען, וועלכע זענען פאַר יוליוס צעזאַר פערגלייכט געוואָרען אין אַלע זייערע רעכטע מיט די איבריגע בירגער פון לאַנד; שפּעטער, אין די יאָהרען פון אויגוסט צעזאַר, איז די לאַגע פון די רוימישע יהודה'ער געווען נאָך פעסטער און זיי האָבען שוין פאָרגעשטעלט מיט זיך אַ בעדייטענדע צאָהל. ווען די דעפּוטאַציע פון יהודה איז געקומען צו אויגוסטען בעטען, ער זאָל נישט בעשטעטיגען הורדוס'עס צוואה און איבערלאָזען יהודה אונטער דער דירעקטער הערשאַפט פון רוים, — האָבען זיך גאַנצע אַכט טויזענד רוימישע יהודה'ער משתדל געווען דערפאַר, און געשטיצט די שלוחים פון דער אומה אין זייער אַרבייט. פאַר טיבעריוס'ען האָבען די רוימישע יהודה'ער דאָס ערשטע מאָל אָנגעהויבען פיהלען דעם טעם פון רעליגיעזע פערפאָלגונגען: צוליעב דעם צופאַל מיט דער אַריסטאָקראַטישער פרוי (פולוויאַ), וואָס האָט זיך מגייר געווען, האָט טיבעריוס בעפעהלען אַרויסצוטרייבען אַלע יהודה'ער פון גאַנץ איטאַליען, אויב זיי וועלן זיך נישט אָבזאָגען פון זייער אמונה; די דאָזיגע רדיפות האָבען זיך אָבער נישט לאַנג געצויגען, און אין זיינע לעצטע יאָהרען איז דער זעלביגער הערשער אויך געוואָרען בעסער גענויגט צו די יהודה'ער און זייער אמונה.

נישט ערגער האָט זיך פאַר דער צייט געלעבט אויך די יודען אין מ צ ר י ם. נאָך דער מפּלה פון דער בעריהמטער קלעאָפּאַטראַ, ווען

מצרים איז אויך ארונטערגעפאלען אונטער דער רוימישער הערשאפט, האבען די דארטיגע יהודה'ער בעקומען די אלע רעכט, וואס זיי האבען געהאט פריהער. דער רוימישער זיגער, אָקטאוויאן, האט זיך זאגאר ארויסגעוויעזען צו זיי בעזונדער פריינדליך, און אויף זיין בעפעהל איז דער נשיא (אראבארך) פון די יהודה'ער אין מצרים בעשטימט געווארען פאר א ממונה איבער די שטייער־קאמערן פון עטליכע האפענס. די דאזיגע גוטע לאגע פון די יודען אין מצרים האט זיך געצויגען ביז א געוויסער צייט נאך הורדוס'עס טויט, און זייער קולטור (די יודיש־העלעניש) האט זיך דערווייל כסדר ענטוויקעלט.

אין די אנדערע לענדער האט זיך דאן בעמערקט די זעלביגע איינענארטיגע ערשיינונג: די איינגענע יהודה'ער, וואס ביי זיך אין דערהיים האבען זיי געקעמפפט נעגען דער רוימישער מאכט און נישט געוואלט ארויסווייזען נעגען איהר קיין שום צייכען פון אונטערטעניגקייט, — די זעלביגע האבען אין די רוימישע פראווינצען אויסער יהודה פארגעשטעלט מיט זיך גאר, פערקעהרט, דעם לאיאלסטען (געזעצליכעסטען) עלעמענט אין דער בעציהונג צו די ארטיגע סיריש־גריכישע בעפעלקערונגען, און די רוימישע מאכט האט זיי דערפאר געשענקט בעזונדערע זכיות און פריווילעגיעס. אזא פאל איז פארגעקומען אין סיריען און קליין אזיען; יודען האבען דארט געלעבט גאנץ אבגעזונדערט פון דער ארומיגער געצענדיענערישער בעפעלקערונג און האבען געהיט די אייגענע געזעצען און מנהגים. די דאזיגע אבגעזונדערטקייט האט ארויסגערופען א שטארקען פערדרוס ביי די ארטיגע העלענישע אדער העלעניזירטע פאלקס־מאסען, און די שטאדט־פערוואלטונגען האבען זיך נאנץ אפט געפרובט בעגרענעצען די יודישע רעכט; די יודען האבען זיך דאן געווענדעט צו זייער בעשיצערין, דער רוימישער מאכט, און די לעצטע האט ארויסגעגעבען בעפעהלען, וואס האבען ענטהאלטען אין זיך בעזונדערע זכיות פאר דער יודישער בעפעלקערונג. אין איינעם אזא בעפעהל זאגט זיך:

„יוליוס גאי, דער רוימישער פרעטאר און קאנסול, שיקט זיין גרוס די הויפטלייט, דעם ראט און דעם פאלק פון (דער אינזעל) פארָאס. אין דער אנוועזענהייט פון אייערע שלוחים האבען זיך צו מיר געמאלדען דעפוטאטען פון די דעלאס'ער יהודה'ער און עטליכע פון די יהודה'עאישע פערשיקטע און ערקלערט, אז איהר שטערט זיי, דורך פערשידענע פערפליכטונגען און פעראָרדנונגען,

אָבצוהיטען זייערע אייגענע מנהגים, צו זאמלען געלד פאר זייערע פערזענליכע און רעליגיעזע בעדערפענישען, — וועהרענד אפילו אין רוים גופא איז זיי דאס אויך נישט פערוועהרט. אין זיין בעפעהל וועגען פערבאטען אין שטאדט יעדען מין פערזאמלונג, האט אונזער פרעטאר און קאנסול גאי צעזאר ארויסגענומען נאר די יהודה'ער פון דעם אלגעמיינעם כלל און האט זיי ערלויבט צו זאמלען געלד און אויך זיך אליין צונויפצוקומען אויף זייערע בעראטונגען. דאס זעלבע בעפעהל איך אויך, און פערבאטענדיג אלע מיני פערזאמלונגען און צוזאמענקומענישען, ערלויב איך אויסשליסליך נאר די יהודה'ער זיך צונויפצוקומען און אבצוהאלטען זייערע בעראטונגען, לויט די איינפיהרונגען און געזעצען פון זייער גלויבען. איהר דארפט דעריבער אבשאפען די אלע פערארדנונגען, וואס איהר האט ארויסגעגעבען געגען אונזערע פריינד און גענאסען, צוליעב דעם אויסגעצייכענטען און לויבווירדיגען פערהאלטען זיך פון די יהודה'ער".

אזעלכע „פריי-בריעף" זענען מיט דער צייט ארויסגעגעבען געווארען א גאנצער רייהע יהודה'עאישע קאלאניעס אין פערשיעדענע קליין-אזיאטישע שטעדט. און די „בריעף" האט די רוימישע מאכט גאראנטירט די יהודה'ער דאס רעכט, צו לעבען לויט זייערע אייגענע געזעצען און מנהגים, עפענטליך אבצוהאלטען זייערע גאטעסדיענסטען, צו בויען שוהלען, צו היטען זייערע שבתים און יום-טובים און זיך צונויפצוקומען אין יעדער צייט אהן א שום שטערונג. אין געוויסע ערטער איז שוין דאן אויך דערוועקט געווארען די פראגע וועגען דער בעטייליגונג פון יהודה'ער אינ'ם רוימישען מיליטער-דיענסט, ווייל די יהודה'עאישע סאלדאטען האבען דאך נישט געקאנט ערפילען זייערע מיליטערישע חובות אום שבת און עסען די טרפה מאכלים פון דער ארמעע; עס האבען זיך דעריבער געפונען עטליכע שטעדט אין קליין אזיען, וואו די יודען זענען אינגאנצען בעפרייט געווארען פון מיליטער-דיענסט.

צוליעב דעם, וואס געוויסע פראווינציעלע בעאמטע האבען געפרובט שטערן די יהודה'ער פון די ארומיגע לענדער צו שטעהן אין אזא לעבעדיגען פערקעהר מיט דער הויפט-שטאדט פון יהודה און [illegible] שיקען גרויסע סומעס געלד פאר דעם דארטיגען בית-המקדש, — האבען די יהודה'עאישע קאלאניעס אויסגעפועלט ביי דער צענטראלער מאכט, [illegible] זאל זיי גאראנטירען אויך די פרייהייט. דער ערשטער, וואס האט ארויסגעגעבען א בעפעהל וועגען דעם, איז געווען יוליוס צעזאר, און

נאָך איהם איז געקומען אויגוסט און האָט די דאָזיגע גאַראַנטיע נאָכ־מעהר בעפעסטיגט. ער האָט אַרויסגעגעבען וועגען דער פראַגע עטליכע ספּעציעלע עדיקטען (בעפעהלען), פון וועלכע מיר ברענגען דאָ איין כאַראַקטעריסטישען מוסטער:

„צעזאַר אויגוסט, דער העכסטער גייסטליכער, וואָס בעזיצט די מאַכט פון אַ פאָלקס־טריבון, ערקלערט. אַזוי ווי די יהודה'עאישע אומה האָט זיך אַרויסגעוויזען נישט בלויז פון איצט, נאָר אויך פון די פער־גאַנגענע צייטען (און בעזונדער פון די יאָהרען, ווען עס האָט געהערשט מיין פאָטער, דער אימפּעראַטאָר צעזאַר און הורקנוס איז געווען דער כהן־גדול) פאַר זעהר איבערגעגעבען דעם רוימישען פאָלק, האָב איך מיט מיינע געשוואוירענע יועצים, לויט דעם בעשלוס פונ'ם רוימישען פאָלק, בעשלאָסען, אַז די יהודה'ער זאָלען האָבען דאָס פולע רעכט, צו לעבען אונגעשטערט לויט זייערע געזעצען, ווי דאָס איז געווען פאַר דעם כהן־גדול פון אַלערהעכסטען גאָט, הורקנוס; אַז די היילינגע געלדער זאָלען זיין אונבעריהרבאַר: זיי זאָלען כסדר בעזאָרגט ווערן קיין ירושלים און איבערגעגעבען ווערן אין די הענד פון די דאָרטיגע גבאים; אַז די יהודה'ער זאָלען נישט גערופען ווערן צו קיין געריכטס־זיצונג נישט שבת און אויך נישט ערב־שבת פון ניין דעם זייגער. ווער עס וועט האָבען אויף זיך דעם חשד, אַז ער האָט אַרויסגעגנב'עט היילינגע ספרים אָדער היילינג געלד פון אַ יהודה'עאישער שוהל אָדער פון אַ יהודה'עאישען פערזאַמלונגס־זאַל, יענער וועט אָנגעקלאָגט ווערן פאַר גאָט'ס־לעסטערונג און זיין פערמעגען וועט קאָנפיסקירט ווערן פאַר דעם רוימישען אוצר המלוכה".

אַ בעזונדער פּלאַץ האָט פערנומען די יהודה'עאישע קאָלאָניע אין בבל, וואָס איז געלעגען אינגאַנצען אויסער דער ספערע פון דער רוימישער מאַכט. דאָס לאַנד האָט זיך געפונען אונטער דער הערשאַפט פון די פּאַרטאַנער, און יודען האָבען דאָ געלעבט אין אַ גרויסער צאָהל נאָך פון די צייטען פון דער פּערסישער דינאַסטיע. דאָ האָט געלעבט עטליכע יאָהר אַלס געפאַנגענער דער חשמונאי'שער קעניג און כהן־גדול הורקנוס II און די יהודה'ער האָבען איהם אָבגעגעבען גרויס כבוד; אַ געבוירענער פון בבל איז געווען אויך דער כהן־גדול, וואָס הורדוס האָט געהאַט בעשטימט גלייך נאָך זיין אַרויפטרעטען אויף דעם טראָן פון יהודה, מיט'ן נאָמען חננאל, און ווען הורקנוס II האָט זיך אומ־געקעהרט קיין ירושלים, איז מיט איהם, ווי ס'איז צו גלויבען, מיטגע־

גאנגען פון בבל אויך דער בעריהמטער געזעץ-לעהרער הלל, וואס האט געגעבען א נייע ריכטונג דער גאנצער ענטוויקלונג פון יודענטום. אין בבל האבען יודען געלעבט וויים פון די גרעסערע קולטור-צענטערן, און א דאנק דעם האט זיך ביי זיי דערהאלטען די נאציאנאלע גייסטיגע פיזיאנאמיע אין איהר גאנצער ריינקייט, ד. ה. זהן א שום איינפלוס פון די פרעמדע אידעען און בעגריפען.

אזוי האבען די יהודה'ער אויסער יהודה זיך איינגעארדענט זייער לעבען צווישען די פעלקער פון דער גריכיש-רוימישער וועלט. די לעצטע האבען יודען נישט ליעב געהאט צוליעב פערשיעדענע טעמים: ערשטענס, האבען די יודישע קאלאניעס פארגעשטעלט מיט זיך אבגעשלאסענע קווארטאלען, וואו די בעפעלקערונג האט געלעבט לויט בעזונדערע זיטען און מנהגים און מיט אזעלכע בעגריפען פון גאט, מענש און וועלט, וועלכע זענען אינגאנצען אנדערש געוועזען פון די אנגענומענע, איינגעפעסטיגטע, געצענדיענערישע; צווייטענס, האבען יודען קאנקורירט מיט זייערע שכנים אויף די געביעטען פון האנדעל און קולטור און כמעט שטענדיג פערנומען דארטין א העכערן פלאץ, אזוי אז זיי האבען אין א געוויסער מאס געקענט שפיעלען די דאמינירענדע, טאן-געבענדע ראליע; און דריטענס, האבע זיך די יודען ארויסגעוויזען פאר פריעדליכע און דאנקבארע אונטערטאנען פון דער בעשיצענדער רוימישער מאכט, וועהרענד די העכערע קלאסען פון די איינגעבוירענע פעלקער האבען געטראגען א טיעפע שנאה אין הארצען צו די בעזיעגער און בעדריקער.

פון דעם דאזיגען אנטאגאניזם האבען יודען א סך מאל שטארק געליטען, און דאס האט אין זיי נאכמעהר פערשטארקט די איבערצייגונג פון דער זעלבסטשטענדיגער פאליטיק, ביי וועלכער זיי דארפען זיך האלטען. דא אין גלות, אין פרעמדע לענדער און צווישען פרעמדע פעלקער, זענען מיר צו-שוואך, אום זיך דערהאלטען אלס א גאנצער פאליטישער ארגאניזם, מיט א געוויסער פאליטישער קראפט; מיר דארפען דעריבער קודם כל היטען די אלע גייסטיגע פעדים, וואס בינדען אונז צונויף, און לעבען וואס מעהר אבגעזונדערט, וואס מעהר אבגעשלאסען פון דער ארומיגער וועלט, אום נישט פערשלונגען צו ווערן. און שטיצען דארפען מיך זיך אויף דער פאקטישער הערשענדער מאכט: איז רוים די הערשערין, וועלן מיר איהר ארויסווייזען אלע סימנים פון אונטערטעניגקייט, אבי זי זאל אונז לאזען דאס רעכט, זיך אליין איינ-

צוואָרדנען אונזערע אינווענינסטע, גייסטיגע אָנגעלעגענהייטען — דאָס איז געווען דער אונבעוואוסטזיניגער אינהאַלט פון דעם קאַמף פאַר׳ן קיום פון דער אומה, וואָס עס האָבען געפיהרט — אין איין און דער זעלביגער ריכטונג — כמעט אַלע אָבגעריסענע טיילען פונ׳ם פאָלקס-צענטר. דער נאַציאָנאַלער ערהאַלטונגס-אינסטינקט האָט איבער די דאָזיגע טיילען פון פאָלק אַזוי ווי אויסגעפּרובט די מעטאָדע פון אויסער-ליכער אונטערטעניגקייט און אינערליכער פרייהייט, — די מעטאָדע, וואָס איז שפּעטער געוואָרען דאָס אייגענטימליכע פון דעם גאַנצען יודישען פאָלק.

פאָרלויפיג האָבען אָבער די יודישע קאָלאָניעס אין דער אַרומי-גער וועלט געהאַט נאָך איין פונקט, וואָס האָט אַ סך מיטגעווירקט אויף צו דערהאַלטען דעם נאַציאָנאַלען געפיהל ביי די דערווייטערטע פאָלקס-טיילען: עס האָט נאָך עקסיסטירט דער פּאָליטישער און גייס-טיגער צענטר פון דער אומה, און אויסער די נדבות פאַר׳ן בית המקדש, פלעגען טויזענדער עולי רגל פון די ווייטסטע לענדער קומען אויף יעדען יום-טוב קיין ירושלים, „זיך זעהען מיט גאָט" און זיך צוריק פערבינדען מיט׳ן פאָלק.

פינפטעס קאפיטעל

די ענטשטעהונג פון קריסטענטום

דאס איז געוועזען אין די צייטען פון פאנטיוס פילאטוס. יהודה האט געקרעכצט אונטער דעם שווערען יאך פון דער פיערטער פרעמדער מאכט (אשור=בבל, פרס, סיריען און רוים), און האט איבערגעטראגען פערשיעדענע רעפרעסיעס, גזירות און שווערע בעליידיגונגען. ניט אין גלות—דאס פאלק האט זיך דערוויל נאך געפונען אויף זיין אייגענער ערד; צו=שטארק איז אבער די פרעמדע מאכט געוועזען און צו פיעל האט זי זיך ערלויבט ארייינצורייסען אין די היילינגסטע בעהעלטעניסען פון דער פאלק'ס נשמה. האט די בעליידיגטע און דערשלאגענע אומה טיעף אינערליך געפיהלט, אז זי לעבט איבער דעם מיטען פון סוף? האט זי איצט בעגריפען דעם כאראקטער פון דער רוימישער פאליטיק און פערשטאנען, אז יהודה האט שוין ניט מעהר צו האפען אויף א זעלבסט-שטענדיגען מלוכה=לעבען? — אויב ניט די גאנצע אומה, האט עס א בעדייטענדער טייל פון איהר זיכער געפיהלט; און דאס דאזיגע בעוואוסטזיין פון דער אייגענער שוואכקייט און הילפלאזיגקייט חאלט חירקליך געפיהרט דעם פאלק אויף דעם וועג פון אונטערגאנג און פערניכטונג, ווען די יהודה'ער וואלטען ניט זיין א פאלק פון גייסט, א פא[illegible] [illegible]יבען.

או[illegible], פײַן ציהט זיך שוין הונדערטער יאהרען; אין דעם משך

פון א גאנצער רײהע דורות און תקופות ווערן מיר כסדר געפלאָגט און געדריקט דאָ פון דער און דאָ פון דער צווײטער געצעגדיענערישער, ווילדער מאכט: אונזערע בעסטע קינדער ווערן געפײניגט און אומגעבראכט; ווילען מיר היטען די געבאָטען פון אונזער תורה מוזען מיר דערפאַר מיט אונזער בלוט בעצאָהלען; די עזרות פון בית המקדש זענען שוין נישט אײן מאָל פול געווען מיט הויפענ׳ס קעפּ פון מענשענקרבנות, — מיט הויפענס קעפּ פון יודען-מערטירער, וואָס האָבען זיך ארויפגעוואָרפען אויף די שפּיצען פון זײערע אײגענע שווערדען מיט גאָט׳ס נאָמען אויף די ליפּען; איז נאָך וועניג געווען דאָס אַלץ, האָבען מיר איצט דערשפּירט אויף זיך די דריקענדע צוואַנג פון דעם אײזערנעם רוימישען יאָך. מיט וואָס-זשע, פרעגט זיך, וועט זיך דאָס סוף כל סוף ענדיגען? וואו איז דער פּונקט, בײ וועלכען אָט די אַלע צרות וועלען אויפהערען און ס׳וועט זיך אָנהויבען א צײט פון מנוחה און פריעדען? — אַזוי האָבען ביטער געטענה׳ט די פערצווײפעלטע זיהן פון דער בעלײדיגטער אומה; דער נאַציאָנאַלער ערהאַלטונגס-אינסטינקט האָט שוין אָבער פון פריהער געהאַט אָנגעגרײט אויף דעם א קלאָרע און בעשטימטע תשובה: וואָס טרויעריגער און פינסטערער עס ווערט אונזער לעבען אויף דר׳ערד, אַלץ העכער און העכער דאַרפען מיר אויפהויבען דעם קאָפּ צום הימעל; וואָס שרעקליכער און דריקענדער עס ווערט די מאַכט פון די מענשליכע הערשער, אַלץ האַרציגער און שטאַרקער דאַרפען מיר זיך איבערגעבען אין די הענד פון דער געטליכער מאַכט, און וואָס ערגער און פּלאָגענדער עס איז אונזער לאַגע אין דער געגענווארט, אַלץ ליכטיגער און גליקליכער וועט שײנען אונזער שטערן אין דער צוקונפט. דער מעכטיגער רעליגיעזער געפיהל פון פאָלק האָט פון אײביג-אָן פאַראויסגעשפּירט יעדען קריזיס אינ׳ם פאָלקס-לעבען און זיך צוגעפּאַסט צו איהם, און איצט, פאַר דער נאָהנטער געפאַהר, האָט ער ערדײכט די העכסטע מדרגה פון זײן בעצווינגונגס-קראַפט, פון זײן אינערליכער ווירקונג; די גאַנצע אומה איז ווי בעהערשט געוואָרען פון אײן שטאַרקער רעליגיעזער בעגײסטערונג, וואָס האָט פון אײן זײט געמילדערט די לײדען פון יעדען אײנצעלנעם, צוזאָגענדיג איהם א נײ לעבען נאָכ׳ן טויט, און פון דער צווײטער זײט — גענעהרט די פאַנטאַזיע פונ׳ם כלל, פון פאָלק, מיט

די שענסטע האפנונגען אויף דער נאהנטער צוקונפט. די התלהבות'דיגע אמונה אין דער געטליכער השגחה האט ארויסגערופען אין זכרון פון פאלק די אלטע הבטחה פון א גאט־געזאלבטען, פון **א משיח**, און ווי די נביאים אמאל, אזוי האבען די איצטיגע גייסטיגע פאלקס־פיהרער אויך ענטוויקעלט כסדר דעם פאלגענדען געדאנק: דאס פאלק אליין האט פאר זיך נאר איין איינציגע אויפגאבע: עס דארף זיך רעכטפארטיגען פאר גאט, היטען די געבאטען פון דער תורה און דינען אלס מוסטער פון גייסטיגער ריינקייט און מענשליכער הייליגקייט פאר אלע פעלקער פון דער וועלט; די פרייהייט פון לאנד, דער וואוילשטאנד פון פאלק און די אלע איבריגע ערדישע און וועלטליכע גוטסקייטען — דאס וועט שוין קומען **דערנאך**, אלס בעלויהנונג פון גאט דעם בעשיצער. ער וועט ארויסשיקען זיין געזאלבטען פון **דוד**'ס הויזגעזינד (משיח בן דוד) און דער לעצטער וועט ברענגען מיט זיך גליק, ליכטיגקייט און אייביגען שלום צווישען אלע אומות.

די דאזיגע אבסטראקטע פארשטעלונג פון דעם קומענדיגען משיח האט אבער די ברייטערע מאסען פון פאלק נישט בעפרידיגט. ביי די ממשות'דיגע רעפרעסיעס און בעליידיגונגען, וואס דאס פאלק האט איבערגעטראגען אויף יעדען טריט פון דער שטרענגער רוימישער פראקוראטור, האט זיין פאנטאזיע פון דעם געטליכען אויסלייזער אויך געמוזט זיין ממשות'דיג־געניי און בעשטימט. דער בעליידיגטער און דערשלאגענער האט געמוזט האבען פאר זיך א קלאר בילד פון זיין בעפרייער און העלפער: **ווי** ער וועט קומען און **וואס**'רע גליקען ער וועט מיט זיך ברענגען, — און דא זענען זיך די מיינונגען פון די פערשידענע פארטייען פונאנדערגעגאנגען.

די נאציאנאלע **פרושים** האבען אין דעם ערווארטעטען משיח קודם כל געזעהען א **נאציאנאלען** אויסלייזער. די אלע גוטע און שלעכטע צייטען, וואס יהודה האט איבערגעלעבט, זינט דאס פאלק האט זיך צוריק אומגעקעהרט אהין פונ'ם גלות בבל, זענען נישט מעהר ווי א פארברייטונג צו יענער גליקליכער צוקונפט, ווען עס וועט זיך בעוויזען משיח'ס אנזאגער (מבשר), **אליהו הנביא**. אין יענער צייט וועלען אלע צוזייטע און צושפרייטע קינדער פון דער יודישער אומה זיך אומקעהרען אינ'ם הייליגען לאנד, בעלאדען מיט רייכע מתנות פון די פעלקער, צווישען וועלכע זיי האבען געוואוינט; און

ניִשט נאָר די לעבעדיגע — אויך די טויטע וועלן לעבעדיג ווערן (תחית המתים): עס וועט זיך אָנהויבען אַ מין נייעס לעבען אונטער אַ נייעם הימעל און אויף אַ נייער ערד.

צו דעם בילד פון די קומענדיגע „משיח׳ס צייטען" (ימות המשיח) זענען מיט דער צייט צוגעגעבען געוואָרען נאָך אַ גוזמא ליכטיגע שטריכען. די האָפנונגען פון כלל האָבען זיך צוזאַמענגעגאָסען מיט די האָפנונגען און פערלאַנגען פונ׳ם יחיד, און די פאָרשטעלונג פון דעם געטליכען אויסלייזער איז פון דור צו דור רייכער געוואָרען מיט פערשידענע ערדישע גליקען, הימלישע וואונדער און איבערנאַטירליכע שענקייטען. די דאָזיגע ערוואַרטעטע ליכטיגע צוקונפט האָט געפאָדערט אַ בעשטימטע בעציהונג צו זיך שוין איצט, אין דער געגענוואַרט, און דאָ זענען זיך די מיינונגען ווידער פונאַנדערגעגאַנגען. די אַקטיווע קנאים, די נאָכפאָלגער פון דעם בעריהמטען יהודה הגלילי, האָבען געדרונגען: אמת טאַקי משיח וועט קומען און וועט זיך נוקם זיין אָן די בעדריקער פון יהודה, און וועט צוריק אויפשטעלען די יהודה׳שע גרויסקייט, אַזוי ווי אין די גאָלדענע צייטען פון דוד און שלמה. דערווייל אָבער הערשען די געצענדיענער איבערן לאַנד און גאָט׳ס נאָמען ווערט פערשוועכט, דאַרף מען זיך מוסר נפש זיין און קעמפפען געגען זיי און אַרויסרייסען פון זייערע הענד איין פאָזיציע נאָך דער אַנדערער; די מעהר פאַסיווע נאָכפאָלגער פון דעם שטרענג-פרומען שמאי האָבען נאָכמעהר איינגעפרעסט און פערהייליגט דאָס אַלטעגליכע לעבען פון פאָלק און כסדר צוגעגעבען נייע דינים, נייע גזירות און נייע חומרות; און די פריעדליכע תלמידים פון דעם גרויסען הלל האָבען געזאָרגט דערפאַר, אַז אָט די אָנגעהויפטע דינים און פערפליכטונגען פון דעם וואָכענדיגען לעבען זאָלען ניִשט פערטעמפפען די מענשליכע געפיהלען פון פאָלק, אַז די יהודה׳שע אומה זאָל ווערן די טרעגערין פון גייסטיגער ריינקייט און געלייטערטער מענשליכקייט פאַר אַלע אומות, און די יהודה׳שע תורה זאָל זיך וואָס מעהר פערשפרייטען אין פאָלק און אין דער ארומיגער וועלט.

גאַנץ אַנדערש אָבער האָבען זיך פאָרגעשטעלט די ערשיינונג פון דעם קומענדיגען משיח — די אַסקעטישע איסיים. די דאָזיגע מיסטישע הימעל-מענשען, וועלכע האָבען זיך די גאַנצע צייט געפונען אויסערן לעבען פון לאַנד, אויסער אַלע פאָלקס-בעוועגונגען און איבערקעה־

רעגישען און בכלל אויסער יעדער פארם פון מלוכה און געזעלשאפט, האבען ביסליכווייז פערלוירען אינגאנצען דעם געפיהל פון נאציאנאלער איינינקייט. זארגען פאר'ן קיום פון דער אומה, קעמפפען פאר דער אדער יענער פארם פונ'ם סדר המלוכה, היטען די גאנצקייט פון דער נאציאן, אלם עטוואס בעזונדערעס, אבגעשלאסענעם — דאס אלץ האט געמוזט ארויסרופען נאר א טיעפען בטול ביי די היילינע נזירים פון די פערוואָרפענע הויהלען און מדבריות. דאס קליינליכע ערדישע לעבען האט געשאפפען די בענריפען: לאנד, מלוכה און פאלק; פאר גאט עקסיסטירט אבער אין דער אמת'ען נאר דער יחיד, דער איינצעלנער מענש, און ער דארף זיך אויפהויבען איבער דער ערד און איבער אלע איהרע הבל־הבלים'דיגע ערשיינונגען און אינטערעסען. דער מענש דארף „לעבען אין גאט"; זיין העכסטער אידעאל דארף זיין, אראבצוברענגען אויף דר'ערד די „מלוכה פון הימעל" (מלכות השמים) און פערגעסט ער איין ווייל אן גאט און אן דעם העלערן זין פון זיין עקסיסטענץ, מאכט ער דאס לעבען קליין, וואלעדיג, ערדיש. די גאנצע טויזענד־יעהריגע פערגאנגענהייט פון דער יודישער אומה איז דעריבער נישט מעהר, ווי איין לאנגע קייט פון זינד און פערברעכען: אין דעם משך פון די אלע הונדערטער דורות האבען די מיליאנען יחידים פון פאלק כסדר געטראכט וועגען אזעלכע ערדישע זאכען, ווי לאנד און מלוכה. פאר די זינד פייניגט גאט זיינע אויסדערוועהלטע קינדער, און דער צושטאנד קאן שוין לענגער נישט דויערן; עס מוז פארקומען א גרויסע איבערקעהרעניש, די מלכות־השמים מוז זיך דערנעהנטערן, און צו דעם צוועק שיקט גאט זיין געזאלבטען, משיח'ן. אזוי האבען די איסיים אויסגעטייטשט דעם שענעם חלום פון דער אומה און געמאכט פון איהם א מיסטישען סימבאל פאר אלע אומות, פאר אלע מענשען פון דער ערד.

און דער דאזיגער סימבאל האט באלד אנגענומען א ממשות'דיגע, קערפערליכע געשטאלט. עס האט זיך בעוויזען א אנזאגער פון דעם ערווארטעטען משיח, און די שוואלע שטים, וואס ער האט אויפגעהויבען אין די מדבריות פון גליל, האט זיך צוטראגען ווייט איבער לענדער און ימים. דאס איז געוועזען איינער פון די איסיים מיט'ן נאמען יוחנן, וואס האט שפעטער בעקומען דעם ביינאמען המטבל (דער טויפער) צוליעב דעם, וואס ער האט אלע זינדיגע געהייסען זיך

טובל׳ען אין ירדן. געלעבט האָט ער לויט די זיטען און מנהגים פון אלע איסיים; ער האָט זיך געשפּײַזט מיט קרײַטעכצער און ווילד׳ען האָניג, און איז געווען אָנגעקלײדט אין אַ קעמעל־פעל מיט אַ לעדערנעם גאַרטעל — ווי דער אַמאָליגער אליהו הנביא. זײַן שטענדיגער אָרט איז געווען אין די מדבריות אַרום דעם טויטען ים, וואו עס האָט זיך אויפגעהאַלטען דער גאַנצער אָרדען פון די איסיים, און פון דאָרטין האָט ער זיך אַוועקגעלאָזען אין די שטעדט און דערפער פון גליל און פּעראַ. דאָ האָט ער גערופען דעם פאָלק צו תשובה און חרטה, און געהייסען אַלעמען, זיך רײַניגען אין ירדן, אָבוואַשען פון זיך די זינד און זײַן גרייט צו דעם גרויסען טאָג: — „טוט תשובה, וואָרום עס דערנעהנטערט זיך די מלוכה פון הימעל!"

דאָס פאָלק, וואָס איז אָהן דעם אויך דורכגעדרונגען געווען מיט אַ רעליגיעזער שטימונג און האָט געוואַרט אויף אַ צייכען פון הימעל, האָט זיך אויפמערקזאַם צוגעהערט צו די שטראָף־רייד פון דעם הייליגען נזיר. פון דער גאַנצער סביבה אַרום ירדן און אויך פון יהודה זענען געקומען מחנות פאָלקס־מענשען צו דעם הייליגען יוחנן, זיך מתודה זײַן פאַר איהם און לאָזען זיך פון איהם אָבטובל׳ען אין ירדן. אויף דער פראַגע פון די צוהערער: וואָס זאָלען מיר טאָן, אום אויסצומיידען גאָט׳ס שטראָף? — האָט דער בעגײַסטערטער משיח־אָנזאָגער געענטפערט: טהײלט זיך אין אַלץ מיט׳ן אָרימאַן, טוט נישט קיין אונרעכט און בעליידיגט נישט קיינעם. די אַלע, וואָס זענען צוגעשטאַנען צו איהם, האָבען זיך דעריבער, נישט אויסגעצייכענט מיט קיין זאַך געגען די געוועהנליכע איסיים, און די פיהרער פון דער הערשענדער פאָלקס־פּאַרטײַ, די פּרושים, האָבען נישט געזעהען קיין געפאַהר אין דעם, וואָס גרויסע מאַסען פון פאָלק זענען צוגעשטאַנען צו דעם אָרדען פון די הייליגע אַסקעטען. די צוציהונגס־קראַפט פון יוחנן׳ס נביאות און שטראָף־רייד איז אָבער וואָס ווײַטער אַלץ שטאַרקער געוואָרען; פון אַלע עקען לאַנד האָבען אָנגעהויבען קומען מאַסען יהודה׳ער קיין גליל, כדי צו הערען גאָט׳ס וואָרט, און די גאַנצע זאַך האָט ענדליך אַרויפגעצויגען אויף זיך די שנאה פון דער אַדמיניסטראַציע. אין גליל האָט דעמאָלט געהערשט הורדוס׳עס זוהן, דער טעטראַרך הורדוס־אַנטיפּאַ, וועלכער איז גאַנץ ווײַט געווען פון דעם איסיי׳שען אַסקעטיזם און האָט נאָך דערצו זיך אונגעזעצליך פערבונדען מיט דער שענער הורדיה, די פרוי פון זײַן ברודער הורדוס. דער בעגײַסטערטער מוכיח האָט דעם זינדיגען הערשער

ניט געשווינט, און די פֿערזאַמעלטע פֿאָלקס־מאַסען האָבען נישט איין מאָל געהערט פון איהם, וואָס׳רע שענדליכע מעשים עס טוען זיך אָב אין די אַפּאַרטאַמענטען פון דעם פירשטליכען פּאַלאַץ און וואָס׳רע גרויזאַמע שטראָף עס ערוואַרט די דאָזיגע „פֿערשכור׳טע פון וויין און פון זנות״.

דער טעטראַרך האָט דעריבער בעפֿעהלען, מ׳זאָל אויפֿזוכען דעם נביא און איהם אַריינזעצען אין געפֿענגעניש. ציי יוחנן איז דאָרט לאַנג געזעסען און צי ער האָט דערלעבט צו זעהען נאָך מיט זיינע אויגען דעם ערוואַרטעטען „משיח״ — דאָס איז נישט בעוואוסט; זיכער איז אָבער, אַז הורדוס האָט געלאָזען אויספֿיהרען איבער איהם אַ אַכזריות׳דיגע שטראָף.

די עוואַנגעלישע לעגענדע שילדערט זעהר ריהרענד די ענדע פון דעם הייליגען משיח־אָנזאָגער: אין פּאַלאַץ פון דעם גליל׳עאי׳שען טעטראַרך איז פֿאָרגעקומען אַ פּרעכטיגער באַל, אויף וועלכען עס זענען געווען פֿערזאַמעלט אַ סך אָנגעזעהענע, יהודה׳עאישע און נישט יהודה׳עאישע געסט; הורדוס־אַנטיפּאַ איז געווען פֿערשכורט פון שמחה, און האָט געבעטען דער יונגער פּרינצעסין סאַלעמעאַ, הורדיה׳ס טאָכטער פון איהר ערשטען מאַן, זי זאָל טאַנצען פֿאַר איהם. סאַלאָמעאַ האָט דאַן מיט אַ אונגעוועהנליכער גראַציע אויסגעפֿיהרט אַ רייהע שענע טענץ, און דער טעטראַרך איז אַזוי ענטציקט געוואָרען, אַז ער האָט זיך אַרויסגערופֿען צו ערפֿילען אַלץ, וואָס נאָר זי וועט ביי איהם בעטען. אויף דעם האָט די פּרינצעסין געענטפֿערט, אַז זי בעט, מ׳זאָל איהר דערלאַנגען אויף אַ טאַץ... דעם קאָפּ פון יוחנן המטבל! דער ווילדער פֿערלאַנג זאָל זיך האָבען גענומען דערפֿון, וואָס יוחנן פֿלעגט בעזונדער שטאַרק אָנפֿאַלען אויף איהר מוטער, הורדיה, און זי בעשולדיגען אין פֿערשיידענע אויסגעלאַסענקייטען. און דער טעטראַרך האָט זיין צוזאָג ערפֿילט: אין אַ קורצער ווײַלע אַרום איז דער קאָפּ פון דעם געפֿאַנגענעם הייליגען געלעגען אויף אַ גאָלדענער טאַץ פֿאַר דער פֿערשכור׳טער טענצערין, און זי האָט עס צוגעטראָגען איהר מוטער — דעם קרבן פון זיין שאַרפֿער צונג.

נאָך דעם ווי יוחנן המטבל איז געפֿאַנגען געוואָרען, האָבען זיך פֿערשפּרייט איבערן לאַנד אַ גאַנצע רייהע פון זיינע תלמידים, וואָס האָבען פֿאָרטגעזעצט זיין אָנגעהויבענע אַרבייט; און אָט, פון די דאָזיגע תלמידים איז אויסגעוואַקסען אײנער, מיט דעם נאָמען פון וועלכען עס איז פֿערבונדען די גאַנצע נייע ערא אין דער מענשליכער געשיכטע.

ישוע (אָבגעקירצט: ישו) אָדער יעזוס (די גריכישע פֿאָרם

פון דעם נאמען) פון נצרת, א שטעדטיל אין, גליל צו דרום-זייט פון צפורה, איז געווען דער ערשטער זוהן פון א אונבעקאנטען בעל-מלאכה מיט'ן נאמען יוסף און זיין פרוי מרים אדער מאריע. וואס האט איהם, לויט דער לעגענדע, געבוירען, ווען זי איז נאך געווען א כלה. די מוטער האט אויסער איהם געבוירען נאך פיער זיהן: יעקב, יוסי, שמעון און יהודה, און עטליכע טעכטער; צי ישו'ס עלטערען האבען ווירקליך אבגעשטאמט פון דוד המלך, ווי די קריסטליכע לעגענדע גיט אן אלס א פאקט — דאס איז היסטאריש נישט בעוויזען געווארען. פון ישו'ס יוגענד איז אויך גארנישט בעוואוסט, און חיל מען זיך מאכען א געוויסע פארשטעלונג פון זיינע קענטעניסען און זיין בילדונג, מוז מען נעהמען דערביי פאר א מאסשטאב דעם קולטור-רעלען צושטאנד פון זיין געבורטס-לאנד. די גליל'ער זענען געשטאנען א סך נידעריגער פון די יהודה'ער אין יודישע קענטעניסען; די לעצטע האבען געהאט ביי זיך דעם בית המקדש און דעם צענטער פון דער יודישער געזעצלעהרע, ווערהענד אין גליל האט זיך, ביז'ן חורבן פון בית שני, נישט געפונען קיין איינציגע אינסטיטוציע אויף צו פערשפרייטען די יודישע וויסענשאפט. די גליל'לעאישע בעפעלקערונג איז דעריבער געווען פראסטער, עם-הארצי'שער, און דערפאר אויך פינקטליכער און שטרענגער בנוגע צום מקיים זיין די מינדעסטע געבאטען פון דער תורה. פון זייערע געצענדיענערישע שכנים, די סיריער, האבען די גליל'ער איבערגענומען א מאסע אבערגלויבערייען: זיי האבען געגלויבט אין בייזע רוחות, דבוקים און אלערליי כשופים. זייער העברעאישער דיאלעקט האט אויך געהאט אין זיך א מאסע אראמעאישע עלעמענטען, און זיי האבען קיינמאל נישט געקענט אויסרעדען ריין די העברעאישע ווערטער — פארוואס די יהודה'ער פלעגען חוזק מאכען פון זיי און קוקען אויף זיי מיט א געוויסען בטול. דאס שטעדטיל נצרת (נאזארעט) אליין האט אויך נישט פארגעשטעלט מיט זיך קיין שום אויסנאהם: דאס איז געווען א ארים שטעדטיל אין א ארימע געגענד, וואס איז געווען נישט איבריג פרוכטבאר און נישט רייך אין נאטור-שענהייטען.

ווי ס'איז אלזא צו גלויבען האט זיך דער יונגער גליל'ער, ישו, אויך נישט אויסגעצייכענט מיט קיין טיעפע קענטעניסען; דערפאר האט ער אבער אין זיין פריהסטער יוגענד שוין געטראגען אין הארצען דעם געפיהל פון זיטליכער ערנסטקייט און גאטס-פארכטיגער לעבענס-הייליגקייט. נאהנט אין גייסט צו דעם גרויסען מענשענפריינד, הלל, און

אינגאַנצען דורכגעדרונגען מיט דעם מיסטישען עקסטאַז פון די איסיים. איז דער יונגער ישו געווען איינער פון די ערשטע, וואָס האָבען זיך אָבגערופען אויף דער אויפפאָדערונג פון יוחנן המטבל. דער טיעף פיהלענדער ישו ווערט נעהנטער בעקאַנט מיט די יסודות פון דער איסיי׳שער לעבענס-לעהרע, און די לעצטע בעקומען ביי איהם דעם כאַראַקטער פון שטאַרקע איבערצייגונגען, וואָס ווערן אַרויסגעזאָגט אין אַ קאַטעגאָרישען טאָן. „גליקליך זענען די אָרימע, דען זיי געהערט די מלוכה פון הימעל“; „עס איז לייכטער, אַז אַ קעמעל זאָל דורכגעהן דורכ׳ן שפּעלטיל פון אַ נאָדעל, איידער אַז אַ רייכער זאָל אַריינקומען אין הימעל“; „מ׳קען נישט דינען צוויי הערען — גאָט און דעם מאַמאָן (געלד-גאָט)“. די איסיים זענען געווען שטרענגע געגנער פון יעדען מין שבועה, און ישו האָט געלעהרנט: „שווערט קיינמאָל נישט, נישט ביים הימעל, נישט ביי דער ערד און נישט ביי אייערע קעפּ, נאָר אייער יאָ זאָל זיין יאָ און אייער ניין זאָל זיין ניין“.

ווען יוחנן המטבל איז געפאַנגען געוואָרען פון הורדוס-אַנטיפּאַ, האָט ישו גענומען אויף זיך, פאָרטצוזעצען די אַרבייט פון דעם הייליגען נזיר. „טוט תשובה, דען עס איז נאָהנט די מלוכה פון הימעל!“ האָט איצט געשריגען צום פאָלק דער, וואָס האָט שפּעטער אַליין פערקערפּערט מיט זיך די דאָזיגע „מלוכה פון הימעל“ — משיח׳ס צייטען. ישו האָט זיך אָבער נישט געוואָלט בענוגנען מיט דער טעטיגקייט פון אַ מדבר-נביא, וואָס וואַרט, אַז די זינדיגע זאָלען צו איהם קומען; ער האָט אָנגעהויבען געהן צו די זינדיגע, און איז אַרויסגעטרעטען אין עטליכע גלילע׳אישע בתי-מדרשים מיט פייערדיגע דרשות, אין וועלכע ער האָט, ווי זיין רבי, גערופען צו תשובה און ריינינגונג. נאָך אַ רייהע אַנדערע שטעדט, איז ער געקומען אויך אין זיין געבורטס-שטעדטיל נצרת און איהר סביבה; דאָ האָט ער אָבער קיין ערפאָלג נישט געהאַט: די היימישע בעפעלקערונג האָט חוזק געמאַכט פון דעם בעגייסטערטען הימעל-מענש, און איראָניש געפרעגט: „איז עס נישט דער זוהן פון אונזער סטאָליאַר יוסף?“ אַנדערע האָבען זאָגאַר געשריגען צו איהם: הייל דיך אַליין פריהער אויס, דערנאָך וועסטו היילען אַנדערע.

דאַן האָט ישו בעשטימט, זיך צו דערווייטערן אינגאַנצען פון די היימישע שטעדט, און אינגאַנצען צו ווענדען זיין אַגיטאַציע אין דער זייט פון איין בעשטימטען קלאַס מענשען, וואָס נויטיגט זיך אַממעהרסטען אין דער הילף פון גאָט׳ס וואָרט. ישו האָט זיך אָבגעשטעלט אויף די

ניעדריגסטע שיכטען פון דער יהודה'שער געזעלשאפט: אויפ'ן פראסטען
המון, אויף די זינדיגע (עברינים) און פערשטויסענע, אויף די מוכס'ני-
קעס און פראסטיטוטקעס און אויף יענע אלע, וואס האבען קיין צוטריט
נישט געהאט נישט צו די בעגריפען פון דער תורה, נישט צי איהרע
געבאטען און אויך נישט צו די טראדיציעס פון דער אומה בכלל.

צו די דאזיגע דערשלאגענע און פערשטויסענע האט זיך דער
שפעטערדיגער אויסלייזער איצט געווענדעט מיט זיינע שטראף- און
טרייסט-ווערטער. ער האט געוואלט „ראטעווען די פערלוירענע שעפסע-
לעך פונ'ם הויז ישראל", ווייל נאר די קראנקע, ווי ער האט זיך אליין
אויסגעדריקט, נויטיגען זיך אין הילף, אום זיי זאלען נישט פערלוירען
געהן, אבער די געזונטע, די געלעהרנטע און פרומע, דארפען קיין
דאקטאר נישט. אום זיינע ווערטער זאלען מאכען דעם געווינשטען
איינדריק, האט ער געמוזט ווייזען פערשידענע וואונדער, און
אזוי ווי דאס האט זיך די גאנצע צייט פראקטיצירט צווישען די מיט-
גליעדער פון דעם איסיישען ארדען, איז ישו אויך נישט אבגעשטאנען
פון די פריהערדיגע הייליגע: ער האט געהיילט גייסטיגע און פיזישע
קראנקע, ארויסגעטריעבען „דבוקים" און בכלל בעוויזען אלערליי
מופתים.

דאס האט איהם אין א קורצער צייט שטארק פאפולער געמאכט,
און ווען ער איז געקומען אין דער שטאדט כפר נחום (קאפערנאאום)
אין דער געגענד פון ים כנרת, האט ער שוין געפונען פאר זיך
בעגייסטערטע צוהערער. די בעפעלקערונג פון דער דאזיגער שטאדט
און דער שענער, פרוכטבארער געגענד, איז ווי צוגעפאסט געווען פאר
די בעגייסטערטע שטראף-רייד פון דעם גרויסען גליל'ער. דא האבען
זיך געפונען מעהר לייכטזיניגע, מעהר זינדיגע, און דער געגענזאץ צווי-
שען רייכטום און ארימקייט האט זיך דא אויך מעהר בולט געזעהען,
ווי אין די אנדערע גליל-שטעדט. ישו האט דעם גינסטיגען פלאץ אויס-
גענוצט פאר זיין אגיטאציע, און די ניעדריגע שיכטען פון דער בעפעל-
קערונג זענען טיעף גערירהט געווארען פון זיינע הארציגע, בעגייסטער-
טע רייד; זיי האבען אין זיינע ווערטער געפיהלט עטוואס נייעס, עט-
וואס נאהנטעס און פשוט'עס. דער עקזאלטירטער הימעל-מענש האט
הויך און שארף פראטעסטירט געגען די גרויס-האלטער'ס, די לומדים און
פרושים, און ווער נאך האט אזוי געפיהלט די גאוה'דיגע פעראכטונג פון
די דאזיגע מיוחסים, ווי זיי, די עם הארצים, די זינדיגע און פערשטוי-

סענע! און גערופען האט דער בענייסטערטער מוכיח גאר צו אנאנדער גלויבען, א פערזענליכען, א פשוט'ען, וואס פאדערט נישט קיין לומדות און קיין פשט'לעך, נאר הארציגקייט, גוטסקייט און האבען שטענדיג גאט אין הארצען, — דאס האט דעם ערפאלג פון זיינע דרשות נאך גרעסער געמאכט. א סך פון זיינע צוהערער האבען זיך צוגעבונדען צו איהם און נישט געוואלט זיך פון איהם אבשיידען. צו די דאזיגע ישו'ס ערשטע תלמידים פון כפר נחום געהערן: שמעון (מיט'ן ביינא־מען כפת אדער פעטרוס) און זיין ברודער אנדרעאס, ביידע פי־שער'ס; נאך צוויי ברידער, יעקב [illegible] און יוחנן, און איינער א רייכער מוכס'ניק, מיט'ן נאמען מתיתיהו (אדער לוי), וואס ישו האט זיך אויפגעהאלטען ביי איהם און הויז. צו זיי זענען צוגעשטאנען אויך געוויסע זינדיגע און אויסגעלאסענע פרויען, פון וועלכע עס איז שפעטער בעריהמט געווארען די שענע מאריא מאגדאלענא (פון דער שטאדט מגדלא ביי טבריה). די דאזיגע פערשטויסענע נשמות זענען אונטער דעם איינפלוס פון ישו'ס רייד ארויפגעפיהרט געווארען אויף דעם וועג פון ריינקייט און גאטס־פארכטיגקייט; אין יענער צייט איז דאס אבער געווען א נישט געהערטע זאך, אז א יהודה'עאישער הייליגער זאל האבען וועלכע ס'איז מגע ומשא מיט פרויען, און דערצו נאך מיט אזעלכע.

אין כפר נחום האט זיך ישו אויפגעהאלטען א לענגערע צייט. די צאהל פון זיינע אנהענגער איז געוואקסען, און ער האט כסדר געפלאנצט אין זיי ליעבע צו גאט, הארציגקייט, הייליגקייט און גוטע מדות. ישו האט געשטרעבט אריינצוברענגען אין שטאדט יענע אלע בעגריפען און לעבענספארמען, וואס האבען געהערשט אין די איסיי'שע הויהלען און מדבריות, און ער האט בעפוילען זיינע תלמידים און אנהענגער, נישט צו טראגען אין זייערע גארטלען קיין גאלד און קיין זילבער, נישט איבערצולאזען פאר זיך מעהר ווי איין מלבוש און נישט צו טראגען קיין שיך אויף די פיס.

„איהר זאלט נישט זארגען פאר אייערע לייבער — האט ישו געלעהרנט — איהר זאלט נישט זארגען און קלערען וואס וועט איהר עסען און טרינקען און אין וואס וועט איהר זיך אנקליידען. דער נפש איז דאך טייערער פון עסען און דער גוף — פונ'ם מלבוש. קוקט זיך צו און זעהט די פויגעל פון הימעל, וואס זייהען נישט און שניידען נישט און זאמלען נישט צונויף קיין תבואות, און אייער פאטער אין הימעל שפייזט זיי, און איהר זענט דאך פיעל העכער פון זיי". „און פאר

אײַער קלײדונג וואָס דאַגה׳ט איהר ? קוקט זיך צו צו די ליליען פון פעלד, וואָס וואַקסען און אַרבײטען נישט און שפּינען נישט. און איך זאָג אײַך, אַז שלמה אין זײַן גאַנצער פּראַכט איז נישט געווען אַזוי שען אָנגעקלײדט, ווי אײנע פון זײ, און אויב גאָט קלײדט אַזוי אָן די גראָזען פון פעלד, וואָס הײַנט וואַקסען זײ און מאָרגען ווערן זײ אַרײַנגעוואָרפען אין פײַער, איז דאָך אַ פּשיטא שוין אײַך, קלײן גלויבינגע. איהר זאָלט דעריבער נישט זאָרגען: וואָס וועלן מיר עסען, וואָס וועלן מיר טרינקען און אין וואָס וועלן מיר זיך אָנקלײדען—דאָס אַלץ זוכען די געצענדיענער. אײַער פאָטער אין הימעל ווײסט דאָך, אַז איהר דאַרפט דאָס אַלץ האָבען. זוכט פריהער די מלכות השמים (גאָט׳ס קעניגרײַך) און זײַן גערעכטיגקײַט און דאָס איבעריגע וועט שוין ממילא קומען. איהר זאָלט נישט קלערען וועגען דעם מאָרגענדיגען טאָג, ווײַל דער מאָרגענדיגער טאָג וועט פאַר זיך אַלײן קלערען און יעדער טאָג האָט גענוג זײַנע צרות״.

„בעט און עס וועט אײַך געגעבען ווערן, — האָט ישו נאָך אין אַ אָרט געלערנט — זוכט נאָך און איהר וועט געפינען, קלאַפּט אָן און עס וועט אײַך געעפענט ווערן. דען ווער עס בעט — בעקומט, און ווער עס זוכט נאָך — געפינט, און פאַר דעם, וואָס קלאַפּט אָן — עפענט זיך די טהיר. אָדער ווער געפינט זיך דאָ פון אײַך אַזעלכער, וואָס זײַן זוהן האָט בײַ איהם געבעטען ברויט און ער האָט איהם אַ שטײן געגעבען? און ווען ער בעט בײַ איהם פיש — וועט ער איהם דען אַ שלאַנג געבען? איהר, מענשען שלעכטע, ווײסט דאָך אויך, צו געבען גוטע מתנות אײַערע קינדער, און אײַער פאָטער אין הימעל וועט געוויס שענקען נאָר גוטס יענע, וואָס בעטען בײַ איהם״. דעם בעפעהל פון דער תורה: „דו זאָלסט ליעב האָבען דײַן חבר, ווי זיך אַלײן״ (ואהבת לרעך כמוך), האָט ער דערפיהרט ביז צו דער מדרגה פון זעלבסט-אָפּפערונג: „דו זאָלסט דיך נישט שטעלן אַקעגען דעם, וואָס קומט דיר שלעכטס טאָן. אויב ער שלאָגט דיר אין דער רעכטער באַק — גיעב איהם אויך די לינקע; און ווער עס וויל זיך קריעגען מיט דיר און אַראָבנעהמען דאָס העמד פון דײַן לײַב — לאָז איהם איבער דײַן אויבער-בגד; און דער וואָס צווינגט דיך צו געהן מיט איהם אײן שטרעקע וועג — געה מיט איהם צווײ...״

דער יסוד פון די אַלע געדאַנקען איז דעם דעמאָלדיגען יודענטום נישט נײַ און נישט פרעמד געווען. מענשענליעבע, לעבענס-הײליגקײַט און אונבעגרענעצטע אמונה אין דער טיעפער גוטסקײַט פון דעם

באַרימהאַרציגען גאָט אין הימעל — דאָס האָט זיך פון אַמבּיג אָן גע-
רעכענט פאַר דעם עצם מהות פון יודענטום, און די הונדערטער
מאמרים מיט דעם אינהאַלט, וואָס זענען דערגאַנגען צו אונז אין די
תלמודים און מדרשים, שיידען זיך אין תּוך גאַנץ ווענינ אונטער פון די
קוואַנגעלישע; די לעצטע צייכנען זיך נאָר אויס מיט זייער נייער פאָרם
און מיט זייער אַנטי-געזעלשאַפטליכען און אַנטי-נאַציאָנאַלען כאַראַקטער.
אין יודענטום האָבען זיך די יסודות פון אמונה, הייליגקייט און מענשען-
ליעבע צוגעפּאַסט צו דעם מהות פון אַ בעשטימטער געזעלשאַפטליכער
אָרגאַניזאַציע, פון אַ בעשטימטען פאָלק, וואָס האָט צו היטען זיין
ספּעציפישע פיזיאָנאָמיע. די יודישע תּורה האָט געזוכט איינצופלאַנצען
אין יעדען יחיד פון דער אומה די אידעאַלסטע בעגריפען פון גאָט,
מענש און וועלט; דערביי איז זי אָבער איגנאַנצען געשטאַנען אויף דעם
נאַציאָנאַל-היסטאָרישען באָדען און האָט פערפליכטעט דעם זעלבּיגען
יחיד, זיך צו פיהלען און צו לעבען, ווי אַ טייל פון'ם גאַנצען,
ווי איינער פון כּלל. די אידעאַלע בעגריפען זענען צוגעקומען צום
פאָלק אין דער געשטאַלט פון נאָרמען און געזעצען, און זיינע גייסטיגע
פיהרער האָבען כּסדר געזאָרגט דערפאַר, אַז די לעבענס-פאָרם פון
דער פאָלקס-אָרגאַניזאַציע זאָל ווערן וואָס וויימער אַלץ פעסטער און
בעשטימטער.

און אָט דעם נאַציאָנאַל-געזעלשאַפטליכען באָדען פון דער יודישער
תּורה האָט דער גרויסער טרוימער פון נצרת אונטערגעגראָבען,
נישט קוקענדיג אויף דעם, וואָס ער האָט זיך געשטיצט אויף דער
זעלבּיגער תּורה און געפּרעדיגט איהרע בעגריפען און איהר מוסר.
דער מיסטיש-בעגייסטערטער גליל'ער האָט אוועקגעשטעלט אין'ם
צענטר פון זיין לעהרע דעם יחיד, דעם אינדיווידואום, אַלס
עטוואָס בעזונדערעס, וואָס האָט צו דער גאַנצער אָרגאַניזאַציע קיין
שייכות נישט, און גערעדט האָט ער גראָד צו יענע יחידים, וואָס די
אָרגאַניזאַציע האָט זיי אַזוי ווי אַרויסגעשטויסען פון זיך דערפאַר, וואָס
זיי האָבען נישט געוואָלט טראָגען די משא פון איהרע נאָרמען און געזע-
צען. ער האָט דעריבּער גערעדט מעהר וועגען די אידעאַלע בעגריפען
פון דער תּורה (און דאָס אויך אין דער עקסטרעמסטער פאָרם
און אין זיין אייגענעם נאָמען), ווי וועגען איהרע נאָרמען און גע-
באָטען, און די דאָזיגע נעטליכע יודישע קאָנסטיטוציע, וואָס זאָגט צו דעם
פאָלק קודם כּל ערדישע גליקען און נאַציאָנאַלע גרויסקייט, — איז בּיי

איהם פערוואנדעלט געוואָרען אין א מיסטישען לייטער צו דער מלוכה פון הימעל, וואו עס וועלן זוכה זיין אריינצוקומען נאָר די אָרימע און דערשלאָגענע. — אויף דער פראגע פון א געוויסען פרוש: „וואָס איז דער עצם מהות פון יודענטום?" האָט ישו אויך, ווי דער גרויסער הלל, געענטפערט: „שמע ישראל, אונזער גאָט איז איינציג, און דו זאָלסט ליעב האָבען דיין חבר, ווי זיך אַליין"; אין דער צייט אָבער, ווען דער גרויסער געזעץ-לעהרער האָט אויסער דער תשובה נאָך געווידמעט זיינע אלע יאָהרען אויף צו פערשפרייטען אין פאָלק די בעשטימטע רעליגיעזע פאָרמען פון זיין אלטעגליכען, ערדישען לעבען, האָט דער גליל'עאישער הימעל-טרוימער געשאפען פאר זיינע תלמידים און אנהענגער א קורצע תפלה (פאָטער אונזער), כדי יעדער פון זיי זאָל קענען אויסגיעסען זיין הארץ פאר גאָט אין מינוטען פון הימעל-בענקשאפט.

ביי דעם אלעמען איז ישו אין דער גאנצער צייט נישט ארויסגעטרעטען אָפען געגען דעם אָפיציעלען יודענטום. ער האָט געזאָגט: „איך בין נישט געקומען פערמינדערן דאָס געזעץ, נאָר עס פערמעהרען; הימעל און ערד וועלן גיכער פערגעהן, איידער איין פינטעל פון געזעץ". ער איז נישט געווען געגען קרבנות, האָט געטראָגען אין זיין קלייד ציצית און האָט זאָגאר געפיהלט אין הארצען א טיעפע פעראכטונג צו די געצענדיענער פון דער ארומיגער וועלט. ער האָט מיט די לעצטע גאָרנישט געוואָלט האָבען צו טאָן, און געזאָגט: „מ'דארף נישט ווארפען קיין הייליגע זאך פאר הינט און קיין פערל פאר חזירים — זיי וועלן עס מיט די פיס צוטרעטען און אייך פערניכטען".

און די צאָהל פון זיינע אנהענגער איז דערווייל געוואקסען. פון כפר נחום איז ער געגאנגען אין די אנדערע גליל'עאישע שטעדט און האָט זיך ערוואָרבען נייע אנהענגער פון בית סעיד (יוליאדא), מגדלא און כאָראזין. די תלמידים, וואָס האָבען זיך פון איהם נישט געוואָלט אָבשיידען און זענען איהם אומעטום נאָכגעגאנגען, האָבען געטאָן אלץ, וואָס ער האָט זיי בעפעהלען. דאָס פערמעגען איז צוטיילט געוואָרען און אלע מיטגליעדער פון דער הייליגער משפחה האָבען זיך גלייך געשפייזט פון איין קאסע; פון דער גרויסער צאָהל אנהענגער האָבען זיך אויסגעצייכענט עטליכע, וואָס ישו האָט זיי געשענקט מעהר צוטרוי און זיי זענען שפעטער פעררעכענט געוואָרען פאר די ערשטע צוועלף אפאָסטאָלען. און אָט, די דאָזיגע גרויסע מחנה פון אנהענגער-פערגעטערער האָט ענדליך צוגעבראַכט דעם טיעפען מיסטישען חלום בא

צו זײַן שטאַרקסטען אויסדריק. אין די ערשטע צײַטען פון זײַן אַרויסטרעטען האָט ישו געקוקט אויף זיך נאָר, ווי אויף אַ מוכיח, און העכסטענס נישט מעהר, ווי אויף אַ אָנזאָגער פון דער קומענדיגער „מלכות השמים"; נאָכדעם אָבער, ווי די צאָהל פון זײַנע בעגלײַטער האָט זיך כסדר פערגרעסערט און יעדעס וואָרט פון זײַן מויל איז בעטראַכט געוואָרען ווי אַ געטליכע ענטדעקונג און האָט אַרויסגערופען בײַ אַלע אַ שטורם פון רעליגיעזער בעגײַסטערונג, — האָט אין איהם בּיסליכווײַז אָנגעהויבען זיך פונאַנדערצעוואַקסען דאָס געפיהל, אַז ער אַליין איז עס דער ערוואַרטעטער משיח, דער געשיקטער פון גאָט, צו בעפעסטיגען אויף דר'ערד די מלוכה פון הימעל. אַ לאַנגע צײַט האָט ער געטראָגען דעם גרויסען סוד אין האַרצען, און נישט געוואַגט, איהם פאַר'ן מויל צו ברענגען; ענדליך אָבער איז דער חלום צײַטיג געוואָרען און ער האָט געמאַכט דעם ערשטען שריט אויף דעם וועג צו דער מערטירער-קרוין.

דאָס איז פאָרגעקומען אין דעם אָבגעלעגענעם טאָל, צו פוסענס פון באַרג חרמון, נישט ווײַט פון קסריה-פיליפי, די הויפט שטאָדט פון דעם טעטראַך פיליפּ, וואו דער ירדן שטראָמט אַרויס פון אַ מעכטיגען פעלזען. אין דעם דאָזיגען אײַנזאַמען ווינקעל האָט ער געבראַכט עטליכע פון זײַנע פערטרויטסטע תלמידים, און דאָרט האָט ער זיי ענטדעקט זײַן געהײַמסטען געדאַנק. ישו האָט זיי געפרעגט: פאַר וועמען האַלט איהר מיך? אויף דעם האָט שמעון פעטרוס געענטפערט: דו ביזט משיח (קריסטוס). ישו האָט דאַן שטאַרק געלויבּט פעטרוס'ען און מודה געווען, אַז ער איז ווירקליך משיח; דערבײַ האָט ער אָבער געבעטען די פערטרויטע, זיי זאָלען נאָך דערווײַל דעם סוד נישט ענטדעקען און מיט קײנעם וועגען דעם נישט ריידען. דאָס איז געווען די געהײַמע געבורטס-שעה פון קריסטענטום! ווען דער זעלביגער שמעון פעטרוס און נאָך צוויי פון די פערטרויטע תלמידים, יעקב און יוחנן, האָבען זיך ערלויבט צו מאַכען דעם רבּי'ן די בעמערקונג, אַז לויט דער מסורה האָט דאָך פאַר משיח'ן געדאַרפט קומען דער מבשר, אליהו הנביא, — האָט זיי ישו געענטפערט, אַז יוחנן המטבל איז זײַן מבשר, נאָר קײנער האָט נישט דערקענט אין איהם דעם געטליכען נביא.

ישו האָט זיך אַליין קײנמאָל נישט אָנגערופען משיח; דערפאַר אָבער האָט ער אויסגעזוכט פאַר זיך פערשידענע בעצײַכנונגען געע-

מען פון בעקאַנטע שטעלען אין די הייליגע שריפטען, וואָס האָבען געקאָנט בעדייטען אַז משיח, אַז עטוואָס אַנדערעס. ער האָט זיך אָנגערופען „מענשענזוהן" (בן האדם), געשטיצט אויף דער נבואה אין דניאל: זעה, מיט די וואָלקען פון הימעל קומט אַ מענשענזוהן און געלאַנגט ביז א. א. וו.; און אין געוויסע שטעלען רופט ער זיך „גאָט'ס זוהן" (בן אלהים) — ווי עס שטעהט אין תהלים: „גאָט האָט געזאָגט צו מיר: דו ביזט מיין זוהן, איך האָב דיך היינט געבוירען".

ווען ישו האָט זיך געלאָזען אַנערקענען פון זיינע תלמידים פאַר משיח'ן, בעפעהלענדיג זיי, צו האַלטען דאָס נאָך דערווייל בסוד, האָט ער זיי געטרייסט, אַז עס וועט קומען באַלד די צייט, ווען זיי „וועלען קאָנען אַלעמען איבערגעבען אין דער ליכטיגקייט דאָס, וואָס ער האָט זיי פערטרויט אין דער פינסטער", ווען זיי „וועלען קאָנען פון די דעכער אַראָבשרייען דאָס, וואָס זיי האָבען קוים פערנומען מיט זייערע אויערן". די נבואה איז אָבער נישט מקוים געוואָרען; די תלמידים האָבען דעם סוד לאַנג נישט געהאַלטען און ווען ס'איז בעקאַנט געוואָרען, אַז ישו פון נצרת איז נישט בלויז דער צוגרייטער פון גאָט'ס קעניגרייך, נאָר אויך דער געשיקטער משיח אַליין, איז זיין פרעסטיזש שטאַרק געפאַלען. דער עולם האָט געפאָדערט פון איהם די אַלע ערוואַרטעטע נסים, וואָס זענען פערבונדען געוועזען מיט דער ערשיינונג פון משיח'ן, און ער האָט זיי נישט געקענט בעווייזען; דאָס האָט אַ סך פון זיינע אָנהענגער איינגאַנצען אָבגעשטויסען פון איהם, און די מעהר צוגעבונדענע האָבען אויך אָנגעהויבען שטאַרק צו פאָדערען, אַז ער זאָל עפּעס „אויפטאָן" און אַרויסטרעטען אַלס משיח אָפען, פאַר דער גאַנצער אומה.

דערווייל האָבען זיך די קלאַנגען וועגען דעם געטליכען משיח דערטראָגען אויך אין הויף פון דעם גליל'עאישען טעטראַרך, און ער האָט ווידער בעפעהלען צו פאַנגען דעם „פערפיהרער". ישו האָט דאַן געמוזט אַנטלויפען מיט זיינע אָנהענגער פון איין אָרט אין אַנדערן, אום זיך אויסצובעהאַלטען פון הורדוס'עס שפּיאָנען, און ווען איינער פון די סופרים איז אין יענער צייט צוגעקומען צו איהם און געזאָגט: רבי, איך וועל דיך נאָכגעהן, וואו דו וועסט געהן, — האָט איהם ישו געענטפערט: „דער פוקס האָט זיין נאָרע, די פויגעל פון הימעל האָבען זייערע נעסטען, און דער מענשען-זוהן האָט נישט קיין אָרט, וואו דעם קאָפּ אַנידערצולעגען".

אַזוי צוגעדריקט פון אַלע זײַטען, האָט ישו זיך געזעהען גע־צוואונגען, זיך אוועקצולאָזען אין דער הויפטשטאָדט פון יהודה.

אָנקומענדיג דורך יריחו קײן ירושלים, האָט ער זיך אויפגעהאַלטען ניט אין מיטען שטאָדט, נאָר הינטען, ניט ווײַט פון דער שטאָדט־וואַנט, אין דאָרף בית־ענין, וואו ס׳האָבען זיך דעמאָלט אויפגעהאַל־טען די מחוץ למחנה׳דיגע (קרעציגע און אַזוי טמאים, וואָס האָבען זיך ניט געטאָרט געפינען אין דער הײליגער הויפט־שטאָדט). דאָ האָט איהם אַרײַנגענומען צו זיך אין הויז אַ געוויסער מחוץ למחנה׳די־גער מיט׳ן נאָמען שמעון, און פון דאַנען האָבען אויך געשטאַמט די בעקאַנטע אָנהענגער לאַצאַרוס מיט זײַנע צוויי שוועסטער מאַריאַ און מאַרטאַ.

ענדליך איז ישו אָנגעקומען אין שטאָדט. ווי ער איז דאָרט אויפגענומען געוואָרען פון דער בעפעלקערונג — לאָזט זיך געשילדערט ניט דערווײַזען; ווי ס׳איז אָבער צו גלויבען, האָבען זײַנע אָנהענגער ערוואַרטעט צו זעהען פון איהם דאָ, אין דער הײליגער הויפטשטאָדט, די גרעסטע מופתים און הימעל־וואונדער, און זייער בעגײַסטערונג איז אַזוי שטאַרק געווען, אַז זיי האָבען איהם אַרײַנגעפיהרט אין שטאָדט מיט אַ אונגעוועהנליכער פײַערליכקײַט און מיט הייליגע אויסגעשרײַען: „משיח", „גאָט׳ס זוהן", „מלך פון יהודה"! די דאָזיגע פײַערליכע פערעהרונג האָט צוגעגעבען דעם פערעהרטען אַלײן נאָכמעהר מוט און גלויבען אין זיך, און ער האָט זיך ערלויבט אַרויסצוטרעטען געגען געוויסע אײַנפיהרונגען אין בית המקדש און געגען די גײַסטיגע פיהרער פון דער אומה. די לעצטע האָבען זיך ביז אַהער בכלל בעצויגען מיט אַ געוויסען בטול צו דעם „הײליגען" פון גליל, וואָס פיהרט זיך אַרום מיט אַ כנופיא פון עמי הארצים, עברינים, מוכס׳ניקעם, פראָס־טיטוטקעס און גלאַט זינדיגע פרויען; איצט אָבער, ווען ס׳האָבען זיך געטראָגען אין דער לופטען אַזעלכע אויסרופען, ווי „משיח" און „בן אלהים", — האָבען זיי זיך אָנגעהויבען בעציהען צו דער זאַך ערנס־טער. דאָ האָט קײנער ניט געקענט אַנערקענען דעם ניט געלעהרנ־טען גליל׳ער פאַר׳ן אמת׳ען משיח שוין נאָר דערפאַר אַלײן, וואָס לויט דער נבואה האָט דער ערוואַרטעטער אויסלײזער דורכאויס גע־מוזט שטאַמען פון די מלכי בית דוד, און אָנקומען נאָר... פון בית־לחם; אויסער דעם האָט דער הײליגער פון נצרת בכלל ניט בעפרידיגט די אַלע ליכטיגע, גײַסטיגע און מאַטעריעלע, האָפנונגען,

וואָס האָבען געלעבט אין דער פאָרשטעלונג פון פאָלק צוזאַמען מיט דער פאָרשטעלונג פון דעם קומענדיגען גאָט=געזאַלבטען. אין די אָפּיציעלע קרייזען פון יודענטום האָט מען דעריבער אָנגעהויבען צו קוקען אויף דעם גליל'ער, ווי אויף א פאַלשען משיח, וואָס גראָבט אונטער די יסודות פון דעם נאַציאָנאַלען יודישען גלויבען, און בעזונדער שטאַרק איז געווען די בעשולדיגונג געגען איהם דערפאַר, וואָס ער האָט געלעסטערט גאָט, זיך אָנגעבענדיג פאַר זיינעם אַזוהן.

אָט די לעצטע בעשולדיגונג האָט נאָך געמוזט בעזונדער בעשטעטיגט ווערן, ווייל ס'האָבען זיך געפונען אַסך, וואָס האָבען געזאָגט, אַז ישו אַליין האַלט זיך נישט פאַר אַזוהן פון גאָט, און ער בענוצט זיך סתם מיט דעם אויסדריק „בן אלהים", ווי מיט אַגעוויסער מליצה פון תהלים. דאָ איז דעריבער זעהר וויכטיג געווען די עצות פון איינעם פון ישו'ס נאָהנטסטע תלמידים, יהודה איש=קריות (איסקאַריאָט), וועלכער האָט בעשטעטיגט דעם פאַקט, אַז דער נזיר פון גליל האַלט זיך פאַר אַווירקליכען „בן אלהים". ישו איז דאַן אַרייַנגעזעצט געוואָרען אין געפענגעניש, און אַלע זיינע אָנהענגער זענען פון איהם אַנטלאָפען; נאָר איין שמעון פעטרוס האָט זיך איצט אויך נישט געוואָלט אָבשיידען פון זיין פערגעטערטען רבי'ן. ווי לאַנג ער איז געזעסען אין געפענגעניש ביז'ן משפט—איז נישט בעוואוסט. עס איז בעקאַנט נאָר דאָס, אַז אום ערב פסח איז ישו פאָרגעפיהרט געוואָרען פאַר'ן געריכט פון סנהדרין, וואו דער פאָרזיצענדער איז געווען יוסף כיפא, דער כהן גדול. די חקירה ודרישה איז בעשטאַנען נאָר אין דעם, וואָס די שופטים האָבען געוואָלט זיך איבערצייגען פון איהם אַליין, צי ער האָט זיך ווירקליך אָנגעגעבען פאַר אַבן אלהים, ווי די עדות האָבען בעשטעטיגט. ווען איינער פון די שופטים האָט זיך געווענדעט צו איהם מיט דער פראַגע, האָט ער געשוויגען און גאָרנישט געענטפערט; דאַן האָט איהם דער פאָרזיצענדער נאָכאַמאָל געפרעגט, צי ער איז גאָט'ס זוהן, און אויף דעם זאָל איהם ישו האָבען געענטפערט: „דו זאָגסט עס", און גלייך דערנאָך צוגעגעבען: „באַלד וועט מען דעם מענשענזוהן זעהן זיצען ביי דער רעכטער זייט פון גאָט'ס טראָן, זיך טראָגענדיג אויף די וואָלקענס פון הימעל". פון די אַלע טענות האָבען די שופטים אַרויסגעדרונגען, אַז ישו האַלט זיך ווירקליך פאַר אַגאָט געשיקטען און שרייבט זיך צו אַגעטליכע קראַפט; דער כהן גדול האָט דאַן געריסען

קריעה, און דאָס געריכט האָט איהם פערארטהיילט אַלס גאָטס־לעסטערער.

אויספיהרען די שטראָף אָהן דער ערלויבניש פון דער רוימישער מאַכט האָט אָבער דאָס סנהדרין קיין רעכט נישט געהאַט, און אַזוי ווי דער פּראָקוראַטאָר, פּאָנטיוס פּילאַטוס האָט זיך גראָד געפונען דאַן (צוליעב׳ן יום־טוב) אין ירושלים, האָט דאָס סנהדרין געבעטען בײַ איהם די דאָזיגע ערלויבניש. און פּילאַטוס האָט דעם אורטהייל בעשטע־טיגט, חאָטש נישט צוליעב די מאָטיווען, וואָס דאָס סנהדרין האָט דערבײַ אַרויסגעשטעלט. ווען ישו איז געבראַכט געוואָרען פאַר דעם רוימישען מאַכטהאָבער, האָט איהם דער לעצטער קודם־כל געפרעגט, צי ער האָט זיך אָנגעגעבען פאַר אַ מלך פון די יודען, און ווען ישו האָט איהם אויף דעם אויך געענטפערט: „דו זאָגסט עס״, האָט ער בעפעסטיגט דעם אורטהייל און געהייסען אויספיהרען איבער איהם די געוועהנליכע רוימישע טויט־שטראָף — אויפהענגען אויף אַ קרייץ (צלם).

די דאָזיגע אַכזריות׳דיגע שטראָף האָט זיך פּראַקטיצירט אין יהודה זינט זי איז אַרונטערגעפאַלען אונטער דער רוימישער הערשאַפט, און נאָך מיט אַ קורצער צייט צוריק האָט וואַרוס געלאָזען אַזוי אויפהענגען אויף קרייצען ביז דרײַ טויזענד פּאַטריאָטישע יהודה׳ער פאַר זייער בעטהייליגען זיך אין די רעוואָלוציאָנערע אַרויסטרעטונגען געגען דער רוימישער אויבער־הערשאַפט. פאַר די צייטען פון דעם זעלביגען פּראָקו־ראַטאָר, פּילאַטוס, זענען אויך פיעל פּאַטריאָטען בעשטראָפט געוואָרען מיט דעם טויט, אַזוי אַז די אויסגעפיהרטע אַכזריות׳דיגע שטראָף איבער דעם הייליגען פון גליל האָט אין איהר צייט קיין בעזונדער רושם נישט געמאַכט, און אַזעלכע יהודה׳שע היסטאָריקער פון יענער עפּאָכע, ווי יוסטוס פון טבריה און יוסיפון (יאָזעפוס פלאַוויוס), וועלכע לאָזען נישט דורך די מינדסטע געשעהעניש אין דעם דעמאָלדיגען לעבען פון יהודה, — געהען פערבײַ אינגאַנצען שווייגענדיג די ערשיינונג פון ישו׳ס בעשטראָפונג. ווי די קריסטליכע לעגענדע דערצעהלט, איז ישו געקריי־ציגט געוואָרען (צווישען דעם 30־טען און 35־טען יאָהר) זעקס דעם זייגער אין דערפריה און ערשט אום ניין פאַר האַלבען טאָג האָט ער אַרויס־געלאָזען זיין לעצטען אָטעם־צוג מיט דעם פּסוק פון תהלים (אין דער אַראַמעאישער שפּראַך): אלי, אלי, למה שבקתני (גאָט, מיין גאָט, פאַרוואָס האָסטו מיך פערלאָזען!) די קרייציגונג איז פאָרגעקומען הינטער׳ן שטאָדט, אויף אַ פּלאַץ, מיט׳ן נאָמען גלגתא (גאָלגאָטאַ),

וואָס איז ספּעציעל בעשטימט געוואָרען צו דעם צוועק, און אָט דער פּלאַץ איז שפּעטער געוואָרען דער אויסגאַנגס-פּונקט פון דער גאַנצער נייער ערא אין דער וועלט-געשיכטע.

ווען עס זענען אריבער די ערשטע שרעקען פון דער אויסגעפיהרטער שטראָף איבער דעם גרויסען רבי'ן האָבען זיך זיינע נאָהנטע תלמידים פערזאַמעלט אין איין אָרט, אום צו בעוויינען דעם אומגעקומענעם און צו בעשטימען דעם גאַנג פון דער ווײַטערדיגער טעטיגקייט. צוזאַמען מיט די הייסערע אָנהענגער פון גליל האָט די גאַנצע קאָלאָניע פון קריסטוס-גלויביגע געצעהלט אַרום פינף הונדערט מאַן. דאָס זענען געוועזען טרוימערישע, בעגייסטערטע נאַטורען, וואָס דער שוידערהאַפטער אַכזריות'דיגער טויט פונ'ם היילִיגען משיח האָט נאָכמעהר פערשטאַרקט אין זייערע הערצער דעם גלויבען אין זיין היילִיגקייט און געטליכקייט. עס האָבען זיך, אמת, געפונען אַזעלכע, וואָס האָבען געפרעגט: סטייטש, ווי שיקט זיך עס, אַז דער גרויסער משיח, דער געטליכער אויסלייזער פון יהודה און דער פאַרברענגער פון דער מלכות השמים, — זאָל שטאַרבען מיט אַזאַ שרעקליכען טויט? די הייסע פאַנטאַזיע פון דעם בעגייסטערטען גלויבען האָט אָבער אויף דעם אויך געפונען אַ תירוץ: עס איז געפונען געוואָרען אַ פסוק אין ישעיה, אין וועלכען עס זאָגט זיך: ער ווערט אַרויסגעריסען פונ'ם לאַנד פון די לעבעדיגע און פאַר די זינד פון זיין פאָלק טראָגט ער איבער וואונדען, — און דער פסוק איז אויסגעטייטשט געוואָרען אויף דעם נאָר-וואָס אומגעקומענעם משיח. די דאָזיגע נבואה פון דעם אַלטען נביא האָט אַלץ פערענטפערט און אַלץ רעכט געמאַכט: עס האָט געמוזט אַזוי זיין, ישו האָט געמוזט אַריבערטראָגען אַלערליי פּיינען און יסורים; און יעדערער פון די תלמידים האָט זיך דערביי דערמאָהנט, אַז ער האָט דאָס אַלץ אַליין געהערט פון דעם היילִיגען משיח — ישו האָט געזאָגט, אַז ער געהט אַקעגען אַלערליי פערפאָלגונגען און אפילו אויך דעם טויט. און קוים איז די פראַגע געלונגען ווי ס'איז צו פערענטפערן, איז שוין נישט שווער אָנגעקומען, רעכט צו מאַכען אויך די צווייטע: „ווען-זשע וועט איצט נקומען די אַזוי לאַנג ערוואַרטעטע מלכות השמים, נאָכדעם ווי דער געשיקטער פון גאָט זי אָראָבצוברענגען, האָט אויפ'ן קרייץ זיין טויט געפונען? די פאַנטאַסטישע האָפנונג האָט אויף דעם געענטפערט, אַז דער היילִיגער משיח וועט באַלד צוריק קומען אין זיין גאַנצער פראַכט און שענקייט, בעגלייט פון גאַנצע שאַרען מלאכים, און דאַן וועט ער יעדערן בעלויהנען נאָך זיינע

מעשים נאָך. אין צוזאַמענהאַנג מיט די האָפנונגען, האָבען זיך באַלד
פערשפרייט קלאַנגען, אַז ישו איז נאָר דריי טאָג געלעגען אין קבר און
דאַן איז ער אויפגעשטאַנען תחית המתים — זיין קבר איז געפונען געוואָ=
רען לעדיג. און ער האָט זיך ווידער געפונען צווישען די לעבעדיגע —
איין תלמיד האָט דערצעהלט, אַז ער האָט משיח'ן געזעהען, אַ צוויי=
טער, — אַז ער האָט מיט איהם גערעדט, אַ דריטער, — אַז ער האָט
זוכה געווען זאָגאַר צו בעריהרען די וואונדען פון דעם הייליגען געקריי=
ציגטען און צו עסען מיט איהם צוזאַמען. אַזוי איז דאָס בילד פון דעם
געקרייציגטען משיח וואָס ווייטער אַלץ ליכטיגער און הימלישער געוואָרען
אין דער פאָרשטעלונג פון די בעגייסטערטע משיח=טרוימער.

ביי דעם אַלעמען איז אָבער דערווייל דער גלויבען אין'ם נוצרי
נאָך אַלץ נישט איבערגעגאַנגען די גרענעצען פון דער מענשליכער ספע=
רע; די משיח=גלויביגע זענען נאָך נישט אַוועק דערווייל אין זייער בע=
גייסטערונג ביז אַזוי וויים, צו בעטראַכטען דעם נוצרי פאַר אַ גאָט. לויט
די בעגריפען, וואָס האָבען געהערשט דעמאָלט אין דעם אָרדען פון די
משיח=אָנהענגער, איז ישו געווען אַ געטליכער, הייליגער מענש, וואָס
איז אויסגעוועהלט געוואָרען פונ'ם אַלמעכטיגען גאָט, צו ערפילען די
שליחות פון זיינעם אַ געשיקטען, פון זיינעם אַ געזאַלבטען. און הייליג
איז ער געווען דערפאַר, וואָס ער האָט אָבגעהיט אַלע געבאָטען פון
גאָט'ס תורה און ערפילט גאָט'ס ווילען; זיי האָבען דעריבער אויך נישט
אָבגעטרעטען אויף דאָס מינדעסטע פון די יודישע דינים און מנהגים,
און האָבען שטרענג געהיט די מצוות שבת, מילה, כשרות פון עסען,
א. א. וו. אין אַלע אַנדערע הינזיכטען און אין איהר לעבענס=אַנשויאונג
בכלל האָט זיך די דאָזיגע גרופע פון די משיח=גלויביגע גאַנץ וועניג
אונטערגעשיידט פון די איסיים; די נוצרים האָבען זיך אויסגעצייכענט
נאָר דערמיט, וואָס זיי האָבען זיך בעצויגען מיט אַ בעזונדער שעצונג
צו אָרימע און דערשלאָגענע. אין זייער אָרדען האָבען זיך אַלע מיטגליע=
דער גלייך ערנעהרט פון דער איינציגער שותפות'דיגער קאַסע, און ביים
אַריינטרעטען האָט יעדער נייער מיטגליעד געמוזט פערקויפען זיין האָב
און גוטס און דעם קאַפּיטאַל אַריינטראָגען אין דער קאַסע. ווי די
איסיים, האָבען די ערשטע אָנהענגער פון דעם גרויסען גליל'עער זיך
אויך אָבגעהאַלטען פון אַלע ערדישע מותרות'ען און פערגניגענס; זיי
האָבען נישט געגעסען קיין פלייש און נישט געטרונקען קיין וויין, נישט
געלעבט מיט קיין פרויען, זיך נישט געזאַלבט מיט קיין אייל און נישט

בעטראַגען אויף זיך קיין טײַערע מלבושים. יעדער מיטגליעד האָט געהאַט נאָר איין לײַנענקלייד. דער פֿאָרשטעהער פֿון דעם ערשטען יודיש-קריסט-ליכען אָרדען איז געוועזען ישו'ס ברודער, יעקב (יאַקאָבוּ'ס); פֿון איהם ווערט דערצעהלט, אַז ער האָט קיין פֿערשכור'נדע משקה נישט געטרונ-קען, קיין שום פֿלייש נישט געגעסען, קיינמאָל קיין שער אויפ'ן קאָפּ נישט געהאַט און אינגאַנצען נישט געהאַט מעהר, ווי איין איינציג לײַנענ-קלייד. נעבען איהם זענען געשטאַנען בראש פֿון דעם אביונים-אָרדען (די ערשטע נוצרים האָבען זיך גערופֿען אויך אביונים) שמעון כפת אָדער פּעטרוס און יוחנן (יאָהאַנעס) דער זוהן פֿון זבדי [1]. פֿון די דאָזיגע „זײַלען פֿון קריסטענטום" איז שמעון פּעטרוס געוועזען דער טעטיגסטער; ער האָט געזוכט צו ערוועקען וואָס מעהר אָנהענגער פֿאַר דעם אָרדען פֿון די משיח-גלויביגע; דערבײַ ווערט ער אָבער געשילדערט אין די קריסטליכע קוועלען, ווי אַ מענש מיט אַ שוואַנקענדען, שוואַכען כאַראַקטער. זײַן אויפגאַבע, ווי די אויפגאַבע פֿון די איבריגע נאָהנטע „תלמידים", איז בעשטאַנען אין דעם, פֿאָרטצוזעצען די אַרבייט פֿון ישו הנוצרי און יוחנן המטבל, ד. ה. צו געהן „צו די פֿערלוירענע פֿונ'ם הויז ישראל" און זיי צוצוגרייטען צו דער נאָהנטער „מלכות השמים". די מיטלען דערצו, ווי אַזוי צוצוקומען צו די ברייטערע מאַסען פֿון פֿאָלק און זיך צו ערהערבען זייער צוטרוי,— האָבען זיי אויך גע'ירשה'נט פֿון זייערע רבי'ים: אויך זיי האָבען געהיילט קראַנקע, אַרויסגעטריעבען דבוקים און „לעבעדיג געמאַכט" טויטע. אַ דאַנק די דאָזיגע תלמידים פֿון דעם גרויסען גליל'ער, האָט זיך אין יהודה פֿערשפּרייט די אמונה אין דער שטאַרקער מאַכט פֿון שטן און אַנדערע בייזע רוחות. אָט די אמונה האָט שוין עקסיסטירט אין יודענטום פֿריהער אויך; זי האָט אָבער ביז איצט נישט געהאַט קיין רעליגיעזען כאַראַקטער און ערשט איצט, אַ דאַנק דעם אײַנפֿלוס פֿון קריסטענטום, איז דאָס געוואָרען אַ בעדייטענדער עלעמענט אין דעם מהות פֿון דער רעליגיע בכלל. בײַם אָננעהמען אַ נייעם מיטגליעד, פֿלעגט געפּראַוועט ווערן אַ געוויסע צערעמאָניע פֿון בעשווערען די רוחות און פֿינסטערע כחות, אַזוי ווי דער מיטגליעד וואָלט זיך איצט דאַרפֿען בעפֿרייען פֿון דעם טייוועל, וואָס האָט איהם ביז אַהער בעהערשט. די יהודה'ער האָבען דעריבער טאַקי געקוקט אין אַנגעוואָרפֿן אויף די נוצרים, ווי אויף שוואַרץ-קינסטלער און מכשפֿים.

אַזוי האָט אויסגעזעהען די קליינע גרופּע פֿון ישו'ס תלמידים און אָנהענגער אין דעם משך פֿון די ערשטע צעהן יאָהר נאָך זײַן טויט. אין

די העלערע יהודה׳עאישע קרייזען איז די דאזיגע גרופע כמעט ווי גארנישט בעמערקט געווארען — די צאהל פון איהרע מיטגליעדער איז צו קליין געוועזען, און צו פיעל איז זעהר לעבען בכלל עהנליך געוועזען צונ׳ם לעבען פון די איסיים. זיי זענען דעריבער צוגערעכענט געווארען צו די לעצטע און האבען קיין בעזונדער אויפמערקזאמקייט נישט צוגעצויגען. אין דער אמת׳ען אבער האבען די תלמידים פון דעם געקרייציגטען משיח געטראגען אין הארצען עטוואס אזוינס, וואס די געוועהנליכע איסיים האבען דערפון געוויס נישט געוואוסט: א פייערדיגער משיח־גייסט האט געברענט אין די הערצער פון די דאזיגע טרוימערישע גליל׳ער און צוזאמען דערמיט אויך א בעהאלטענע, אונבעוואוסטזיניגע שנאה צו די אומבערעכענער פון זייער הייליגען פיהרער. דאס שרעקליכע בילד פון דעם בלוט־טריפענדען נוצרי מיט דער דערנער־קרוין אויפ׳ן קאפ האט זיי שטענדיג פאר די אויגען געשוועבט, און ס׳איז גענוג געוועזען די קראפט פון איין איינציגען מענשען, פונאנדערצובלאזען אט דעם פייער און צו מאכען פון איהם: א קוואל פון ליכט, לעבען און ווארימקייט פאר דער גאנצער געצענדיענערישער וועלט, און א שאטען פון טויט, פלאגען און פינס־טערניש פאר דער יודישער אומה. —

זעקסטעס קאַפּיטעל

אַגריפּוס I

(פֿון 37 ביז 44 נאָך קריסט.)

אין זיבען און דרײַסיגסטען יאָהר נאָך דער קריסטליכער צײַטרעכנונג איז דער רוימישער קייזער טיבעריוס דערשטיקט געוואָרען, און אין אַ קורצע צײַט אַרום האָט קאַיוס קאַליגולאַ גערמאַניקוס געטראָגען אויפ'ן קאָפּ די קרוין פון רוים (37). מיט דער דאָזיגער ענדערונג אין דעם רוימישער מלוכה-לעבען האָט זיך בעדײַטענד געענדערט אויך די לאַגע פון יהודה, און אַ דאַנק דער פערזענליכער צוגענויגטקײַט פון דעם נײַעם הערשער צו איינעם פון די יהודה'עישע פּרינצען, האָט יהודה זוכה געווען נאָכאַמאָל צו פיהלען דעם טעם פון פּאָליטישער פרײַהײַט און זעלבסטשטענדיגקײַט.

גערופען האָט מען דעם פּרינץ אַגריפּוס (אַגריפּאַ, געבוירען אין 10-טען יאָהר און געשטאָרבען אין 44-טען יאָהר נאָך דער קריסט. צײַטרעכנונג). דאָס איז געווען אַ זוהן פון דעם פערמשפּט'ען אַריסטאָבול, וואָס איז געבוירען געוואָרען פון הורדוס דעם I-טען מיט דער חשמונאי'שער פּרינצעסין מרים, און איז שפּעטער פערמשפּט געוואָרען צום טויט אויפ'ן פאָטערס בעפעהל. ווען זײַן פאָטער איז געטויט געוואָרען איז אַגריפּוס נאָך אַ קינד געווען (דרײַ יאָהר אַלט) און מיט דרײַ יאָהר שפּעטער האָט איהם הורדוס אַוועקגעשיקט קיין רוים, ער זאָל זיך דאָרטין ערציהען. דאָ איז אַגריפּוס אַרײַנגעפאַלען

אין די העכסטע קרייזען פון דעם רוימישען אדעל און איז געווארען זעהר נאהנט באפריינדעט מיט טיבעריוס'עס זוהן, מיט דרוזוס'ען; אין דער געזעלשאפט האט זיך דער יונגער און בעגאבטער יהודה'עאישער פרינץ גלייך ערווארבען די אלע זיטען און פארמען, וואס האבען דא געהערשט, און איז געווארען דער ליעבלינג פון פיעל הויכגעשטעלטע פערזענליכקייטען. אגריפוס האט פערשווענדעט זיין גאנצען פערמעגען און די גאנצע ירושה, וואס ער האט בעקומען פון זיין מוטער **בערעניקא**, די טאכטער פון הורדוס'עס שוועסטער **שלומית**, און צו דעם איז ער נאך פערזונקען געווען אין חובות. ער איז דעריבער געצוואונגען געווען צו פערלאזען רוים, און נאך דעם טויט פון זיין פריינד דרוזוס (23) קעהרט ער זיך צוריק אום קיין פאלעסטינע, וואו ער לעבט זעהר ארים אין א פערווארפענעם ווינקעל פון לאנד. זיין לאגע איז אויף אזוי פיעל א פערצווייפעלטע, אז ער טראגט זיך ארום מיט א געדאנק וועגען זעלבסטמארד; דאן טרעט ארויס איהם צו הילף זיין ווייב, **קיפראס**, און א דאנק איהר השתדלות ביי זיין שוועסטער **הורדיה**, די פרוי פון דעם גליל'עאישען טעטראך **הורדוס-אנטיפא**, בעקומט ער פון דעם לעצטען א געוויסע שטיצע: אגריפוס ווערט בעשטימט פאר א פאליציי-הויפטמאן (אגאראנאם) אין טבריה. דער פערשווענדערישער און שטאלצער פרינץ קען זיך אבער לאנג אויף דעם פאסטען נישט האלטען, און אין א קורצער צייט ארום צוקריעגט ער זיך מיט'ן שוואגער און פערלאזט טבריה.

פון דארטין איז אגריפוס אנגעקומען אלס פריינד צו דעם רוימישען שטאטהאלטער פון סיריען, פלאקוז; דא האט ער זיך אבער אויך לאנג נישט אויפגעהאלטען. א פערלאזענער און א פערשטויסענער האט אגריפוס בעשלאסען נאכאמאל צו פראבירען זיין מזל אין רוים, און כדי נישט אריינצופאלען אין די הענד פון זיינע דארטיגע בעלי חובות האט ער זיך אבגעשטעלט אין אלעקסאנדריע און געבעטען שטיצע ביי דעם נשיא (אראבארך) פון דער דארטיגער יהודה'עאישער קהלה, אלעקסאנדער ליזימאכוס. דער לעצטער איז איהם געקומען צו הילף מיט א בעדייטענדען קאפיטאל און אגריפוס איז אוועק קיין איטאליע.

מיט זיין אנקומען קיין רוים (אין פריהלינג פון 36-טען יאהר) הויבט זיך אן פאר אגריפוס'ען א נייע רייהע פון גליקען און פינסטערע צייטען. ארבשטייגענדיג אויף דער אינזעל קאפרי איז ער פריינדליך אויפגענומען געווארען פון קייזער טיבעריוס, וועלכער האט אין

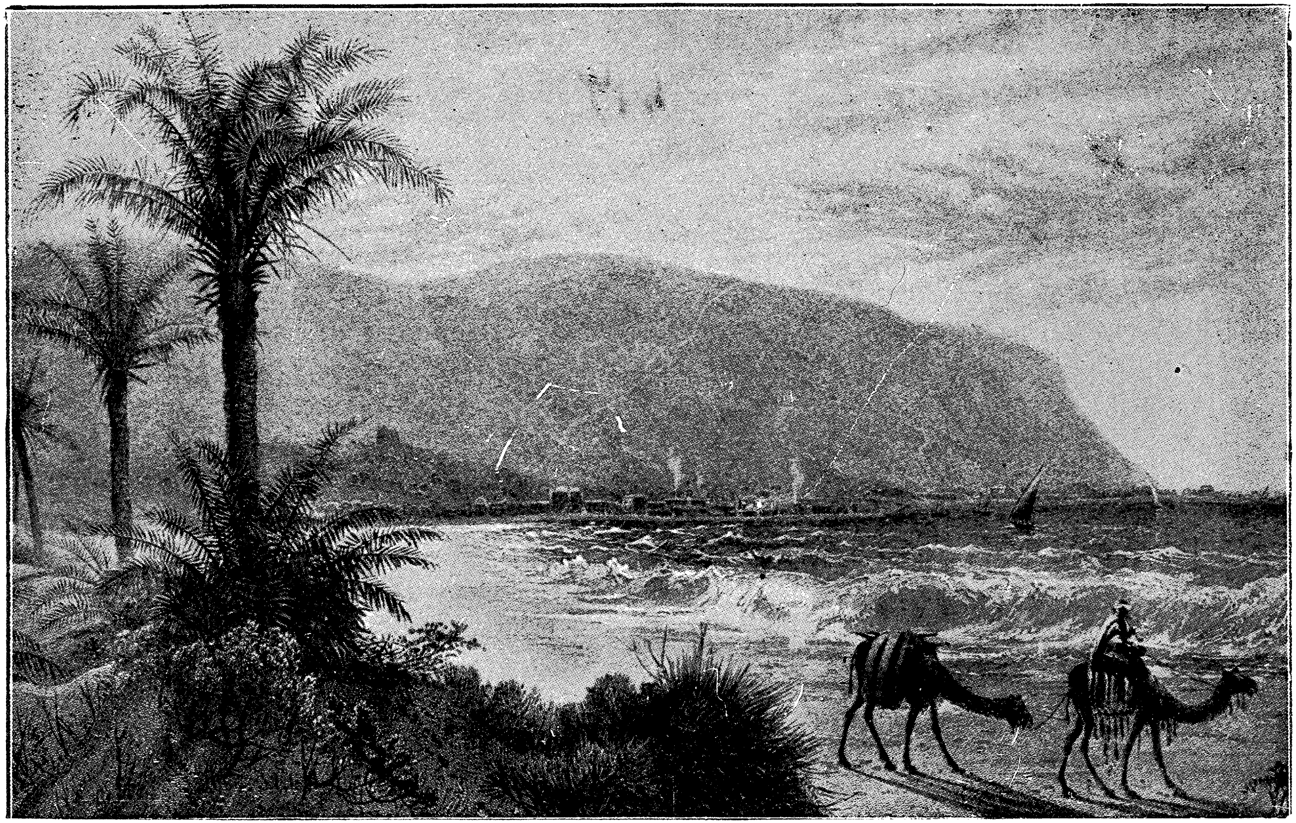

דער באַרג כרמל

איהם געזעהען אַ לעבעדיגען אַנדענקען פון זיין געשטאָרבענעם זוהן; באַלד אָבער האָט זיך טיבעריוס דערוואוסט, אַז אגריפּוס איז שולדיג דעם קייזערליכען שאַץ אונגעהויערע סומען געלד, און ער האָט זיך אָבגעקעהרט פון איהם. דאַן האָט זיך פאַר דעם יהודה'אישען פּרינץ אָנגענומען די יונגערע אַנטאָניאַ, און אַ דאַנק איהר פערמיטלונג איז אגריפּוס געוואָרען דער פערטרויטער פריינד פון דעם רוימישען טראָן-פאָלגער קאַיוס קאַליגולאַ. דער איבערגעגעבענער אגריפּוס איז אָבער צו ווייט פערגאַנגען אין זיין פריינדשאַפט צו קאַליגולא'ן און איז דערפאַר האַרט בעשטראָפט געוואָרען; ער האָט זיך אַמאָל אויסגעדריקט אין אַ אינטימען געשפּרעך מיט דעם לעצטען: „ווי דער־לעבט מען שוין די צייט, ווען טיבעריוס וועט פריי מאַכען דעם טראָן פאַר אַ מעהר ווירדיגען פון איהם", און איינער פון זיינע שקלאַפען האָט דאָס דערטראָגען דעם קייזער; טיבעריוס האָט דאַן בעפוֹיהלען צו שמידען אגריפּוס'ען אין קייטען און איהם אַריינצוזעצען אין תפיסה, און ער איז דאָרט אָבגעזעסען זעקס חדשים — ביז טיבעריוס איז גע־שטאָרבען און זיין פריינד קאַליגולא איז אַרויף אויף דעם רוימישען טראָן.

פון דער צייט הויבט אָן פאַר אגריפּוס'ען צו שיינען דער שטערן פון זיין גליק. דער נייער קייזער, קאַליגולאַ, האָט איהם גלייך בע־פרייט פון געפענגעניש, האָט איהם געשענקט אַ גאָלדענע קייט צום אָנדענקען פון די קייטען, וואָס ער האָט געטראָגען אויף זיך אין תפיסה, האָט איהם אָנגעטאָן אויפ'ן קאָפּ אַ קעניגליכע דיאַדעם און גע־שענקט די טעטראַרכיע פון דעם פערשטאָרבענעם פיליפּ, וואָס איז ניט לאַנג איבערגעגאַנגען אינ'ם רשות פון די רוימישע פּראָווינצען אין סיריען. צו דעם אַלעמען האָט דער רוימישער סענאַט אויך גע־שענקט אגריפּוס'ען דעם טיטול פּרעטאָר (37), און דער נייער הער־שער האָט זיך אַזוי ענג צוזאַמענגעלעבט מיט דעם יהודה'אישען פּרינץ, אַז ער האָט איהם אַ גאַנצען יאָהר נישט אָבגעלאָזען פון זיך, און ערשט אין אַ יאָהר אַרום, נאָכדעם ווי אגריפּוס האָט בעקומען זיין קע־ניגליכען טיטול, האָט ער געקענט אָבפאָהרען פון רוים.

אגריפּוס, דער געוועזענער בעטעל-פּרינץ, איז געקומען קיין יהודה אַלס קעניג און פערזענליכער פריינד פון קייזער (38); דאָס האָט אַרויס־גערופען אַ שטאַרקע קנאה ביי זיין שוועסטער הורדיה, און זי האָט אָנגעהויבען איינרעדען איהר מאַן, דעם טעטראַרך פון גליל, ער זאָל

פאהרען קיין רוים און אויך אויספועל'ן פאר זיך דעם טיטול קעניג. הורדוס אנטיפא האט זיך אין אנהויב אבגעהאלטען פון מאכען אזא שריט; ענדליך האט ער אבער נאכגעגעבען הורדיה'ן און האט זיך מיט איהר צוזאמען אוועקגעלאזען קיין איטאליע. דא האט ער זיך פארגעשטעלט פאר'ן נייעם הערשער און אנגעהויבן פארצולעגן פאר איהם זיין השתדלות; קאליגולא האט אבער שוין פריהער געהאט בעקומען א בריעף פון אגריפוס'ען, אין וועלכען דער אמאליגער בעלייטדיגטער פרינץ האט זיך נוקם געוועזען אן זיין בעליידיגער און איהם פערמסר'ט, אז ער פיהרט געהיימע אונטערהאנדלונגען מיט דעם פארטאנישען קעניג און בעוואפענט זיך שטארק, כדי זיך אבצורייסען פון רוים. דער קייזער האט דעריבער אינגאנצען צוגענומען ביי הורדוס־אנטיפא זיין טעטראַרכיע און האט איהם פערשיקט קיין ליאן אין פראנקרייך (39). נישט וועלענדיג פערלעצען אגריפא'ס ברודער־ליבע, האט קאליגולא ערלויבט הורדיה'ן צו פערבלייבען אין לאנד און האט איהר אומגעקעהרט איהר פערמעגען; די שטאלצע פרוי האט זיך אבער אבגעזאגט פון דעם חסד, און איז מיטגעגאנגען מיט'ן מאן אין גלות.

די טעטראַרכיע פון דעם פערשיקטען הורדוס (־אנטיפא) האט קאליגולא אויך איבערגעגעבען אגריפוס'ען, אזוי אז ער האט שוין געהאט אין זיין מאכט א בעדייטענדען טייל פון פאלעסטינא. און באלד האט אגריפוס בעקומען אויך דעם צענטר פון לאנד, יהודה אליין; דא זענען אבער דערוויל פארגעקומען בעדייטענדע געשעהענישען, וואס האבען שטארק פונאנדערגעטרייסעלט די עמפפינדליכסטע נערווען פון דעם יודישען פאלקס־ארגאניזם.

די חסדים, וואס קאליגולא האט ארויסגעוויזען דעם פעראַרימטען יהודה'ישען פרינץ, האבען פערשטארקט די שנאה צו די יהודה'ער, וואס האט שוין לאנג געהערשט אין אלע פראווינצען פון דער רוימישער אימפעריע; אין קיין אנדער ארט האט אבער אט די פיינדשאפט נישט אנגענומען אזא שארפען כאראקטער, ווי אין דער עגיפטישער הויפטשטאדט, אלעקסאנדריע. די גריכען, וואס האבען זיך גערעכענט פאר די בעלי בתים פון שטאדט, האבען נישט געקענט מוחל זיין זייערע יהודה'ישע שכנים דעם חטא, וואס זיי האבען געשפילט אזא גרויסע ראליע אין דעם האנדעל פון לאנד און אין דער קולטור, וואס זיי האבען געלעבט אינגאנצען אבגעזונדערט פון דער ארומיגער בעפעלקערונג און מיט א גאנץ פרעמדער וועלט־ און לעבענס־אנשויאונג, און — הויפטזעכליך —

וואס זיי האבען אויסגעפּועלט פאר זיך ביי דער רוימישער מאכט בעזונדערע זכיות און פּריוועלעגיעס ; די דאזיגע שנאה איז וואס ווייטער אלץ שטארקער געווארען א דאנק דער אגיטאציע פון א גאנצער רייהע שריפטשטעלער-יודאפאבען (יודענפיינד), וואס האבען געזוכט אלערליי מיטלען, צו פערקלענערן די בעדייטונג פון דעם יודישען פאלק אין דער געשיכטע און איהם פערהאסט צו מאכען ביי אלע פעלקער פון דער געצענדינערישער וועלט.

די דאזיגע יודען-פיינדליכע שרייבער האבען זיך פאר קיין לייגען און פאר קיין נארישען פּשט׳ל נישט אבגעשטעלט, אבי נאר צו בעליידיגען די יודישע אומה און זי פערהאסט צו מאכען. פאזידאנייוס פון אפאמעא אין דער צייט פון אנטיוכס עפּיפאנעס, אפאלאניוס מאלא אין דער צייט פון דעם רוימישען יודענפיינד ציצערא, כערעמאן אין דער צייט פון יוליוס צעזאר און ענדליך דער בעריהמטער אונפערשעמטער ליגנער אפיאן — אלע האבען זיי נאר איין ציעל פאר זיך געהאט און איין אמת געפלאנצט אין די הערצער פון זייערע צוהערער: דאס יודישע פאלק איז ארויסגעטריבען געווארען פון מצרים, ווייל עס איז געווען קרעציג און קראנק ; משה איז געווען א כשוף-מאכער און א שווארץ-קינסטלער ; דאס יודענטום לערהרנט זיינע אנהענגער צו האסען די פרעמדע און זיי צו רודפ׳ען, און נאך אזעלכע „זיכערע פאקטען" וואס האבען זיך גאנץ לייכט צוגעקלעפּט צו׳ם שכל פון ווילדען המון, נישט קוקענדיג אויף דעם, וואס צוזאמען מיט די יודענפיינד זענען ארויסגעטרעטען אויך יודענפריינד און האבען, פערקעהרט גאר, אוועקגעשטעלט די יודען בראש פון דער גאנצער מענשליכער קולטור.

אונטער דער הערשאפט פון אויגוסט און טיבעריוס האט די דאזיגע פיינדליכע שטימונג פון דער אלעקסאנדרינישער בעפעלקערונג געגען די יודען געמוזט נאך שטארקער ווערן, ווייל די פּראקוראטארען פון די מלכים האבען זיך זעהר שטרענג בעצויגען צו יעדען סין אויפשטאנד און ווי געהעריג אבגעשאצט די לאיאליטעט פון דער יודישער בעפעלקערונג ; דאגעגען אבער איז דער איצטיגער שטאטהאלטער פון עגיפּטען, פלאקוס, געווען מעהר מחותן מיט די איינגעבוירענע אלעקסאנדרינער, ווייל ער איז געווען בעקאנט פאר א אנהענגער פון דעם דערשטיקטען טיבעריוס און זיין אומגעבראכטען אייניקעל, און קאליגולא האט זיך בעצויגען צו איהם מיט ווייניג צוטרוי. פלאקוס

האט דעריבער שטארק מורא געהאט פאר א מטירה אויף איהם, און האט געקוקט צווישען די פינגער אויף די מעשים פון דער ארטיגער בעפעלקערונג.

ווען ס'איז אנגעקומען אין אלעקסאנדריע די ידיעה, אז אגריפּוס איז בעקרוינט געווארען פון קייזער מיט א קעניגליכער דיאדעם, האבען די דארטיגע יהודה'ער אפען אויסגעדריקט זייער שמחה איבער דעם פאקט; דאס האט שטארק אויפגערייצט זייער געצענדיענערישע מיטבירגער, און דאן זענען פארגעקומען די ערשטע יודען־פיינדליכע דעמאנסטראציעס אונטער דער אנפיהרונג פון צוויי צוררי היהודים — א געוויסען היסטאריקער מיט'ן נאמען איזידארוס און איינעם לאמפא. צום אונגליק איז גראד דעמאלט אנגעקומען קיין אלעקסאנדריע אגריפּוס אליין, פאהרענדיג פון רוים צוריק קיין יהודה — דאס האט נאך ארויפגעגאסען אייל אויפ'ן פלאם. דער המון האט קודם כל אויסגעלאכט דעם נייעם הערשער צוזאמען מיט זיין פאלק; צו דעם צוועק איז דער שטאדט־משוגע'נער קאראבאס אויסגעפוצט געווארען אין א קרוין מיט א קעניגליכען מאנטעל פון פערשידענע שמאטעס, און נאכדעם ווי מ'דאט איהם אוועקגעשטעלט אויף א הויכען פיעדעסטאל אינ'ם גרויסען זאל פון גימנאזיום, האט זיך די מאסע ארומגעשטעלט פון אלע זייטען און געשריגען צו איהם איראניש: מארין (אויף כאלדעאיש: אונזער הערר, קעניג). פון דאנען האט זיך דער צעבושעוועטער המון אוועקגעלאזען אין די שוהלען, כדי אוועקצושטעלען דארטין די קייזער־בילדער, ווייסענדיג, אז דאס איז לויט דעם יודישען גלויבען שטרענג פערבאטען. דאס איז געווען א גוט בעטראכטער טייוועלשער פלאן, וואס האט פון איין זייט זיך אריינגעריסען אינ'ם סאמע הארצען פון דעם יודישען גלויבען אהן א שום מורא, בעשטראפט צו ווערן דערפאר, און פון דער צווייטער זייט — פראוואצירט א יודישען ווידערשטאנד, וואס וועט קענען אויסגעטייטשט ווערן אין דעם זין, אז די יודען זענען נישט קיין איבערגעגעבענע דינער פון קייזער און ווילען נישט אבגעבען קיין כבוד זיין בילד.

און דער פלאן האט זיך ווירקליך איינגעגעבען. פלאקוז, וועלכער האט זיך געוואלט ערווערבען דעם צוטרוי פון זיין נייען הערשער, האט אויסגענוצט די דאזיגע געלעגענהייט און זיך אפען אוועקגעשטעלט אויף דער זייט פון דעם צעווילדעטען המון, וואס האט זיך כלומרש'ט אנגענומען פאר'ן קייזער־קולט. ער האט מיט איין בעפעהל מבטל געווען נישט בלויז די בעזונדערע זכיות און פריוועלעגיעס פון די רוימישע מלכים.

וואָס די אַלעקסאַנדריניִשע קהלה האָט זיך ערוואָרבען אין דעם משך פון הונדערטער יאָהרען, — נאָר האָט זי אויך איינגאַנצען אוועקגעשטעלט אויסערן געזעץ. פלאַקוז האָט ערקלערט אַלע יהודה׳עער פון אַלעקסאַנדריע פאַר פרעמדע, וואָס האָבען קיין רעכט ניִשט, זיך צו בענוצען מיט די בירגערליכע געזעצען פון לאַנד, און אויף אַזאַ אופן אָפען ערלויבט, אויסצואיבען איבער זיי די שרעקליכסטע אַכזוריות׳ען.

און מעהר האָט דער בלוט־דורשטיגער המון ניִשט געדאַרפט. די יהודה׳עער פון אַלע איבריגע פיער שטאָדט־טהיילען זענען צונויפגעטריבען געוואָרען אין זייער אייגענעם קוואַרטאַל ביים ברעג פון ים, אין דער דעלטאַ. די פערלאָזענע הייזער פון די אַרויסגעטריבענע זענען צורויבט, צושטערט און חרוב געוואָרען; דאָס גאַנצע האָב און גוטס פון די רייכע אַלעקסאַנדריניִשע יהודה׳עער, וואָס איז געזאַמעלט געוואָרען אין דעם משך פון צעהנדליגער דורות, איז אַריינגעפאַלען אין די העַנד פון זייערע גזלני׳שע שכנים. און דערמיט האָט זיך דער פּאָגראָם נאָך ניִשט געענדיגט: די גריכען האָבען זיך אַריינגעריסען אין די יודישע שוהלען און זיי טהיילווייז חרוב געמאַכט און טהיילווייז — פערשוועכט מיט די סטאַטועז פון דעם פערגעטערטען קייזער. דאַן האָבען זיי בעלאַגערט די דעלטאַ און קיין לעבעדיגען נפש פון דאָרטין ניִשט אַרויסגעלאָזען, אום אויף אַזאַ אופן אויסצוראָטען די גאַנצע אַלעקסאַנדריניִשע יודישע קהלה דורך היץ און הונגער. האָט איינער געפּרובט זיך אַרויסרייסען פון דער בעלאַגערונג, איז ער פון המון פערברענט, טויט געשלאָגען אָדער אויפגעהאַנגען געוואָרען. און אַט דער אונערטרעגליכער צושטאַנד האָט זיך געצויגען איבער אַ חודש.

דער פערטרעטער פון געזעץ האָט די שוצלאָזע יהודה׳עער נאָכמעהר געשטיקט און דערשלאָגען: ער האָט געלאָזען שמיִדען אין קייטען אַכט און דרייסיג מיטגליעדער פון דעם יודישען געמיינדע־ראַט, און זיי ברענגען אין טעאַטר, וואו ס׳זענען אויסגעפיהרט געוואָרען איבער זיי די שענדליכסטע לייבשטראָפען אין דער אָנוועזענהייט פון דעם גאַנצען גריכישען המון; פון די דאָזיגע בעשטראָפטע זענען עטליכע געשטאָרבען אונטער די ריטער פון דער עקזעקוציע און די איבריגע זענען שטערבליך קראַנק געוואָרען. כדי זיך צו בעוואָרענען פון אַ ווידערשטאַנד, האָט פלאַקוז צושיקט מחנות סאָלדאַטען אין די הייזער פון דעם יודישען קוואַרטאַל, אום צו זוכען דאָרט געוועהר, און דערביי

זענען געפייניגט, געשענדעט און געטויט געווארען הונדערטער יודישע פרויען און טעכטער. די אונמענשליכע לאגע פון די אלעקסאנדרינישע יהודה'ער איז איבערגעגאנגען אלע גרענעצען פון דער ווילדסטער אכזריות, און עס האט זיך גאר קיין סוף און קיין אבהאלט נישט געזעהען צו די אלע יסורים און פיינען. דערוויל אבער האט זיך פלאקוז מיט עפעס פערשולדיגט געגען זיין הערשער, און פלוצלינג האבען די אונגליקליכע יודען בעקומען די בשורה, אז א שליח מיוחד פון קייזער איז געקומען קיין אלעקסאנדריע, צו ארעסטירען פלאקוז'ען און איהם אוועקצופיהרען קיין רוים. פון דארטין האט איהם קאליגולא פערשיקט אויף איינער פון די ענעאישע אינזלען, וואו ער איז געטויט געווארען.

דער נאכפאלגער פון דעם מערדערישען פלאקוז האט, ווי ס'שיינט, צוריקגעשטעלט די ארדנונג אין שטאדט און געשיצט אין א געוויסער מאס די יהודה'ער פון נייע אנפאלען און פאגראמען; די שווערד, וואס איז געהאנגען איבער די יודישע קעפ, איז נאך אבער אלין נישט אראבגענומען געווארען און עס האט זיך אנגעהויבען פאר זיי א נייע צרה.

קאיום קאליגולא האט זיך צו יענער צייט (40) אומגעקעהרט פון די מלחמות, וואס ער האט געפיהרט אין גאליען און גערמאניען, און זיין גרויסקייט האט איהם אזוי פערשכור'ט, אז ער אליין האט אנגעהויבען קוקען אויף זיך, ווי אויף א גאט, און האט בעפויהלען אויפצושטעלען אין אלע לענדער פון דער רוימישער אימפעריע טעמפלען מיט זיין בילד. וואס זאל נישט פערעהרט, נאר פערגעטערט ווערן. דאס האבען די יודענפיינדליכע גריכען ווידער אויסגענוצט און אנגעהויבען צווינגען די אלעקסאנדרינישע יהודה'ער, איינצופיהרען אין זייערע שוהלען דעם קייזער-קולט. אזוי האט זיך אנגעהויבען א נייער שטרייט, און דער איצטיגער שטאטהאלטער פון מצרים האט זיך אויך אנגענומען פאר'ן כבוד פון דעם פערגעטערטען קייזער. די יודישע עקשנות האט איהם שטארק געררייצט און ווימענדיג, אז דער שבת איז איינער פון די וויכטיגסטע יסודות פון יודענטום, האט ער קודם כל געצוואונגען די יהודה'ער צו טאן אום שבת אלערליי פערבאטענע מלאכות. ער האט זיך געווענדעט צו די אנגעזעהענסטע יהודה'ער און געזאגט צו זיי: „ווי וואלט זיין, ווען א פלוצלונגער איבערפאל פון שונא, א פערפליצונג, א שרפה, ווען הונגער, פעסט, ערדציטערניש און אלערליי אנדערע אונגליקען האלטען אויף אייך קומען, וואלט איהר אויך אזוי היטען אייער שבת, וואלט איהר אויך אזוי בלייבען זיצען מיט פערלענגטע הענד און גארניט

טאָן, אום זיך צו ראַטעווען פון דער געפאַהר? וואָלט איהר דעמאָלט אויך אזוי געזעסען אין אייערע בתי מדרשים און זיך געפּשט'לט שעה'ן לאַנג איבער אַ אונפערשטענדליכען וואָרט פון וועלכען ס'איז ספר? וואָלט איהר דען נישט דאַן אַלץ פון זיך אַראָבוואַרפען און געלאָפען ראַטעווען אייערע עלטערען און קינדער, אייער האָב און גוטס, אייער לעבען? טאָ זעהט זשע אַלזאָ: איך וועל דאָס אַלץ פאַר אייך זיין! דער איבערפאַל פון שונא, די פערפלייצונג, די שרפה, דער הונגער, די מגפה און די ערד=ציטערניש. איך וועל זיין פאַר אייך די פערקערפּערטע געשטאַלט פון דעם אונערביטליכען שיקזאַל, אויב איהר וועט מיין בעפעהל נישט היטען". פאַר דער יודישער עקשנות עקסיסטירט אָבער קיין אונערביטליכער שיקזאַל נישט, און די גאַנצע קהלה איז גרייט געוועזען איבערצוטראָגען אויף זיך דאָס שרעקליכסטע, און נישט אָבצוטרעטען פון איהר גאָט און זיין תורה. נאָר געצעהלטע יודען זענען דעם נסיון נישט ביינגעשטאַנען, און צווישען די לעצטע האָט זיך געפונען אויך דער זוהן פון דעם יודישען נשיא (אַראַבאַרך) מיט'ן נאָמען טיבעריום אַלעקסאַנדער, וועלכער האָט זיך אָנגעזאָגט פון זיין גלויבען און האָט זיך שפּעטער דערדינט צו זעהר אַ הויכען טיטול אין דער רוימישער מלוכה.

דער רייכער יודישער קהלה אין אַלעקסאַנדריע איז אויף אַזאַ אופן פאָרגעשטאַנען די געפאַהר, אונטערצוגעהן אינגאַנצען, און דאָס איינציגע וואָס איהר איז געבליבען צו טאָן, איז געוועזען: שיקען אַ דעפּוטאַציע צום הערשער אַליין, וואָס זאָל איהם ערקלערן, אַז יודען קענען נאָר דינען דעם קייזער אָבער נישט פערגעטערן איהם, ווייל דאָס איז געגען דעם עצם מהות פון דער יודישער אמונה, און אַז קיינער פון די רוימישע מלכים פאַר איהם האָט דאָס פון יודען נישט געפאָדערט. בראש פון דער דעפּוטאַציע איז אַוועקגעשטעלט געוואָרען דער בעריהמטער יודישער פילאָזאָף פילאָ (פילון האלכסנדרוני), וואָס איז געוועזען ווי צוגעפּאַסט פאַר דער ראָליע אַ דאַנק זיין רייכען יחוס, זיין געזעלשאַפטליכער לאַגע און זיין אַלזייטיגער טיעפער בילדונג. די גריכען ווידער פון זייער זייט האָבען אויך אַוועקגעשיקט אַ דעפּוטאַציע קיין רוים, אונטער דער אָנפיהרונג פון דעם בעריהמטען יודאָפאָב אַפּיאָן, אום אויסצופועל'ן ביי דער מאַכט פערשידענע גזירות און פערפאָלגונגען געגען דער יודישער קהלה. אַזוי זענען צום ערשטען מאָל אין דער געשיכטע

פון יודענטום און היידענטום; דער שטאלצער און ערנסט־טיפער פילאזאף פון יודענטום, וואס האט געשטרעבט צום אמת און צו די העכסטע מאראלישע אידעאלען, איז געגאנגען פיהרען אווארט־קאמפף מיט דעם גיפטיגען פאמפלעטיסט, וואס האט זיין גאנצען לעבען געפריידיגט פאלשקייט, שנאה צווישען איין פאלק און דעם אנדערן און אכזריות'דיגע געוואלד־טאטען, — און ווי מ'האט געקענט פאראויסזעהען, איז דער אויסגאנג פון דעם קאמפף געווען מעהר גינסטיג פאר דעם לעצטען, ווי פאר'ן ערשטען.

אנקומענדיג קיין רוים האבען ביידע דעפוטאציעס זיך בעמיהט אנגענומען צו ווערען פון קייזער; און דא האט זיך גלייך ארויסגעוויזען, אז די יודישע שלוחים האבען נישט פון איהם וואס צו ערווארטען. קאליגולא האט פריינדליך אויפגענומען אפיאנ'ען מיט זיין חבריא און אויסגעהערט זייערע אלע אנפאלען און בלבולים אויף יודען, ווערענד די יודישע שלוחים האבען געמוזט אויסשטעהן פערשיידענע ערניעדריגונגען ביז ער האט בעוויליגט זיי אנצונעהמען. און דאן האט ער זיי אויך נישט געלאזען קיין ווארט ארויסרעדען; די ערשטע ווערטער, מיט וועלכע ער האט בעגעגענט די יודישע שלוחים, זענען געווען: איהר זענט עס די אפיקורסים, וועלכע ווילען מיך נישט אנערקענען פאר א גאט?! די יודענפיינדליכע דעפוטאטען, וואס זענען דערביי געשטאנען, האבען בעשטעטיגט, אז די יודען פעראכטען דעם קייזער, ווילען איהם נישט דיענען און ברענגען אפילו קיין קרבנות נישט פאר זיין געזונד, און ווען די יודישע שלוחים האבען פראטעסטירט געגען דער לעצטער בעשולדיגונג און ערקלערט, אז אין בית המקדש ווערן אפט געבראכט קרבנות פאר'ן קייזערס געזונד, האט דער לעצטער אויסגעשריען: „גוט, אבער מיר אליין ווילט איהר דאך קיין קרבנות נישט ברענגען!“ דאן האט ער זיך אינגאנצען אבגעווענדעט פון זיי, און זיי געלאזען שטעהן א לענגערע צייט; דערנאך האט ער זיי צוגעווארפען די פראגע: „און פארוואס ווילט איהר קיין חזיר נישט עסען?“ און דערביי האט ער מיט אויפגעהויבענע פויסטען געגען הימעל זיך אויסגעדריקט מיט אזעלכע שענדליכע ווערטער וועגען דעם יודישען גאט, אז דער היסטאריקער האט נישט געפונען פאר מעגליך, זיי איבערצוגעבען. ענדליך האט דער בעקרוינטער אידיאט אבגעלאזען די יודישע שלוחים, מיט דער ערקלערונג (נישט צו זיי אליין, נאר צו זיינע בעגלייטער): „די דאזיגע

מענשען זענען נישט אזוי פיעל שולדיג, ווי אונגליקליך, ווייל זיי גלויבען נישט אין מיין געטליכקייט".

און די שלוחים זענען שוין גרייט געוועזען, זיך אומצוקעהרען צוריק קיין אלעקסאנדריע מיט דער טרויעריגער תשובה; דא זענען זיי אבער פערשטיינערט געווארען פון א נייעם אונגליק: א יהודה'ער איז צו זיי צוגעלאפען און דערצעהלט מיט א דערשטיקטער שטים פון טרערען: אונזער בית־המקדש אין ירושלים איז פערשוועכט — קאליגולא האט בעפעהלען, מ'זאל דארט אויך אוועקשטעלען זיין בילד!

דער ליידענשאפטליך איינגעבילדעטער קאליגולא האט זיך נישט געקענט שענקען דעם פאקט, וואס גראד די יהודה'ער, וועלכע ער האט גוטס געטאן און זייער פרינץ אזוי הויך דערהויבען, — וואס גראד זיי האבען זיך אזוי „ווילד" פערעקשנ'ט און ווילען איהם בשום אופן נישט אנערקענען פאר א גאט, אין דער צייט, ווען אלע פעלקער פון דער רוימישער אימפעריע האבען דאס שוין לאנג געטאן; ער האט דעריבער ארויסגעגעבען א בעפעהל, איינצופיהרען אין יהודה דעם קייזער־קולט איבער געוואלט, זיך נישט אבשטעלענדיג פאר קיין זאך. מיט דעם בעפעהל האבען זיך באלד בענוצט די געצענדינערישע איינוואוינער פון דער שטאדט יבנה, ביי יפו, און האבען אוועקגעשטעלט אין איינער פון די הויפטגאסען א מזבח מיט קאליגולא'ס סטאטוע. דאס איז געטאן געווארען מיט דער כונה, צו פראוואצירען די יודישע איינוואוינער פון שטאדט, און די לעצטע האבען ווירקליך קיין אנדער אויסוועג נישט געהאט: זיי זענען אפען ארויסגעטרעטען געגען דער דאזיגער פערשוועכונג פון דעם הייליגסטען יודישען געפיהל און האבען דעם מזבח צובראכען. דער צורייצטער דעספאט איז דאן נאכמעהר אויפגעקאכט געווארען און האט בעפעהלען דעם רוימישען פערוואלטער פון סיריען, פעטראניוס'ען, ער זאל גלייך אריין מיט צוויי לעגיאנען סאלדאטען קיין ירושלים און אוועקשטעלען אזא מזבח אין בית־המקדש. פעטראניוס האט פערשטאנען, ווי ווייט נארעש און געפעהרליך עס איז, אויף אזא אופן זיך צו פערטשעפען מיט דעם יודישען פאלק; ער האט אבער געמוזט ערפילען דעם בעפעהל פון זיין געביטער, און ארום סוכות־צייט אין פיערציגסטען יאהר האט ער זיך אנגעהויבען צורוקען מיט זיינע לעגיאנען צו די גרענעצען פון יהודה.

דערווייל זענען די קלאנגען וועגען דער שרעקליכער גזירה אנגעקומען אויך קיין ירושלים, און דאס פאלק, וואס האט זיך געקליבען

צו פייערן דעם פרעהליכען יום־טוב (סוכות), איז אינגאַנצען צוטומעלט און דערשלאָגען געוואָרען. טויזענדער יהודה'ער האָבען פערלאָזען זייער אַרבייט אין פעלד און וויין־גאָרטען און זענען געלאָפען קיין עכו, וואו פעטראָניוס האָט זיך געפונען מיט זיינע סאָלדאַטען. דאָ האָבען זיי זיך אַלע פערזאַמעלט אַרום דעם פערטרעטער פון דער מאַכט און איהם ערקלערט, אַז זיי ווילען גיכער איבערטראָגען אויף זיך אַלע יסורים און טויטען פון דער וועלט, איידער צולאָזען, אַז דער בית־המקדש זאָל פערשוועכט ווערן מיט אַ געצענ־בילד. פעטראָניוס, וועלכער האָט דאָס פאַראויסגעזעהען און האָט זיך אַליין אויך געזוכט אַ אויסוועג פון דעם אידיאָטישען בעפעהל, האָט אויסגעהערט די טענות און איז אַוועק קיין טבריה, די הויפט־שטאָדט פון גליל, אום זיך דאָרטין צו בעראַטען וועגען דער לאַגע מיט אגריפּוס'עס יועצים און מיט די אויסגעוועהלטע אריסטאָקראַטען, וועלכע זענען דאָס מאָל אויך צוגעשטאַנען צום פאָלק. אין טבריה האָבען זיך אַרום פעטראָניוס'ען ווידער פערזאַמעלט טויזענדער יודען, און אויך זיי האָבען ערקלערט, אַז דאָס גאַנצע פאָלק, ווי איין מענש, איז פעסט ענטשלאָסען, דאָס לעבען אַוועקצוגעבען פאַר דער הייליגקייט פון בית־המקדש.

די בעראַטונג צוזאַמען מיט די מאַסען־דעמאָנסטראַציעס האָבען זיך געצויגען גאַנצע פיערציג טאָג. דאָס פאָלק האָט נישט געאַקערט און נישט געזייעט און האָט זיך געפונען אינגאַנצען אין דעם צושטאַנד פון אַ שטאַרקער אויפרעגונג, וואָס האָט יעדע מינוט געקאָנט פערוואַנדעלט ווערן אין אַ פערצווייפעלטען, בלוטיגען אויפשטאַנד; כדי דאָס אויסצומיידען האָט פעטראָניוס ענדליך געפועלט ביי זיך, צו מאַכען אַ געפעהרליכען שריט: ער האָט זיינע לעגיאָנען אַרויסגעפיהרט פון עכו (פטאָלאָמעאיד) צוריק קיין אנטיוכיא, און צו קאַליגולאַ'ן האָט ער אַוועקגעשיקט אַ אויספיהרליכען ראַפּאָרט, אין וועלכען ער האָט איהם קאַטעגאָריש ערקלערט, אַז עס איז אונמעגליך איינצופיהרען דעם קייזער־קולט אין יהודה, אויב מ'וויל נישט אויסראָטען דעם גאַנצען פאָלק און מאַכען פון לאַנד — אַ מדבר.

אונטער דער צייט האָט אגריפּוס אַליין אויך נישט גערוהט. דער קעניג פון די ביידע פאַלעסטינישע קאַנט־פּראָווינצען (גליל און טראַכאָניטיס), וועלכער האָט געהאַט אַ שטאַרקען איינפלוס אויף דעם רוימישען טיראַן, האָט דאַן געוויילט אין רוים, און דאָרט האָט ער זיך אויך דערוואוסט פון דעם בעפעהל, אָפּצושטעלען דעם קייזער'ס סטאַטוע

אין בית=המקדש. דער לעבענס=לוסטיגער און פערשווענדערישער אגריפוס האט זיך כלומרש'ט גארנישט וויסענדיג געמאכט און פערבראכט ביי איין טיש מיט דעם געקריינטען פייניגער פון זיין פאלק, אזוי ווי די אלע בכיות און בקשות פון די פערצווייפעלטע יהודה'ער וואלטען איהם גארנישט אנגעהן. טיעף אין הארצען האט איהם אבער די זאך שטארק געקרענקט, און ווען קאליגולא האט זיך אין א מינוט פון הארציגער פריינדשאפט ארויסגערופען, צו ערפילען אלץ, וואס אגריפוס וועט פון איהם פערלאנגען, האט דער ארימער קעניג פון די צוויי קליינע פראווינצען קיין אנדער זאך נישט געבעטען אויסער דאס, — אז די יהודה'ער זאלען זיך ווייטער אויך קענען בענוצען מיט די זכיות בנוגע צו אמונה=ענינים, וואס זיי האבען בעקומען פון די פריהערדיגע רוימישע מלכים און עס זאל אבגעשאפט ווערן דער בעפעהל וועגען איינפיהרען דעם קייזער=קולט אין יהודה. קאליגולא'ן האט די דאזיגע בקשה פון זיין לייכטזיניגען און אויסגעלאסענעם פריינד נישט ווייניג ערשטוינט; אבזאגען איהם האט ער אבער נישט געקענט, און גלייך נאכדעם איז פעטראניוס'ען אוועקגעשיקט געווארען א בעפעהל אין קייזער'ס נאמען, נישט צו בעאונרוהיגען מעהר די יהודה'ער און זיי צו לאזען לעבען, ווי זיי ווילען — מיט זיינע סטאטועס אדער אהן זיי.

דאס איז געשעהען אין די חדשים חשון=כסלו, און אין דער זעלביגער צייט איז אנגעקומען קיין רוים פעטראניוס'עס ראפארט, אין וועלכען ער האט געשריבען, אז מ'קען נישט איינפיהרען דעם קייזער=קולט אין יהודה און מ'מוז זיך דערפון אבזאגען. דאס האט קאליגולא'ן ווידער אויפגעקאכט, און ער האט גלייך אוועקגעשיקט פעטראניוס'ען א טויט=אורטייל*). דער דאזיגער לעצטער בעפעהל איז אבער פערהאלטען געווארען אין וועג, און נאך איידער די קייזערליכע שלוחים האבען איהם געבראכט קיין אנטיוכיא, האט מען שוין דארט געוואוסט, אז דער ווילדער דעספאט איז געטויט געווארען פון א פערשווארענעם פרעטאריאנער (24 יאנואר 41).

די בשורה וועגען קאליגולא'ס טויט איז בעטראכט געווארען פון פאלק, ווי א ישועה פון הימעל, און דער טאג (22 שבט 41), ווען

---

*) לויט די דעמאלדיגע געזעצען האט עס געהייסען; א בעפעהל, זיך אליין צו נעהמען דאס לעבען

ס'איז אנגעקומען אין ירושלים די ידיעה: „קאיוס קאליגולא איז טויט און זיינע בעפעהלען זענען אבגעשאפט". — איז פון דעמאלט אן געפייערט געווארען, ווי א נאציאנאלער יום-טוב.

קאליגולא'ס נאכפאלגער אויף דעם רוימישען טראן איז געווען זיין פעטער קלודיוס. דער נייער הערשער האט זיך אויך געפיהלט פערפליכטעט אקעגען אגריפוס'ען, ווייל דער לעצטער האט א סך מיטגעווירקט דערצו, אז דער רעפובליקאנישער געשטימטער סענאט זאל מרוצה ווערן, צו אנערקענען איהם, קלודיוס'ען, פאר א קייזער. זיין ערשטער שריט, בעקומענדיג די מאכט, איז דעריבער געווען, אבצודאנקען דעם יודישען פירשט פאר דער טובה. ער האט געלויבט אגריפוס'ען אין א עפענטליכער סענאטס-זיצונג, האט איהם געשענקט דעם טיטול קאנסול און געמאכט פאר א קעניג איבער גאנץ פאלעסטינא, — איבערגעבענדיג אין זיין רשות אויסער די פריהערדיגע צוויי טעטראַרכיעס אויך יהודה מיט שומרון. אגריפוס'עס זכות איז בייגעשטאנען אויך זיין ברודער, הורדוס II, און קלודיוס האט איהם געשענקט דעם טיטול פרעטאר און דאס קליינע פירשטענטום חלקית, צווישען די לבנון-בערג.

קלודיוס האט ארויסגעוויזען בעזונדערע חסדים נישט נאר אגריפוס'ען. ער איז געווען גוט בעפריינדעט אויך מיט דעם יודישען נשיא (אראבארך) פון מצרים, אלעקסאנדער (פילאָנ'ס ברודער). דער לעצטער איז אויף קאליגולא'ס בעפעהל געהאט ארייגעווארפען געווארען אין א געפענגניש, צוליעב די מסירות פון דער אלעקסאנדרינישער בעפעלקערונג, און איצט האט איהם קלודיוס בעפרייט און ווייטער בעשטימט אויף זיין פאסטען אלס אראבארך אין אלעקסאנדריע. די יודען אין מצרים האט קלודיוס צוריק גלייך געשטעלט אין אלע זייערע רעכט מיט דער איבריגער בעפעלקערונג, און דערביי האט ער בעפעהלען, אז אלע יודען פון דער רוימישער אימפעריע דארפען האבען פולע רעליגיאנס-פרייהייט, און קיינער פון זייערע שכנים טאר זיי נישט שטערן, אבצוהיטען זייערע דינים און מנהגים און צו לעבען לויט זייער תורה. ער האט אויך געלאזען בעשטראפען די הויפט-שולדיגע אין דער אגיטאציע געגען יודען און אויף אזא אופן בעווארענט די לעצטע, זיי זאלען נישט ליידען מעהר פון קיין אנפאלען און פאגראמען. אזוי האט זיך מיט קאליגולא'ס טויט אויסגעלייטערט דער הימעל איבער די יודישע קעפ און די דערשלאגענע אומה האט פריי אבגעאטעמט

בעזונדער געהויבען איז איצט געווארען די לאגע פון יהודה.

דאָס לאַנד, וואָס האָט אין די לעצטע צעהנדליגער יאָהרען אַזוי פיעל
איבערגעטראָגען פון פערשיעדענע פרעמדע מושלים און איז געווען צו=
טיילט און צוברעקעלט, איז איצט אויפגעריכט און ניי=בעלעבט געוואָ=
רען. איין גרויסע, כמעט=זעלבסטשטענדיגע מלכות יהודה, איין
גאַנץ און פעראייניגט פאָלק ישראל, בעהערשט פון אַ יודישען,
נאַציאָנאַלען קעניג — אַזוי האָט אויסגעזעהען יהודה אין דער
קורצער צייט פון אַגריפּוס'עס הערשען. דאָס פאָלק האָט מוחל געווען
אַגריפּוס'ען זיין האַלב=אדומיש'ע אָבשטאַמונג צוזאַמען מיט זיינע לייכט=
זיניגקייטען און אויסגעלאַסענקייטען, און האָט זיך בעצויגען צו איהם
מיט האַרציגער ליעבע; דאָס איז געשעהען ערשטענס דערפאַר, וואָס
אַגריפּוס האָט גענאַט אַזאַ שטאַרקען חלק אין דער אויסליזונג פון קאַ=
ליגולאַ'ס שרעקליכער גזירה; און צווייטענס, האָט אַגריפּוס אַליין זיך
אויך שטאַרק געענדערט צום גוטען, אונטער דעם איינדריק פון די
גרויסע געשעהענישען אין רוים. דער לייכטזיניגער און אויסגעלאַסענער
פּרינץ האָט מיט אַמאָל דערשפירט די גאַנצע פעראַנטוואָרטליכקייט,
וואָס די מאַכט לעגט אויף איהם אַרויף, און אין איהם האָט ערוואַכט
אַ דער פּאַטריאָט, אַ דער געוויסענהאַפטער הערשער. אַגריפּוס האָט
זיך דערנעהנטערט צום פאָלק און צו זיינע טראַדיציעס, און איז געוואָרען
אַנ'אמת=איבערגעגעבענער פריינד און בעשיצער פון דער אומה. דער
חשמונאי אין איהם האָט בעזיעגט דעם העראָדיאַנער, און ער האָט
מיט'ן גאַנצען האַרצען געשטרעבט, אויפצוהויבען אין אַלע הינזיכטען
דעם וואוילשטאַנד פון יהודה און צו לאָזען דעם פאָלק זיך פריי ענט=
וויקלען אין זיין אייגענעם גייסט.

די דאָזיגע פּלוצלינגע גליקליכע ענדערונגען האָבען שטאַרק אויפ=
געהויבען די שטימונג פון פאָלק. די געשעהענישען אין און אויסערן
לאַנד האָבען ווידער געוויזען, אַז גאָט פערלאָזט נישט זיין אויסדער=
וועהלטע אומה און טוט נישט אָב זיין אויג פון איהר: מיט צוויי הונ=
דערט יאָהר צוריק, ווען דער בית=המקדש איז פערשוועכט געוואָרען
דורך אַנטיוכס עפּיפאַנעס, האָט ער געשיקט זיינע שלוחים, די חשמונאים,
און זיי האָבען בעזיעגט די מעכטיגע סיריער; איצט האָט ער געשיקט
זיין געטליכע ישועה גאָר אָהן מלחמות, און דער בית=המקדש איז גע=
בליעבען נישט פערשוועכט, און אַלע האָפנונגען פון די יודישע שונאים
זיינען געוואָרען צו שאַנד, און אַ גוטער אייניקעל פון די חשמונאים
טראָגט אויפ'ן קאָפּ די קרוין פון גאַנץ יהודה! דאָס לאַנד איז דעריבער

בעהערשט געװאָרען פון א טיעפער פרייד און די יום-טובים אין יענעם יאָהר זענען געפייערט געוואָרען מיט א אונגעוועהנליכער הארציגקייט. דעם גאַנצען זומער האָט זיך געצויגען דער יום-טוב פון ברענגען די בכורים (ערשט-צייטיגע פרוכט) אין בית-המקדש; פון די קלענערע שטעדט און דערפער האָבען זיך צוזאמענגענומען מחנות בעזיצער פון פרוכט-גערטנער, און טראָגענדיג זייערע „בכורים" אין שען פערפוצטע קערב, — די רייכע אין קערב פון זילבער און גאָלד — האָבען זיי זיך אָבגעשטעלט אין דער גרעסטער שטאָדט פון געגענד. פון דאָרט האָבען זיך די פעראייניגטע מחנות, אונטער געזאַנג און פלייטען-שפּיעל, געלאָזען זיך געהן קיין ירושלים און דאָ האָט דער נייער קעניג אויך אַרויסגעוויזעען זיין עניוות און זיין ליעבע צו די טראַדיציעס פון דער אומה: ער האָט גלייך מיט אלע אליין געטראָגען אויפן אַקסעל דעם קאָרב מיט די בכורים, און ביים איבערגעבען דאָס דעם כהן אין בית-המקדש, האָט ער צוזאמען מיט'ן גאַנצען פאָלק געזאָגט די תפילה, וואָס איז דערצו בעשטימט געווען. אגריפּוס האָט זיך בכלל בעמיהט צופריעדען צושטעלען נישט בלויז די פּאַטריאָטישע, נאָר אויך די רעליגיעזע געפיהלען פון פאָלק, און דאָס האָט איהם שטארק בעליעבט געמאַכט אפילו ביי די שטרענג-פרומע פּרושים. ער האָט געלאָזען אויפהענגען איבערן אריינגאַנג פון איינעם פון די בית-המקדש-צימערן די מאַסיווע גאָלדענע קייט, וואָס קאַליגולאַ האָט איהם געשענקט נאָכדעם, ווי ער איז בעפרייט געוואָרען פון דער רוימישער געפענגעניש, און ביי זיין אַנקומען קיין ירושלים האָט ער געבראַכט בעזונדערע קרבנות אין בית-המקדש.

לויט דעם אַלטען מנהג האָט דער קעניג געדאַרפט אום סוכות פאָרלייענען אין בית-המקדש פאַר'ן פאָלק דעם ספר „דברים".*) דער דאָזיגער מנהג האָט זיך געהאַט אויפגעהערט צו פּראַקטיצירען, זינט עס איז אונטערגעגאַנגען די מלוכה פון די חשמונאים, און איצט האָט איהם אגריפּוס ווידער איינגעפיהרט. ער האָט געלאָזען פערזאַמלען דעם פאָלק אין בית-המקדש, און איז אַרויפגעגאַנגען אויף דער טריבונע, וואָס איז בעשטימט געווען צו דעם צוועק; דאָ האָט איהם דער כהן-גדול אונטערגעטראַגען א ספר תורה, און דער קעניג האָט זיך

*) דער פינפטער ספר פון דער תורה, וואו עס ווערט אין קורצען איבער-געחזר'ט דער אינהאַלט פון די פריהערדיגע פיער ספרים

בענומען לייענען פון איהר די בעשטימטע טיילען. ווען ער איז צוגעקומען צו דעם פסוק: מקרב אחיך תשים עליך מלך; לא תוכל לתת עליך איש נכרי, אשר לא אחיך הוא (פון צווישען דיינע ברידער זאלסטו בעשטימען איבער זיך אַ מלך; דו קענסט נישט אַוועקשטעלען איבער זיך אַ פרעמדען מענשען, וואָס איז נישט דיין ברודער), — האָט ער זיך פונאַנדערגעוויינט, ווייסענדיג, אַז ער אַליין איז אַ האַלבער אדומי (אַ אייניקעל פון הורדוס'ען מיט דער חשמונאישער פרינצעסין מרים) און איז נישט ראוי צו זיצען אויף דעם טראָן פון יהודה. פון דער עהרליכקייט איז דאָס פאָלק שטאַרק גערירט געוואָרען און האָט מיט בעגייסטערונג אויסגעשריען: „טרויער נישט, אַגריפּוס! דו ביזט אונזער ברודער, דו ביזט אונזער ברודער!"

די גייסטיגע פיהרונג פון פאָלק האָט אַגריפּוס איבערגעגעבען אין די הענד פון די נאַציאָנאַל-דעמאָקראַטישע פּרושים, און פאַר זיין צייט האָבען זיי ווידער בעקומען דעם שטאַרקסטען איינפלוס אויף דעם גאַנג פון דער מלוכה-פיהרונג. די העכסטע געזעצגעבענדע אינסטיטוציע פון לאַנד, דאָס סנהדרין, האָט אונטער זיין ממשלה אויך צוריק בעקומען איהר אַמאָליגע וויכטיגע בעדייטונג, און איהר נשיא (פּרעזידענט) פלעגט דורך זיין ספּעציעלען סעקרעטאַר איבערגעבען אין די וויטסטע יודישע קאָלאָניעס די החלטות פון סנהדרין בנוגע צו די פערשידענע אַנגעלעגענהייטען פון דעם נאַציאָנאַלען און רעליגיעזען לעבען. פאַר זיך אַליין, אַלס אַ בעזונדער פּריווילעגיע, האָט אַגריפּוס איבערגעלאָזען נאָר דאָס רעכט, צו בעשטימען אַ כהן-גדול, און פאַר די פיער יאָהר, וואָס ער האָט געהערשט, האָבען זיך געביטען דריי כהנים גדולים.

אַגריפּוס'עס צוגעבונדענקייט צו דער יודישער אומה האָט זיך אַרויסגעוויזען אויך אין עטליכע פאַקטען פון זיין פאַמיליען-לעבען. זייענדיג נאָהנט בעפריינדעט מיט די רייכסטע פירשטען פון די אַרומיגע לענדער, האָט ער זיינע קינדער דאָך חתונה געמאַכט נאָר פאַר יודישע מענער און נישט פאַר קיין פרעמדע געצענדיענער. זיין עלטסטע טאָכטער, בערעניקע, וועלכע איז דערנאָך אַזוי בעריהמט געוואָרען צוליעב איהר שטראַהלענדער שענקייט, איז פריהער פערקנס'ט געווען פאַר אַ זוהן פון אַלעקסאַנדער ליזימאַכוס, דעם יודישען נשיא (אַראַבאַרך) פון אַלעקסאַנדריע; דער דאָזיגער חתן איז אָבער געשטאָרבען פאַר דער חתונה, און בערעניקאַ האָט חתונה געהאַט מיט אַגריפּוס'עס ברודער, הורדוס II, דעם קעניג פון חלקית. די צווייטע

טאָכטער, מרים (מאַריאַמנע), האָט בעקומען פאַר אַ מאַן אַ געוויסען יהודה'ער מיט'ן נאָמען יוליוס ארכעלאוס, און ווען די דריטע טאָכטער, די בעריהמטע שענהייט דרוסילא, איז פערקנס'ט געוואָרען פאַר עפּיפאַנעס'ן, דעם זוהן פון אגריפּוס'עס נאָהנטען פריינד, קעניג אַנטיוכס פון קאָמאַגענע, האָט דער חתן געמוזט צוזאָגען, אַז ער וועט זיך מגייר זיין.

אין דער קורצער צייט פון אגריפּוס'עס הערשען איז איהם עטליכע מאָל אויסגעקומען צו פערטיידיגען די אינטערעסען פון די ווייטערע יודישע קאָלאָניעס, און ער האָט דאָס שטענדיג געטאָן מיט מוט און איבערגעבענקייט. אַזוי איז פאָרגעקומען אַ פאַל אין דער פיניקישער שטאָדט דור, אַז גריכישע שקצים האָבען אוועקגעשטעלט דעם קייזער'ס סטאַטוע אין איינער פון די דאָרטיגע יודישע שוהלען. די יודען האָבען זיך בעקלאָגט פאַר אגריפּוס'ען און ער האָט זיך גלייך געווענדעט וועגען דעם צו זיין פריינד, דעם רוימישען פערטרעטער פון סיריען; דער לעצטער האָט דאַן בעפעהלען, צו בעשטראָפען די שולדיגע, און בעוואָרענט דערביי, אַז בכלל זאָלען מעהר אַזוינע זאַכען נישט פאָרקומען און די יודען זאָלען לעבען אונגעשטערט לויט זייערע דינים און מנהגים.

אגריפּוס האָט זיך בעצויגען מילד און וויך־הארציג אפילו צו זיינע געגנער. עס איז פאָרגעקומען, אַז אַ געוויסער פאַנאַטיקער פון שמאי'ס שול, מיט'ן נאָמען שמעון, האָט עפענטליך געזידעלט דעם קעניג דערפאַר, וואָס ער בעזוכט די גאָצענדינערישע טעאַטערן, ווען ער פאָהרט אַרויס פון ירושלים. די דאָזיגע בעשולדיגונג איז דערטראָגען געוואָרען צו אגריפּוס'ען און ער האָט דעם שטרענגען פּרוש בעזיגט: ער האָט איהם מיטגענומען מיט זיך קיין קסריה, האָט יהם אוועקגעזעצט נעבען זיך אין טעאַטער, און ווייך געפרעגט: „נו, וואָס איז דאָ פערהאַן פערבאָטענעס?" שמעון האָט דאַן געבעטען ביים קעניג מחילה, און דער לעצטער האָט איהם נאָך געגעבען אַ סך רייכע מתנות.

ביי זיין גאַנצער פרומקייט האָט זיך אָבער אגריפּוס דאָך נישט דערווייטערט פון דער אַרומיגער נישט יודישער וועלט, און אין דער געזעלשאַפט פון גריכען אָדער רוימער האָט ער זיך, ווי פריהער, אַרויסגעוויזען פאַר אַ איבערגעגעבענעם פריינד פון דער העלענישער קולטור. ווי זיין זיידע, הורדוס I, האָט אויך אגריפּוס געשטיצט מיט גרויסע נדבות אַ גאַנצע רייהע גריכישע, רוימישע און סירישע שטעדט,

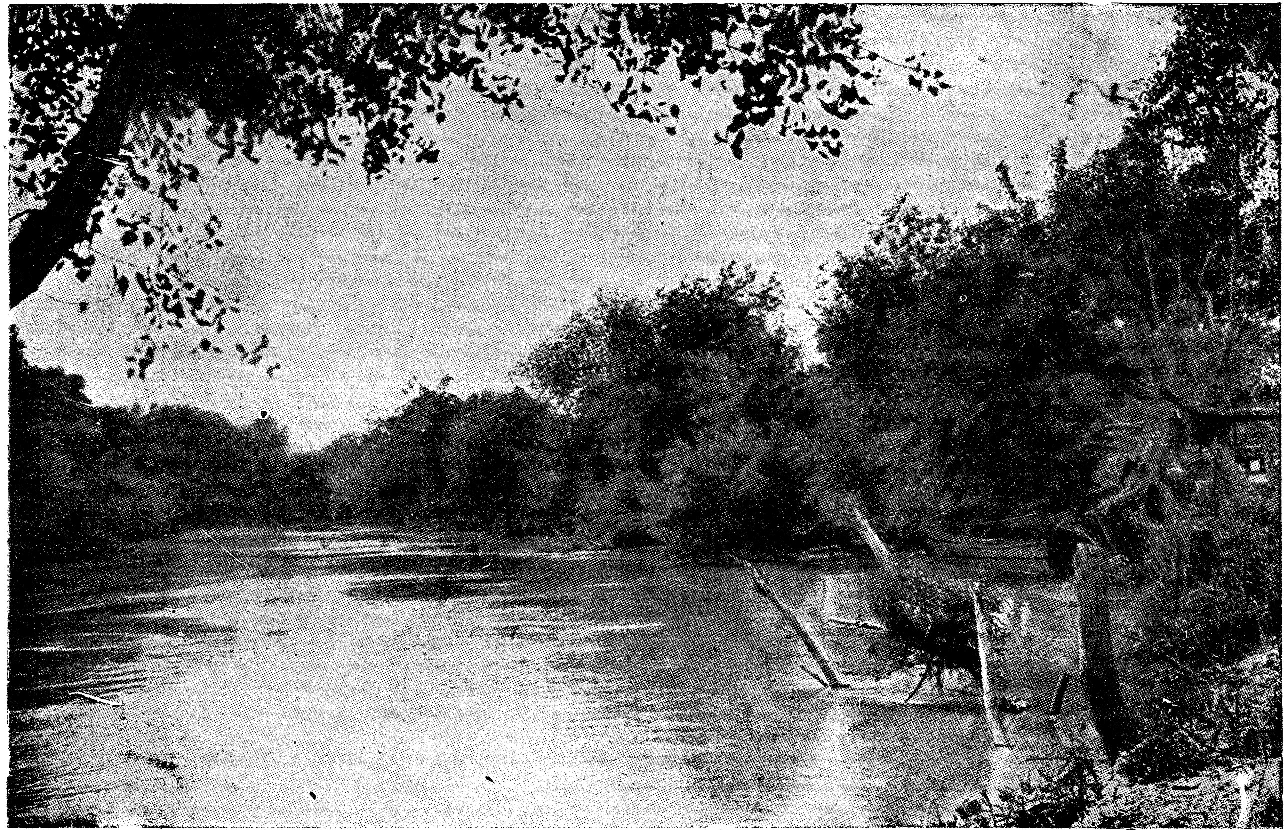

דער ירדן

ין בײַרוּט האָט ער געלאָזען אויפשטעלען פאַר דער בּעפעלקערונג אַ טעאַטער און געגעבּען מיטלען, אויסצוהאַלטען אַ טרופּע גלאַדיאַטאָרען. די בּעפעלקערונג פון דער האַפען־שטאָדט קסריה האָט, צום צייכען פון דאַנקבּאַרקייט פאַר זײַנע גרויסע נדבות, אויפגעשטעלט אין איינער פון די הויפּט־גאַסען די סטאַטועס פון זײַנע דרײַ טעכטער; די זעלבּיגע בּעפעלקערונג האָט אויך געלאָזען אויסגיעסען מטבעות מיט אַגריפּוס'עס בּילד און מיט דעם אויפשריפט: „דער גרויסער קעניג אַגריפּאַ, דער געטרײַער פרײַנד פון קייזער און פון די רוימער". אַזעלכע מטבעות האָבּען געלאָזען אויסגיעסען אויך די שטעדט אַנטעדאָן און עזה, און אין די אַלע כבודים און אויפשריפטען איז בּעטאָנט געוואָרען די ליבּע פון דעם גרויסען יהודה'עאישען קעניג צו דער העלעניסטישער וועלט בּכלל און צו רוים בּפרט.

געצווייפעלט אין אַגריפּוס'עס אמת'ער ליבּע צו דער רוימישער מאַכט האָט מען נאָר אין איין אָרט — אין רוים גופא. אָט די ענדערונג אין דער שטימונג פון די רוימישע מאַכט־האָבּער בּנוגע צו דעם אַזוי געשעצטען יהודה'עאישען קעניג איז פאָרגעקומען אויף דעם פאָלגענדען אופן. דער ווײַטזיכטיגער און נאַציאָנאַל־געשטימטער אַגריפּוס האָט זיך סוף כל סוף אַרומגעזעהען, אַז דער גורל פון יהודה ליגט אין די הענד פון דעם בּלויזען צופאַל, און דאָס ערשטע פּאָליטישע ווינטעל, וואָס וועט אַ בּלאָז טאָן אין רוים, קען חרוב מאַכען די גאַנצע יהודה'שע זעלבּסטשטענדיגקייט און די גאַנצע פרײַהייט פון דעם יודישען פאָלק. זייענדיג גוט בּעקאַנט מיט די געהיימע זײַטען פון דעם רוימישען הויף־לעבּען, האָט אַגריפּוס'ען געמוזט אַרויפשווימען אויפן זינען די פראַגע: וואָס וועט ווערן פון יהודה'ס אומאָבּהענגיגקייט נאָכדעם ווי אויף דעם רוימישען טראָן וועט זיצען נישט קלודיוס, נאָר אַנ'אַנדערער — אַ נײַער מין קאַליגולאַ? און דער האַלבּער חשמונאי, וועלכער האָט זיך וואָס ווײַטער אַלץ שטאַרקער צוגעבּונדען צו זײַן פאָלק, האָט בּעשלאָסען, צו פערזיכערן דאָס לאַנד פאַר'ן פאַל פון אַ קאַטאַסטראָפע. אַגריפּוס האָט געלאָזען אַרײַנפיהרען אין ירושלים מאַסען בּוי־מאַטעריאַל און האָט זיך גענומען אויפשטעלען הויכע און שטאַרקע מויער־ווענט אַרום דעם צפון־טייל פון שטאָדט, וואו די פריהערדיגע בּעפעסטיגונגען זענען געווען צו שוואַך. אויף דער דאָזיגער אונטערנעהמונג האָט אַגריפּוס, אונטער פערשידענע תרוצים, אויסגעפּועלט אַ ערלויבּניש פון דער רוימישער מאַכט, און די הויכע שוץ־ווענט, וואָס האָבּען געזאָלט פערוואַנדלען די גאַנצע הויפּט־

שטאָדט אין אַ אונבעצווינגבאַרער פעסטונג, האָבען שוין געהאַלטען בײַן געענדיגט ווערן. דאָ האָט אָבער דער גאַנצער ענין אַרויפגעצויגען אויף זיך מיט אַמאָל דעם חשד פון פיביוס מאַרס, דעם נײַעם רוימישען פערוואַלטער פון סיריען, און אין דעם ספּעציעלען בעריכט, וואָס ער האָט צוגעשטעלט וועגען דעם אין רוים, האָט ער די זאַך געשילדערט, ווי אַ געפאַהר פאַר דער רוימישער אויבער־הערשאַפט איבער יהודה. קלודיוס האָט דאַן גלײַך בעפויהלען אַגריפּוס'ען אָפּצושטעלען די בעפעסטיגונגס־אַרבײַט, און דער לעצטער איז געצוואונגען געוועזען צו פאָלגען.

אָט דער קלאַפּ האָט אין אַגריפּוס'ען נאָכמעהר לעבעדיג געמאַכט דעם געפיהל פון יהודה'ס אָבהענגיגקײַט, און ער האָט בעטראַכט אַ פּלאַן פון אַ ברײַטער פּאָליטישער קאָמבינאַציע, וואָס האָט געזאָלט אוועקשטעלען אַקעגען דער רוימישער מאַכט אַ גאַנצע רײַהע קלענערע, אָבער פעסט פעראײַניגטע קרעפטען. צו דעם צוועק האָט ער פּערבעטען צו זיך קײַן טבריה, כלומר'שט אויף אַ אונטערהאַלטונגס־אָבענד, זײַן מחותן אַנטיוכס, דעם קעניג פון קאָמאַגענע; זײַן ברודער'ס שוואָגער סאַמסיגראַם, דעם קעניג פון עמעס; דעם קעניג פון קלײן־אַרמעניען, קאָטיס'ען; דעם פירשט פון ציליציע, פּאָלעמאָנ'ען און ענדליך זײַן ברודער, הורדוס II פון חלקית. דער פערטרעטער פון דער רוימישער מאַכט, מאַרס, האָט אָבער דעם צוזאַמענפאָהר אויך געשטערט: ער איז אונערוואַרטעט געקומען קײַן טבריה, און אַרײַנטרעטענדיג אין זאַל, וואו די געסט זענען געוועזען פערזאַמעלט, האָט ער זיי געהײַסען זיך גלײַך פונאַנדערפאָהרען.

דער קאָנפליקט צווישען אַגריפּוס'ען און דער רוימישער מאַכט וואָלט זיך איצט אַלזאָ נאָך שטאַרקער ענטוויקעלט, ווען דער טויט וואָלט זיך דאָ נישט אַרײַנמישען און צושטערען אַלע פּלענער — דער געליבטער קעניג אַגריפּוס איז פּלוצלונג געשטאָרבען אויפ'ן פיער און פופציגסטען יאָהר פון זײַן לעבען (44). וועגען דעם פּלוצלונגען טויט האָבען זיך אין פאָלק דערצעהלט פערשידענע מעשיות, און לויט אײנער פון זיי, איז די זאַך אַזוי פאָרגעקומען: אַגריפּוס איז געווען אין קסריה און האָט זיך דאָרט בעטײליגט אין אַ געווי‌סען יום־טוב לכבוד דעם קײזער. אַרײַנקומענדיג אין טעאַטער, אין זײַן פּראַכטיגער, מיט זילבער בעפּוצטער קלײדונג, האָט דער המון, וואָס איז געווען ערצויגען אויף די בעגריפען פון קײזער־קולט אָנגעהויבען רו־

פען: גאָט, האר און נאָך אַזעלכעס. אַגריפּוס האָט זיך דאַן אוועק־ געזעצט אויף זיין פּלאַץ, און גלייך האָט ער דערשפּירט אַ שטאַרקען ווייטאָג אין „די געדערים“, וועגען וואָס ער האָט זיך אָבגערופען מיט אַ שמייכעל צו זיינע בעגלייטער: באַלד וועט שטאַרבען דער, וואָס איז נאָר וואָס געוועזען אַ אונשטערבליכער. אוועקגעהענדיג פון טעאַטער האָט זיך אַגריפּוס אָבגעפּייניגט פינף טאָג אין שרעקליכע יסורים און איז געשטאָרבען — אַ פירטעל יאָהרהונדערט פאַר דעם אונטערגאַנג פון דער יודישער מלוכה.

דער אונגעוועהנליכער און פריהצייטיגער טויט פון דעם בעליעב־ טען קעניג האָט אַרויסגערופען אַ טיעפען טרויער אין גאַנץ יהודה, און דער טרויער האָט זיך נאָכמעהר פערשטאַרקט צוליעב דער שענד־ ליכער בעציהונג פון די אַרומיגע געצענדיענערישע בעפעלקערונגען צו דעם טויט פון זייער שטיצער און וואוילטעטער. די סירער און גריי־ כען און קסריה — די זעלביגע, וואָס האָבען ערשט געלויבט אַגרי־ פּוס'ען אין הימעל אַריין און איהם געמאַכט פאַר אַ גאָט! — האָבען עפענטליך אויסגעדריקט זייער שמחה איבער דעם טויט פונ'ם יהודה'־ עאישען קעניג, און בעליידיגט זיין אָנדענקען מיט שמוץ און שענדלי־ כע רכילות. די רוימישע סאָלדאַטען האָבען נישט בלויז נישט געשע־ טערט דעם פערשכור'טען המון, — נאָר זיך אַליין אויך אַקטיוו בע־ טייליגט אין דער דאָזיגער ווילדער שמחה; זיי האָבען אוועקגעשלעפּט די סטאַטועס פון אַגריפּוס'עס טעכטער אין אַ שאַנד־הויז און דאָרט אויסגעאיבט איבער זיי די שענדליכסטע מעשים; דערנאָך האָבען זיי גע'שכור'ט און געהוליעט אין די הויפּט־גאַסען פון שטאָדט, געבראַכט קרבנות צום גאָט כאַראָן, איינגעאָרדענט דעמאָנסטראַציעס און בעשמוצט דעם נאָמען פון פערשטאָרבענעם מיט אַלערליי זלזולים און זידלערייען.

ווען די ידיעות וועגען די אַלע מעשים זענען אָנגעקומען קיין רוים, האָט דער קייזער, קלאַודיוס, בעפוילען צו בעשטראָפען די שולדיגע און האָט געוואָלט בעשטימען גלייך אַגריפּוס'עס זיעבעצעניעה־ ריגען זוהן, אַגריפּוס II, וועלכער האָט זיך געפונען אין רוים, אַלס קעניג פון יהודה. עס האָבען זיך אָבער געפונען יועצים, וואָס האָ־ בען דעם קייזער אָבגערעדט פון דעם פּלאַן. זיי האָבען איהם אויפ־ געוויזען, אַז אַגריפּוס דער זוהן איז נאָך צו־יונג און וועט נישט אימשטאַנד זיין, צו האַלטען אין אָרדנונג אַזאַ אונרוהיגע מלוכה, ווי יהודה. עס איז דעריבער בעשלאָסען געוואָרען, ווידער צו ערקלערן

יהודה פאַר אַ רוימישער פּראָווינץ און זי צוריק איבערצוגעבען אין די
הענד פון אַ רוימישען פּראָקוראַטאָר. אַזוי האָט זיך געענדיגט די קור־
צע צייט פון יהודה׳ס זונענשיין, און דאָס פאָלק האָט ווידער דער־
פיהלט אויף זיך די אייזערנע האַנד פון דער רוימישער מאַכט.

דער ערשטער פּראָקוראַטאָר נאָך אַגריפּוס׳עס טויט איז געווען
קוספּיוס פאַדוס (44—46). איהם האָט קלוידיוס איבערגעגעבען
אויך די שליחות, צו בעשטראָפען די סאָלדאַטען, וועלכע האָבען
בעליידיגט אַגריפּוס׳עס אָנדענקען; אָט די שליחות איז אָבער געבליע־
בען נישט אויסגעפיהרט, ווייל די בעשולדיגטע האָבען אויסגעפועלט פאַר
זיך אַ פאָלשטענדיגע אַמניסטיע. די אונבעשטראָפטע פערברעכער צוזאַמען
מיט די יודענפיינדליכע סאָלדאַטען זענען אַלזאָ פערבליבען אין לאַנד
און די אָפטע צוזאַמענשטויסען צווישען זיי און דער יודישער בעפעל־
קערונג האָבען געצוואונגען דער לעצטער, זיך אַליין צו שיצען, מיט
איהרע אייגענע כחות. עס האָבען זיך ווידער אויסגעבילדעט מחנות
פון פרייווילינע יודישע רעוואָלוציאָנערען, וואָס האָבען בעאונרוהיגט די
שכני׳שע געגענדען, זיי געראַבט׳ט און אויסגענוצט יעדע געלעגענ־
הייט, זיך אָן זיי נוקם צו זיין. די סיריער און גריכען האָבען זיך
דאַן געווענדעט צו דעם נייעם פּראָקוראַטאָר, צו פאַדוס׳ען, און ער
האָט געלאָזען פאַנגען די רעוואָלוציאָנערען און האָט אַ טייל פון זיי
פערמשפּט׳ט צום טויט און אַ טייל — פערטריבען פון לאַנד.

און דערמיט אַליין האָט זיך די טעטיגקייט פון דעם פּראָקוראַ־
טאָר נאָך נישט געענדיגט. איהם האָט גערייצט יעדער אויסדריק פון
זעלבסטשטענדיגקייט אינ׳ם לעבען פון פאָלק, און האָבענדיג אין זיי־
נע הענד די גאַנצע פּאָליטישע פערוואַלטונג פון לאַנד, האָט זיך איהם
נאָך דורכאויס געוואָלט אַ דעה זאָגען אויך איבער אַלע גייסטיגע אָנ־
געלעגענהייטען פון דעם יודישען פאָלקס־לעבען. צו דעם צוועק האָט
ער געוואָלט צוריק איינפיהרען, אַז די קליידער פון כהן גדול און די
איבריגע מכשירים פון דער עבודה אין בית המקדש, זאָלען אַ גאַנץ
יאָהר זיין איינגעשלאָסען אין דער פעסטונג אַנטאָניום און נאָר אויף
יום טוב זאָל זיי דער קאָמענדאַנט אַרויסגעבען. די דאָזיגע פאָדערונג,
וואָס האָט אָנגעגריפען אי דעם נאַציאָנאַלען, אי דעם רעליגיעזען גע־
פיהל פון פאָלק, האָט אַרויסגערופען אַ גאַנצען שטורם אין ירושלים,
און די רוימישע מאַכט האָט זיך געזעהן געצוואונגען צו קאָנצענטרי־
רען דאָ אַ גרויסע מיליטערישע קראַפט. דאָ איז אָבער דאָך צו קיין

צוזאַמענשטויס נישט געקומען ; די פאָרשטעהער פון פאָלק האָבען נאָר
געבעטען דעם פראָקוראַטאָר , אָבצולעגען די אייספיהרונג פון דער
גזירה ביז א געוויסער צייט , ווייל זיי ווילען שיקען וועגען דעם א דעפו-
טאַציע קיין רוים , און די בקשה איז ערפילט געוואָרען . אין רוים , ווי-
דער , זענען די יודישע שלוחים שטאַרק געשטיצט געוואָרען פון דעם יונ-
גען פרינץ אַגריפּוס , און אַ דאַנק זיין השתדלות האָט קלודיוס מבטל גע-
ווען די גזירה און בעפוילען , צו לאָזען די יודען לעבען רוהיג לויט
זייערע אייגענע זיטען און געזעצען . דאָס רעכט צו בעשטימען אַ כהן
גדול איז , לויט דעם בעפעהל , איבערגעגעבען געוואָרען דעם ברודער
און איידים פון דעם פערשטאָרבענעם קעניג , הורדוס II פון חלקית .

אונטער דער צייט איז אין יהודה פאָרגעקומען אַ בעדייטענדע
געשעהעניש . א געוויסער טעאודע איז אַרויסגעטרעטען אַלס נביא אָדער
משיח און האָט צוזאַמענגענומען אַרום זיך עטליכע הונדערט גלויביגע ;
אָט די מחנה האָט אַרומגעוואַנדערט איבערן לאַנד פון אָרט צו אָרט ,
און ענדליך האָט זיך דער נביא אונטערגענומען צו שפּאַלטען דעם
ירדן און אַריבערצופיהרען דורך איהם זיינע אַנהענגער . די לעצטע
האָבען זיך דאַן פערזאַמעלט אַרום זייער אויסלייזער מיט זייערע ווי-
בער און קינדער , גרייט צו דער גרויסער געטליכער ישועה , נאָך
וועלכער עס דאַרף זיך אָנהויבען די נאַציאָנאַלע גאולה . דאָס האָט
שטאַרק בעאונרוהיגט דעם פערטרעטער פון דער רוימישער מאַכט און
ער האָט געלאָזען אַרומרינגלען די משיח-טרוימער מיט אַ מחנה ריי-
טער-סאָלדאַטען , וועלכע האָבען פיעל פון זיי געטויט און די איבערי-
גע געפאַנגען . צווישען די לעצטע האָט זיך געפונען אויך טעאודע
אַליין , וועלכען פאַדוס האָט געלאָזען אָבהאַקען דעם קאָפּ און איהם
ברענגען מיט פּאַראַד קיין ירושלים (45—46) .

מיט אַ קורצער צייט שפּעטער איז פאַדוס אָבגערופען געוואָרען
פון יהודה און דעם פּאָסטען האָט פערנומען טיבעריוס יוליוס
אַלעקסאַנדער , דער זוהן פון דעם יודישען אַראַבאַרך אין אַלעק-
סאַנדריע , וועלכער איז איבערגעגאַנגען צום היידענטום און האָט פער-
נומען אַ אָנגעזעהענעם פּלאַץ אין דעם רוימישען מלוכה-לעבען . דער
פאַקט , וואָס אַ משומד איז אַוועקגעשטעלט געוואָרען בראש פון דעם גאַנ-
צען יודישען פאָלק , האָט אַרויסגערופען אין יהודה אַ טיעפען פערדרוס ,
און די זיהן פון דעם אַמאָליגען פייערדיגען קנאי יהודה הגלילי ,

יעקב און שמעון, האָבען ווידער אָנגעהויבען אָרגאַניזירען געהיי־
מע רעוואָלוציאָנערע מחנות. טיבעריוס׳ען האָט זיך אָבער איינגעגעבען,
צו דערשטיקען די בעוועגונג באַלד פון איהר אָנהויב, און ער האָט
זיך אכזריות׳דיג נוקם געווען אָן די ביידע ברידער: ער האָט זיי ביי־
דען געלאָזען קרייציגען, — וואָס ס׳האָט זיך גערעכענט פאַר דער
האַרטסטער שטראָף, לויט די רוימישע געזעצען.

ירושלים און איהר אומגעגענד אין דער צייט
פון צווייטען חורבן

זיעבּעטעס קאַפּיטעל

אַגריפּוס II און די רוימישע פּראָקוראַטאָרען

(פון 49 ביז 65 נאָך קריסט.)

אַגריפּוס II, דער זוהן פון דעם לעצטען יהודה׳עאישען קעניג האָט אונטער דער גאַנצער צייט געלעבּט אין רוים, וואו ער האָט פערקעהרט אין די העכסטע קרייזען פון דער דאָרטיגער געזעלשאַפט, און איינגעזויגען אין זיך די אַלע בּעגריפען און אויסגעלאַסענקייטען, וואָס האָבּען דאָרטין געהערשט. ווען זיין פעטער, הורדוס II, איז געשטאָרבּען, איז דאָס קליינע קעניגרייך חלקית אַיבּערגעגאַנגען צו איהם, אַגריפּוס׳ען, און צוזאַמען דערמיט האָט ער גערשה׳נט פון דעם פערשטאָרבּענעם אויך די השגחה איבּערן בּית המקדש און דאָס רעכט צו בּעשטימען אַ כהן גדול. ער איז אָבּער נאָכדעם אויך פערבּליבּען אין רוים, און מיט איהם צוזאַמען האָט זיך געפונען אויך זיין שענע שוועסטער בּערעניקא, וועלכע איז געוועזען מיט איין יאָהר יונגער פון איהם און איז געבּליבּען אַ יונגע אלמנה נאָך איהר מאַן, דעם דערמאָהנטען הורדוס. דער דאָזיגער פאַקט האָט אַרויסגערופען שלעכטע נאָכרייד אין דער רוימישער געזעלשאַפט, און כדי זיך צו שטיצען דערפון האָט אַגריפּוס חתונה געמאַכט בּערעניקא׳ן מיטן קעניג פון ציליציע, פּאָלעמאָן, וועלכער איז מרוצה געוואָרען זיך מגייר צו זיין צוליעב איהר. די אויסגעלאַסענע און לעבּענסלוסטיגע שענהייט האָט זיך אָבּער בּיי דעם צווייטען מאַן אויך נישט לאַנג

דערהאלטען: זי איז אוועק פון איהם און האט זיך ווידער פריי איבערגעגעבען איהרע לייכטזיניגקייטען. ביי דעם אלעמען האט זיך בערעניקא דאך נישט אבגעזאגט פון איהר גלויבען, וועהרענד איהר אנדערע שוועסטער, דרוסילא, האט דאס יא געטאן. די לעצטע איז, אלס קינד נאך, פערקנס'ט געווארען פאר דעם קאמאגענישען פרינץ עפיפאנעס, וועלכער האט זיך פערפליכטעט, אנצונעהמען דעם יודישען גלויבען און האט זיין ווארט נישט געהאלטען. דרוסילא האט דאן חתונה געהאט מיט'ן קעניג פון עמעאם, חזיז, וועלכער האט זיך גלייך מגייר געווען; פאר דער לייכטזיניגער און שענער פרינצעסין האט דאס אבער געהאט א גאנץ קליינע בעדייטונג, און ווען עס האט זיך, גלייך נאכדעם, פערליעבט אין איהר דער רוימישער פראקוראטאר פעליקס, האט זי צוליעב איהם פערלאזען דעם מאן צוזאמען מיט'ן גלויבען, און האט זיך פערבונדען מיט דעם געצענדיענערישען פייניגער פון איהר פאלק.

דאס פאלק האט דער פרינצעסין דעם חטא, נאטירליך, נישט מוחל געווען; דאגעגען אבער האט דאס איהר ברודער, אגריפוס'ען, נישט שטארק געקימערט, און זיין אייגענע אנגעהעריגקייט צו דעם יודישען גלויבען איז אויך געווען נאר א אפיציעלע, א קאלטע. אגריפוס האט זיך גערעכענט אפיציעל פאר דעם קעניג פון יהודה, האטש ער האט געהאט אין זיין רשות נישט מעהר, ווי די קליינע פראווינץ חלקית, און די גאנצע פאקטישע מאכט איבער'ן לאנד האט זיך געפונען אין די הענד פון דעם רוימישען פראקוראטאר. אגריפוס האט זאגאר געלאזען אויסגיעסען מטבעות מיט דעם אויפשריפט: „דער גרויסער קעניג, פריינד פון קייזער און פון די רוימער"; דאס איז אבער געווען נישט מעהר, ווי א עהרען-טיטול, וועלכען די רוימישע מאכט האט איהם איבערגעלאזען און וועלכער האט אין דער ווירקליכקייט קיין בעדייטונג נישט געהאט. דער איינציגער פונקט אין יהודה, איבער וועלכען אגריפוס האט געהאט א דעה צו זאגען, איז געווען דער בית המקדש. דא איז ער געווען דער פאקטישער בעל הבית און ער האט נישט וועניג אויפגעטאן פאר דער אויסערליכער פערשענערונג פון דעם טעמפעל גופא און פון דער עבודה אינוועניג. אגריפוס האט געלאזען אויספלאסטערן די גאסען ארום בית המקדש מיט מארמאר-שטיינער; פאר דעם לויים-כאר האט ער איינגעפיהרט א שענערע קליידונג, און ווען מ'האט געוואלט רעמאנטירען דעם בית

המקדש, האָט ער געלאָזען אויסהאַקען זעהר טײַערע בוימער פון די רײַכע לבנון־וועלדער.

אַגריפּוס'עס קאַלטע בעציהונג צו די הײליגטימער פון פאָלק האָט אָבער אָפט געבראַכט צו סכסוכים צווישען איהם און די גײַסטיגע פיהרער פון דער אומה. אַזאַ מין סכסוך איז פאָרגעקומען אַמאָל צווישען זײ איבער אַ קלײניגקײט. אַגריפּוס האָט אויפגעשטעלט אַ הויכען טורעם אין הויף פון דעם חשמונאים־פּאַלאַץ, וואָס האָט זיך געפונען נישט ווײַט פון בית המקדש, און פון דעם טורעם פלעגט ער ליעב האָבען אַראָבצוקוקען אויף דער שענער פּאַנאָראַמע פון שטאָדט, פון וועלכער ס'האָבען זיך בעזונדער בולט אַרויס געזעהען די אינווענינגסטע עזרות פון בית המקדש און אַלץ, וואָס ס'טוט זיך אין זײ. דאָס איז בעטראַכט געוואָרען פון די פרומע זקנים, ווי אַ פּראָפאַנאַציע און אַ פערברעך געגען געזעץ, און זײ האָבען בעפוילען, אַוועקצושטעלען אַ הויכע וואַנט צווישען טורעם און בית המקדש. אַגריפּוס איז אין כעס געוואָרען און האָט געוואָלט צווינגען די כהנים, זײ זאָלען די וואַנט צונעהמען; די לעצטע האָבען זיך אָבער נישט געוואָלט אונטערגעבען, און די דעפּוטאַציע, וואָס זײ האָבען אַוועקגעשיקט וועגען דעם קײן רוים, מיט'ן כהן גדול ישמעאל בן פּאַבי בראש, האָט בעקומען אויף איהר זײַט די הסכמה פון דער מאַכט. אַגריפּוס האָט זיך דערפאַר נוקם געווען אין דעם דערמאָהנטען כהן גדול און איהם אַראָבגעזעצט פון דעם פּאָסטען, בעשטימענדיג אויף זײַן פּלאַץ אַ געוויסען יוסף קאַבי.

בנוגע צו דער כהונה גדולה האָט זיך אַגריפּוס בכלל גאַנץ ווייניג אויסגעצײכענט פון די ערשטע אדומ'ער. פאַר זײַן צײַט איז דער דאָזיגער הויכער פּאָסטען געוואָרען צו שאַנד און צו שפּאָט און האָט פערלוירען זײַן גאַנצען אויטאָריטעט. עס איז אײַנגעפיהרט געוואָרען דער שענדליכער סיסטעם פון קויפען דעם הויכען טיטול און יעדער בעשטימטער כהן גדול האָט געזוכט אָנצוזאַמלען וואָס מעהר געלד אין דער צײַט פון זײַן „הערשען", וויסענדיג, אַז בײַ דער ערשטער געלעגענהײַט קען קומען אַן אַנדערער און אויסקויפען דעם פּאָסטען פאַר אַ גרעסערע סומע. גאַנץ אָפט איז עס געקומען צו פּשוט'ע עפענטליכע געשלעגען צווישען פערשידענע „קאַנדידאַטען" און דאָס האָט געמוזט ברענגען דערצו, עס זאָל פאַלען דער גאַנצער כבוד פון בית המקדש. פון יענער צײַט אָן — האָט זיך דערצעהלט

אין פאָלק — האָבען זיך אויפגעהערט צו ווייזען די בעשטימטע צייַ־
כענס אין קדשי קדשים ; די כהנים האָבען אויפגעהערט ארויסצורעדען
דעם שם (יהוה) אין זייערע ברכות און דער כהן גדול אפילו אין
דער יום כפור'דיגער עבודה האָט איהם אויך אַרויסגערעדט אַזוי שטיל,
אַז קיינער האָט איהם נישט געהערט — נישט זיי און נישט די צייט
זענען ראוי געווען דערצו.

אין די צוויי צעהנדליג יאָהר פון אַגריפּוס'עס בעל הבתי'ווען
אין בית המקדש האָבען זיך כסדר געביטען די כהנים־משפחות באָע־
טוס (ביתוס), קנתר, פאַבי, קמית, חנן, און דער בעל
אגדה פון תלמוד קלאָגט: „ביטער איז מיר פון דער משפחה באָעטוס,
ביטער איז מיר פון זייערע שטעקענס! ביטער איז מיר פון דער משפחה
חנן, ביטער איז מיר פון זייער שלאַנגענגיפט! ביטער איז מיר פון
דער משפחה קנתר און פון זייער פעדער! ביטער איז מיר פונ'ם הויז
פון ישמעאל בן פאַבי און פון זייערע פויסטען! זיי אַליין זענען די
כהנים גדולים, זייערע זיהן — די שאַץ־אויפזעהער (פון בית המקדש),
זייערע איידימס — די משגיחים, און זייערע קנעכט שלאָגען דעם
פאָלק מיט שטעקענס".

אַזוי נידעריג איז געפאַלען די הייליגסטע אינסטיטוציע פון לאַנד,
אין דער צייט, ווען דאָס פאָלק האָט זיך געראַנגעלט מיט די שרעק־
ליכסטע גסיסה־יסורים, האָט זיך געבויגען אין דרייַען אונטער דעם
יאָך פון דער פרעמדער הערשאַפט און געפּרובט מיט די לעצטע כחות
אַראָבצוּרייַסען פון זיך די שווערע אייַזערנע קייטען פון די אכזריות'דיגע
פּראָקוראַטאָרען.

נאָך טיבעריוס אַלעקסאַנדערן איז קיין יהודה אָנגעקומען אַלס
פּראָקוראַטאָר א געוויסער קומאַנוס (48—52). דאָס איז געווען א
רויהער רוימישער אדמיניסטראַטאָר, וואָס האָט כסדר געזוכט א גע־
לעגענהייט צו „בערוהיגען" און האָט אומעטום געזעהען נאָר אויפש־
טאַנדען און מאַיעסטעטס־בעליידיגונגען. און אַזאַ מין געלעגענהייט האָט
זיך איהם גלייך געמאַכט: דאָס איז געווען אינ'ם יום טוב פסח; קו־
מאַנוס האָט געזעהען, ווי פון אַלע זייטען ציהען זיך אונגעהויערע
מענגעס מענשען קיין ירושלים, האָט ער זיך דערשראָקען און געלאָ־
זען אוועקשטעלען א גרויסע מחנה בעוואָפענטע סאָלדאַטען אין דער
זייַלען־גאַלערעע פון בית המקדש. דער דאָזיגער אָנבליק פון געצענ־
דינערישע סאָלדאַטען אויף דער שוועל פון פערהייליגטען נאַציאָנאַ־

ילען טעמפעל האט שוין אליין אויך שטארק אויפגערעגט די פערזאמעלטע;
ויא איז נאך אבער צוגעקומען אויך דער פאקט, וואס איין סאלדאט האט
געמאכט א שענדליכע בעוועגונג געגען דעם פערזאמעלטען פאלק, ווען
עס האט געהאלטען אין מיטען גאטעס-דיענסט, און אויף דער פאדערונג,
צוצונעהמען דעם סאלדאט פון בית-המקדש האט קומאנוס געענטפערט
מיט דראהענדע התראות. דער צורייצטער עולם האט זיין צארן נישט
געקענט שטילען און אנגעהויבען צו ווארפען שטיינער אין די סאלדאטען
און צו זידלען דעם פראקוראטאר. דאן האט קומאנוס צוזאמענגעצויגען
אויף דעם פלאץ פון די אונרוהען גרויסע מחנות סאלדאטען, וועלכע
האבען זיך ארויפגעווארפען אויף די נישט בעוואפענטע יודען און מאסען
פון זיי געטויט און געפייניגט. די אונגליקליכע האבען זיך געפרובט
ארויסרייסען פון דער סאלדאטען-קייט און אנטלויפען; איז אבער דאס
שטופעניש ביי די טויערן געווען אזוי שטארק, אז טויזענדער יודען זענען
דערנאך געפונען געווארען דערשטיקטע און צוקוועטשטע.

אט די אלע מעשים האבען געמוזט ארויסרופען אין פאלק א שטאר-
קען דורשט, זיך נוקם צו זיין אן די בעדריקער פון פאטערלאנד, און
דאס האט זיך דערווייל אויסגעדריקט אין א רייהע איינצעלנע טעראריס-
טישע אקטען. אזוי איז פארגעקומען, אז א גרופע יהודה'ער האט בעגע-
גענט אויפ'ן וועג דעם דורכפאהרענדען קייזערליכען בעאמטען סטעפאנוס
און איז איהם בעפאלען. דאס האט שטארק אויפגעקאכט קומאנוס'ען און
ער האט ארויסגעשיקט א שטראף-עקספעדיציע מיט דעם בעפעהל—חרוב
צו מאכען אלע דערפער און ישובים, וואס ליגען ארום דעם ארט, וואו
דאס פערברעך איז פארגעקומען. די סאלדאטען האבען דעם בעפעהל
דורכגעפיהרט מיט דער שרעקליכסטער אכזריות, און געפינענדיג אין
איינעם פון די ישובים א ספר תורה, האבען זיי זי צוריסען און געשענ-
דעט. אט דעם פערברעכערישען חלול-הקודש האבען די יודען נישט גע-
קענט מוחל זיין, און מאסען פון זיי האבען זיך אוועקגעלאזען צו קומא-
נוס'ען קיין קסריה, וואו זיי האבען געפאדערט א בעפריעדיגונג. קומא-
נוס האט אין אנהויב גארנישט געוואלט אויסהערען די טענות פון די
יודישע פראטעסטאנטען; ענדליך אבער האט ער געפונען פאר נויטיג
זיי נאכצוגעבען, און די שולדיגע סאלדאטען זענען געטויט געווארען.

צווישען קומאנוס'ען און דער יודישער בעפעלקערונג איז פארגע-
קומען נאך א דריטער צוזאמענשטויס, — א צוזאמענשטויס, וואס האט
אנגענומען א מעהר ערנסטען כאראקטער און האט זיך געענדיגט פיעל

בלוטיגער פון די ערשטע צוויי. א גרופּע יודען פון גליל איז געגאנגען קיין ירושלים אויף א געוויסען יום-טוב דורך שומרון, און די שומרונ'ער זענען בעפאלען די יודישע עולי-רגל (פּיליגרימען) און האבען עטליכע פון זיי געהרג'עט. א דעפּוטאציע פון די גליל'עאישע יודען האט זיך דאן געווענדעט צו קומאנוס'ען מיט דער פאדערונג, צו בעשטראפען די שומרונ'ער; די לעצטע האבען שוין אבער געהאט אונטערגעקויפט קומאנוס'ען, און ער האט זיך בעצויגען צו דער גאנצער זאך גלייכגילטיג. דאס האט געצתאונגען דער יודישער בעפעלקערונג אנצונעהמען איינענע מיטלען און זיך אליין אבצורעכנען מיט די שולדיגע.

און יענער צייט האבען די פערבליבענע אנהענגער פון די אמאליגע ז ע ל א ט ע ן (קנאים) צוריק אנגעהויבען צו ארגאניזירען בעוואפענטע קאמפפס-גרופּען מיט דעם צוועק, צו קעמפפען פאר דער בעפרייאונג פון פאטערלאנד; און אט האט איינע פון די דאזיגע גרופּען, אונטער דער אנפיהרונג פון דעם העלדישען א ל ע ז ר ב ן ד י נ א י, איבערגענומען דעם גאנצען ענין אין איהרע הענד. די מחנה זעלאטען האט זיך אוועקגעלאזען אין דער געגענד אקראבאטאנע, וואס איז געווען אינגאנצען בעזעצט מיט שומרונ'ער, און האט בערויבט און חרוב געמאכט אהן רחמנות א גאנצע רייהע שטעדט און דערפער. צוטומעלט פון דעם שרעקליכען קלאפּ, זענען די שומרונ'ער געלאפען בעטען הילף ביי זייער בעשיצער, און ער האט זיי ווירקליך געהאלפען. קומאנוס האט זיי ערלויבט, זיך צו בעוואפענען, און האט זיי נאך צוגעשיקט א גרויסע מחנה סאלדאטען, וואס האט זיך אוועקגעלאזען אנטקעגען די זעלאטען און פיעל פון זיי געפאנגען און געטויט.

די דאזיגע אפענע פּארטייליכקייט פון דעם רוימישען פערטרעטער האט נאכמעהר אויפגערעגט די ברייטערע שיכטען פון פאלק, און עס האט געהאלטען דערביי, אז די גאנצע בעפעלקערונג זאל אפען ארויסטרעטען געגען קומאנוס'ען מיט זיינע סאלדאטען, — וואס עס וואלט געוויס געבראכט צו א שרעקליכען חורבן. דא האבען זיך אבער אריינגעמישט אין דער זאך די אנגעזעהענע פערשטעהער פון דער יודישער אריסטאקראטיע, און שטרעבענדיג מיט אלע מיטלען, אויסצומיידען די קאטאסטראפּע, האבען זיי אבגעהאלטען דעם פאלק פון בעוואפענטע ארויסטרעטונגען און גערואטען, צו קעמפפען געגען דער אונגערעכטיגקייט מיט די מיטלען פון געזעץ. דאן זענען אוועקגעשיקט געווארען צוויי דעפּוטאציעס צו דעם רוימישען פערוואלטער פון גאנץ סיריען א ו מ י ד י ו ס ק וו א ד ר א ט ו ס:

איינע אַ יודישע, וואָס האָט זיך בעקלאָגט אויף די שומרונ׳ער מיט זייער בעשיצער קומאַנוס, און די צווייטע אַ שומרוני׳שע מיט אַ פּראָטעסט געגען די אונגעזעצליכע אַכזריות׳ען פון אלעזר׳ס גרופּע. קוואַדראַטוס איז צוליעב דעם סכסוך אַליין געקומען קיין שומרון, און זיין ערשטע עובדא איז געווען זיך נוקם צו זיין פאַר דעם בעליידיגטען רוימישען כבוד און צו בעשטראָפען (קרייציגען) די זעלאָטען-רעוואָלוציאָנערען, וועלכע זענען געפאַנגען געוואָרען דורך קומאַנוס׳עס סאָלדאַטען. דערנאָך האָט ער זיך גענומען צום עצם ענין און בעשטימט וועגען דעם אַ ספּעציעלען געריכט אין דער שטאָדט לידדאַ, וואו עס זענען זיך צונויפגעקומען די פאָרשטעהער פון ביידע צדדים. דאָ האָט זיך אָבער די פראַגע אַרויסגעוויזען פאַר זעהר פערפּלאָנטערט, און קוואַדראַטוס האָט ניט געפּועל׳ט ביי זיך, אַרויסצוגעבען אַ קאַטעגאָרישע ענטשיידונג; ער האָט דעריבער בעפויהלען, פאָרצושטעלען דעם גאַנצען ענין פאַר׳ן קייזער אַליין, און ביידע פּאַרטייען האָבען אַוועקגעשיקט אויסגעוועהלטע דעפּוטאַציעס קיין רוים. אין דער יודישער דעפּוטאַציע האָבען זיך דאָס מאָל געפונען די פאָרשטעהער פון דער אַריסטאָקראַטיע מיט׳ן כהן-גדול יונתן בראש, און אויף דער זייט פון די שומרוני׳שע פערטרעטער איז געווען קומאַנוס, וועלכער איז אַליין אויך אַריינגעצויגען געוואָרען אין דעם משפט אַלס בעשולדיגטער, און האָט געמוזט פאָהרען זיך פערטיידיגען פאַר זיין הערשער.

קומענדיג קיין רוים, האָבען זיך ביידע דעפּוטאַציעס פאָרגעשטעלט פאַר קלוידיוס׳ען. קומאַנוס און מיט איהם אויך די שומרונים האָבען געהאַט אויף זייער זייט דעם גאַנצען הויף און די הויכע מקורבים פון קייזער; די יודישע שלוחים האָבען אָבער אויך געהאַט אַ גרויסען צד: פאַר זיי האָט זיך שטאַרק איינגעשטעלט דעם קייזער׳ס ליעבלינג אַגריפּוס II, וועלכער האָט זיך בכלל אויפגעהאַלטען אין רוים מעהר, ווי אין פּאַלעסטינאַ. אַגריפּוס׳ען איז בעזונדער נאָך געלונגען צו געווינען פאַר זיך דער קייזערין אַגריפּינאַ, און אַ דאַנק איהר ענערגישען אַנטהייל אין דעם פּראָצעס, איז דעם קייזער׳ס פּסק געווען צום גונסטען פון די יהודה׳ער; לויט דעם אורטהייל זענען די שולדיגע שומרונים געטויט געוואָרען און קומאַנוס איז פערשיקט געוואָרען אין גלות.

אין דער זעלביגער צייט און אַ דאַנק דער זעלביגער אַגריפּינ׳ען איז אַגריפּוס אַליין אויך נתעלה געוואָרען: ער האָט בעקומען אין זיין מאַכט די גאַנצע צפון-מזרח געגענד פון יהודה, וואָס האָט אַמאָל אָנגע-

הערט צו פיליפ׳ס טעטראַרכיע. דעם צענטר פון יהודה האָט אָבער רוים איצט אויך נישט געוואָלט אַרויסלאָזען פון איהרע אײַזערנע הענד, און דער כלוטר׳שטער נצחון פון די יודען איבער די שומרונים האָט די אײַגענטליכע פּאָליטישע לאַגע פון יהודה גאָרנישט פערבעסערט.

נאָכדעם ווי קומאַנוס איז פערמשפּט געוואָרען, איז אויף דעם פּאָסטען פון אַ פּראָקוראַטאָר איבער יהודה בעשטימט געוואָרען פ ע ל י ק ס (52—60), אַ בעפרײַטער שקלאַף פון קײַזערליכען הויף און אַ ברודער פון אגריפּינאַ׳ס אַלמעכטיגען ליעבלינג פּ אַ ל אַ ס. אויף דער בעשטימונג האָבען די פרײַנד פון יהודה געלעגט גרויסע האָפנונגען, און אויסער אגריפּוס׳ען האָט דער כהן־גדול אַליין אויך געבעטען דעם קײַזער, ער זאָל בעשטימען פעליקסען אויף דעם פּאָסטען; אָט די אַלע האָפנונגען האָבען זיך אָבער געענדיגט מיט אַ ביטערער ענטטוישונג — פעליקס איז נאָך איבערגעגאַנגען קומאַנוס׳ען אין רשעות און חוצפּה. די אכזריות׳דיגע און געלד־גיעריגע שקלאַפען־נאַטור האָט געזעהען פאַר זיך נאָר איין ציעל: בעפריעדיגען אַלע תאוות און אַרויספּרעסען פון דער בעפעלקערונג וואָס מעהר געלד. און דערבײַ זענען אַלע מיטלען כשר געווען פאַר דעם אויפגעקומענעם קנעכט — ער האָט גוט געוואוסט, אַז דער אײַנפלוס פון זײַן ברודער אין הויף איז גענוג שטאַרק, אום צו פערדעקען אַפילו די גרעסטע חטאים. די פעסטע לאַגע פון דעם נײַעם פּראָקוראַטאָר איז נישט שוואַכער געוואָרען אַפילו אויך נאָכדעם, ווי קלוידיוס איז געשטאָרבען (54) און אויפ׳ן טראָן איז אַרויף דער יונגער נ ע ר אָ. דער לעצטער איז צו אַגריפּוס׳ען געווען נישט שלעכט געשטימט, און האָט איהם צוגעגעבען פיער בעדײַטענדע שטעדט מיט זייערע סביבות, דערונטער אויך ט ב ר י ה און טאַריכעאַ; צו די זעלבסטשטענדיגע נײַגונגען פון די יהודה׳ער בכלל האָט ער זיך אָבער בעצויגען נישט פרײַנדליך, אַזוי אַז פעליקס האָט געקאָנט טאָן אַלץ, וואָס ער האָט נאָר געוואָלט, מיט דעם אויסרײַד פון „בערוהיגען“.

אַ קורצע צײַט נאָך זײַן אָנקומען אין יהודה האָט זיך פעליקס פערבונדען מיט דער בעריהמטער יודישער פּרינצעסין ד ר ו ס י ל אַ, די טאָכטער פון דעם פערשטאָרבענעם אַגריפּוס I, וועלכע האָט צוליעב איהם פערלאָזען איהר מאַן און איהר פאָלק. דאָס האָט אָבער קיין ווירקונג נישט געהאַט אויף זײַן טעטיגקײַט אַלס פּראָקוראַטאָר און אויף זײַן בעציהונג צו דער יודישער בעפעלקערונג. שטרעבענדיג, אויסצורייניגען דאָס לאַנד פון די רעוואָלוציאָנערע עלעמענטען, האָט ער זיך קודם כל גענו־

מען צו די זעלאטען ; די דאזיגע פאנאטישע פרייהייטס-קעמפפער האבען זיך אבער נישט אזוי לייכט אונטערגעגעבען , און גאנץ אפט איז ער געווען געצוואונגען , זיך צו בענוצען דערביי מיט פשוט'ער רמאות. אזוי האט פעליקס פיגרנארט צו זיך דעם בעריהמטען אנפיהרער פון די זעלאטען אלעזור בן דינאי , צוזאגענדיג איהם פאלשטענדיגע אונבעריהרליכקייט , און דערנאך איהם געשמידט אין קייטען און אוועקגעשיקט קיין רוים. מיט די איבריגע געפאנגענע זעלאטען איז ער זיך אויך בעגאנגען נישט בעסער פון זיינע פארגענגער : מאסען פון זיי האט ער געלאזען קרייציגען (צושלאגען צו א בוים) און די בלויזע פערדעכטיגע אין פאליטישער נישט כשר'קייט זענען אויך אכזריות'דיג בעשטראפט געווארען .

אין דער דאזיגער אטמאספעריע פון בלוט- און טויט-שטראפען האט זיך געמוזט ענטוויקלען א גינסטיגער באדען פאר אלערליי טעראריסטישע שטימונגען און ליידענשאפטען , און באלד איז ווירקליך אויסגעוואקסען א געפעהרליכע ארגאניזאציע, וואס האט אנגעווארפען א שרעק אויפ'ן גאנצען לאנד און געשטערט דעם נארמאלען גאנג פונ'ם פאלקסלעבען . די דאזיגע געהיימע ארגאניזאציע האט זיך אויסגעבילדעט פון די איינצעלנע עקסט-פאנאטישע זעלאטען, וועלכע האבען אין זייער ביטערער פערצווייפלונג אינגאנצען פערלוירען יעדען שפור פון אויסגערעכענטקייט און פון אכטונג צום מענשליכען לעבען . מ'האט זיי גערופען סיקאריער (סיקריקון) צוליעב דעם קורצען מעסער (סיקא) , מיט וועלכען זיי זענען געווען בעוואפענט ; אט דעם מעסער פלעגען זיי טראגען בעהאלטען אונטער די קליידער , און אויסמישענדיג זיך מיט'ן גרויסען עולם (אממעהרסטענטייל יום-טוב-צייט) פלעגען זיי אונבעמערקט דערשטעכען די פערזאן , אויף וועלכער זיי האבען געטראגען א געוויסען כעס . די סיקאריער פלעגען דורכפיהרען זייערע רציחות אזוי שנעל און געשיקט , אז א לאנגע צייט האט מען קיינעם פון זיי נישט געהאפט , און דאס האט נאכמעהר פערשטארקט די מורא פאר זיי . די קרבנות פון די סיקאריער זענען דאס רוב געווען יודען , און זייערע רציחות זענען געווארען אזוי אפט און אלטעגליך , אז די געזעצלעהרער האבען געפונען פאר נויטיג אבצושאפען אינגאנצען דעם קרבן , וואס פלעגט געבראכט ווערן פאר אונשולדיג פערגאסענעם בלוט , ווייל עס וואלט אויסקומען צו ברענגען אזעלכע קרבנות — אהן אנ'אויפהער .

מיט די פערטרעטער פון דער רוימישער מאכט זענען די סיקאר-

יער דערווייל געשטאנען אין נאהנטע בעציהונגען, און ווען פעליקס האט געוואלט פטור ווערן פון דעם אלטען כהן-גדול, יונתן (דער זעלביגער, וואס האט איהם „אויסגעפועלט" פאר יהודה פונ'ם רוימישען קייזער), וועלכער האט איהם עפענטליך געמוסר'ט פאר זיינע אונגעזעצליכע מעשים, — האט ער אונטערגעשיקט איינעם פון די סיקאריער, און יענער האט דורכגעשטאכען דעם כהן-גדול'ס ברוסט מיט זיין בלוטיגען מעסער.

פונקט דער היפך פון די סיקאריער, אבער דאך "בעאונרוהיגענד" און „געפעהרליך" איז געוועזן אנ'אנדער גרופע, וואס האט זיך אויך אנגעהויבען שטארק צו פערשפרייטען איבערן לאנד — די גרופע פון די בעגייסטערטע משיח-טרוימער. דער האפנונגסלאזער צושטאנד האט אלץ מעהר און מעהר אויפגערייצט די צוהיצטע פאנטאזיע פון פאלק, און וואס ווייטער איז אלץ שטארקער און אונגעדולדיגער געווארען זיין בענקשאפט נאך דעם ערווארטעטען אויסלייזער און בעפרייער. אט די אנגעגליהטע שטימונג האט געמוזט ארויסרופען לעבעדיגע פערקערפערונגען פון דער האפנונג און איהרע אנזאגער; און עס האבען זיך דעריבער פון צייט צו צייט בעוויזען עקזאלטירטע „נביאים" און „משיחים", וואס האבען פערזיכערט, אז אט-אט קומט אן די ישועה און דאס לאנד ווערט אויסגעלייזט פון שונא'ס הענד. צו דעם סארט משיחים האט אנגעהערט דער אויבענדערמאהנטער טעאודע, וועלכער האט זיך צוזאמענגעשטויסען מיט'ן ערשטען פראקוראטאר וואדוס, און איצט האט זיך זייער צאהל נאך פערגרעסערט. איינער פון זיי, א געוויסער „משיח", וואס איז געקומען פון מצרים, האט צוזאמענגענומען ארום זיך אין א מדבר טויזענדער יודען, און האט זיי איינגערעדט צו געהן מיט איהם קיין ירושלים, איינעהמען דעם רוימישען גארניזאן. די בעגייסטערטע גלויביגע האבען זיך ווירקליך געלאזען געהן קיין ירושלים, ווייל דער משיח האט זיי פערזיכערט, אז ווי נאר זיי וועלן צוקומען צו דער בעפעסטיגטער שטאדט, וועט גאט א נס טאן און די מויערן וועלן איינפאלען. זיי איז אבער נישט בעשערט געוועזן, זיך צו איבערצייגען אין דעם אמת פון דער נבואה: פעליקס האט זיך דערוואוסט פון דער איינענארטיגער אונטערנעהמונג און זיינע סאלדאטען האבען פון דער גאנצער מחנה „געטליכע קעמפפ- קיינעם נישט איבערגעלאזען.

אזוי האט פעליקס נישט אויסגעמיטען קיין איין געלעגענהייט צו

ערניעדריגען דעם פאלק און צו פערגיסען זיין בלוט, און דאס האט
זיך, נאטירליך, אבגערופען אויך אויף דער בענעהמונג פון די ארומי-
גע פרעמדע בעפעלקערונגען בנוגע צו זייערע יודישע מיטבירגער.
די סירער, גריכען און רוימער, וועלכע האבען געוואוינט מאסען-
ווייז אין די יודישע שטעדט, האבען אנגעהויבען אפען ארויסצוטרע-
טען געגען יודען, און אין קסריה, דעם פראקוראטאר'ס רעזידענץ,
איז עס אפילו געקומען צו א שטארקען קאנפליקט צווישען די דארטי-
גע סירער און יודען. די יודען, וועלכע האבען זיך דא אויסגעצייכענט
מיט זייער עשירות, מיט זייער רייכען מסחר האבען געפאדערט פאר
זיך פולע גלייכבערעכטיגונג מיט אלע איבריגע בירגער פון לאנד, ווייל
די שטאדט איז אויפגעבויט געווארען דורך זייער קעניג הורדוס I;
די סירער האבען דאס אבער נישט געוואלט אנערקענען, ערקלערנ-
דיג, אז אמאל זענען דא גאר קיין יודען נישט געווען. דער סכסוך
האט זיך געצויגען א לאנגע צייט, און איז ענדליך איבערגעגאנגען
אין א אפענעם גאסען-געשלעג, פון וועלכען די יודישע יוגענד איז
ארויס אלס זיעגערין. דאן האט פעליקס זיך ארייגעמישט אין דעם
גאנצען ענין, און געפאדערט פון דעם פערזאמעלטען יודישען עולם,
ער זאל זיך גלייך פונאנדערגעהן, און ווען די יודען האבען אזוי גיך
נישט געהערט זיין בעפעהל, האט ער ארויסגעלאזען איבערן שטאדט
א בעוואפענטע מחנה סאלדאטען, וואס האט מאסען יודען אויסגע-
הרג'עט, מאסען — געפאנגען און מאסען יודישע הייזער און געשעפ-
טען בערויבט און חרוב געמאכט; דער עצם סכסוך איז אבער דער-
מיט נאך אלץ נישט אויסגעגלייכט געווארען, און די פראגע איז אי-
בערגעגאנגען צום קייזער אליין. צו דעם צוועק האבען ביידע בעפעל-
קערונגען אוועקגעשיקט שלוחים קיין רוים, וואו די סירער האבען
באלד בעקומען אויף זייער זייט דעם גאנצען הויף מיט דעם אלמעכ-
טיגען פאלאס (דער ברודער פון דעם בעשולדיגטען פעליקס) בראש.
די סירער איז, אויסער דעם, נאך געלונגען אונטערצוקויפען דעם
קייזער'ס סעקרעטאר בורוס, און א דאנק דעם אלעמען האט זיך
דער סכסוך געענדיגט מיט זייער נצחון: נערא (נירון קיסר) האט
ארויסגעטראגען זיין בעשלוס, אז די „העלענען" דארפען זיך רעכנען
פאר די בעלי בתים פון קסריה און די יודישע בירגער זענען דארטין
נישט מעהר, ווי שכנים. די דאזיגע אפענע אונגערעכטיגקייט, וואס
האט די פאקטישע איינגעבוירענע בעלי בתים פון שטאדט אוועקגעש-

טעלט אין אַ ערגערער לאַגע פון די אַנגעקומענע פרעמדע, האָט נאָכמעהר אויפגערייצט דעם פאָלק געגען דער רוימישער געוואַלט־הערשאַפט און האָט געדיענט דערנאָך אַלס פונק פאַר דעם רעוואָלוציאָנערען פייער, וואָס האָט אַרומגעכאַפּט דאָס גאַנצע לאַנד.

אונטער דער צייט איז פעליקס אָבגערופען געוואָרען פון יהודה און זיין פּלאַץ האָט פערנומען פּאָרציוס פעסטוס (60—62). אָט די פערזאָנען־ענדערונג האָט אָבער גאַנץ ווייניג געווירקט אויף דער לאַגע פון יהודה, כאָטש דער נייער מושל האָט ניט בעהאַנדעלט זיינע אונטערטאַנען מיט דער חוצפה'דיגער אכזריות, מיט וועלכער עס האָבען זיי בעהאַנדעלט די פריהערדיגע פּראָקוראַטאָרען. פעסטוס האָט אויך אַנגעווענדעט אַלערליי רעפּרעסיווע מיטלען, כדי צו דערשטיקען די רעוואָלוציאָנערע טעטיגקייט פון די פערשיעדענע מחנות און אָרגאַניזאַציעס — איהם האָט זיך דאָס אָבער ניט איינגעגעבען. די שאָטענס פון דעם קומענדיגען אויפשטאַנד האָבען זיך שוין געטראָגען אין דער לופטען, און קיין קראַפט איז ניט אימשטאַנד געווען, אָבצושטעלען דעם ברויזענדען שטראָם פון די צורייצטע אינסטינקטען און צופלאַמטע פאַנטאַזיעס. די עקסט־לינקע זעלאָטען האָבען זיך וואָס ווייטער אַלץ מעהר דערנעהנטערט צו די טעראָריסטען־סיקאַריער, און אָט די ביידע אַקטיווע עלעמענטען האָבען געגענזייטיג געווירקט איינער אויפ'ן צווייטען: אונטער דעם איינפלוס פון די פּאַטריאָטישע זעלאָטען זענען די אַרויסטרעטונגען פון די סיקאַריער אויך פּאַטריאָטיש און ציעלמעסיג געוואָרען, און דאַגעגען זענען די רעוואָלוציאָנערע זעלאָטען געוואָרען ווילד־בלוטיג און טעראָריסטיש. זיי האָבען געטויט, גערויבט, געפּייניגט און אָהן אַ שום רחמנות גערודפ'ט די „פריעדליכע" און רוהיגע „בירגער" פון די רייכערע קלאַססען, וואָס האָבען זיך געהאַלטען פון דער ווייטענס און ניט געשטיצט די רעוואָלוציאָנערע אונטערנעהמונגען. דאָס גאַנצע פאָלק: אַלט און יונג, אָרים און רייך, קליין און גרויס — אַלע מוזען קעמפּפען געגען דעם מעכטיגען שונא, אַלע מוזען העלפען פערטיידיגען די פרייהייט פון פאָטערלאַנד! — דאָס איז איצט געוואָרען דער אַלגעמיינער דעוויז פון די רעוואָלוציאָנערען, און זיי פלעגען אָנפאַלען אויף גאַנצע דערפער און זיי חרוב מאַכען דערפאַר, וואָס די איינוואוינער האָבען זיך ניט געהאַלטען צושליסען צו די בעוואָפענטע גרופּעס.

פון דער צווייטער זייט ווידער האָבען נאָך אַלץ געאַרבייט אַלערליי

נביאים און משיחים. זיי האבען כסדר געוועקט די שענע האפנונגען פון דער אומה, און אלע מאל איז אנאנדערער פון זיי ארויסגעטרעטען אלס בעפרייער און אויסלייזער. און דאס פאלק האט געהאפט און געגלויבט — עס האט נישט געוואלט צולאזען צו זיך דעם שרעקליכען געדאנק וועגען יהודה'ס אונטערגאנג, עס האט נישט געוואלט זעהען דעם שאטען פון דעם שרעקליכען חורבן, וואס איז שוין געשטאנען הינטער זיינע פלייצעס. נאר איינצעלנע, געצעהלטע פאלקס=קינדער האבען זיך געפונען, וועלכע האבען זיך נישט געלאזען פערשכור'ן פון די אלע האפנונגען און חלומות. אט די אונגליקליכע ניכטערע זיהן פון דער אומה האבען געפיהלט און געזעהן די שרעקליכע פינסטערע וואלקענס, וואס רוקען זיך אן אויף יהודה'ס הימעל, און זיי זענען נישט אימשטאנד געווען, צו דערשטיקען אין זיך דעם טרויער. וועגען איינעם פון די דאזיגע אנזאגער פונ'ם פאלקס=אונגליק, מיט'ן נאמען יהושע בן חנן, ווערט דערצעהלט, אז ער איז ארומגעגאנגען אין יענער צייט איבער די גאסען פון ירושלים, און געשריען: „א קול פון אויפגאנג, א קול פון אונטערגאנג, א קול פון די פיער ווינטען, א קול וועגען ירושלים און בית=המקדש, א קול וועגען דעם חתן מיט דער כלה, א קול וועגען דעם גאנצען יודישען פאלק!" דער המון האט געקוקט אויף דעם טרויעריגען נביא, ווי אויף א משוגע'נעם, און האט איהם געשלאגען און געטריבען; דאס צעוועהטאגטע הארץ האט זיך אבער פאר דעם נישט אבגעשטעלט. טאג און נאכט האט דער טרויעריגער שאטען געוואנדערט איבער די גאסען פון דער יודישער הויפט=שטאדט, און נישט אויפגעהערט צו שרייען וועגען דעם נאהנטען אונגליק, אויסרופענדיג יעדעם מאל: „וועה, וועה צו דיר, ירושלים!"

פאר יענער צייט איז פארגעקומען אין יהודה א קליינע בעוועגונג, וואס האט געהאט וויכטיגע פאלגען פאר דער ווייטערדיגער פערצווייגונג פון יודענטום. ביי דער ארדנונג פון קויפען די כהונה גדולה, וואס איז איינגעפיהרט געווארען אין דער צייט פון אגריפוס'עס בעל=הבתי'וועען איבער'ן בית=המקדש, איז גאנץ אפט פארגעקומען, אז דער העכסטער פאסטען פון דעם יודישען רעליגיעזען לעבען, דער פאסטען פון א כהן=גדול, איז פערטרעטען געווארען פון א פערזאן, וואס איז אליין גאר ווייט געוועזען פון אלע יודישע רעליגיעזע מסורות (טראדיציעס) און מנהגים. אזא כהן=גדול איז געווען איינער

מיט'ן נאמען חנן, וועלכער האט אנגעהערט, לויט זיינע איבערצייגונגען, צו די אמאליגע צדוקים, און האט געשטרעבט צו בענייען די דאזיגע האלב-אבגעשטארבענע סעקטע. אלס פארטיי זענען די צדוקים אונטערגעגאנגען כמעט אין איין צייט מיט דער חשמונאי'שער דינאסטיע, און ווייל זיי האבען אין פאלק געהאט גאנץ וועניג אנהענגער, האבען זיי זיך אליין אויך אונטערגעגעבען און געהיט אפיציעלע מנהגים און דינים לויט די געזעץ-אויסטייטשונגען פון די פרושים.

דער איצטיגער כהן-גדול האט אבער ארויסגעוויזען אין דער הינזיכט א בעזונדער מוט, און מיט זיינע שארפע ארויסטרעטונגען געגען די פרושים האט ער געבראכט דערצו, עס זאל זיך ווידער פונאנדערקאכען דער אלטער קאמפף וועגען די געזעץ-אויסטייטשונגען פון דער תורה. דאס מאל איז דער קאמפף געווען אנ'אקאדעמישער: חנן מיט א געוויסער צאהל צדוקים האבען געזוכט צו דערווייזען, אז די געזעצען פון דער תורה מוזען בוכשטעבליך פערשטאנען און געהיט ווערן, און אנטקעגען זיי זענען ארויסגעטרעטען די פרושים מיט ר׳ יוחנן בן זכאי בראש, וועלכע האבען אויפגעוויזען, אז די געזעצען מוזען זיין צוגעפאסט צום לעבען און דארפען אבגעהיט ווערן נאר אין דעם זין, ווי די מסורה האט זיי איבערגעגעבען. עס איז אבער פארגעקומען א פאל, אז חנן האט געלאזען צוזאמענרופען דעם סנהדרין און האט פערמשפט אזעלכען, וואס לויט דער יורידישער אויסטייטשונג פון די פרושים, איז ער אינגאנצען אונשולדיג געווען. דא האבען די פרושים שוין געמוזט שטארקער ארויסטרעטען געגען איהם, און זיי האבען געפאדערט פון אגריפס'ען, ער זאל ארויבזעצען חנן'ען פון זיין פאסטען אלס כהן-גדול; מיט דער זעלביגער בעשולדיגונג געגען דעם חוצפה'דיגען כהן-גדול האבען זיי זיך געווענדעט אויך צו דעם פראקוראטאר, וואס איז נאר וואס געהאט אנגעקומען אין לאנד, אלבינוס, און סוף כל סוף האבען זיי זייערס אויסגעפיהרט: ענן איז ארויבגעזעצט געווארען פון דעם הויכען שטוהל, וועלכען ער האט פערנומען סך הכל דריי חדשים. חנן נאכפאלגער איז געווען א געוויסער ישוע בן דמנאי (פון 61 ביז 63), וועלכער האט באלד ווידער געמוזט פריי מאכען דעם פלאץ פאר יהושע בן גמלא. די דאזיגע כהנים גדולים האבען יום כפור, איידער זיי זענען צוגעטרעטען צו דער עבודה, געמוזט שווערן, אז זיי וועלן נישט אבטרעטען פון דין און וועלן אלץ טאן אזוי ווי די פרושים לעהרנען, נישט ווי די צדוקים.

בן גמלא איז געקומען צו דעם הויכען פאסטען א דאנק דער גרויסער סומע געלד, וואס זיין ווייב, מרתה, האט געגעבען אגריפּוס'ען; ער איז אבער געוועזען נאך נישט פון די ערגסטע כהנים גדולים פאר יענער צייט. יהושע בן גמלא האט זיך שטארק בעשעפטיגט מיט דער יודישער קינדער-ערציהונג, און א דאנק זיין איינפיהרונג איז אין יעדער שטאדט בעגרינדעט געווארען א שול פאר יונגלעך פון פינף יאהר אן. בן גמלא איז אויך נישט לאנג געזעסען אויף זיין כהן-גדול-שטוהל: ער האט איבערגעגעבען זיין פלאץ א געוויסען מתיתיהו — דער לעצטער פון די אכט און צוואנציג כהנים גדולים, וועלכע זענען בעשטימט געווארען פאר דער גאנצער צייט, זינט די אדומ'ער האבען פערנומען דעם טראן פון יהודה.

אלבינוס האט געוועלטיגט איבער יהודה א קורצע צייט (פון 62 ביז 64), און בנוגע צו דער אונטערגעווארפענער בעפעלקערונג, האט ער געוואוסט נאר דאס איינציגע: וואס מעהר געלד פון איהר ארויספרעסען. ער האט צורויבט אלע געזעלשאפטליכע געלדער, האט אוועקגענומען גאנצע קאפיטאלען ביי פריוואטע פערזאנען און געשטיקט דאס פאלק מיט אונגעוועהנליכע שטייערן. פאר געלד פלעגט ער בעפרייען פון געפענגעניש אפילו די געפעהרליכסטע פערברעכער, און אזוי ווי ער איז זיך זעהר שטרענג בעגאנגען מיט די סיקאריער, זענען זיי געפאלען אויף א פשוט'ען מיטעל, ווי אזוי זיך צו בעפרייען פון זיינע הענד. די געבליבענע חברים-סיקאריער אויף דער פרייהייט פלעגען פאנגען וועלכען ס'איז מיטגליעד פון א רייך-אריסטאקראטישער פאמיליע און דערנאך מודיע זיין די עלטערן, אז דער געפאנגענער וועט צוריקגעקעהרט ווערן, אויב אלבינוס וועט ארויסלאזען פון געפענגעניש אזוי פיעל און אזוי פיעל סיקאריער. די רייכע אריסטאקראטען זענען אויף אזא אופן געצוואונגען געוועזען צו בעצאהלען אלבינוס'ען די געפאדערטע סומע געלד פאר דער בעשטימטער צאהל סיקאריער, און דער געפאנגענער פלעגט זיך צוריק אומקעהרען אין דער היים.

אלבינוס'עס נאכפאלגער איז געוועזען געסיוס פלארוס (64 — 66). דאס איז געוועזען דער לעצטער פראקוראטאר פון יהודה און אויך דער ערגסטער. א אויפגעקומענער גרעק און א פערביסענער יודענפיינד, איז פלארוס געקומען גלייך קיין יהודה, ווי א תלין, וואס קומט בעשטראפען די בעשולדיגטע. פאר איהם איז קיין זאך נישט הייליג געוועזען, און דאס אלץ, וואס די פריהערדיגע מושלים האבען געזוכט צו פערדעקען אונטער א מאסקע פון געזעץ, האט ער געטאן אפען אהן שום

בושה און אָבשײַ פאַר דער וועלט. פון דער נאַטור אַ געבוירענער מערדער, איז פלאָרוס געשטאַנען אין די בעסטע בעציהונגען מיט אַלערלײַ גנבים און רוצחים פון לאַנד, און האָט זײַ ערלויבט פראַנק און פרײַ צו גנב'ענען און צו גזל'נען, אַבי נאָר זײַ זאָלען איהם ברענגען זײַן חלק פון דעם בערויבטען פערמעגען. בײַ אַזאַ צושטאַנד זענען, נאַטירליך, גאַנצע שטעדט אויסגערויבט געוואָרען, און קײנער איז פשוט נישט זיכער געווען מיט זײַן לעבען און פערמעגען. טראָצדעם יהודה'ס זעהר האָבען דעריבער אײנגאַנצען פערלאָזען דאָס לאַנד און זיך אַוועקגעלאָזען אין די אַרומיגע געגענדען, וואו ס'איז ווענינגסטענס מעגליך געווען צו לעבען במנוחה, און די איבערגעבליבענע אײַנוואוינער האָבען זיך פון טאָג צו טאָג אַלץ מעהר צוגעשלאָסען צו די רײַהען פון די רעוואָלוציאָנערען; פלאָרוס האָט זיך אָבער מיט דעם אַלעמען גאָרנישט גערעכענט. איהם האָט אַפילו נישט איבערגעשראָקען אויך דאָס, וואָס די יודען האָבען זיך געקלאָגט אויף איהם פאַר דעם רוימישען פערוואַלטער פון גאַנץ סיריען, צעסטיוס גאַלוס. דער לעצטער איז ספּעציעל צוליעב דעם געקומען קײן ירושלים, און די בעפעלקערונג איז אַזוי פערביטערט און פערצווײַפעלט געווען, אַז זי האָט זיך נישט אָבגעשטעלט אַפילו פאַר פלאָרוס'ען אַלײן, און אין זײַן אײגענער געגענוואַרט האָבען די יודען געבעטען דעם סירישען פערוואַלטער, ער זאָל רחמנות האָבען אויף זײ און זײ בעפרײַען פון דעם שרעקליכען תלין. בײַ פלאָרוס'ען האָבען אָט די אַלע השתדלות'ען און בקשות אַרויסגערופען נאָר אַ ניפּטיגען שמײכעל אויף די ליפּען — ער האָט גוט געוואוסט, אַז גאַלוס איז צו שוואַך צו קעמפּפען געגען איהם און נערא אַלײן איז צופיעל פערנומען מיט זײַנע אָרגיעס און רציחות, אום זיך צו קימערן וועגען דער קלײנער יהודה מיט איהרע עסקים. די שאַרפע אַרויסטרעטונגען געגען איהם האָט ער אָבער דער יודישער בעפעלקערונג נישט געקענט מוחל זײַן, און כדי צו מעגען פרײַ אויסאיבען איבער זײ זײַן אַכזריות'דיגע נקמה אין ברײטסטען מאַסשטאַב האָט ער געזוכט אַרויסצורופען בײַ די יודען חאָטש די מינדעסטע בעוועגונג, וואָס זאָל קענען אויסגעטײַטשט ווערן, ווי אַ אויפשטאַנד.

און עס האָט זיך ווירקליך אַזוי געמאַכט. בײַ דער פערביטערטער אויפגערײצטקײט פון דער יודישער בעפעלקערונג געגען די אַכזריות'דיגע פרעמדע פײַניגער, איז גענוג געווען דער מינדעסטער פונק, אום אַרויסצורופען אַ בלוטיגע קאַטאַסטראָפע, און אַזאַ פונק האָט זיך באַלד בע-

חיעזען, אין דער געשטאלט פון א שענדליכער נאציאנאלער בעליידיגונג.
דאס איז פארגעקומען אין קסריה; נאך דעם אויבענדערמאהנטען קייזער-
ליכען בעפעהל, לויט וועלכען די יודען פון דער שטאדט זענען בערע-
נעצט געווארען אין זייערע רעכט, האבען זיך די סירישער אנגעהויבען
בעציהען צו זיי מיט נאכמעהר עזות און חוצפה. די יודען האבען אנגע-
הויבען אויסצושטעהן פון זייערע נייע „בעלי-בתים" אלערליי דריקונגען
און בעליידיגונגען, און האבען פון דעסטוועגען געשוויגען. די געצענ-
דיגערישע יודענפיינד האבען זיך אבער ענדליך ערלויבט אנצוגרייפען
אויך דעם רעליגיעזען געפיהל פון זייערע יודישע שכנים, און דאס
האבען שוין די לעצטע נישט געקענט שענקען.
דער לעצטער צוזאמענשטויס איז פארגעקומען אויף דעם פאלגענ-
דען אופן: די יודישע שוהל אין קסריה איז געשטאנען אויף א פלאץ,
וואס האט אנגעהערט צו א גריכישען איינוואוינער. אויף דעם פארשלאג
פון דער יודישער בעפעלקערונג, אבצוקויפען ביי איהם דעם פלאץ פאר
א טייערן מקח, האט דער יודענפיינדליכער בעל-הבית געענטפערט מיט
פערשידענע זלזולים, און כדי די יודען נאכמעהר צו דריקען, האט
ער גענומען אויפשטעלען אויף דעם זעלבינגען פלאץ א גאנצע רייהע
קראמען, אזוי אז צו דער שוהל איז געבליבען פריי נישט מעהר ווי א
גאנץ שמאלער צוגאנג. די יודישע יוגענד האט זיך דאן נישט איינגע-
האלטען און געפרובט מיט געוואלט שטערן די ארבייט, און נאכדעם ווי
פלארוס איז אונטערגעקויפט געווארען מיט א געוויסער סומע געלד, האט
ער זיך געהאלטען אינגאנצען אן א זייט און נישט געשטערט די יודען
אין זייער זעלבסט-געריכט. דאס האט דער נישט יודישער בעפעלקערונג
נאכמעהר אויפגערייצט, און זי האט געמאכט א גיפטיגען אנפאל אויף
דעם יודישען נאציאנאלען כבוד: אין דעם נעהנטסטען שבת, ווען די
יודען זענען פערזאמעלט געווען אין שוהל און האבען געדאווענט האט
א געוויסער אונטערגעשיקטער גרעק זיך אוועקגעשטעלט הארט נעבען
שוועל פון שוהל און האט דארט מקריב געווען עטליכע פויגעל. דאס
איז געווען א איראנישער וואונק אויף דער לעגענדע, וואס די העלענישע
יודענפיינד האבען פערשפרייט, אז די יודישע אומה שטאמט אב פון
די מצורעים (קרעציגע), וועלכע מ'האט געהאט אמאל ארויסגעטריבען
פון מצרים, — ווייל לויט דעם יודישען דין האט א מצורע געדארפט
מקריב זיין פויגעל-קרבנות. טיעף אויפגעקאכט פון דער דאזיגער שענד-
ליכער בעליידיגונג, האבען זיך די יודען ארויפגעווארפען אויף זייערע

פֿײַניגער, און באַלד איז דאָס געשלעג איבערגעגאַנגען אין אַ בלוטיגען גאַסען־קאַמפּף, וואָס האָט זיך געצויגען אַזוי לאַנג ביז די יודען — וועלכע זענען געווען פֿיעל קלענער אין צאָהל — זענען בעזיעגט געוואָרען און האָבען געמוזט איגגאַנצען אַנטלויפֿען פֿון שטאָדט. אַנטלויפֿענדיג, האָבען די יודען בעוויעזען מיטצונעהמען מיט זיך בלויז די הייליגע ספֿרים, און דער ערשטער פּונקט, וואו זיי האָבען אָבגעשטעלט, איז געווען דאָס דערבײַאיגע שטעדטיל נ אַ ר ב אַ ט אַ. פֿון דאַנען האָבען זיי אַוועקגעשיקט אַ דעפּוטאַציע קיין סעבאַסטע צו פֿלאָרוס'ען, וואָס האָט איהם דערמאָהנט זײַן הבטחה, צו שיצען די יודען אים פֿאַל פֿון אַ אָנפֿאַל אויף זיי; דער אַכזריות'דיגער רוימישער אַדמיניסטראַטאָר איז אָבער פֿון דער בלוטיגער „רײַסעניש" שטאַרק צופֿריעדען געווען, און לאָ די, וואָס ער האָט די יודען נישט געהאָלפֿען, האָט ער נאָך די דעפּוטאַטען אַליין געלאָזען אַרײַנוואַרפֿען אין אַ געפֿענגניש.

ווען מ'האָט זיך דערוואוסט אין ירושלים פֿון די אַלע שרעקליכע מעשים, איז די בעפֿעלקערונג שטאַרק אויפֿגעקאָכט געוואָרען; נאָך פֿריהער אָבער, איידער זי איז אימשטאַנד געווען אָנצונעהמען וועלכען ס'איז בעשלוס וועגען דער זאַך, איז זי שוין דערשלאָגען געוואָרען פֿון אַ נײַעם קלאַפּ. דעם געלד־גיעריגען אַכזר איז אײַנגעפֿאַלען, אַרויסצופּרעסען פֿון זײַנע שוצלאָזע אונטערטאַנען דאָס לעצטע, וואָס ער האָט נאָך נישט בעוויעזען ביז איצט אָוועקצורויבען בײַ זיי, און ער האָט אַרײַנגעשיקט אַ בעפֿעהל קיין ירושלים, מ'זאָל איהם גלײַך צושיקען זיעבעצעהן טאַלאַנטען פֿון דער בית־המקדש־קאַסע — כלומר'שט פֿאַר דעם רוימישען אוצר־המלוכה. אָט דער חוצפּה'דיגער בעפֿעהל, וואָס די אײַנוואוינער פֿון ירושלים האָבען גוט פֿערשטאַנען די כונה זײַנע, האָט צונויפֿגעבראַכט כמעט דער גאַנצער בעפֿעלקערונג פֿון שטאָדט אויפֿ'ן פּלאַץ פֿון בית־המקדש. דאָ האָבען אַ סך געוויינט איבער דעם ביטערן גורל פֿון דער פֿערשקלאַפּטער אומה; דער גרעסטער טייל אָבער פֿון די פֿערזאַמעלטע האָט נישט געקענט דערשטיקען אין זיך דעם פֿערביטערטען צאָרן און האָט געזידעלט און פֿערשאָלטען דעם בלוטיגען טיראַן. צווישען עולם האָבען זיך געפֿונען אויך אַזעלכע, וואָס האָבען ניפּטיג א ו י ס ג ע ל אַ כ ט דעם פּראָקוראַטאָר'ס געלדגיעריגקייט, אַרומגעהענדיג מיט צדקה־פּושקעס זאַמלען נדבות פֿאַר דעם „אָרימען, אומגליקליכען פֿלאָרוס".

דערוויסענדיג זיך פֿון דעם אַלעמען, איז פֿלאָרוס געקומען צו

לויפען קיין ירושלים מיט א מחנה סאלדאטען. דא האט ער גלייך ארויסגערופען צו זיך, אינ'ם העראדיאנישען פאלאץ. דעם כהן־גדול מיט די אנגעזעהענסטע זקנים און געפאדערט, זיי זאלען איהם צושטעלען די אנפיהרער פון דער פיינדליכער דעמאנסטראציע. די פארשטעהער פון פאלק האבען געזוכט ווייכער צו מאכען דעם צורייצטען פראקוראטאר און האבען איהם געגעבען צו פערשטעהן, אז איצט איז נישט די צייט צו קלערן וועגען פערזענליכער נקמה און אז ער וועט בעסער טאן, אויב ער וועט בערוהיגען די פערביטערטע פאלקס־מאסען. דאן האט דער בעליידיגטער דיקטאטאר גענומען „בערוהיגען" דער בעפעלקערונג אויף דעם רוימישען שטייגער: ער האט בעפוילען זיינע סאלדאטען צו פערנעהמען דעם רייכען קווארטאל פון שטאדט, דעם „אויבערמארק", און איהם צו בערויבען. און די סאלדאטען האבען מעהר נישט געדארפט; זיי האבען זיך, ווי ווילדע טייוואלים, ארויפגעווארפען אויף דעם קווארטאל און אויך אויף די ארומיגע גאסען, און האבען געהרג'עט, געפייניגט און בערויבט, ווער עס און וואס זיי האבען נאר בעגעגענט. מעהר ווי דריי־טויזענד יודען זענען אין יענעם טאג (16 אייר 66) אומגעקומען, און הונדערטער הייזער זענען וויסט און צושמעטערט געווארען. איבער די געפאנגענע האט פלארוס געלאזען אויסאיבען פריהער די שענדליכסטע לייב־שטראפען, און דערנאך — געהייסען זיי קרייציגען. די אכזריות פון דעם בלוטיגען פראקוראטאר האט פאר זיך גאר קיין גרענעץ נישט געהאט, און ער האט נישט געוואלט אבשטעלען די ווילדע מעשים אפילו אויך נאכדעם, ווי די פרינצעסין בערעניקא, וועלכע האט זיך גראד געפונען דעמאלט אין ירושלים, איז געקומען צו איהם אין פאלאץ און האט זיך איהם פאר די פיס געווארפען, בעטענדיג אום רחמנות.

אויף צו־מארגענס נאך דער שרעקליכער שחיטה האט זיך דאס פאלק פערזאמעלט אין דעם האלב פערוויסטען אויבערשטען שטאדט־קווארטאל (ציון), און דא האבען זיך וויעדער איבערגעחזר'ט די זעלבינע סצענעס פון וויינען און שילטען. די אנגעזעהענע זקנים האבען זיך בעמיהט מיט אלע מיטלען, איינצוהאלטען דעם צארן פון פאלק, אום עס זאל נישט קומען צו קיין נייע שחיטות; פלארום האט זיך אבער מיט די אלע אכזריות'ען נאך נישט געפיהלט בעפריעדיגט, און ער איז געפאלען אויף א חוצפה'דיג־בלוטיגער פראוואקאציע: ער האט וויעדער גערופען צו זיך די זקנים און געפאדערט פון זיי, אז דאס פאלק זאל

ארויסווייזען זיין פאלשטענדיגע הכנעה פאר דער מאכט דערמיט, האט עס וועט פריינדליך בעגריסען די צוויי מחנות רוימישע סאלדאטען, וואס דארפען באלד אנקומען פון קסריה קיין ירושלים. מורא האבענדיג פאר די שרעקליכע פאלגען פון א ווידערשטאנד, האבען די זקנים גענומען אויף זיך, דורכצופיהרען דעם דאזיגען שענדליכען פערלאנג; צו דעם צוועק איז איינגעארדענט געווארען א פייערליכע פראצעסיע פון אלע כהנים, אין זייערע בית-המקדש קליידער, וועלכע האבען זיך געבעטען ביים פאלק, עס זאל נאכגעבען אויך דעם קאפריז פון דעם רוימישען מאכטהאבער. און דאס פאלק האט נאכגעגעבען: גרויסע מאסען זענען ארויס אנטקעגען די רוימישע סאלדאטען, און ווען די לעצטע זענען אנגעקומען, האבען די יודען דערשטיקט אין זיך אלע מענשליכע געפיהלען און זיי פריינדליך בעגריסט. די סאלדאטען האבען שוין אבער פון פריהער געהאט א געהיימען בעפעהל, ניט צו ענטפערן אויף דער דאזיגער בעגריסונג, און ביי דעם ערשטען מינדעסטען אויסדריק פון פערביטערטען פערדרוס, וואס די שענדליך-אבגענארטע יהודה'ער האבען אנגעהויבען ארויסצעווייזען, — האבען זיי זיך אריינגעריסען מיט זייערע פערד אין דער אנטלויפענדער מאסע און פערשפרייט ארום זיך טויט, גסיסה-יסורים און גיהנם-פיין. עס האט זיך אנגעהויבען א שרעקליכע שטופעניש, און דער גאנצער וועג פון דער פארשטאדט ביזעטא ביז ירושלים איז פערזייהט געווארען מיט דערשטיקטע, צוקוועטשטע און דערשלאגענע.

אט די מערדערישע פראוואקאציע האט ענדליך איינגאנצען געבראכען די געדולד פון דעם בעליידיגטען פאלק. זעהענדיג, אז די סאלדאטען לאזען זיך געהן אין דער זייט פון דער פעסטונג אנטאניום, האבען די פאטריאטען פערשטאנען, אז פלארוס וויל דא איצט בערויבען דעם אוצר פון בית-המקדש, אויף וועלכען ער האט שוין לאנג געווארפען אנ'אויג. זיי האבען דעריבער פערנומען די דעכער פון די הייזער און פערשאטען פון דארטין די דורכגעהענדע סאלדאטען מיט פיילען און שטיינער. די סאלדאטען האבען דאן אנגעהויבען אבצוטרעטען צוריק אין זייערע קאזארמעס און האבען זיך בעפעסטיגט אין דעם קעניגליכען פאלאץ. דאן האבען זיך עטליכע העלדען ארויפגעקריכען אויפ'ן בית-המקדש-בארג (הר הבית), און צושטערט די גאנצע זיילען-גאלעריע, וואס האט פערבונדען די פעסטונג אנטאניום מיט'ן בית-המקדש. מיט דעם ארויסטריט איז דער בית-המקדש בעפרייט געווארען פון דער רוימישער השגחה, און דאס איז אויך געוועזן דער ערשטער שריט פון

דעם גרויסען פאָלקס־אויפשטאַנד.

די פערביטערטע ענטשלאָסענקייט פון פאָלק האָט דערוויַיל אָנגעוואָרפען אַ שרעק אויף פלאָרוס'ען, און ער האָט ערקלערט די פאָרשטעהער פון שטאָדט, אַז כדי נישט צו רייצען דער בעפעלקערונג איז ער גרייט אַרויסצופיהרען פון ירושלים דעם גרעסטען טייל פון די פערהאַסטע סאָלדאַטען, און איבערצולאָזען נאָר אַ קלייַנע מיליטער־אָבטיילונג, — אַזעלכע, וואָס האָט זיך אין די לעצטע הריגות גאָרנישט בעטייליגט. און איצט ערשט, נאָכדעם ווי פלאָרוס מיט דעם גרעסטען טייל פון זייַנע סאָלדאַטען זענען אַוועק פון שטאָדט, האָט זיך אָנגעהויבען אויסבילדען אַ בעשטימטע אייַנטיילונג פון די פערשידענע פאָלקס־שיכטען בנוגע צו דער פראַגע: שלום אָדער מלחמה, טראָגען וויַיטער אויף זיך דעם אונערטרעגליכען פרעמדען יאָך און געדולדיג וואַרטען אויף בעסערע צייַטען אָדער אָוועקשטעלען זיך אייַנמאַל פאַר אַלע מאָל מיט געוועהר אין האַנד און קעמפפען פאַר דער בעפרייאונג פון יהודה — אויף לעבען און טויט? די יונגע און קרעפטיגע פאָלקס־קינדער זענען דאָס רוב געשטאַנען אויף דער זייַט פון די רעוואָלוציאָנערען־זעלאָטען, און צו זיי איז צוגעשטאַנען אויך אַ געוויסער אלעזר בן חנניה, איינער פון די שטרענגע פרושים פון שמאי'ס שול, וועלכער איז שפּעטער געוואָרען די נשמה פון דער גאַנצער פּאַרטיי. דאַגעגען אָבער זענען אויף דער זייַט פון שלום געשטאַנען אַלע מעסיגע, מיושב'דיגע עלעמענטען פון די מעהר אַריסטאָקראַטישע קלאַסען, וועלכע האָבען זיך בכלל געשראָקען פאַר יעדען מין אויפשטאַנד, און בעזונדער נאָך פאַר אַ אויפשטאַנד געגען רוים. אַט די אָנהענגער פון אונטערטעניגקייַט זענען געוועזען אויך שרעקליך אויפגעבראַכט אויף דעם איצטיגען פּראָקוראַטאָר פאַר זייַנע אַכזריות'דיגע מעשים; זיי האָבען אָבער געגלויבט, אַז דאָ איז שולדיג בלויז די פּערזענליכקייַט פון דעם רוימישען פערטרעטער און קוים וועט רוים צונעהמען פון יהודה דעם איצטיגען טיראַנישען מושל און שיקען אַן אַנדערן, וועט אַלץ גוט זייַן, און דאָס פאָלק וועט זיך נישט פיהלען געשטערט אין קיין זאַך.

די פריעדענס־פּאַרטיי האָט דעריבער קודם כל גענומען אָנווענדען אַלע געזעצליכע מיטלען, אום צו בעפרייען דאָס לאַנד פון דעם שלעכטען פּראָקוראַטאָר. צו דעם צוועק האָט זי אַוועקגעשיקט שלוחים צו דעם רוימישען פערוואַלטער פון גאַנץ סיריען, צעסטיוס גאַלוס, מיט דער בקשה, ער זאָל אַליין קומען קיין ירושלים און זיך איבערצייַגען אין די

אונגעזעצליכקייטען פון דעם מערדערישען פלארוס. גאלום האט דעם פארשלאג אנגענומען, און נישט קענענדיג אליין אבפאהרען פון אנטיוכיא, האט ער געשיקט קיין ירושלים זיינעם א בעאמטען, דעם טריבון נעאפאליטאנוס; דער לעצטער האט זיך אבער אין וועג געטראפען מיט אגריפוס׳ען, וועלכער איז גראד געפאהרען פון אלעקסאנדריע, און אזוי ווי אגריפוס איז פעראינטערעסירט געוועזען אין דעם, אז די צענטראלע רוימישע רעגירונג זאל זיך נישט האבען וואס צו טשעפען צו יהודה, האט ער געווירקט אויף נעאפאליטאנוס׳ען אין דער ריכטונג, אז יענער זאל קיין גרויסען וועזען נישט מאכען מיט די אלע סכסוכים און בעטראכטען די גאנצע זאך, ווי א קלייניגקייט; דער רוימישער בעאמטער האט דעריבער פערבראכט אין יהודה נאר א קורצע צייט, און איז צודיקגעפאהרען קיין סיריען מיט א בערוהיגענדער תשובה.

אונטער דער צייט האבען די רעוואלוציאנערען אויך נישט גערוהט. אט די הייסע פאלקס־ליעבהאבער זענען געקומען צו דעם פעסטען בעשלום, אז שולדיג אין די אלע צרות פון יהודה איז נישט דער אדער יענער פראקוראטאר, נאר דאס גאנצע סיסטעם פון יהודה׳ס אונטערגעווארפענקייט; אז אזוי ווי לאנג ווי יהודה וועט טראגען אויף זיך דעם יאך פון דער געצענדינערישער מאכט, וועט זי מוזען אויסשטעהן אלערליי גזירות און דריקונגען, און וועט זיך פאר קיין פאל נישט קענען פריי ענטוויקלען אין איהר אייגענעם גייסט. זיי האבען דעריבער כסדר פראפאגאנדירט די נויטיגקייט פון א בעוואפענטען פאלקס־אויפשטאנד און ארגאניזירט נייע קאמפפס־מחנות; און ענדליך איז זייער אגיטאציע געגען דער רוימישער אויבער־מאכט דערגאנגען ביז אזוי וויט, אז דאס פאלק האט אויפגעהערט איינצוטראגען די בעשטימטע שטייערן פאר דעם רוימישען אוצר המלוכה.

אט דער פאקט האט שטארק בעאונרוהיגט דעם נאמינעלען „קעניג״ פון לאנד, אגריפוס׳ען. אליין א ווירקליכער און איבערגעגעבענער פריינד פון די רוימער און פון דעם רוימישען הויף, האט דער דאזיגער דערוויטערטער זוהן פון זיין פאלק זיך בעצויגען גאנץ ניכטער און קאלט צו די אלע צרות, וואס יהודה האט איבערגעטראגען אין דער לעצטער צייט; ער, דער פריוויליגירטער און בעליעבטער יהודה׳עאישער פרינץ, דער פערזענליכער פריינד פון דעם אלמעכטיגען קייזער, האט געזעהען, אז „זיין״ פאלק, דארט אין דער „בארבארישער״ יהודה, ליידעט און שטעהט אויס אלערליי גזירות און בעליידיגונגען. דאס האט

אָבער אין בעסטען פאַל אַרויסגערופען ביי איהם נישט מעהר, ווי מיט-
לייד, אָבער נישט קיין געפיהל פון פערזענליכער בעליידיגונג און נישט
קיין פאַטריאָטישע התלהבות. אין די איצטיגע רעוואָלוציאָנערע אַרויס-
טרעטונגען פון פאָלק האָט אַגריפּוס דעריבער געמוזט זעהן, נאָר די
געפעהרליכע זייט, און דאָס איינציגע, וואָס ער האָט געפונען צו זאָגען
זיינע דערשלאָגענע ברידער אין דעם קריטישען מאָמענט, איז געווען
דאָס: זיי זאָלען אַראָבבויגען דעם קאָפּ, הכנעה'דיג איבערטראָגען אַלע
קלעפּ פון דער פרעמדער מאַכט און געדולדיג זיך בענוגען מיט דעם
קליין ביסעל זעלבסטשטענדיגקייט, וואָס דער גרויסער הערשער האָט
אַלערגנעדיגסט בעווילינט, זיי איבערצולאָזען. כדי איבערצוגעבען אָט
די עצה דעם פאָלק און איהם אויפצוקלערען איבער דער גאַנצער גע-
פאַהר, וואָס איהם שטעהט דאָ פאָר, האָט אַגריפּוס געלאָזען צונויפרו-
פען אַ אונגעוועהנליכע מאַסען-פערזאַמלונג אויף איינעם פון די פרייע
פלעצער נעבען בית-המקדש, און ער האָט זיך געווענדעט צו די פער-
זאַמעלטע מיט אַ לאַנגער און אויספיהרליכער רעדע. אין דער רעדע
האָט זיך אַגריפּוס בעמיהט מיט אַלערליי לאָגישע און סאָפיסטישע ראיות
צו איבערצייגען דעם פאָלק, ווי ווייט נאַריש און געפעהרליך עס איז
פון זיין זייט אַרויסצוטרעטען אַקטיוו געגען דער אויבערהערשאַפט פון
די אונבעזיעגבאַרע רוימער. וועלנדיג בערוהיגען דער פערלעצטער
נאַציאָנאַלער איינעגליעבע פון די יהודה'ער, האָט אַגריפּוס זיי אויס-
גערעכענט דעם גאַנצען צעטיל פון די אַלע פעלקער און לענדער, וואָס
זענען אונטערגעוואָרפען דעם שטאָלצען רוימישען אָדלער. די אַריסטאָ-
קראַטישע העלענען, די קריעגערישע לאַקעדעמאָנ'ען, פינף הונדערט
שטעדט אין אַזיע, די צעהנדליגער מיליאָנען מענשען אויף די ברעגען
פון פערשיעדענע וואַסערן און ימים, די העלדישע טראַקיער, דאַקען,
איבעריער, גאַלען, גערמאַנער, בריטאַנער — אַלע בויגען דעם קאָפּ
פאַר דער מעכטיגער רוים. „און נאָר איהר איינציגע — האָט אַגריפּוס
אויסגעשריען — האַלט עס פאַר אַ חרפּה, זיך אונטערצוּוואַרפען דעם,
ביי די פיס פון וועלכען עס ליעגט די גאַנצע וועלט. וואו איז אָבער
אייער מיליטער, וואו איז דאָס געוועהר, וואָס גיט אייך אַזאַ פעסטע
זיכערקייט אין די איינענע כחות? וואו איז אייער פלאָט, וואָס דאַרף
איינעמען די רוימישע וואַסערן? קוקט אויף די ווענט פון די בריטאַ-
נער, — איהר, וועלכע ליעגט אַזוי פיעל האָפנונגען אויף די טויערן
אַרום ירושלים! די בריטאַנער האָבען אַרום זיך דעם אָקעאַן, און אַ

אִינזעל בעוואוינען זײַ, וואָס איז נִישט קלענער פון אונזער לאַנד, און פון דעסטוועגען האָבען די רוימער זײַ אײַנגענומען און איצט הִיטען פִיער לעגיאָנען די גאַנצע אונגעהויערע אינזעל." ווִיסענדיג, אַז יודען שטיצען זיך אִין זײַערע מלחמות נִישט אַזוי פִיעל אויף זײַערע אײגענע כחות, ווִי אויף די ישועות פון דער געטליכער השגחה, האָט אַגריפּוס זיך בעמִיהט, צו־נִישט צו מאַכען אויך די אילוזיע פון זײַנע צוהערער. די רעוואָלוציאָנערען האָפען אויף גאָט׳ס הילף; ווער אָבער האָט געגעבען די רוימער די מאַכט אין די הענד, אויב נִישט — גאָט? הײַנט וואו זענען די האַרבע געזעצען פון דער תורה, וואָס מוזען פערנאַכלעסיגט ווערען אִין קאַמפף! „אויב־זשע איהר האָט נִישט צו ערוואַרטען קײן הילף נִישט פון גאָט און נִישט פון מענשען, הײסט דאָך עס, אַז איהר געהט אויף אַ זיכערען טויט. פאַרוואָס־זשע, אויב אַזוי, זאָלט איהר נִישט נעהמען מִיט די אײגענע הענד און אויסהרג׳נען אײַערע ווײַבער און קינדער און אונטערצינדען אײַער הויפּטשטאָדט? דאָס וואָלט, נאַטירליך, זײַן אַ משוגעת; דערפאַר אָבער וואָלט איהר, ווענִיגסטענס, אויסמײַדען דעם בזיון פון בעזיגט ווערען... בעזיגענדיג אײַך, ווּעלן דאָך די רוימער אין אַש פערוואַנדלען אײַערע הײליגע שטעדט און אָבמעקען פון דער ערד דעם גאַנצען שטאַם אײַערן! און נִישט נאָר די הִיגע — אויך די פרעמדע יודען ווּעלן אומקומען, דען ס׳איז נִישטאָ קײן אײן לאַנד אויף דר׳ערד, וואו עס זאָל נִישט לעבען אַ טײל פון אײַער פאָלק. און זײַ אַלע ווּעט דער זיגער אויסראָטען איבער אײַער אויפשטאַנד".

די שילדערונג פון דעם קומענדיגען אונגליק האָט בִּיסלעכווײַז געווירקט אויך אויף אַגריפּוס׳ען אַלײן, און ער האָט געענדיגט זײַן רעדע מִיט די פאָלגענדע רִיהרענדע אויסרופען: „האָט־זשע רחמנות, אויב נִישט אויף אײַערע ווײַבער און קינדער, איז חאָטש אויף דער מוטער־ירושלים און איהר בעפעלקערונג! שוינט אָט דעם בית־המקדש מִיט זײַנע הײליגקײטען! וואָרום די רוימישע זיגער ווּעלן אויך זײ נִישט שוינען נאָך דעם, ווי איהר ווּעט בעצאָהלען מִיט אונדאַנקבאַרקײט פאַר זײַער פריהערדיגער גנעדיגער בעציהונג צו אײַך. איך רוף אײַערע הײליגקײטען, די הײליגע געטליכע מלאכים און אונזער אַלגעמײנעם פאָטערלאַנד פאַר עדות אויף דעם, אַז איך האָב נִישט דורכגעלאָזען קײן זאַך, וואָס איז מעגליך געווען צו טאָן פאַר אײַער רעטונג. ווּעט איהר זיך פיהרען איצט, ווי ס׳דאַרף צו זײַן, ווּעט איהר צוזאַמען מִיט מִיר געניסען די

גוטסקייטען פון דער וועלט; ווערט איהר אבער נאכגעבען די געפיהלען פון אייער צארן, ווערט איהר ארויפציהען אויף זיך א געפאהר — שוין אהן מיין בעטהייליגונג!"

ענדיגענדיג זיין רעדע האט זיך אגריפפוס פונאנדערגעוויינט און מיט איהם צוזאמען האט געוויינט אויך זיין שוועסטער בערעניקא, וועלכע איז די גאנצע צייט געשטאנען נעבען איהם. אט דער עפעקט האט נאכמעהר פערשטארקט דעם איינדריק פון דער שטארקער רעדע, און די פערזאמעלטע האבען געפרובט דערשטיקען אין זיך אויף א ווייטע די געפיהלען פון פערביטערטען צארן און פערצווייפעלטען קאמפפס-מוט. עס האבען זיך געהערט אויסרופען, אז דאס פאלק מיינט נישט צו קעמפפען געגען די רוימער, נאר געגען דעם אכזריות'דיגען פראקוראטאר. אויף דעם האט זיך אגריפפוס אבגערופען: „איהר זענט דאך אבער שוין ארויסגעטרעטען געגען די רוימער, דערמיט, וואס האט איהר צושטערט די זיילען-גאלערעע פון דעם פאלאץ אנטאניום און האט אויפגעהערט איינצוטראגען די מלוכה-שטייערן. קוים מיינט איהר ווירקליך נישט צו קעמפפען געגען דער מאכט, מוזט איהר די ביידע פעהלערן גלייך צוריק גוט מאכען". די פערזאמעלטע האבען אויסגעהערט די בעשולדיגונג מיט א געוויסען געפיהל פון חרטה, און עס האט אויסגעזעהען אין דעם מאמענט, אז אלץ וועט ווידער בלייבען ווי געוועזען; א גרויסער טהייל פון עולם האט זיך גלייך זאגאר גענומען צוריקשטעלען די גאלערעע און די זקנים האבען זיך אוועקגעלאזען איבער דער סביבה, כדי צונויפצוזאמלען די שטייערן. אט די שטימונג האט זיך אבער נישט לאנג געהאלטען, און שולדיג אין דעם איז געוועזען דער זעלביגער אגריפפוס אליין; ווען ער האט געזעהען, אז זיינע רייד האבען געמאכט אזא שטארקען רושם, האט ער געמאכט נאך איין טריט ווייטער, און האט אויפגעפאדערט דאס פאלק, זיך אונטערצוווארפען דערווייל די הערשאפט פון דעם איצטיגען קייזערליכען פערטרעטער, פלארוס, אזוי לאנג, ביז עס איז נישט בעשטימט געווארען קיין אנדערער אויף דעם פאסטען. דאס האט קאליע געמאכט דעם גאנצען פריהערדיגען איינדריק; דער נאמען פלארוס האט פונאנדערגעריסען אלע אנגעוועהטאגטע, בלוטיגע וואונדען פון דער פאלקס-נשמה, און הערענדיג איהם פון אגריפפוס'עס מויל, איז אויך ער, אגריפפוס, געווארען א פעררעטער, א פאלקספיינד. די רעוואלוציאנערען האבען גלייך בעקומען די עפענטליכע מיינונג פון פאלק אויף זייער זייט, און די אויפרעגונג געגען אגריפפוס'ען איז דער-

גאַנגען ביז אַזוי ווייט, אַז מ׳האָט איהם אָנגעהויבען צו פערוואַרפען מיט שטיינער, און ער איז געצוואונגען געוואָרען, צו אַנטלויפען פון ירושלים.

וועגען אויפמאָהנען די שטייערן האָט שוין איצט גאָר קיין רייד נישט געקענט זיין; יעדערער איז געווען צופריעדען, וואָס ער איז בעפרייט געוואָרען פון אַ שווערער לאַסט און אפילו די פּראָפּעסיאָנעלע מוכס׳ניקעס האָבען אויך נישט געפועלט ביי זיך, צוצושטעהן איצט צום פאָלק מיט זייערע שטייער-פאָדערונגען. די גאַנצע טאָן-געבער פון דעם געזעלשאַפטליכען לעבען זענען געוואָרען די זעלאָטען, און אַ דאַנק דער ענערגישער טעטיגקייט פון זייער אָנפיהרער, אלעזר, איז די קריעגערישע שטימונג פון פאָלק אַלץ מעהר געוואַקסען. אלס הויפּטמאַן פון דער בית-המקדש-וואַך האָט אלעזר געהאַט אונטער זיך דעם גאַנצען שטאַט פון די ניעדריגע כהנים, און דאָס האָט ער אויך אויסגענוצט צו דעם צוועק פון אַ שאַרפער דעמאָנסטראַציע געגען דער אויבערהערשאַפט פון די געצענדיענער: ער האָט אַרויסגעגעבען אַ בעפעהל, נישט צו ברענגען מעהר אין בית-המקדש דעם טעגליכען קרבן פאר׳ן קייזער׳ס געזונד, און בכלל נישט צוצונעהמען מעהר קיין שום קרבן פון אַ געצענדיענער. די מעסיגע און פריעדליכע פרושים האָבען געזעהען די גאַנצע געפאַהר פון דעם שריט, און האָבען אָנגעווענדעט אַלע מעגליכע מיטלען, אום אָבצושאַפען דעם בעפעהל; אלעזר האָט זיך אָבער פעסט געהאַלטען ביי זיינס, און די ניעדריגע כהנים זענען אויך געשטאַנען אויף זיין זייט.

אָט דער ערפאָלג פון די רעוואָלוציאָנערען האָט אַרויפגעוואָרפען אַ שרעק אויף די פריעדליך-געשטימטע אריסטאָקראַטען. זיי האָבען אָנגעהויבען זוכען מיטלען, ווי איינצוהאַלטען די קריעגערישע נייגונגען פון דער בעפעלקערונג, און זעהענדיג, אַז מיט גוטען וועלן זיי גאָרנישט פועל׳ן, האָבען זיי בעשלאָסען צו בענוצען זיך מיט געוואַלט. זיי האָבען אַוועקגעשיקט שלוחים צו אַגריפּוס׳ען מיט דעם פאָרשלאָג, צוצושיקען קיין ירושלים אַ בעדייטענדע מיליטערישע קראַפט. אַגריפּוס האָט דעם פאָרשלאָג אָנגענומען, און האָט גלייך אַריינגעשיקט דריי טויזענד רייטער-סאָלדאַטען, אונטער דער אָנפיהרונג פון אַ געוויסען בבל׳ישען יודען מיט׳ן נאָמען פיליפּ אין איינעם דאַריאַ. אָנקומענדיג קיין ירושלים, האָבען זיי אָבער געפונען דעם בית-המקדש-באַרג און דעם גאַנצען אונטערשטען טייל פון שטאָדט שוין בעזעצט פון זעלאָטען; זיי איז דערבער געבליבען צו פערנעהמען נאָר דעם בעפעסטיגטען פּאַלאַץ אַנטאָ-

ניום און דעם אויבערשטען שטאָדט-טייל, וואו עס האָבען געוואוינט די געלד- און בלוט-אריסטאָקראַטען.

און עס האָט זיך פונאנדערגעקאָכט א בלוטיגע בירגער-מלחמה. די מיליטעריש-געלערנטע סאָלדאַטען האָבען זיך בענוצט מיט אלע קריעגס-מכשירים און האָבען אין די ערשטע טעג געהאַט די אויבער-האַנד איבערן „שונא”; אויפ'ן זיבעטען טאָג האָט זיך אָבער די לאַגע געענדערט צום גונסטען פון די רעוואָלוציאָנערען. דאָס איז געשעהען אין דעם האַלב-יום-טוב חמשה עשר באב, ווען מאַסען פּיליגרימען (עולי רגל) פון אַלע עקען לאַנד זענען אָנגעקומען קיין ירושלים, און די זעלאָ-טען האָבען בעקומען אָט די קראַפט אויף זייער זייט. די אונבעוואָפענ-טע מחנה אַליין וואָלט נאָך פון דעסטוועגען דעם נצחון פון די זעלאָטען נישט געזיכערט, ווען צו זיי וואָלטען נישט צוקומען אויך די בעריהמטע סיקאַריער. אָט די באַנדיטען-רעוואָלוציאָנערן אונטער דער אָנפיהרונג פון יהודה הגלילי'ס לעצטען זוהן מנחם, זענען מיט א קורצער צייט פריה-ער בעפאַלען די פעסטונג מסדה, האָבען אויסגעהרג'עט דעם רוימישען גאַרניזאָן, און בערויבט דעם גאַנצען וואָפען-אַרסענאַל. דערנאָך האָבען זיי זיך צוזאַמען מיט די פּיליגרימען צוריק אַריינגעגנ'עט קיין ירושלים און האָבען זיך אַרונטערגעשטעלט אונטער דער פאָהן פון די קעמפּפענ-דע זעלאָטען. די לעצטע האָבען דאַן, פערשטאַרקט פון די צוגעקומענע קרעפטען, פערשטויסען זייערע געגנער און זיי זענען געוואָרען די בעלי-בתים פון דער אויבערשטאָדט אויך. דאָ האָבען זיי זיך נוקם געווען אָן די רוימער-פריינד און אונטערגעצונדען די פּאַלאַצען פון „קעניג” אַגריפּפּוס מיט זיין שוועסטער בערעניקאַ, דאָס הויז פון דעם געוועזענעם כהן גדול חנניה, און ענדליך אויך דעם אַרכיוו, וואו ס'זענען געלעגען די דאָקומענטען וועגען פערשידענע חובות, כדי די אונפערמעגליכע בעלי חובות זאָלען נישט קענען געצוואונגען ווערן צום בעצאָהלען. פון דאַנען האָט זיך די פעראייניגטע מחנה אַוועקגעלאָזען צום פּאַלאַץ אַנטאָניום, און איינגעהמענדיג אוהם מיט'ן שטורם, האָבען זיי אויסגעהרג'עט די רוימישע וואַך, וואָס האָט זיך דאָרט געפונען.

דער קליינער רוימישער גאַרניזאָן צוזאַמען מיט אַגריפּפּוס'עס סאָל-דאַטען האָבען זיך דאַן בעפעסטיגט אין דעם הורדוס-פּאַלאַץ, וואָס האָט זיך געפונען אין מערב זייט פון שטאָדט, און אָט צו דעם פּאַלאַץ זענען איצט צוגעטרעטען די יודישע רעוואָלוציאָנערען. אַבצעהן טאָג אָהן א אויפהער האָט זיך געצויגען דער פערביטערטער קאַמפּף צווישען

די בעלאגערטע סאלדאטען און די בעלאגערער-זעלאטען, און אויך דאס מאל האט זיך די שלאכט געענדיגט מיט דעם פאלשטענדיגען נצחון פון די זעלאטען. די ערשטע האבען קאפּוטולירט אגריפּוס'עס סאלדאטען, און זיי איז ערלויבט געווארען, פריי ארויסצוגעהן פון שטאדט; די רוימישע אבטהיילונג, דאגעגען, אונטער דער קאמאנדא פון א געוויסען מעטיליוס, האט נישט אזוי לייכט געפועלט ביי זיך, אוועקצולעגען דאס געוועהר פאר די יודישע זיעגער, און זי האט זיך נאך געפּרובט אוועקשטויסען די בעלאגערער פון פאלאץ; ענדליך אבער האט זי זיך אויך געמוזט אונטערגעבען, און נאכדעם ווי די סאלדאטען האבען אראבגעלעגט פון זיך דאס געוועהר, האבען זיך די רעוואלוציאנערען ארויפגעווארפען אויף זיי און אויסגעהרג'עט די גאנצע גרופּע אויסער דעם איינציגען קאמאנדיר, מעטיליוס'ען, וועלכען זיי האבען געשענקט דאס לעבען דערפאר, וואס ער האט צוגעזאגט, זיך מגייר צו זיין.

דער ערשטער שריט פון אויפשטאנד האט זיך אלזא איינגעגעבען מיט א אונגעוועהנליכען ערפאלג, און די שטימונג פון די בעגייסטערטע פרייהייטס-קעמפפער האט געקענט זיין זעהר א געהויבענע; האט אבער דער דאזיגער ערשטער ערפאלג גלייך מיטגעבראכט מיט זיך שטארקע רייבונגען אין די רייהען פון די רעוואלוציאנערען גופא, און אויך דא איז עס געקומען צו ברודער-רציחות און גרויסע בלוט-פערגיעסונגען. דאס איז פארגעקומען אזוי: די פעראייניגונג פון די פאטריאטען-קנאים מיט די געוועזענע באנדיטען-סיקאריער האט זיך געשטיצט אויף דעם געמיינזאמען קאמפף געגען שונא. קוים איז אבער אט דער קאמפף געענדיגט געווען, האט זיך גלייך ארויסגעוויזען, אז די פעראייניגונג קען קיין קיום נישט האבען. מנחם מיט זיינע באנדיטען זענען, נאך דעם נצחון איבער די רוימישע סאלדאטען, אינגאנצען פערשכורט ווילד געווארען און זיי האבען אבגעטאן די שרעקליכסטע מעשים אהן א שום פעראנטווארטליכקייט. מנחם האט אויסער דעם נאך פערלאנגט דורכאויס, אז ער זאל בעשטימט ווערן פאר דעם פיהרער פון דער גאנצער רעוואלוציאנערער מחנה, און זאל בכלל בעטראכט ווערן, ווי א... משיח, וואס איז געשיקט געווארען פון גאט, אויסצולייזען זיין פאלק ישראל. אויף דעם באדען האבען עטליכע מאל אויסגעבראכען שטארקע מחלוקת'ען צווישען איהם און אלעזר'ן. דער לעצטער האט זיך סוף כל סוף ארומגעזעהען, אז די אכזריות'דיגע מעשים פון די סיקאריער שטייגען נאך איבער די רציחות פון די רוימער, און אז מיט אזעלכע וועגען

וועם מען דעם פאלק נאר אבשטויסען פון דעם הייליגען אויפשטאנד. ער האט דעריבער פעסט בעשלאסען, אפצורייניגען די רעוואלוציאנערע רייהען פון דעם באנדיטישען עלעמענט און האט אפען ערקלערט, אז עס האט נישט געלויהנט צו קעמפפען געגען די רוימער, כדי ארונטערצופאלען דערנאך אונטער דער מערדערישער דיקטאטור פון די סיקאריער. מיט דער ערקלערונג האט אלעזר צוגעצויגען צו זיך אויך פיעל פון די מעסיגע עלעמענטען; דאס האט איהם צוגעגעבען נאכמעהר מוט, און ווען דער חוצפה'דיגער באנדיטען-אנפיהרער האט זיך, א אויסגעפוצטער אין די בערויבטע קעניגליכע קליידער, געפרובט אריינגעהן אין בית המקדש, האט איהם אלעזר נישט אריינגעלאזען. דאס איז געווען דער סיגנאל צום קאמפף געגען די סיקאריער, און אין דעם בלוטיגען געשלעג, וואס האט זיך פונאנדערגעקאכט גלייך נאכדעם, זענען די סיקאריער אינגאנצען צושלאגען געווארען. מנחם אליין האט זיך געפרובט אנטלויפען און בעהאלטען אין דעם אבגעלעגענעם שטאדט-ווינקעל עופל; מ'האט איהם אבער דא אויך געפונען און פערמשפט צום טויט. פון די איבריגע סיקאריער זענען א סך גלייך געטויט געווארען, און נאר עטליכע זענען אנטלאפען אין דער פעסטונג מסדה.

די ידיעות וועגען דעם יודישען אויפשטאנד אין ירושלים און וועגען דער אויסגעאיבטער נקמה איבער די רוימישע סאלדאטען, האבען ארויסגערופען א גאנצען שטורם פון גיפטיגען כעס ביי דער ארומיגער נעצענדיגענערישער בעפעלקערונג. די ערשטע האבען זיך אויף דער ידיעה אבגערופען די סיריש-גריכישע איינוואוינער פון קסריה, וואו עס האט זיך געפונען אויך דער „העלדישער” פראקוראטאר, פלארוס. די דאזיגע פערביסענע יודענפיינד האבען איצט בעקומען די געלעגענהייט, צו טאן מיט יודען אלץ, וואס זייער הארץ גלוסט, אונטער דער מאסקע פון פאטריאטישער נקמה, און זיי האבען דאס גלייך אויסגענוצט אויף א שוידערליכען אופן: פעראייניגט מיט פלארוס'עס סאלדאטען האבען זיי זיך ארויפגעווארפען אויף דער יודישער בעפעלקערונג פון שטאדט, וואס האט זיך פאר דער צייט געהאט אומגעקעהרט ביסליכווייז, און זי אינגאנצען אויסגעהרג'עט, אזוי אז פון דער גאנצער יודישער קהלה אין קסריה, וואס האט געצעהלט ביז צוואנציג טויזענד נפשות, איז קיין איינציגער נישט איבערגעבליבען. די קליינע צאהל אנטלאפענע, זענען פון פלארוס'עס סאלדאטען אויך געפאנגען געווארען, און ער האט זיי געלאזען שמידען אין קייטען און פונאנדער-

שיקען פאר צוואנגס=ארבייטער אויף די שיפען.

אט די שוידערהאפטע מאסען=שחיטה פון טויזענדער יודען הרך געצענדיענער אין א שטאדט, וואס געהערט צו יהודה, האט פערוואנדעלט דאס גאנצע לאנד אין איין מורא'דיג אכזריות'דיגען שלאכט=פעלד. די גאנצע יודישע בעפעלקערונג איז בעהערשט געווארען פון איין לייידענשאפטליך=ברענענדער שטרעבונג, זיך נוקם צו זיין פאר דעם פערגאסענעם ברודער=בלוט, און אין די אלע יהודה'עאישע שטעדט, וואו עס האבען זיך נאר געפונען געצענדיענער, זענען זיי פון די יודען אויסגעהרג'עט און זייערע היייזער — חרוב געווארען. אהן א אויפהער און פון אלע זייטען האבען זיך געבילדעט פרייוויליגע מחנות, וואס זענען גרייט געווען, ביי דעם ערשטען וואונק זיך ארויפצעווארפען אויף טויזענדער געצענדיענער און זיי צו פערניכטען, און דאס האט, נאטירליך, געבראכט דערצו, אז די סיריער זאלען זיך אויך אזוי בעגעהן מיט יודען אין יענע שטעדט, וואו זיי האבען אויסגעמאכט די מעהרהייט. אזוי איז גאנץ פאלעסטינא ארומגעחאפט געווארען פון דעם פייערדיגען ראסען=קאמפף. „יעדער שטאדט האט זיך צוטיילט אויף צוויי פיינדליכע לאגערן, און יעדע בעפעלקערונג האט געזוכט איהר רעטונג אין דעם אונטערגאנג פון דער צווייטער. די טעג זענען אריבערגעגאנגען אין בלוטיגע געשלעגען, און די נעכט האבען נאך א גרעסערע שרעק ארויפגעווארפען".

אין געוויסע ערטער האט זיך די שוואכערע בעפעלקערונג בענוצט מיט פערשיעדענע שווינדלען און רמאות'ען אום בייצוקומען דעם געגנער, און ביי איין פאל האט אזא מין שווינדעל פון די סיריער געבראכט צו א שוידערהאפטער טראגעדיע. דאס איז פארגעקומען אין דער שטאדט בית שאן (סקיטאפאליס); מורא האבענדיג פאר די וואנדערנדע יודישע רעוואלוציאנערע באנדעס, וואס האבען געוואלט אהער אנקומען, האבען די געצענדיענערישע איינוואוינער פון שטאדט געשלאסען א אבמאך מיט זייערע יודישע שכנים, לויט וועלכען די לעצטע האבען זיך מתחייב געווען, ארויסצוטרעטען צוזאמען מיט זיי, די געצענדיענער, נעגען די אנקומענדע זעלאטען, און דערפאר וועלען ביידע בעפעלקערונגען לעבען דערנאך בשלום און קיינער וועט נישט שטערן דעם אנדערנס מנוחה. די יודען האבען זייער הבטחה געהאלטען, און געקעמפפט נעגען זייערע איינענע ברידער — אינ'ם נאמען פון דעם שפעטערדיגען „שלום". באלד אבער, ווי די געפאהר איז אריבער און די אנגעקומענע מחנות

זענען געצוואונגען געווארען צו אנטלויפען פון שטאדט ,—האבען די אכזרי־
יות׳דיגע געצענדיענער צוריק ארויסגעוויזען זייער אמת׳ע פיזיאגאמיע :
זיי האבען צוזאמענגענומען זייערע תמימות׳דיגע יודישע שכנים אויף איין
פלאץ און זיי אלעמען אויסגעהרג׳עט . נאר איינער איז געבליבען פון
דער גאנצער מחנה קרבנות — דאס איז געווען א לייבען־שטארקער יוד
מיט׳ן נאמען שמעון בן שאול . אין דעם געמיינזאמען קאמפף מיט
די זעלאטען , האט ער , שמעון , ארויסגעוויזען די שטארקסטע גבורות
און נישט איין קעמפפער פאר דער יודישער פרייהייט איז פון זיין האנד
געפאלען — דאס האט זיך דער אבגענארטער זוהן פון זיין פאלק
נישט געקענט מוחל זיין און ער האט גענומען פון זיך א שרעקליכע
נקמה : נישט צולאזענדיג צו זיך די געצענדיענערישע מערדער , האט
ער מיט זיינע אייגענע הענד אויסגעהרג׳עט איינס נאך דאס אנדערע
זיינע עלטערן , זיין ווייב און זיינע קינדער ; דערנאך האט ער אריינגע־
שטאכען דאס שווערד אין זיין אייגענער ברוסט און איז אנידערגעפא־
לען אויף די טויטע קערפער׳ס פון זיינע נאהנטסטע און טייערסטע .

דאס פייער פון דער פונאנדערגעקאכטער מלחמה צווישען יודען און
היידען (געצענדיענער) האט זיך דערטראגען אז ביז אלעקסאנדר־
יע , און דא האט זיך דער צוזאמענשטוים ווידער געענדיגט מיט א שרעק־
ליכער בלוט־באד , וואס האט איינגעשלונגען ביז פופציג טויזענד
יודישע קרבנות . די גריכען אין אלעקסאנדריע , וועלכע האבען נאך פון
די אלטסטע צייטען געטראגען אין הארצען א גיפטיגע שנאה צו יודען
האבען זיך נישט געקענט שענקען דעם פאקט , וואס קלודיוס האט
צוריקגעגעבען די יודען אלע זייערע רעכט און זיי גלייכגעשטעלט מיט
דער איבריגער בעפעלקערונג פון לאנד ; זיי האבען דעריבער געוואלט
איצט זיך משתדל זיין פאר דעם נייעם הערשער , פאר נערא׳ן , ער
זאל בעגרענעצען די אלעקסאנדרינישע יודען אין זייערע בירגער־רעכט
בענוצענדיג זיך מיט דער אויפגעבראכטקייט פון דעם רוימישען הויף
איבער דעם אויפשטאנד אין יהודה . צו דעם צוועק האבען זיי זיך אלע
פערזאמעלט אינ׳ם שטאדטישען אמפיטעאטר , וואו זיי האבען געוואלט
אויסוועהלען א דעפוטאציע צום קייזער , און אזוי ווי די יודען זענען
געווען שטארק פעראינטערעסירט מיט דעם רעזולטאט פון דער גריכי־
שער פאלקס־פערזאמלונג , האבען זיך עטליכע פון זיי אריינגעגנב׳עט
אין אמפיטעאטר . דא האט זיי אבער די אויפגערעגטע מאסע גלייך
בעמערקט , און מיט קולות : „שפיאנען , שונאים !״ אנגעהויבען צו

פיינינגען די שטליכע געפאנגענע, שלעפענדיג זיי איבער די גאסען צום פערברענען. צו אַ זעלכע מעשים האָט די יודישע קהילה נישט געקענט בלייבען גלייכגילטיג; די צוהיצטע יודישע פאָלקס־מאסען זענען געקומען צו לויפען צום טעאטער מיט געוועהר און פאַקעלן אין די הענד, און האָבען געדראָהט, אונטערצוצינדען די גאַנצע געביידע. דאן האָט זיך אריינגעמישט אין דער זאַך דער רוימישער פערוואַלטער פון שטאָדט, און ער האָט געפאָדערט פון די יודען, זיי זאָלען זיך פונאנדערגעהן.

דער אָנבליק פון דעם פערהאסטען שטאָדט־פערוואַלטער (דאָס איז געווען דער משומד טיבעריוס אַלעקסאַנדער, דער זעלבינער, וואָס איז געווען פריהער פראָקוראַטאָר אין יהודה) האָט אָבער דעם פערביטערטען יודישען המון נאָכמעהר צורייצט, און ער האָט געענטפערט אויף דער פאָדערונג מיט פערשידענע פיינדליכע אויסרופען. דאָס האָט דעם יודענפיינדליכען משומד אינגאַנצען אַרויסגעבראַכט פון די כלים, און ער האָט בעפוילען זיינע סאָלדאַטען צו בעפאַלען דעם יודישען קוואַרטאַל, און איהם חרוב צו מאַכען; און דער בעפעהל איז פינקטליך אויסגעפיהרט געוואָרען: די בלוט־ און רויב־דורשטיגע סאָלדאַטען האָבען זיך ווי ווילדע חיות, אַרויפגעוואָרפען אויף דער שענער דעלטאַ, און האָבען זי פערוואַנדעלט אין איין גרויסען שחיטה־פּלאַץ. די יודען האָבען זיך אַפילו ענערגיש געוועהרט און אויסגעהרג׳עט אַ סך גריכען און רוימער, סוף כל סוף אָבער זענען זיי דאָך אינגאַנצען דערשלאָגען געוואָרען; און ווי דער היסטאָריקער גיט אָן פאַר אַ פאַקט, האָבען גאַנצע פופציג טויזענד יודען זייער לעבען פערלוירען אין יענעם שרעקליכען טאָג.

אַזוי האָט זיך דער אויפשטאַנד וואָס ווייטער אַלץ שטאַרקער און ברייטער פונאַנדערגעקאָכט. דאָס גאַנצע פאָלק איז אַרומגענומען געוואָרען פון דעם מעכטיגען רעוואָלוציאָנערען פייער, און האָט געזעהען פאַר זיך נאָר איין איינציגען אויסוועג און איין־איינציגע האָפנונג: זיך בעפרייען פון די געצענדינער אַראָבוואַרפען פון זיך דעם פרעמדען יאָך און איין מאָל פאַר אַלע מאָל אויפהערען צו ליידען פון דער אַכזריות׳דיגער אַרומיגער וועלט. און די שטימונג פון פאָלק איז געווען אַ געהויבענע. ביי אַלע שרעקליכע צוזאַמענשטויסען פון דער לעצטער צייט, ביי די אַלע שרעקליכע שחיטות און הריגות, האָט עס דאָך גוט געדענקט דעם גלענצענדען נצחון, וואָס דער אויפשטאַנד האָט אָבגעהאַלטען איבער די רוימער אין ירושלים. און דאָס האָט איהם צוגעגעבען מוט און האָפנונג. דערווייל איז גאַנץ יהודה כמעט אָבגערייניגט געוואָרען

פון די רוימער, און עס האט געהייסען, אז די פרייהייט איז שוין געווי־ בערט, אז די פרעמדע געצענדיענער וועלן שוין מעהר קיינמאל קיין שליטה נישט האבען איבער דער יודישער אומה. דאס האט דעם פאלק אזוי זיי פערשכורט, און די פיהרער פון דעם אויפשטאנד האבען צום זכר פון דער גרויסער ישועה, אויסגעגאסען אפילו נייע אייגענע מטבעות מיט דעם העברעאישען אויפשריפט: „דאס ערשטע יאהר צו דער אויס־ לייזונג פון ישראל" און דאס ווארט „ירושלים". אויף דער צווייטער זייט האבען די מטבעות געהאט פערשיעדענע פערציערונגען פון סכות־בילדער (א בוקעט פון לולב מיט די הדסים, א אתרוג און אויך די אבבילדונג פון א סוכה), וואס האבען געזאלט דערמאהנען דעם גרויסען נצחון (וועל־ כער איז אבגעהאלטען געווארען פאר סוכות), און ארויסרופען ביים פאלק אמונה און בטחון אין גאט'ס ישועות.

נישט לאנג אבער האט זיך דער חלום געצויגען. דער רוימישער פערטרעטער פון סיריען, צעסטיוס גאלוס, האט זיך סוף כל סוף גענו־ מען ענערגיש גרייטען, צו דערשטיקען דעם יהודה'שען אויפשטאנד און צוריקשטעלען דארטין די „ארדנונג". ער האט צוזאמענגעצויגען אין אנ־ טיוכיא א ארמעע פון דרייסיג טויזענד מאן, וואס איז בעשטאנען טיילוויי־ז פון רוימישע לעגיאנען, און טיילווייז פון קלענערע פרעמדע מחנות, וועלכע עס האבען איהם געשטעלט צו הילף די ארומיגע רוימישע וואַ־ סאלען. צו די לעצטע האט, איבריגענס, אנגעהערט אויך אגריפוס II, וועלכער האט אויסער זיינע הילפס־מחנות, זיך נאך אליין אויך ארויסגע־ רופען, צו דינען דער גאנצער ארמעע אלס וועג־ווייזער. מיט דער ארמעע האט זיך גאלוס אנגעהויבען צורוקען נעהנטער צו די גרענעצען פון יהודה, און ווי ס'האט זיך געוועהנליך פראקטיצירט אין יענער צייט, האבען די סאלדאטען קודם כל חרוב געמאכט אלץ, וואס זיי האבען נאר בעגעגענט אויף זייער וועג.

ווען ס'איז אנגעקומען קיין ירושלים די ידיעה וועגען גאלוס'עס מארשרוט, האבען זיך אלע גענומען פאר'ן געוועהר. צעסטיוס האט זיך אבגעשטעלט מיט זיין מחנה ביי גבעת, א מייל ווייט פון ירושלים, וואו ער האט ערווארט אויפצונעהמען די שלוחים פון דער יודישער בע־ פעלקערונג מיט דער בקשה וועגען בעגנעדיגונג; ער האט זיך אבער ביטער גענארט. די זעלאטען האבען זיך אין גרויסע מאסען ארויסגעלא־ זען פון ירושלים, און צוקומענדיג צו דעם רוימישען לאגער זענען זיי איהם בעפאלען מיט אזא ווילדען אימפעט, אז די סאלדאטען זענען

פשוט צוטומעלט געווארען, און איידער נאך זיי האבען בעוויזען זיך צו קומען, האבען זיי שוין געהאט פערלוירען איבער פינף הונדערט מאן, ווערענד פון דער יודישער זייט זענען אינגאנצען געפאלען דריי און צוואנציג. נאך דעם דאזיגען צוזאמענשטויס מיט די רוימער, וואס האט זיך ווידער גלענצענד איינגעגעבען, האבען זיך די רעוואלוציאנע=
רען אומגעקעהרט מיט לויב= און הושענה=געזאנגען צוריק קיין ירושלים
איבערלאזענדיג אויפ'ן וועג א וואך פון פונאנדערגעווארפענע קליינע
קרעפטען, כדי צו שטערן די שנעלע בעוועגונג פון שונא'ס מחנה.
אונטער דער צייט האט דער „יודישער קעניג" אגריפוס נאכאמאל ארויס=
געוויזען זיין רוימישען פאטריאטיזם—שוין אויף א דיפלאמאטישען אופן.
ער האט אריינגעשיקט צוויי שלוחים קיין ירושלים מיט דעם פארשלאג,
אז יודען זאלען אוועקלעגען דאס געוועהר, און ער זאגט זיי צו דערפאר
אויסצופועל'ן א פולע אמנעסטיע פאר די רעוואלוציאנערען. די זעלאטען
האבען אבער דעם פאטריאטישען פארשלאג גארנישט געוואלט אויס=
הערן — זיי האבען איינעם פון די שלוחים געהרג'עט, און דעם צוויי=
טען פערוואונדעט.

אויפ'ן פירטען טאג נאך דעם צוזאמענשטויס אין גבעת איז
צעסטיוס'ען דאך געלונגען צוזאמענצונעמען אלע זיינע מיליטערישע כחות,
און דורכרייסענדיג די קייט פון דער יודישער וואך, האט ער זיך דער=
שלאגען מיט זיין מחנה קיין ירושלים. אין שטאדט גופא האט ער אבער
די סאלדאטען נישט אריינגעפיהרט, און די מחנה האט געלאגערט אויף
דעם שטח סקאפאס, זיבען סטאדיום'ס ווייט פון ירושלים. די זע=
לאטען האבען די שוואך=בעפעסטיגטע פאזיציעס אויסערן שטאדט אינ=
גאנצען איבערגעלאזען, און צוזאמענגענומען זייערע אלע קרעפטען
אין צענטר פון שטאדט, וואס איז געווען גוט געשיצט מיט פעסטע
מויער=ווענט, און אויפ'ן בית-המקדש=בארג. מיט דער לאגע האבען זיך
דערוויל בענוצט די רוימער, און צושטערענדיג די פארשטאט בעזעטא,
האבען זיי זיך גערוקט פאראויס, צו די טויערן פון שטאדט. דאס האט
אבער די זעלאטען נישט אבגעשראקען; זיי האבען זיך גרייט געמאכט,
צו קעמפפען פאר זייערע איינגענומענע פאזיציעס אויף לעבען און טויט,
און ווען עטליכע דערשראקענע אריסטאקראטען האבען זיך געפרובט
אויפעפנען פאר די רוימער די טויערן פון שטאדט, האבען זיך די זעלא=
טען ארויפגעווארפען אויף זיי, ווי אויף פעררעטער, און געלאזען זיי
אריבערווארפען פון די שוץ=ווענט. די רוימער זענען דאן צוגעטרעטען

צו דער בעלאַגערונג און האָבען פינף טאָג דורכאַנאַנד באָמבאַרדירט די
שטאָדט-מויערן. זיי זענען אָבער כסדר אָבגעשטויסען געוואָרען — דער
פיער-מבול פון די בעלאַגערטע האָט זיי געצוואונגען אָבצוטרעטען.
ערשט אויפ'ן זעקסטען טאָג האָט זיך די רוימער איינגעגעבען אונטער-
צוגראָבען די צפון-וואַנט, אַנטקעגען בית-המקדש; גאַלוס האָט אָבער
נישט געפונען פאַר מעגליך, אויסצונוצען די דאָזיגע גינסטיגע לאַגע
און זיך אַריינצורייסען מיט זיין מחנה אין דער נאָך גוט בעפעסטיג-
טער שטאָדט. דערצו האָבען זיך אָנגעהויבען די גרויסע רעגענס פון
הערבסט; די וועגען זענען פערדאָרבען געוואָרען און גאַלוס האָט מורא
געהאַט, די רעוואָלוציאָנערען פון דער פראָווינץ זאָלען זיך איהם נישט
אוועקשטעלען פון הינטען און אַזוי אַרום אָבריימען פון דער אַרומיגער
וועלט. ער האָט דעריבער אינגאַנצען אָבגעצויגען זיין מחנה פון שטאָדט
און אָנגעהויבען מאַרשירען מיט איהר צוריק.

דער פאַקט, אַז די רוימער טרעטען אָב פון שטאָדט, האָט די
רעוואָלוציאָנערען נאָכמעהר בעגייסטערט, און זיי האָבען זיך גענומען
פערפאָלגען די אַנטלויפענדע און זיי נאָכיאָגען. די הינטערשטע רייהען
פון דער שווער-בעלאָדענער רוימישער אַרטילעריע, האָבען זיך כסדר
געפונען אונטערן שרעקליכען פייער פון די לייכט-בעוועגליכע יהודה'ע-
אישע מחנות, און די שמאָלע בערג-דורכגאַנגען אַרום ירושלים זענען
בעדעקט געוואָרען מיט געפאַלענע רוימישע סאָלדאַטען. אַזוי האָט זיך
גאַלוס דערשלאָגען מיט דעם פאָדערשטען טייל פון זיין מחנה צוריק קיין
גבעת. די פערפאָלגענדע יהודה'עאישע מחנות האָבען איהם אָבער דאָ
אויך נישט רוהיג געלאָזען, און ער האָט זיך געזעהן געצוואונגען איבער-
צולאָזען דעם גאַנצען לאַגער פון שפּייז און געוועהר, און זיך צו לאָזען
לויפען ווייטער, קיין בית חורון. און דאָ, אין דעם שמאָלען בערג-
דורכגאַנג, איז די לאַגע פון די רוימער [illegible] ערגער געוואָרען; די
יהודה'עאישע רעוואָלוציאָנערען האָבען פערנומען אַלע אַרומיגע בערג
און כסדר געשאָסען אויף דער דורכגעהענדער רוימישער מחנה, אַזוי
אַז די לעצטע האָט זיך געפונען אַרומגענומען פון אַלע זייטען, און עס
האָט קיין סך נישט געפעהלט, זי זאָל אינגאַנצען [illegible]בען און פערניכ-
טעט ווערן. עס האָט זיך אָבער אָנגערוקט [illegible] די נאַכט, און
גאַלוס'ן איז געלונגען, אָבצונאַרען די יודישע העלד[illegible] און זיך אַרויס-
צוגנב'נען פון זייערע הענד. ער האָט איבערגעלאָזען אויפ'ן פלאַץ
[illegible] אָבטיילונג פון פיער הונדערט העלדישע סאָלדאַטען, [illegible] ער אַליין

מיט די איבעריגע אבטהיילונגען האָבען שטילערהייד אוועקגעמאַרשירט פאַראויס. די רעוואָלוציאָנערען האָבען ערשט אין דער פריה בעמערקט, אז גאלום איז אַנטלאָפען, און נאָך דעם ווי זיי האָבען אויסגעהרג׳עט דעם איבערגעבליבענעם גאַרניזאָן, האָבען זיי זיך געלאָזען נאָכיאָגען די אַנטלאָפענע ביז אַנטיפּאַטרוס; יענע זענען שוין אָבער דאָ נישט געווען. דאַן האָבען זיך די רעוואָלוציאָנערען אָבגעשטעלט, און צונויפנעמענדיג די אַלע כלי זיין און בעלאַגערונגס־מאַשינעס, וועלכע גאלום איז געצוואונגען געווען איבערצולאָזען אין וועג, כדי זיך צו קענען לייכטער בעוועגען, — האָבען זיי זיך אומגעקעהרט צוריק קיין ירושלים. צווישען אַט די טראָפעען האָט זיך געפונען אויך די רוימישע קריגס־קאַסע מיט אַ בעדייטענדער סומע געלד, און דאָס האָט נאָכמעהר פערשטאַרקט די שאַנסען פון אויפשטאַנד. אויסער דעם אוצר פון געלד, שפּייז און כלי זיין, האָבען די רוימער פערלוירען אין דער מלחמה ביי זעקס טויזענד סאָלדאַטען, און די בעסטע אַבטהיילונג פון דער גאַנצער מחנה, וואָס איז געוועהן ספּעציעל בעשטימט פאַר ירושלים, — האָט צו דעם אַלעמען נאָך פערלוירען איהר אַדלער, וואָס ס׳האָט זיך גערעכענט ביי די רוימער פאַר דער שענדליכסטער מפּלה.

דער דאָזיגער אונגעוועהנליכער נצחון איבער די לעגיאָנען פון שונא, האָט אַרויסגערופען אין ירושלים אַ אונבעשרייבליכע פרעהליכקייט. די גאַסען זענען פערהילכט געוואָרען פון מונטערע קריגס־ליעדער, און אַלע הערצער זענען פול געווען מיט גליקליכע האָפנונגען. פאַר דער צוקונפט האָט זיך קיינער נישט געשראָקען: „ווי מיר האָבען צושלאָגען — האָבען די זעלאָטען געזאָגט — די צוויי קריגס־פיהרער, אַזוי וועלען מיר אויך די איבריגע בעזיגען“. די אַנהענגער פון שלום האָבען שוין איצט נישט געוואַגט אָפען צו רעדען וועגען „אונטערטעניגקייט“ און „אונטערגעבען זיך“, און זענען אַליין אויך אַריינגעצויגען געוואָרען ביסליכווייז אין דעם אַלגעמיינעם שטראָם פון אויפשטאַנד, וואָס האָט פערכאַפּט דעם גאַנצען פאָלק. די שומרונים אַפילו, האָבען אויך פערגעסען זייער אַלטען כעס, און זיך אַוועקגעשטעלט אין איין רייהע מיט זייערע געלטיגע שונאים.

די פרעהליכע בעגייסטערונג פון די זיעגער האָט צוגעגעבען דער יהודה׳שער הויפּטשטאָדט גאָר אַ פערענדערטען אויסזעהען. די זעלאָטען זענען געווען דורכגעדרונגען מיט אַ טיעפער, בעגייסטערטער זיכערקייט אין דעם ערפאָלג פון זייער אונטערנעהמונג; געוואוסט האָבען זיי אָבער

אז די אמת'ע מלחמה הויבט זיך איצט אן, און מ'מוז זיך ערנסט גרייטען צו א לאנג-דויערנדען קאמפף. זיי האבען זיך דעריבער גענומען אויסניצען די איצטיגע געוואונענע צייט. הונדערטער הייזער זענען בעשעפטיגט געווארען מיט וואפען-שמידעריי; די מויערן ארום שטאדט זענען גוט פערריכט און נאך שטארקער בעפעסטיגט געווארען; די יוגענד האט זיך יעדען טאג איינגעאיבט אין דער קריעגס-קונסט, און דאס אלץ איז געטאן געווארען פון אלע — די מעסיגע אריסטאקראטען און מיושב'דיג-פאסיווע פרושים אויך נישט אויסגעשלאסען. צו די פאליטישע אויסרעכנונגען און דעם רעוואלוציאנערען ענטוזיאזם איז דא צוגעקומען בימסליכוויז אויך דער רעליגיעזער עלעמענט: דער אונגעוועהנליכער נצחון איבער די מעכטיגע רוימער האט נישט ווילענדיג ארויסגערופען דעם געדאנק וועגען א צייכען פון גאט, וואס קלויבט זיך ענדליך אויסצולייזען זיין אויסדערוועהלטען פאלק פון די געצענדיענערישע הענד.

דערוויל אבער איז דאס לאנד געבליבען אהן א שום פערוואלטונגס-מאכט, און עס האט זיך שטארק געשפירט דער מאנגעל פון א צענטראלען פונקט, וואס זאל פעראייניגען ארום זיך אלע כחות פון דעם אויפשטאנד און איהם צוגעבען א בעשטימטען, ארגאניזירטען כאראקטער. צו דעם צוועק איז געשאפען געווארען א דערווייליגע רעגירונג. אט די רעגירונג האט איבערגענומען אין איהרע הענד אלע פונקציעס פון דעם געזעלשאפטליכען לעבען, און בעזונדער — די גאנצע מאביליזאציאנס-ארבייט און די ארגאניזירונג פון דער פאלקס-מיליציע. א גרויסע פאליטישע און אדמיניסטראטיווע בעדייטונג האט איצט בעקומען אויך דאס סנהדרין, בראש פון וועלכען ס'איז אוועקגעשטעלט געווארען הלל'ס אייניקעל, מיט'ן נאמען ר' שמעון בן גמליאל. די מיטגליעדער פון אט די ביידע אינסטיטוציעס האבען אממעהרסטענטייל אנגעהערט צו די העכערע קלאסען, און פיעל פון זיי זענען אפילו געווען בעקאנט אין אנהויב פאר הייסע געגנער פון דעם אויפשטאנד. איצט אבער, נאך די ערשטע גליקליכע נצחונות איבער דער פרעמדער מאכט, האבען זיי זיך פעראייניגט מיט'ן פאלק און זיך אוועקגעשטעלט אין דער שפיץ פון דעם אויפשטאנד אלס פיהרער און דעה-זאגער. די אינטערעסען פון דער רעוואלוציע האבען פון דער פעראייניגונג נישט פערדיענט, ווייל די דאזיגע קאלטע אריסטאקראטען האבען נאך איצט אויך נישט שלום געשלאסען אינגאנצען מיט דעם געדאנק פון א אויפשטאנד געגען

די אונבעוויזענבארע רוימער, און אין בעסטען פאל האט זיי געפעהלט דער פאטריאטישער ענטוזיאזם, דער פעסטער בעשלוס, זיך מוסר נפש צו זיין פאר יהודה'ס זעלבסטשטענדיגקייט. אט דער קאלטער רעכנונג און די פערזענליכע פאליטיק האט זיך ארויסגעוויזען גלייך ביי דער בעשטימונג פון די פערשיעדענע פעראנטווארטליכע פאסטענס: די ארגאניזירונג פון דער פאלקס-מיליציע אין ירושלים און די בעפעסטיגונג פון דער הויפטשטאדט בכלל איז איבערגעגעבען געווארען דעם געוועזענעם כהן-גדול ענן און דעם אריסטאקראט יוסף בן גוריון; פאר א הויפטמאן פון דער גאנצער גליל-פראווינץ איז בעשטימט געווארען יוסף בן מתתיהו, דער שפעטערדיגער בעריהמטער היסטאריקער, און אזוי זענען איינגעטיילט געווארען צווישען די הויכע אריסטאקראטען אויך די איבריגע „טאפארכיעס" (פראווינצען), ווערהענד די פאקטישע פיהרער פון דעם אויפשטאנד, אלעזר בן חנניה און אלעזר בן שמעון, זענען כמעט אינגאנצען בעזייטיגט געווארען פון דער גרויסער ארבייט.

אכטעס קאַפּיטעל

די מלחמה אין גליל

(פון 66 ביז 67 נאָך קריסט.)

גליל, דאָס לאַנד, וואָס איז איצט איבערגעגעבען געוואָרען אין דער מאַכט פון יוסף בן מתתיהו (יאָזעפוס פלאַוויוס), איז געוועזען דער בעדייטענדסטער פונקט פון דעם גאַנצען אויפשטאַנד נאָך ירושלים. די דאָזיגע פּרוכטבאַרע און רייכע פּראָווינץ, מיט איהר קרעפטיגער און היציגער בעפעלקערונג, האָט נישט געקענט רוהיג בלייבען ביי די ידיעות וועגען דעם אויפשטאַנד אין ירושלים; די אונגליקליכע אַנטלאָפענע יודען פון די אַרומיגע שטעדט, וועלכע פלעגען מאַסען־ווייז קומען צו זייערע ברידער קיין גליל, און בעטען ביי זיי שוץ און הילף, — האָבען געמוזט מאַכען אַ שטאַרקען רושם אויף די גליל'ער, און זיי האָבען זיך בּיסליכווייז אָנגעהויבען צו פעראייניגען מיט די יהודה'ער אונטער דער פאָהן פון דעם הייליגען קאַמפף פאַר דער בעפרייאונג פון דער אומה. די צענטערן פון דער רעוואָלוציע אין גליל זענען געווען: גוש־חלב (גיסחאַלא) אין אויסערסטען צפון, טבריה אין דרום און גמלא נעגענאיבער טבריה, ביים מזרח־ברעג פון ים כנרת. אין גוש־חלב איז די יודישע בעפעלקערונג פשוט אַרויסגעפאָדערט געוואָרען צום קאַמפף: די אַרומיגע געצענדינער האָבען זיך צוזאַמענגענומען און זענען בעפאַלען די שטאָדט מיט די איינוואוינער, אונטערצינדענדיג אַ מאַסע הייזער. אָט דער אָנפאַל האָט געדינט אַלס סיגנאַל פאַר

די יודען פון שטאָדט, און באַלד האָט זיך פון זייערע רייהען אַרויסגערוקט די ליכטיגע געשטאַלט פון אַ וואוטינג־פייערדיגען קנאי, וואָס האָט מיט אַ אונגעוועהנליכער העלדישקייט און פערצווייפלונג געקעמפפט געגען די רוימער ביז דער לעצטער שעה. דאָס איז געווען איינער מיט'ן נאָמען יוחנן בן לוי (יוחנן פון גוש־חלב), — אַליין אַ אָרימער און זאָגאַר אויך פיזיש־שוואַכער, דערפאַר אָבער אַ מענש מיט אַ אונגעוועהנליכער פּאַטריאָטישער התלהבות אין האַרצען און אַ אייזענ־פעסטען כאַראַקטער. יוחנן האָט אָנגעהויבען זיין רעוואָלוציאָנערע קאַריערע דערמיט, וואָס ער האָט צונויפגעזאַמעלט אַרום זיך אַלע פּאַטריאָטיש געשטימטע יודען פון אויבער־גליל (גליל האָט זיך געטיילט אויף אויבער־ און אונטער־גליל) און אויך די אַנטלאָפענע פון די אַרומיגע סירישע שטעדט, און איז מיט דער מחנה בעפאַלען עטליכע שכנישע ישובים, כדי זיך נוקם צו זיין אָן די געצענדיענער.

אין טבריה האָט די רעוואָלוציאָנערע פּאַרטיי געמוזט פיהרען אַ ביטערן קאַמפף מיט די פריעדליכע רוימער־פריינד. די דאָזיגע פּרוכט־באַר־שענע שטאָדט ביים ברעג פון ים כנרת, האָט זיך שוין פון אַ בעדייטענדער צייט געהאַט געפונען אונטער דער מאַכט פון דעם האַלב־יודישען און רוימיש־געשטימטען קעניג, אַגריפּוס II, אַזוי אַז דער בעפעלקערונג האָט זיך געלעבט נישט שלעכט און זי האָט גאַנץ ווייניג געשפירט אויף זיך דעם דריקענדען יאָך פון דער פרעמדער מאַכט. זי האָט דעריבער געקוקט אויף די רעוואָלוציאָנערע פּאַטריאָטען, ווי אויף צושטערער פון דער געזעלשאַפטליכער רוהיגקייט, און האָט זיך זיי נישט געוואָלט אונטערגעבען; געענדיגט האָט זיך אָבער דער צוזאַמענשטוים מיט'ן נצחון פון די זעלאָטען, און גרויסע מאַסען פון די איינוואוינער זענען אַריבער אין די רייהען פון דער רעוואָלוציע. דאָס איז געשעהען אַ דאַנק דער אַגיטאַציע פון אַ געוויסען יוסטוס בן פּינטוס, וועלכער האָט זיך דערנאָך בערימט געמאַכט מיט זיין גריכישע בעאַרבייטונג פון דער יודישער געשיכטע. יוסטוס האָט זיך אויסגעצייכענט מיט אַ אונגעוועהנליכער רעדע־קראַפט און האָט אָנגעהערט צו די אינטעליגענטע קרייזען פון דער בעפעלקערונג; ער האָט דעריבער בעזונדער געווירקט אויף די רייכע און פערמעגליכע, און איהם צו הילף איז געקומען אַנ'אַנדער קנאי, יהושע בן ספּיא, וועלכער האָט צוגעצויגען צו דער „הייליגער זאַך” די שיפער'ס און משא־טרעגער'ס פון טבריה. צוזאַמען האָבען די רעוואָלוציאָנערען אַלזאָ געהאַט אויף זייער

זײַט אַ בעדײַטענדע מעהרהײַט, און דער קלײַנער הײַפעל אַריסטאָקראַטען, וואָס איז טרײַ געבליבען אַגריפּוס'ען, איז נישט אימשטאַנד געווען זיך זײַ אַנטקעגענצושטעלען. נאָך דעם ווי ס'איז אָנגעקומען די ידיעה וועגען גאַלוס'עס מפּלה, האָבען זיך די בעגײַסטערטע זעלאָטען פון טבריה אויך אַוועקגעלאָזען אין די סירישע שטעדט, און זיך ביטער נוקם געווען אָן די געצענדיענער פאַר די יודישע שחיטות.

אַזאַ בלוטיגער צוזאַמענשטויס צווישען געצענדיענער און יודען איז פאָרגעקומען אויך אין גמלא, דער וויכטיגסטער פונקט בײַם דרום-מזרח-ברעג פון ים, וואָס איז געווען כמעט אומבעצווינגבאַר צוליעב זײַן געאָגראַפישער לאַגע. די יודען זענען געצוואונגען געוואָרען זיך צו פערטײַדיגען, און דאָס האָט זײַ שוין ממילא אַוועקגעשטעלט אין די רײַהען פון דער רעוואָלוציע.

דער רעוואָלוציאָנערער שטראָם האָט שוין אַלזאָ געהאַט פערחאַפּט די בעדײַטענדסטע פונקטען פון גליל, נאָך אײדער יוסף איז געקומען אַהין אַלס פערטרעטער פון דער צענטראַלער דערווײַליגער רעגיערונג, און פון גאַנץ גליל איז נאָר די איצטיגע הויפּטשטאָדט, צפורה, טרײַ געבליבען די רוימער און נישט געוואָלט צושטעהן צום אויפשטאַנד, פאַרוואָס זי איז פערהאַסט געווען פון דער גאַנצער גליל'עאישער בעפעלקערונג. בײַ שטאַרקע קריעגס-פעהיגקײַטען און בײַ אַ עהרליכער בעגײַסטערונג פאַר דער זאַך, וואָלט דער דאָזיגער רײַכער מאַטעריאַל אָהן צווײַפעל געקענט אויסגענוצט ווערן מיט אַ גלענצענדען ערפאָלג, און פון דעם איז אין אַ געוויסען זין אָבגעהאַנגען דער גורל פון דער גאַנצער אונטערנעהמונג; אָט די מעלות האָבען אָבער געפעהלט דעם נײַעם פערוואַלטער פון לאַנד, און דאָס האָט געמוזט פיהרען צו שלעכטע רעזולטאַטען.

יוסף בן מתיתיהו, דער שפּעטער בעריהמט געוואָרענער היסטאָריקער יאָזעפוס פלאַוויוס (געב. 38), האָט געשטאַמט פון אַ אָנגעזעהענער כהנים-משפחה, וואָס האָט זיך געצויגען (פון דער ווײַבליכער ליניע) ביז די חשמונאים. ערצויגען אַלס געזעצלעהרער אין די ישיבות פון די פּרושים, איז יוסף דאָך געקומען אין אַ געוויסער בעריהרונג מיט דער גריכיש-רוימישער קולטור, און די דאָזיגע בעריהרונג איז איבערגעגאַנגען אין אַ נאָהנטער פערבינדונג נאָכדעם, ווי ער האָט פערבראַכט צווײַ יאָהר אינ'ם צענטר פון אָט דער קולטור, אין רוים. אַהין איז דער זיעבענאונצוואַנציג יעהריגער אַריסטאָקראַט

געשיקט געווארען אלס שתדלן, אום אויסצופועל'ן די בעפרייאונג פון א געוויסען יהודה'עאישען געפאנגענעם, און דורך דער רעקאמענדאציע פון א בעליעבטען יודישען ארטיסט, אליטיראס, איז ער אנגענומען געווארען פון דער יודענפריינדליכער קייזערין פאפעא, וועלכע האט ערפילט זיין שתדלנות און איהם נאך בעגליקט מיט רייכע מתנות. דער בעריהמטער יודישער געזעצלעהרער אין גייסט פון די פרושים האט דא, אלזא, געהאט די מעגליכקייט זיך נאהנט צו בעקאנען מיט דעם גרונד-כאראקטער פון דער וועלט-קולטור, און דאס האט זיך שטארק אבגערופען אויף זיין גאנצער וועלט- און לעבענס-אנשויאונג. דער גלאנץ פון נערא'נ'ם הויף, די ענטציקענדע שענקייט פון דער ריעזיגער וועלט-שטאדט, דער קאמפליצירטער מעכאניזם פון דער אונגעהויערער מלוכה-אינסטיטוציע — אלץ האט דעם זוהן פון דער איינפארביג-רעליגיעזער יהודה בערוישט און פערבלענדעט, און ער האט אנגעהויבען צו גלויבען, אז די השגחה אליין האט בעשטימט די רוימער פאר אייביגע וועלט-בעהערשער.

און אט, מיט אזא טיעפער התפעלות פון רוים'ס גרויסקייט, מעכטיגקייט און שענקייט, האט זיך יוסף אומגעקעהרט צוריק קיין יהודה, גראד אין דער צייט, ווען א מחנה בעגייסטערטע פאטריאטען האט זיך ארומגעטראגען מיט דער האפנונג, צו פערטרייבען די רוימער פון לאנד. אין אנהויב האט זיך יוסף בעצויגען צו די דאזיגע היץ-קעפ, ווי צו פשוט'ע משוגעים, און האט אנגעווענדעט זיין גאנצען איינפלוס, אום אבצוהאלטען דעם פאלק פון אזעלכע ווילדע פלענער. שפעטער אבער, ווען ער האט געזעהען, אז דאס פאלק טראכט טאקי גאנץ ערנסט וועגען א אויפשטאנד און האט שוין אפילו אבגעהאלטען עטליכע אונגעוועהנליכע נצחונות איבער די אלמעכטיגע לעגיאנען פון די רוימער, — האט ער אנגעהויבען צו פערשווייגען זיינע מיינונגען און זאגאר אויך ארויסצעווייזען א געוויסע סימפאטיע צו די שטרעבונגען פון די פאטריאטען, און דאס האט געבראכט דערצו, אז ער זאל בעקומען אין זיין מאכט די בעדייטענדסטע פראווינץ פון גאנץ פאלעסטינא.

אנקומענדיג קיין גליל, האט זיך יוסף ערנסט גענומען צו ערפילען זיינע חובות אלס פערוואלטער פון לאנד, און ס'האט אויסגעזעהען, אז ער קלויבט זיך ווירקליך נישט בלויז אונטערצוהאלטען דאס רעוואלוציאנערע פייער, נאר זאגאר אויך עס נאך שטארקער פונאנדערצובלאזען. ער האט קודם כל ארגאניזירט די בירגערליכע אדמיניסטראציע

פון לאַנד, און צו דעם צוועק האָט ער געגרינדעט אַ מין סנהדרין פון זיעבעציג זקנים, לויט דעם מוסטער פון דער זעלביגער אינסטיטוציע אין ירושלים. דאָס איז געוועזן די צענטראַלע געריכטס-אינסטיטוציע, און אויסער דעם האָט ער אין יעדער שטאָדט און שטעדטיל געלאָזען אויסוועהלען אַ קאָמיטעט פון זיעבען פּערזאָן, וואָס האָט געהאַט צו זאָגען איבער אַלע אינערליכע אַנגעלעגענהייטען פון דער קהלה. דערנאָך האָט ער זיך גענומען צו די רעוואָלוציאָנערע פאָרבּרייטונגען. אַ רייהע גליל'עאישע שטעדט, וואָס האָבען זיך געפונען אין אַ גוטער געאָגראַפישער לאַגע, האָט ער געלאָזען גוט בעפעסטיגען; דאַן האָט ער רעקרוטירט אַ מחנה פון גאַנצע הונדערט טויזענד מאַן. נעהמענדיג פון יעדער שטאָדט אַ העלפט פון דער גאַנצער מאַנסבילשער בעפעלקערונג. אַט די אַלע סאָלדאַטען זענען איינגעאיבט געוואָרען אין דער מיליטערישער דיסציפלין, האָבען בעקומען געוועהר און זענען בכלל געבילדעט געוואָרען אין דער מיליטערישער קונסט, לויט דעם מוסטער פון די רוימער. בּיי דעם אַלעמען האָט יוסף אויך זיך נישט פערגעסען: ער האָט אָרגאַניזירט אַ בעזונדער לייב-וואַך פון פינף הונדערט טראַבּאַנטען (בעוואָפענטע גבּורים), וואָס איז געשטאַנען גרייט צו ערפילען יעדען וואונק פון איהר געביטער.

די בעפעלקערונג פון גליל האָט זיך אין דער ערשטער צייט בעצויגען מיט דער געהעריגער אַכטונג צו דעם געשיקטען פערטרעטער פון ירושלים, און איז איהם געוועזן געהאָרכזאַם אין אַלע הינזיכטען; באַלד אָבער האָט זי זיך אָנגעהויבען בעציהען צו איהם מיט אַ געוויסען פערבּאָרגענעם חשד, וועלכער האָט געשטאַמט דערפון, וואָס יוסף האָט אַרויסגעוויזען צווייזייטיגקייט אין זיין פערהאַלטען זיך צום קעניג אַגריפּוס. דער לעצטער, וועלכער איז איצט אָפען אַרויסגעטרעטען געגען זיין פאָלק, אַלס וועגווייזער פון דער רוימישער מחנה, — האָט אַרויסגערופען געגען זיך אַלע רעוואָלוציאָנערע טיילען פון דער גליל'עאישער בעפעלקערונג, און דאָ האָט זיך אַרויסגעוויזען, אַז דער געשיקטער פון ירושלים צו אָרגאַניזירען דעם „אויפשטאַנד", געהט גאָר האַנד בּיי האַנד מיט דעם קעניגליכען „פעררעטער", מיט אַגריפּוס'ען! דער ערשטער ספק האָט אויסגעבראָכען צווישען יוסף'ן מיט דער בעפעלקערונג נאָכדעם, ווי אַ מחנה יונגע לייט, אונטער דער אָנפיהרונג פון יהושע בן סאַפּיאַ, האָט צושטערט דעם קעניגליכען פּאַלאַץ אין טבריה און איהם בערויבט. יוסף איז גלייך אוועקגעלאָפען אויפ'ן פּלאַץ פון דעם

געשעהעניש, און געזעהען, אז די אלע אוועקגערויבטע זאכען זאלען אנקומען צו אגריפּוס'ען אין די הענד. דאס האט דער בעפעלקערונג אויסגעזעהען פערדעכטיג, ווייל ער, יוסף, אליין האט מיט עטליכע טעג פריהער געהייסען דעם פּאלאץ צושטערן צוליעב דעם, וואס אין איהם האבען זיך געפונען פערבאטענע פערפוצונגען — בילדער פון חיות.

מיט א בעזונדער שטארקען חשד האט אנגעהויבען קוקען אויף יוסף'ן — יוחנן פון גוש חלב. אט דער גליהענדער פּאטריאט, וואס איז אינגאנצען געווען בעהערשט פון דער ליידענשאפטליכער שטרעבונג צו פרייהייט און זעלבסטשטענדיגקייט, האט נישט געקענט מוחל זיין דעם אריינגעשיקטען פיהרער זיין קאלטקייט און זיין צווייזייטיגע פּאליטיק. יוחנן האט געפּרובט בעטען ביי יוסף'ן א ערלויבניש, צו פערקויפען די קייזער־ליכע תבואות פון די אויבער־גליל'עאישע דערפער, אום פאר דעם געלד אבצובויען די איינגעפאלענע מויער־ווענט פון גוש־חלב — האט איהם יוסף די ערלויבניש נישט געוואלט געבען. דערנאך איז פארגעקומען אנ'אנדער פאל: עטליכע יהודה'עאישע פרייוויליגע פון דעם דארף דברת זענען בעפאלען אגריפּוס'עס רייזע־פערוואלטער און האבען ביי איהם אוועקגענומען דעם גאנצען באגאזש, אין וועלכען ס'האבען זיך געפונען פיעל טייערע חפצים. דאס אוועקגערויבטע גוטס איז צוגעשטעלט געווא־רען דעם לאנד־פיהרער, יוסף'ן, אלס קריגס־רויב, און ער האט צוגע־זאגט, דאס אבצושיקען קיין ירושלים, אין דער נאציאנאלער קאסע; פאקטיש האט ער אבער די אוועקגערויבטע חפצים געוואלט צוריק בע־זארגען אגריפּוס'ען. פון דעם פאקט האט זיך די בעפעלקערונג דער־וואוסט, און דאס האט נאכמעהר פערשטארקט די שנאה צו דעם „פער־רעטערישען" פיהרער. די דערצארענטע און אויפגערייצטע מאסען האבען ארומגערינגעלט זיין פאלאץ און געוואלט איהם אונטערציגדען; דאס האט ארויפגעווארפען אויף יוסף'ן א טויט־שרעק, און ער האט זיך געבעטען ביי די פערזאמעלטע, זיי זאלען איהם שענקען דאס לעבען, צוזאגענדיג, אז ער וועט דאס אוועקגענומענע רויב נישט אבשיקען אגריפּוס'ען, נאר פערניצען צו א פּאטריאטישען צוועק. די פערזאמעלטע האבען איהם געגלויבט און זיך אנגעהויבען פונאנדערצוגעהן, דאן האט יוסף זיך נוקם געווען אן דעם איבערגעבליבענעם טייל פון פערזאמעלטען עולם, און זיינע טראבאנטען האבען זיך ארויפגעווארפען אויף זיי און זיי געשלא־גען מכות־רצח.

נאָך די אַלע מעשים האָט שוין מעהר וועגען אַ פעראייניגטער
רעוואָלוציאָנערער טעטיגקייט קיין רייד נישט געקענט זיין. די בעפעל-
קערונג איז צוטיילט געוואָרען אויף צוויי פיינדליכע פּאַרטייען, פון
וועלכע איינע האָט זיך ווייטער געהאַלטען ביי דעם אָפּיציעלען
פיהרער פון אויפשטאַנד, ביי יוסף'ן, און די אַנדערע האָט זיך קאָנ-
צענטרירט אַרום דעם פּאַקטישען זעלאָטען-אָנפיהרער — יוחנן פון
גוש-חלב. די דאָזיגע ביידע מנהיגים זענען זיך געווען טויט-שונאים
איינער דעם צווייטען, און יוחנן האָט מיט אַ בעזונדער פערביטערטקייט
אָנגעווענדעט פערשידענע מיטלען, אום צו בעפרייען דאָס לאַנד פון
דעם אַראָבגעשיקטען הויפּטמאַן, וועלכען ער האָט אָפען בעשולדיגט
אין פעררעט. ער האָט געפּרובט אונטערשיקען עטליכע פון זיינע מענ-
שען קיין טבריה, און זיי האָבען דאָרטין געמאַכט אַ אָנפאַל אויף
יוסף'ן; איהם איז אָבער געלונגען נצול צו ווערן. דאַן האָט זיך
יוחנן בענוצט מיט אַ געזעצליכען מיטעל; ער האָט אַוועקגעשיקט זיין
ברודער שמעון מיט נאָך הונדערט שלוחים קיין ירושלים צום דאָר-
טיגען סנהדרין מיט אַ אָנקלאָגע געגען דעם גליל'עאישען פיהרער; און
דאָס האָט געווירקט: דער נשיא פון סנהדרין, ר' שמעון בן גמליאל,
האָט אָנערקענט די אָנקלאָגע פאַר ריכטיג, און אַזוי ווי צו איהם איז
צוגעשטאַנען אויך דער כהן גדול, ענן, האָבען זיי צוזאַמען דורכגע-
פיהרט, עס זאָלען אַוועקגעשיקט ווערן פיער שלוחים קיין גליל, ד.
ה. פיער בעפאָלמעכטיגטע פון דעם סנהדרין, אַראָבצוזעצען יוסף'ן פון
זיין פּאָסטען און איהם צו ברענגען קיין ירושלים אַ טויטען אָדער אַ לע-
בעדיגען. און דערביי האָט זיך די דערווייליגע רעגירונג נישט אָבגע-
שטעלט; די בעשולדיגונגען געגען יוסף'ן זענען געווען קלאָר און איבער-
צייגענד און כדי צו פּאַראַליזירען זיין שעדליכע טעטיגקייט, האָט דאָס
סנהדרין צושיקט בריעף אין די גרעסערע גליל'עאישע קהלות מיט דער
ערקלערונג, אַז יוסף איז אַ שונא פון פאָטערלאַנד און די בעפעלקע-
רונג טאָר איהם נישט אַרויסווייזען קיין שום שוץ און שטיצע. דער אָנ-
געקלאָגטער האָט זיך אָבער בעצייטענס דערוואוסט פון דעם שווערען
אורטייל, וואָס די ירושלים'ער רעגירונג האָט אַרויסגעגעבען איבער
איהם, און מיט דער הילף פון פערשידענע פאַלשקייטען און דיפּלאָ-
מאַטישע שווינדלערייען איז איהם געלונגען זיך ריין צו וואַשען פון
אַלע בעשולדיגונגען און אויסצופועל'ן, אַז דאָס סנהדרין זאָל אָברופען
די פונאַנדערגעשיקטע בריעף. ער האָט זאָגאַר געלאָזען אַרעסטירען

די פיער בעאמטעטע פון דער ירושלים'ער אדמיניסטראציע, וועלכע זענען געקומען איהם ארויסצוציהען פון זיין פאסטען, און דערנאך זיי צוריק אבגעשיקט קיין ירושלים.

אזוי האבען זיך אלע פלענער אויסגעלאזען מיט גארנישט, און דער שוואכמוטיגער רוימער־פריינד, יוסף, איז ווייטער פערבליבען דער אפיציעלער אנפיהרער פון דעם פאטריאטישען אויפשטאנד. אט דער פאקט האט זעהר שלעכט געווירקט אויף דער רעוואלוציאנערער בעפעלקערונג, און זי האט זיך נאכמעהר אבגעווענדט פון איהם. יוסף האט געהאט אין זיינע הענד די פעסטונגען פון לאנד; ער האט אבער קיין סאלדאטען נישט געהאט, זיי צו בעשיצען, און דאס האט געבראכט דערצו, אז ווען דער שונא איז אריבער די גרענעצען פון גליל, האט ער געפונען פאר זיך כמעט לעדיגע פעסטונגען פון איין זייט, און שלעכט בעוואפענטע פאלקס־מחנות פון דער צווייטער זייט.

און די געפאהר האט זיך דערווייל אלץ נעהנטער און נעהנטער אנגערוקט. דער קייזער נערא האט זיך צו יענער צייט געפונען אין גריכענלאנד, וואו ער האט געוויזען זיינע וואונדער אלס זינגער, ציטער־שפיעלער און צירק־קינסטלער; און דא האט מען איהם געבראכט די ידיעה וועגען דעם אויפשטאנד אין יהודה, און וועגען צעסטיוס'עס שרעקליכער מפלה. דער ליידענשאפטליך־שטאלצער הערשער האט זיך פון דעם פאקט געפיהלט טיעף בעליידיגט, און דערצו איז נאך צוגעקומען אויך די מורא פאר די ארומיגע מזרח־לענדער, וואס האבען גאנץ לייכט געקענט אנגעשטעקט ווערן פון דעם יהודה'עאישען רעוואלוציאניזם. ער האט דעריבער בעשלאסען, צו דערשטיקען דעם אויפשטאנד וואס אמשנעלסטען, און צו דעם צוועק האט ער אויסגעקליבען דעם בעסטען רוימישען קריגספיהרער פון יענער צייט, פלאוויוס וועספאסיאן, וועלכער האט זיך בעריהמט געמאכט אין דער מלחמה מיט די בריטאנער. מיט איהם צוזאמען איז בעשטימט געווארען אויך א נייער רוימישער פערוואלטער איבער סיריען, ליציניוס מוציאנוס, וועלכער האט בעזונדער בעקומען א גרויסע מיליטערישע מאכט, כדי גרייט צו זיין, צו שטיצען וועספאסיאנען אים פאל פון א נויט.

אים ווינטער פון זיבען און זעכציגסטען יאהר האט זיך וועספאסיאן אוועקגעלאזען פון גריכענלאנד קיין סיריען, און אבשטעלנדיג זיך אין עכו (פטאלאמעאיד), האט ער דא אנגעהויבען מאכען זיינע

מיליטערישע פארברייטונגען צו דער מלחמה. זיין יונגער זוהן טיטוס האט ער אוועקגעשיקט קיין אלעקסאנדריע, אום אריבערצופיהרען אהער א טייל פון דעם דארטיגען גארניזאן, און ער אליין האט זיך גענומען צוזאמענשטעלען א רעזערוו-מחנה פון די קלענערע אבטיילונגען, וואס עס האבען איהם געשטעלט צו הילף די ארומיגע אונטערטעניגע פירשטען. די לעצטע זענען זיך אלע צונויפגעקומען אין דעם הויפט-לאגער פון דער רוימישער מחנה, אין עכו, און צווישען זיי האט זיך געפונען אויך אגריפוס, וועלכער האט אויך צוגעשטעלט וועספאסיאנ'ען א בעדייטענדע מיליטערישע הילף, און האט בכלל געזוכט מיט אלע מעגליכקייטען, זיך ריין צו וואשען פון דער מסירה, וואס די טיר'ער האבען אויף איהם דערלאנגט, אז ער שטעהט אין געהיימע פערבינדונגען מיט די רעוואלוציאנערען און שטיצט זיי. צוזאמען מיט אגריפוס'ען האט זיך אין וועספאסיאנ'ס הויפט-קווארטיר געפונען אויך זיין שוועסטער, בערעניקא, און ווען דער יונגער טיטוס האט זיך אומגעקעהרט פון אלעקסאנדריע (מיטבערענגענדיג מיט זיך צוויי לעגיאנען פאר דער צענטראלער רוימישער ארמעע), האט ער זיך שטערבליך פערליבט אין דער שענער יהודה'עאישער פרינצעסין (האטש זי איז געווען בעדייטענד עלטער פון איהם) און עס האט זיך פערבונדען צווישען זיי דער בעריהמטער ראמאן, וואס האט זיך געענדיגט כמעט אין איין צייט מיט דעם פאלשטענדיגען אונטערגאנג פון יהודה — דורך דעם זעלביגען טיטוס'ען. —

די גאנצע מחנה, מיט וועלכער וועספאסיאן האט זיך געקליבען צו דערשטיקען די יהודה'עאישע רעוואלוציע, האט געהאט איבער פופציג טויזענד מאן, און ארום פסח-צייט זענען שוין אלע פארברייטונגען געענדיגט געווען, און וועספאסיאן האט זיך אנגעהויבען בעוועגען פארווערטס — צו די גרענעצען פון גליל. דערביי האט ער איין נצחון שוין אבגעהאלטען, ווארום נאך איידער ער האט אנגעהויבען צו מארשירען מיט זיין ארמעע, זענען געקומען צו איהם שלוחים פון דער גליל'עאישער שטאדט צפורה, מיט דעם אויסדריק פון געטרייער אונטערטעניגקייט און מיט דער בקשה, אריינצושיקען אהין א מיליטערישע מחנה, וואס זאל זיי בעהילפיג זיין אין זייער קאמפף מיט די רעוואלוציאנערען. וועספאסיאן האט ממלא געווען די בקשה פון די דאזיגע „עהרליכע אונטערטאנען": ער האט מיטגעשיקט מיט זיי א מחנה פון זיבען טויזענד מאן אונטער דער אנפיהרונג פון א געוויסען פלאצידוס. דער לעצ-

טער האָט אָבער גאַנץ ברייט אויסגעטייטשט די אויפגאַבע פון בעשיצען
די שטאָדט, און די איינוואוינער פון דער גאַנצער סביבה זענען דורך
איהם אויסגעהרג׳עט אָדער געפאַנגען געוואָרען. דאָס איז געווען דער
ערשטער צוזאַמענשטויס צווישען די פערטרעטער פון דער רוימישער
מאַכט און די בירגער פון דער פראָווינץ, וואָס איז די גאַנצע צייט צו-
געגרייט געוואָרען צום אויפשטאַנד, אונטער דער השגחה פון דעם
ספּעציעל אָראָבגעשיקטען אָרגאַניזאַטאָר און קריגענס-פיהרער, יוסף בן
מתיתיהו.

נאָך מעהר בולט האָבען זיך אַרויסגעוויזען די רעזולטאַטען פון
יוסף׳ס אָרגאַניזאַטאָרישער טעטיגקייט ביי די ערשטע צוזאַמענשטויסען
מיט וועספּאַסיאַנ׳ען אַליין. וועספּאַסיאַנ׳ס פּלאַן איז געווען צו פערנעה-
מען פריהער גאַנץ גליל, כדי צו קענען דערנאָך פריי צוטרעטען צו
יהודה, נישט מורא האָבענדיג דערפאַר, אַז די רעוואָלוציאָנערען וועלען
איהם אָבשניידען דעם וועג פון הינטען. ער האָט זיך דעריבער געלאָזען
מאַרשירען מיט דעם וועג צו די צפון-גליל׳עאישע פעסטונגען גברא
און יודפת. יוסף ווידער האָט קאָנצענטרירט זיין גאַנצע
מחנה נישט וויִט צפורי, אום דאָרט צו בעגעגנען דעם שונא; ביי
די ערשטע ידיעות וועגען וועספּאַסיאַנ׳ס גרויסער אַרמעע, וואָס קומט
צו אַלע מאָל נעהנטער, זענען זיך אָבער דער גרעסטער טייל פון זיינע
סאָלדאַטען צולאָפען, און ער איז געצוואונגען געווען אָבצוטרעטען מיט
זיין געבליבענער מחנה, און זי צוצופיהרען ביז טבריה. דאָ האָט דער
קריגענספיהרער אַליין שוין אויך אָנגעהויבען צו קלערען וועגען דעם אויס-
גאַנג פון דער גאַנצער מלחמה, און ער האָט אַוועקגעשיקט אַ דרינ-
גענדען ראַפּאָרט קיין ירושלים, אין וועלכען ער האָט געפאָדערט פון
דער רעגירונג, זי זאָל איהם צושיקען אַ גרויסע מיליטערישע קראַפט,
אָדער — בעפאָלמעכטיגען צו פיהרען מיט וועספּאַסיאַנ׳ען אונטערהאַנד-
לונגען וועגען די בעדינגונגען פון דער קאַפּיטולאַציע.

די רוימער האָבען אָבער גאַרנישט געטראַכט וועגען איבעררייסען
די מלחמה. זיי האָבען איינע נאָך דער אַנדערער פערנומען די אַלע פּאָ-
זיציעס, וואָס יוסף האָט זיי פריי געלאָזען, און אויף אַזאַ אופן געצוואונ-
גען די יודישע מחנות זיך צו קאָנצענטרירען אין די עטליכע שטאַרקע-
רע גליל׳עאישע פעסטונגען, כדי אויסצומיידען אַ עפענטליכען געשלעג.
אַזאַ געשיצטע פעסטונג איז געווען יודפת, וועלכע האָט זיך
נאָך דערצו געפונען אויך אין אַ גוטער געאָגראַפישער לאַגע, ווענדיג

ארומגערינגעלט מיט הויכע פעלזענס און טיפע גריבער. דא האבען זיך צוזאמענגענומען אלע פערבליבענע טיילען פון דער רעוואלוציאנערער מחנה, וועלכע זענען ווירקליך געוועזן דורכגענומען מיט א פערביטערטער שנאה צו די רוימער, און האבען געהאט פעסט בעשלאסען נישט אבצוטרעטען פון דער פעסטונג און זיך נישט איבערצוגעבען אליין אין די הענד פון דעם שרעקליכען תלין. ווארום וועספאסיאן האט זיך אכזריות׳דיג נוקם געווען אן די בעזיגטע, נישט קוקענדיג אויף דעם, וואס זיי האבען איהם כמעט קיין ווידערשטאנד נישט געשטעלט. די גאנצע בעפעלקערונג פון דער איינגענומענער גאבארא האט דער רוימישער קריגספיהרער געלאזען אויסהרג׳ענען און דעם זעלביגען סוף האבען געהאט אויך די איינוואוינער פון אלע ארומיגע שטעדט און דערפער.

דער קאמפף ביי יאטאפאטא האט דעריבער אנגענומען א שארפען און פערביטערטען כאראקטער. גאנצע אנדערהאלבען חדשים זענען די צורייצטע רוימער געשטאנען ביי דעם פעלזען מיט די הויכע בערג און טיפע אבגרונדען, אויף וועלכען ס׳איז געשטאנען די מעכטיגע פעסטונג. די רעוואלוציאנערען האבען דעם גאנצען שמאלען צוגאנג צום פעלזען פערלעגט און צוגראבען, אזוי אז די רוימער האבען זיך מיט שרעקליכע אנשטרענגונגען און צרות קוים דערשלאגען צו דער פעסטונג, אום זי צו בעלאגערן. די בעלאגערטע האבען זיך פון דאן אן כסדר געפונען אונטער דעם פייערדיגען שטורם פון די רוימישע שליידער־מאשינעם; זיי זענען אבער נישט אבהענדיג געבליבען, און אויפשיטענדיג אין דער זעלביגער צייט גופא א הויכען וואל, האבען זיי פון זייער זייט אויך נישט אויפגעהערט אבצוענטפערן דעם שונא מיט א האגעל פון שטיינער, ברענענדע שטיקער האלץ, שארפע פליסיגקייטען און נאך אזעלכע שעדליכע פיילען. די רוימער האבען אנגעווענדט אלע זייערע כחות אויף דעם איינציגען פרייען צוגאנג צו דער פעסטונג אין צפון זייט, וועלכען די בעלאגערטע האבען פערשפארט מיט פערשידענע שאנצען און טורעמס; זיי האבען אין דער זייט אוועקגעשטעלט גאנצע זעכציג בעלאגערונגס־מאשינעס, וועלכע האבען אהן א אויפהער געשליידערט טויט און פייער אויף דער פעסטונג, די בעלאגערטע האבען זיי אבער כסדר אבגעשטויסען און געקעמפפט מיט א אונגעוועהנליכער פערצווייפלונג, נישט קוקענדיג אויף דעם, וואס זיי האט שוין אנגעהויבען אויסצופעהלען וואסער. און די פעסטונג וואלט אפשר נאך א לאנגע צייט

אויסגעהאלטען דעם אנגריף פון דער בעלאגערונג, ווען עס וואלט זיך נישט ארויסהאפפען א פעררעטער און זי אליין איבערגעבען דעם שונא. איינער פון די בעלאגערטע איז אריבערגעלאפען אויף דער זייט פון די רוימער, און האט זיי איבערגעגעבען, וועלכע פונקטען ס'זענען שוואך בעפעסטיגט; זיי האבען דאס גלייך אויסגענוצט, און אויף צו מארגענס פארטאג זענען זיי פלוצלונג בעפאלען די טויט-מידע, איינגעשלאפענע וואך-סאלדאטען, און זיי אויסגעהרג'עט ביז איינעם (תמוז, 67). דא האט שוין וועגען שיצען די פעסטונג קיין רייד נישט געקענט זיין, און ערשט האבען זיך די רוימער, ווי זייער שטייגער איז געוועזן, גענומען נוקם זיין אן זייערע בעזיגטע. אויסער דער גרויסער צאהל קעמפפער, וואס האבען זיך אליין געשאכטען אדער זיך אריבערגעווארפען פון די שטאדט-מויערן, כדי נישט אריינצופאלען צום בלוטיגען בעזיגער אין די הענד, האבען טויזענדער פון די בעזיגטע זייער לעבען פערלוירען אין דער בלוטיגער ארגיע פון די ווילד-צוקאכטע רוימישע סאלדאטען, און צוזאמען האט די בעשיצונג פון דער דאזיגער פעסטונג איינגעשלונגען ביז פיערציג טויזענד יודישע לעבענס; דערצו זענען איבער טויזענד פרויען און קינדער פערקויפט געווארען פאר שקלאפען, און לויט וועספאסיאנ'ס בעפעהל, איז קיין שטיין אויף א שטיין נישט איבערגעבליבען פון דער גאנצער שטאדט און זי איז פערגלייכט געווארען מיט דער ערד.

מיט דעם אונטערגאנג פון יאטאפאטא האט זיך געענדיגט אויך יוספ'ס קאריערע, און נישט בלויז אלס אנפיהרער פון דעם יודישען אויפשטאנד, נאר אויך אלס זוהן פון זיין פאלק בכלל. ווען די רוימער זענען צוגעטרעטען צו דער בעלאגערונג פון יאטאפאטא, איז יוסף געקומען אין שטאדט און אנגעפיהרט די פערטיידיגונג, נאר ווען ער האט זיך ארומגעזעהען, אז די פעסטונג וועט זיך סוף כל סוף פארט מוזען אונטערגעבען, האט ער אנגעהויבען מאכען הכנות צו אנטלויפען פון שטאדט. די בעפעלקערונג האט זיך אבער דערוואוסט דערפון און איהם נישט געלאזען דורכפיהרען זיין פלאן. דערווייל האבען די רוימער איינגענומען די פעסטונג, און יוסף האט זיך געוואלט אויסבעהאלטען אין א אונטערערדישער מערה; דא האבען זיך שוין אבער פון פריהער געפונען פיערציג רעוואלוציאנערען, און דערצו האט איינע אויסגעגעבען די רוימער דעם סוד פון דער מערה. וועספאסיאן האט דאן דורך איינעם א שליח אויפגעפאדערט די בעהאלטענע, זיי זאלען זיך אונטער-

געבען, צוזאגענדיג זיי פולע אונבעריהרליכקייט, און יוסף איז שוין גרייט געווען ארויסצוגעהן צום זיעגער און צו קניען פאר איהם; דא האבען אבער די חברים־רעוואלוציאנערען אנגעשטעלט זייערע שווערדען געגען זיין ברוסט און געדראהעט, איהם אויפ׳ן ארט צו טויטען, אויב ער וועט פועל׳ן ביי זיך אזוי שענדליך צו בעליידיגען דעם כבוד פון דער אומה. ער איז אלזא געצוואונגען געווארען צו פערבלייבען צוזאמען מיט די חברים, און זיי האבען אלע פייערליך געשוואוירען, זיך נישט איבערצוגעבען קיין לעבעדיגע דעם שונא אין די הענד; יוסף האט זיך אבער אין דער קריטישער מינוט אויך נישט פערלוירען. ער האט אויסגעארבייט א פלאן פאר דעם קאלעקטיווען זעלבסטמארד, לויט וועלכען יעדער איינער האט געדארפט דערשטעכען דעם אנדערן — על פי גורל, און דער דאזיגער „גורל" האט זיך ארויסגעוויזען אזוי גליקליך פאר איהם, אז ניין און דרייסיג חברים זענען שוין געווען דורכגעשטאכען איינער פון אנדערן, און גראד ער מיט איין חבר זענען געבליבען די לעצטע. און די שאטענס פון די טויטע חברים האבען איהם נישט איבערגעשראקען — ער האט איבערגערעדט דעם איינציגען פערשוואוירענעם, און זיי האבען זיך ביידע איבערגעגעבען די רוימער. די לעצטע האבען איהם אוועקגעפיהרט צו וועספאסיאנ׳ען, וועלכער האט זיך גלייך פון דער ערשטער מינוט בעצויגען צו איהם נישט, ווי צו א געפאנגענעם שונא. יוסף האט נישט נאר אויסגעדריקט וועספאסיאנ׳ען זיין געטרייע אונטערטעניגקייט, נאר איהם אויך נביאות געזאגט, אז ער וועט אין גיכען טראגען אויפ׳ן קאפ די קרוין פון רוים, און באלד איז דער געפאנגענער שונא געווארען דער נאהנטסטער פריינד און יועץ פון דעם גרויסען רוימישען קריעגספיהרער. לויט דעם עפענטליכען מנהג האט יוסף געמוזט אריינגעזעצט ווערן אין געפענגעניש; דאס איז אבער געווען נישט מעהר, ווי א צערעמאניע. וועספאסיאן האט איהם ערלויבט, זיך אויסצוקלויבען א פרוי פון די געפאנגענע מעדלעך, צו טראגען די שענסטע קליידער, און האט איהם אליין בעשאנקען מיט טייערע מתנות.

אין ירושלים האט די ידיעה וועגען דעם נצחון פון די רוימער ארויסגערופען א טיעפען טרויער. נישט וויסענדיג אין אנהויב פון יוסף׳ס פעררעטערישען שריט, האט מען איהם דא שטארק בעוויינט אלס איינעם פון די העלדישע פאטריאטען, וואס זענען געפאלען ביי דער פערטיידיגונג פון יאטאפאטא; שפעטער אבער, ווען מ׳האט זיך דערוואוס

אין דער הויפטשטאדט, אז יוסף געפינט זיך נאר אלס הויז-פריינד ביי וועספאסיאנ׳ען מיט זיין זוהן, האט דער צארן פון די יהודה׳ער זיך שרעקליך פונאנדערגעקאכט, און נישט געפינענדיג קיין מיטעל, ווי אזוי זיך נוקם צו זיין אין דעם שענדליכען פעררעטער, האט איהם דאס פאלק געשטעמפעלט מיט דעם נאמען און פערשאלטען זיין אנדענקען אויף דור דורות.

כמעט אין איין צייט מיט יאטאפאטא איז געפאלען אויך יפ״ע, א שטעדטיל נישט ווייט פון נצרת, וואס האט זיך געוואלט אריינשניידען די רוימער פון הינטען און שטערן זיי אין זייערע מיליטערישע אפעראציעס, און איצט איז צוגעקומען די רייהע צו די שומרונים. די לעצטע האבען זיך פעראייניגט מיט זייערע יודישע שכנים, און מיט געמיינזאמע כחות זיך בעפעסטיגט אויף דעם בארג גריזים. האס האט וועספאסיאנ׳ען אביסעל בעאונרוהיגט, און ער האט ארויסגעשיקט געגען זיי צערעאליס, דעם טריבון פון פינפטען לעגיאן, מיט דריי טויזענד פוס-געהער און זעקס הונדערט רייטער. מיט דער מחנה האט צערעאליס בעלאגערט דעם בארג און איהם אבגעשניטען פון אלע זייטען, אזוי אז די בעלאגערטע האבען באלד אנגעהויבען צו ליידען פון וואסער-מאנגעל, און זענען געצוואונגען געווען, זיך אונטערצוגעבען. דא זענען אבער אויך געווען א סך אזעלכע, וואס האבען בעשלאסען בעסער צו שטארבען, איידער צו בויגען דעם קאפ פאר׳ן שונא. אט די פערביטערטע העלדען, אין א צאהל פון עלף טויזענד זעקס הונדערט מאן, האט צערעאליס געלאזען צונויפשטופען אויפ׳ן שפיץ בארג, וואו זיי זענען אלע אומגעקומען.

נאך שומרון איז צו די רוימער אין די הענד אריינגעפאלען די האפענשטאדט יפו. די דאזיגע שטאדט איז געהאט צוטראגען געווארען דורך צעסטיוס׳עס סאלדאטען, ווען זיי האבען זיך געלאזען קיין ירושלים, און איצט האבען זיך דא די זעלאטען ווידער בעפעסטיגט און אנגעהויבען זי אויפצובויען פונ׳ם ניי. די רוימער האבען זיך אבער בעצייטענס דערוואוסט פון דער אונטערנעהמונג, וואס האט געקענט ווערן פאר זיי געפעהרליך, ווייל די זעלאטען וואלטען קענען בעפאלען די צוגעפיהרטע שיפען. זיי האבען דעריבער ארויסגעזעצט אין יפו א גרויסע צאהל סאלדאטען, און די יודען האבען זיך געמוזט ראטעווען אויף שיפלעך. נאר דא זענען זיי ווייטער פערפאלגט געווארען און נישט בלויז פון די רוימער, נאר אויך פון א שטארקען שטורם-ווינט, וואס האט זיי ארויסגע-

שליידערט אויף פערשידענע פּעלזענס און אין די ברויזענדע חוואליעס פון ים.

אונטער דער צייט האט זיך די צענטראלע רוימישע ארמעע געפונען אין קסריה ביים ים, און וועספּאסיאן אליין האט זיך אויפגעהאלטען אלס גאסט ביי זיין פריינד — דעם קעניג אגריפּוס II, אין קסריה פיליפּי. דא איז מיט א אונגעוועהנליכער פרעהליכקייט געפייערט געווארען דער נצחון פון די רוימער איבער די העלדישע פערטיידיגער פון דער גליל'עאישער פעסטונג — גאנצע צוואנציג טאג האט זיך אין פּאלאץ פון דעם יהודה'עאישען „קעניג" געצויגען דער שטורמישער יום-טוב לכבוד דעם גרויסען נצחון פונ'ם רוימישען פּאנציר. די דאזיגע יום-טוב'דיגע מנוחה איז געשטערט געווארען ערשט דאן, ווען עס האבען ווידער אנגעהויבען אנצוקומען אונרוהיגע ידיעות וועגען דער בעוועגונג פון די רעוואלוציאנערען. די לעצטע האבען דאס געוועהר פון די הענד נישט אוועקגעלעגט, און וואס טיעפער די רוימער האבען זיך אריינגערוקט אין לאנד, אלץ מעהר פערביטערט און פערצווייפעלט איז געווארען די שנאה צו זיי פון די דאזיגע הייסע פּאטריאטען. די זעלאטען האבען זיך געפּרובט פערנעהמען טבריה; דאס האט געצוואונגען וועספּאסיאנ'ען זיך שנעל צו בעוועגען מיט זיינע לעגיאנען און זיי צוצוברענגען צום ים כנרת. פאר אגריפּוס'עס שטאדט זענען אבער אט די גרויסע מיליטערישע כחות גארנישט נויטיג געוועזען; די רעוואלוציאנערען זענען דא געוועזען אין דער מינדערהייט אנטקעגען דער גרויסער צאהל פון קעניג אונטערגעקויפטע רוימער-פריינד, און נאכדעם ווי זיי האבען געזעהען, אז די בעפעלקערונג איז אינגאנצען געשטימט געגען זיי, האבען זיי פערלאזען די שטאדט און זיך פערקליבען קיין טאריכיה. די פריעדליכע איינוואוינער פון טבריה האבען דאן אהן א שום ווידערשטאנד אויפגעעפענט פאר וועספּאסיאנ'ען די טויערן און אריינגעלאזען אין שטאדט איהם מיט זיינע סאלדאטען. דערפאר האט דער רוימישער זיעגער ארויסגעוויזען א בעזונדער חסד די געטרייע אונטערטאנען פון אגריפּוס'עס שטאדט און האט בעפוילען די סאלדאטען נישט אנצווענדען קיין שום געוואלט געגען דער בעפעלקערונג.

דאגעגען האבען די רוימער געהאט אויסצושטעהן א שווערען קאמפּף ביי טאריכיה. די זעלאטען אונטער דער אנפיהרונג פון ישוע בן שפט האבען זיך אין אנהויב העלדיש פערטיידיגט און נישט צוגעלאזען דעם שונא צום שטאדט, און שפּעטער, ווען דער אנגריף פון די

רוימער איז שטארקער געווארען, האבען זיי זיך ארויפגעזעצט אויף שיפלעך און פון דארטין ארויסגעוויזען א שטארקען ווידערשטאנד דער רוימישער מחנה אונטער טיטוס'עס אנפיהרונג. ענדליך האט זיך אבער טיטוס'ען פארט איינגעגעבען, זיך אריינצורייסען אין שטאדט, און די סאלדאטען האבען זי כמעט אינגאנצען חרוב געמאכט. און דערמיט האבען זיך די רוימער נאך נישט בעפרידיגט: זיי האבען זיך געלאזען נאכיאגען די אוועקגעשוואומענע רעוואלוציאנערען, און דאס געשלעג אויפ'ן וואסער האט זיך געענדיגט דערמיט, וואס א גרויסער שטח פון ים איז פערפארבט געווארען מיט בלוט און די ברעגען זענען פול געווארען מיט צוגעשוואומענע קערפער'ס פון דערטרונקענע און ברוך-טיילען פון צושמעטערטע שיפען (67).

פון גאנץ גליל האבען זיך איצט אלזא נאך דריי פונקטען איינגענצען געפונען אין די הענד פון די זעלאטען: גמלא, דער בארג תבור און גוש-חלב. גמלא איז פון דער נאטור כמעט געווען אונבעצווינגבאר און די קליינע מחנה רעוואלוציאנערען (ניין טויזענד מאן) האט פערטיידיגט דעם דאזיגען פעלזען-נעסט מיט א אונגעוועהנליכער העלדישקייט און פערצווייפלונג. די רוימער האבען זיך עטליכע מאל געפרובט צוקוימען צום שטאדט מיט'ן שטורם; זיי זענען אבער כסדר אבגעווארפען געווארען פון די פערביטערטע העלדען און ווען דער בעגלייטער פון וועספאסיאנ'ס ארמעע, אגריפּוס, האט זיך געווענדעט צו די בעלאגערטע מיט דעם פארשלאג, זיי זאלען זיך בעסער גלייך אונטערגעבען און נישט ווארטען ביז דער שונא וועט זיך אריינרייסען צו זיי, — האבען זיי איהם געענטפערט מיט א שטיין, פון וועלכען ער איז פערוואונדעט געווארען אין ארעם. אזוי אבער ווי די רוימער האבען שוין געהאט אויפגעשטעלט זייערע בעלאגערונגס-מאשינעס אין דער הויך, האבען זיך די בעלאגערטע צוריקגעצויגען אין שטאדט גופא. דא האבען זיי גאנצע דריי וואכען אויסגעהאלטען דעם פייער פון דער רוימישער ארטילעריע, און ערשט דאן האט זיך בעוויזען איין עפנונג אין דער מויער-וואנט, דורך וועלכער עס האט זיך אריינגעריסען אין שטאדט א בעדייטענדע צאהל סאלדאטען. די בעלאגערטע האבען זיך איצט אבגערוקט צוריק, אין דעם העכערען טייל פון שטאדט, און אריינציהענדיג די רוימישע סאלדאטען אין די שמאלע געסלעך, האבען זיי די לעצטע בעהאגעלט מיט שטיינער און פיילען—פון די דעכער אראב. צוגעקוועטשט פון דעם פיינליכען אנפאל, האבען זיך די סאלדאטען אויך געפרובט ארויפקריע

גען אויף די דעכער פון די ניעדריגע געלעגענע הייזער ; האבען אבער די הייזלעך נישט אויסגעהאלטען אויף זיך די מאסע, און זענען איינגעפאלען, בעגראבענדיג אונטער זיך דעם גרעסטען טייל פון דער אריינגעריסענער מחנה. די איבערגעבליבענע האבען זיך געלאזען לויפען צוריק, צום ארויסגאנג, און דא זענען זיי ווידער פערווארפען געווארען מיט פיילען, שטיינער און שטיקער פעלזען, אזוי אז נאר א גאנץ קליינע צאהל פון זיי האט בעוויזען זיך ארויסצוקריגען גאנצערהייד פון שטאדט. דאס איז געוועזן א שענער טאג פאר די רעוואלוציאנערען פון גמלא, א טאג פון נצחון; באלד האבען זיי אבער פאר דעם נצחון געמוזט טייער בעצאהלען. אויף צומארגענס האבען די רוימער ארויפגענארט די רעוואלוציאנערען אויף א הויכען טורעם, כדי איהם כלומר׳שט צו פערטיידיגען; ער איז שוין אבער פון פריהער געוועזן אונטערגעגראבען, און איז איינגעפאלען מיט א שרעקליכען קראך איבער די דערשטיקטע העלדען. נאך דעם איז שוין טיטוס׳ען לייכט אנגעקומען, זיך אריינצורייסען אין שטאדט, און ער האט זיך ארויפגעווארפען אויף דער בעפעלקערונג מיט דעם וואוט פון א צורייצטען טיגער. ביז פיער טויזענד מענשען זענען אומגעקומען דורך דעם שווערד פון די סאלדאטען, און די איבריגע (ביז פינף טויזענד מאן) האבען זיך ארויפגעקריגען אויף א פעלזען און געפרובט נאך אבשטויסען דעם שונא מיט פיילען און שטיינער; זעהענדיג אבער די האפנונגסלאזיגקייט פון זייער צושטאנד, האבען זיי זיך אליין אראבגעווארפען פון פעלזען. אזוי איז אויך אט די אונבעצווינגבארע שטאדט געפאלען (67) און פון איהר גאנצער בעפעלקערונג זענען נאר צוויי מעדלעך לעבען געבליבען, ווייל זיי זענען עטליכע טאג דורכאנאנד געלעגען בעהאלטען ערגיץ אין א מערה.

אין דער זעלביגער צייט איז געפאלען אויך די פעסטונג פון . בארג תבור, שטאדט האט זיך געפונען זעכצעהונדערט פוס הויך פון דעם אונטען ליגענדען „עמק יזרעאל" (יזרעאל-טאל) און וואלט זיך געקענט האלטען א לאנגע צייט. דער רוימישער אנפיהרער פון דער בעלאגערונג פלאצידוס, האט זיך דעריבער בענוצט מיט א געשיקטען קריגס-שווינדעל: ער האט אראבגענארט כמעט דעם גאנצען רעוואלוציאנערען גארניזאן פון דער אויבען-ליגענדער פעסטונג אונטען, מאכענדיג זיך אזוי, ווי ער וואלט אנטלויפען מיט זיין מחנה, און ווען די רעוואלוציאנערען האבען זיך שוין אויך געפונען אויף דעם גלייכען שטח, האט ער זיך א קעהר געטאן מיט זיינע רייטער-סאלדאטען צוריק און זיי

צוקלאפט. פון די איבערגעבליבענע איז א טייל אנטלאפען קיין ירושלים און די אלטע און שוואכע האבען זיך אונטערגעגעבען.

שוואך בעפעסטיגט און מיט א גאנץ קליינער צאהל פערטהיידיגער איז געבליבען גוש-חלב. ווען טיטוס איז צוגעקומען מיט זיין גרויסער מחנה, און האט אויפגעפאדערט דער בעפעלקערונג, זי זאל זיך אונטערגעבען, האט דער אנפיהרער פון שטאדט, יוחנן, געבעטען איין טאג וואפענשטילשטאנד, ווייל ס'איז פינקט אויסגעקומען שבת. און זעהענדיג, אז ער וועט דא גארנישט מאכען געגען די רוימער, האט ער זיך בענוצט מיט דעם טאג, און איז אנטלאפען פון שטאדט מיט א גרויסער אבטהיילונג פון זיינע זעלאטען, און א מאסע פרויען, אלטע לייט און קינדער. אויף צומארגענס האבען די איינוואוינער אויפגעעפענט פאר די רוימער די טויערן פון שטאדט; טיטוס האט אבער געוואלט הורכאוים בעקומען אין זיינע הענד דעם בעריהמטען זעלאטען-אנפיהרער, יוחנן, און נישט געפינענדיג איהם אין שטאדט, האט ער אוועקגעשיקט א מחנה סאלדאטען, איהם נאכצויאגען. און אויך דאס האט נישט געהאלפען: יוחנן האט זיך שוין געהאט דערשלאגען קיין ירושלים, און די סאלדאטען האבען זיך געמוזט בעגנוגען מיט די זקנים, פרויען און קינדער, וואס זיי האבען נאך געטראפען אין וועג, און וועלכע זיי האבען גענומען געפאנגען. דאס זענען געוועזען די לעצטע פון דער אונגעהויערער מחנה געפאנגענע, וואס האט זיך אנגעזאמעלט אין ועספאסיאנ'ס לאגער אין דעם משך פון דער גליל'עאישער מלחמה. פון דער מחנה זענען די קרעפטיגסטע יונגע לייט (ביז זעקס טויזענד) אוועקגעשיקט געווארען קיין גריכענלאנד, אום צו ארבייטען ביי דער דורכגראבונג פון דעם קארינטישען לאנד-פאס; איבער דרייסיג טויזענד נפשות זענען פערקויפט געווארען פאר שקלאפען, און די איבערגעבליבענע קראנקע און אלטע (ביז צוועלף הונדערט) זענען אויף וועספאסיאנ'ס בעפעהל אראבגעשלייפט געווארען פאר איין מאל אין א טיעפען אבגרונד. די געפאנגענע פון יענע ערטער, וואס האבען אנגעהערט צו אגריפוס'ען, האט ועספאסיאן איהם איבערגעגעבען, ער זאל טאן מיט זיי, וואס איהם געפעהלט, און דא האט הורדוס'עס אייניקעל ווידער ארויסגעוויזען א שרעקליכע אכזריות בנוגע צו זיינע יודישע ברידער: ער האט זיינע געפאנגענע אויך געלאזען פערקויפען פאר שקלאפען.

דאס איז געווען דער סך הכל פון דעם יודישען אויפשטאנד אין גליל. דער גרעסטער טייל פון לאנד איז פוסט און וויסט געווארען און

די איבערגעבליבענע חורבות און מענשליכע שאטענס זענען נאך איצט מעהר פערשקלאפט געוועזן, ווי פריהער. דער וועג קיין ירושלים איז אלזא געבליבען פריי פאר די רוימער; וועספאסיאן האט אבער געוואלט לאזען אברוהען זיינע סאלדאטען נאך אזא לאנגען מארשרוט און נאך אזעלכע בלוטיגע געשלעגען, און ער האט זיי צושטעלט אין ווינטער-קווארטירען ארום קסריה.

ניינטעס קאַפּיטעל

דער אונטערגאַנג פון יהודה

(פון 67 ביז 70 נאָך קריסט.)

דער זאַמעל-פונקט פאַר אַלע אנטלאָפענע פון דער אונגליקליכער גליל איז געווען ירושלים. די אַלע רעוואָלוציאָנערע מינדערהייטען, וועלכע האָבען בײַ זיך אין די גליל'עאישע שטעדט גאָרנישט געקענט אויפטאָן געגען דער מעהרהייט פון די מעסיג-מיושב'דיגע רוימער-פרײַנד, — האָבען זיך ביסליכווײַז צונויפגעזאַמעלט אין דער גוט בעפעס-טיגטער הויפּטשטאָדט פון יהודה, וואָס האָט פאָרגעשטעלט מיט זיך די אַרטעריע און די נשמה פון דעם גאַנצען אויפשטאַנד. דאָ האָט די גאַנצע צײַט געהערשט אַ פײַערליך-אויפגערעגטע שטימונג — פון איין זײַט האָבען שוין געשוועבט אין דער לופטען די שוואַרצע שאָטענס פון טויט און חורבן, און פון דער צווייטער זײַט האָט זיך דעם פאָלקס פאַנטאַזיע אַלץ שטאַרקער צופלאַמט און צושפּילעלט און זײַנע האָפנונגען אויף דער נאָהנטער צוקונפט זענען וואָס ווײַטער אַלץ ליכטיגער, שענער און געטליכער געוואָרען. דאָס פאָלק האָט זיך אַרומגעקלאַמערט אַרום גאָט'ס הויז, אַרום בית המקדש, און איז פעסט און זיכער געווען אין דעם, אַז דאָ וועט דער מעכטיגער שונא צוקלאַפּט ווערן און פון דאַנען וועט זיך אָנהויבען די ליכטיגע צײַט פאַר דער דערשלאָגענער און אויסגעוועהלטער אומה. פון אַלע זײַטען האָבען זיך טויזענדער יודען געצויגען צו דער הויפּטשטאָדט, צום בית-המקדש, און די מוטער

ירושלים איז קיינמאל נישט אזוי בעפעלקערט, אזוי שען און אזוי פעסט
געוועזן, ווי אין דער לעצטער צייט פאר איהר אונטערגאנג. זי האט
פערנומען אין איהר אומפאנג ביז זיעבען קלאמעטער (דריי און דרייסיג
סטאדיען), און האט געהאט א בעפעלקערונג פון זעקס=הונדערט טויזענד
מאן, נישט רעכנענדיג די איינגעוואנדערטע פון די ארומיגע שטעדט.
לויט איהרע קווארטאלען האט ירושלים געהאט דעם פאלגענדען אויסזע=
הען: די אויבערשטאדט אדער ציון, איז געווען דער קווארטאל פון די
אריסטאקראטען און גבירים. פון דאנען האט זיך געצויגען א ברייטער
צווישען=טאל, און דערנאך האט זיך אנגעהויבען די אונטערשטאדט
אקרא, וואס איז געווען געבויט אין דער פארם פון א האלבער לבנה.
צו צפון זייט פון דער אונטערשטאדט זענען געלעגען די פארשטעדט
אויבער= און אונטער=ביצתא; אט די פארשטעדט האט אגריפוס I
געהאט אנגעהויבען צו בעפעסטיגען; לויט א בעפעהל פון רוים האט
אבער די ארבייט געמוזט אבגעשטעלט ווערן. די מאסע בוי=מאטעריאל
איז אלזא געבליבען ליגען און דערמיט האבען זיך איצט די זעלאטען
בענוצט ביים ענדיגען די בעפעסטיגונג. אין דעם קווארטאל האבען זיך
געפונען די מארקפלעצער פאר וואל=אויסארבייטונגען, מעטאל=כלים,
קליידער, האלץ און אויך בהמות. דער בית=המקדש, וואס האט זיך
אין צפון=מערב זייט געגרענעצט מיט'ן פאלאץ אנטאניום, — האט פאר=
געשטעלט מיט זיך א זעלבסטשטענדיגען קווארטאל; צו דרום זייט פון
בית=המקדש איז געלעגען דער קווארטאל אופל, און די דאזיגע אלע
גאסען און פלעצער זענען אין דער לעצטער צייט אויסגעפלאסטערט
געווארען מיט מרמר.

ירושלים איז געווען גוט געשיצט און בעפעסטיגט. פון דריי
זייטען: דרום, מזרח און מערב, איז דער בארג, אויף וועלכען ס'איז
געשטאנען די הויפט=שטאדט, געווען כמעט נישט צוגענגליך, א דאנק
די טיעפע גראבענס, די שטיילע פעלזען=ווענט און דעם הויך אויפגעשי=
טען וואל. די צפון=זייט, וואס איז פון דער נאטור געווען פרייער און
צוגענגליכער, האט געהאט דערפאר א דרייפאכיגען וואל

די יהודה'עאישע שטעדט, דאגעגען, אויסער ירושלים, זענען
געבליבען אהן א שום פערטיידיגונג. וועספאסיאן האט זיי דעריבער
בעזעצט איינע נאך דער אנדערער, נישט בעגעגנענדיג קיין ווידערשטאנד,
און פון גאנץ פאלעסטינא איז דערוויל נאך פריי געווען נאר דער צפון=
טייל פון יהודה און די געגענד פערעא. די דאזיגע פראווינצען האבען

אויך געהאט א גרויסע צאהל פאטריאטישע קנאים, וועלכע זענען גרייט
געוועזען זיך מקריב צו זיין פאר דער נאציאנאלער פרייהייט, און זיי
וואלטען געקענט דעם אויפשטאנד גרויסע נוצען ברענגען; די פיהרער
פון דער רעוואלוציע אין ירושלים האבען זיך אבער גאנץ וועניג געקי=
מערט וועגען די זייטיגע שטעדט, און דאס האט געבראכט דערצו, אז
די רייכע און קאנסערוואטיווע עלעמענטען זענען געבליבען ביי זייערע
פריעדליכע נייגונגען און האבען זיך גרייט געמאכט אליין צו עפנען
פאר'ן שונא די טויערן פון זייערע שטעדט, און די רעוואלוציאנערע
יוגענד האט אויסגעוואנדערט קיין ירושלים און דארט פערגרעסערט די
צאהל פון די קאמפפס=מוטיגע זעלאטען.

א בעזונדער ארט האט פערנומען די פעסטונג מסדה,ביים דרום=
מזרח ברעג פון ים המלח. דא האבען זיך צונויפגעזאמעלט אלע פער=
בליבענע טיילען פון דער אמאליגער סיקאריער=באנדע, אונטער
דער אנפיהרונג פון אלעזר בן יאיר, און מיט דער צייט איז צו זיי צו=
געשטאנען אויך דער בעריהמטער העלד שמעון בר גיורא. שמעון
האט זיך אויסגעצייכענט מיט א אונגעוועהנליכער פיזישער קראפט און
מיט זיין העלדען=מוט, וואס האט איהם נישט פערלאזען ביז דער לעצ=
טער מינוט. ביי דעם ערשטען צוזאמענשטויס מיט די רוימער, אונטער
גאלוס'עס אנפיהרונג, איז ער, שמעון, געוועזען פון די ערשטע, וואס
האבען זיך ארויפגעווארפען אויף דער אנטלויפענדער מחנה און צושלא=
גען איהרע הינטערשטע רייהען. זיין קריגערישע נאטור האט אבער
אויך שפעטער נישט געקענט רוהיג בלייבען, און נישט האבענדיג די
געלעגענהייט, ארויסצוטרעטען גלייך ווידער געגען די רוימער, איז ער
אוועק אין דער געגענד פון ים המלח און זיך דארט אוועקגעשטעלט
בראש פון א כנופיא באנדיטען=וואנדערער, וועלכע האט ארויפגעווארפען
א שרעק אויף דער גאנצער סביבה. די טעראריזירטע בעפעלקערונג האט
זיך דאן בעקלאגט אויף איהם פאר דער צענטראלער אדמיניסטראציע
אין ירושלים, און די מעסיגע זעלאטען האבען ארויסגעשיקט געגען
שמעונ'ען א שטארקע בעוואפענטע קראפט, וואס האט איהם געצוואונגען
זיך צו בעשיצען אין דער פעסטונג מסדה. דא האט ער זיך פערבונדען
מיט די סיקאריער, און צוזאמען פלעגען זיי בעפאלען די דערבייאיגע
אדומישע ישובים און אוועקרויבען אלץ, וואס זיי האבען נויטיג געהאט,
דאס האט געצוואונגען די אדומ'ער (אדום איז נאך געוועזען דאן א יודישע
פראווינץ), זיך אויך צו פעראייניגען, און זיי האבען ארגאניזירט א אײ=

בענע מחנה, וואס האט זיך ווייניג אונטערגעשיידט פון דער סיקארישער אין דער הינזיכט פון פאטריאטיזם, ווילדקייט און העלדישקייט.

דערווייל האבען זיך אבער אין ירושלים גופא אנגעהויבען שטארקע אינערליכע רייבונגען צווישען די דעמאקראטען־זעלאטען און אריסטאקראטען־אנפיהרער. דער אנגעלאפענער שטראם פון די גליל'עאישע פריי־הייטס־קעמפפער האט נאכמעהר פערשטארקט די אויפגערייצטע שטימונג פון דער יהודה'עאישער הויפטשטאדט, און דערצו האט יוסף'ס פעררעטערישער איבערגאנג צו די רוימער שטארק אבגעשוואכט דעם צוטרוי פון פאלק צו זיינע אריסטאקראטישע פיהרער. די עקסט־לינקע זעלאטען האבען איצט אנגעהויבען צו קוקען מיט א שטארקען חשד אויף די „קאלטע", כלומר'שט רעוואלוציאנערע אריסטאקראטען, וועלכע האבען קיין ברען און קיין פאטריאטישע התלהבות נישט ארויסגעוויזען. צי וועלן דען אט די מיושב'דיג־פאסיווע פרושים און קאנסערוואטיוו־געמיטליכע אריסטאקראטען, — צי וועלן זיי דען נישט אבטרעטען פון שלאכט־פעלד גלייך ביי דעם ערשטען קנאל פון שונא'ס כלי זיין? צי וועלן זיי נישט לויפען גלייך אויפעפנען פאר די רוימער די טויערן פון שטאדט און אין שטויב זיך ווארפען פאר די פיס פון בעזיעגער? דאס איז איצט געווען די הערשענדע שטימונג אין די קרייזען פון די ראדיקאלע זעלאטען, און זיי האבען ביי זיך פעסט בעשלאסען, ארויסצורייסען די ממשלה פון די אריסטאקראטישע הענד און אליין איבערצונעהמען די גאנצע אנפיהרונג פון דעם הייליגען קאמפף. די רעגירונג, ווידער, פון איהר זייט, האט מיט שרעק געקוקט אויף די דאזיגע ווילדע פלאטער־קעפ, וואס האבען פאר זיך פון קיין גרענעץ און פון קיין אבהאלט נישט געוואוסט, און האט נישט געקענט פועל'ן ביי זיך, זיי אנצופערטרויען דעם גורל פון לאנד.

דער פיינדליך־בלוטיגער צוזאמענשטויס איז אלזא אונפערמיידליך געווען, און באלד האט זיך די גאנצע הויפטשטאדט צוטיילט אויף צוויי לאגערן. די מעסיגע רעוואלוציאנערען האבען זיך גרופירט ארום דעם אריסטאקראטישען סנהדרין, און בראש פון די לינקע זעלאטען זענען געשטאנען אלעזר בן שמעון און דער גליל'עאישער פאטריאט יוחנן פון גוש־חלב. אט דער לעצטער האט מיטגעבראכט מיט זיך פון גליל זיין פייערדיגען פאטריאטיזם און זיין גאנצע פערביטערטע שנאה צו דעם שענדליכען אריסטאקראטישען פעררעטער, און די דאזיגע שנאה האט זיך דא איבערגעטראגען אויף דער גאנצער דערוויילינגער

רעגירונג צוזאמען מיט'ן סנהדרין. עס איז אויסגעוואקסען א נייע הערשאפט — דער טעראר. די זעלאטען זענען בעפאלען יענע אלע פערזאנען, אויף וועלכע זיי האבען געהאט נאר א שטיקעל חשד, און זיי געטויט. דערנאך האבען זיי זיך גענומען צו די פערשידענע פאסטענס אין בית-המקדש, וועלכע זענען כסדר געווען פערנומען פון די אריסטאקראטען, און זיי בעזעצט מיט המוני'שע כהנים-זעלאטען. און דא האבען זיי זיך נאך נישט אבגעשטעלט: זיי האבען אראבגעזעצט פון זיין פאסטען דעם, פון אגריפוס II בעשטימטען, כהן גדול מתתיהו בן טעאפיל, און געלאזען אויסוועהלען א נייעם כהן גדול — על פי גורל. דער גורל איז גראד געפאלען אויף א פשוט'ען ישוב'ניק, מיט'ן נאמען פנחס בן שמואל, און ער איז דעמאנסטראטיוו, מיט'ן גאנצען פייערליכען צערעמאניאל, אריינגעפיהרט געווארען אין בית-המקדש, וואו די בעאמטע האבען איהם אנגעקליידט אין די טייערע כהן-גדול-קליידער.

דער דאזיגער פאקט האט שטארק אויפגערעגט דער רעגירונג און זי איז אפען ארויסגעטרעטען אנטקעגען די זעלאטען. די געוועזענע כהנים גדולים ענן און יהושע בן גמלא, דער עושר יהושע בן גוריון און דער נשיא פון סנהדרין, ר' שמעון בן גמליאל — אלע האבען זיי זיך פעראייניגט אין קאמפף געגען די דיקטאטארישע שטרעבונגען פון די דעמאקראטען. זיי האבען צוזאמענגערופען דעם פאלק און איהם אויפגערייצט געגען די ברוטאלע שענדער פון דעם הייליגען בית-המקדש און בעזונדער האט זיך דא אויסגעצייכנט ענן. ער האט גערופען דאס פאלק זיך נוקם צו זיין אן די זעלאטען און מיט געוועהר אין האנד ארויסצוטרעטען געגען אט די בריונים, וואס האבען געמאכט פון גאטס הויז א קאזארמע. און דאס פאלק האט די אויפפאדערונג אנגענומען: עס האט זיך פונאנדערגעקאכט א בלוטיג געשלעג, וואס האט זיך געענדיגט מיט דער מפלה פון די זעלאטען. דער פארטיי פון די אריסטאקראטען איז געלונגען צונויפצושטופען די זעלאטען אין דעם גרויסען הויף פון בית המקדש און זיי דארטין צו בעוואכען.

דערווייל האבען זיך אין ירושלים פערשפרייט קלאנגען, אז ענן מיט זיינע חברים האבען בדעה אריינצולאזען די רוימער אין שטאדט, און צו דעם צוועק האבען זיי דאס געזוכט, אונשעדליך צו מאכען די רעוואלוציאנערע זעלאטען. מיט די קלאנגען האבען זיך די פריי-געבליבענע זעלאטען בענוצט, און געמאכט א געוואגטען שריט: זיי האבען ארויסגערופען זיך צו הילף קיין ירושלים די אדומי'שע מחנות. די

לעצטע, אין אַ צאָהל פון צוואַנציג טויזענד מאַן, אונטער דער אָנפיהרונג פון יוחנן, שמעון, פנחס און יעקב, זענען גלייך צוגעקומען צו די טויערן פון שטאָדט. ענן האָט זיי אין אָנהויב נישט געוואָלט אריינלאָזען, און יהושע בן גמלא האָט זיי פון די טויערן אראָב בעשוואוירען, זיי זאָלען אָבציהען פון דער הויפטשטאָדט און נישט פערגרעסערן דאָ די מהומה, וואָס איז שוין אזוי אויך גענוג גרויס. די אדום׳ער זענען אָבער פעסט געבליבען שטעהן אויף זייערע פּאָזיציעס, בעלאַגערנדיג דעם אריינגאַנג פון שטאָדט.

און זיי וואָלטען אפשר אַ לאַנגע צייט הילפלאָז געשטאַנען נעגען דער אריסטאָקראַטישער מעהרהייט, ווען די נאַטור וואָלט זיי פּלוצלינג נישט געקומען צו הילף. אין אַ געוויסער נאַכט איז ירושלים אויפגעטרייסעלט געוואָרען פון אַ שרעקליכען שטורם מיט דונערן און בליצען, וואָס האָט ארויפגעוואָרפען אַ ציטערניש אויף דער גאַנצער בעפעלקערונג און אויך אויף דער וואַך פון די שטאָדט־טויערן. דאָס האָבען די זעלאָטען אויסגענוצט און געעפענט שטילערהייד דעם אריינגאַנג. די אדום׳ער האָבען זיך אזויערנאָך אריינגעריסען אין ירושלים, און בעפרייענדיג גלייך די בעלאַגערטע זעלאָטען, זענען זיי געוואָרען די בעלי־בתים פון שטאָדט. עס האָט זיך אָנגעהויבען אַ שרעקליכע שחיטה; די ווילדע אדום׳ער פון איין זייט און די צורייצטע זעלאָטען פון דער צווייטער זייט, האָבען זיך ארויפגעוואָרפען אויף דער מעסיגער און פריעדליך־געשטימטער בעפעלקערונג מיט אַ אונגעהויערער אכזריות, און די אויפגעהעצטע זון האָט בעלויכטען אַ מורא׳דיגען שלאַכט־פעלד, אויף וועלכען עס זענען געלעגען צעוואָרפען ביז אַכט טויזענד הרוגים (68). און דאָס האָט נאָך זייער צורייצטקייט נישט געשטילט: אויף צומאָרגענס האָט זיך געעפענט דאָס בלוט־געריכט איבער די פיהרער פון דער אריסטאָקראַטישער פּאַרטיי, און דאָ האָט זיך אָנגעהויבען אַ פרישע רייהע פון רציחות און בלוט־פערגיסונגען. די ערשטע קרבנות פון דעם געריכט זענען געווען דער איניציאַטאָר און אָנפיהרער פון דער בירגער־מלחמה, ענן, און דער געהיימער פריינד פון יוסף בן מתיתיהו, יהושע בן גמלא. זייערע טויטע קערפערם זענען געבליבען ליעגען נישט בעגראָבענערהייד — דער כעס פון די פּאַטריאָטען האָט זיך אפילו נאָך דעם טויט פון זייערע געגנער אויך נישט געשטילט. אַ סך אריסטאָקראַטען זענען אריינגעוואָרפען געוואָרען פריהער אין פינסטערע געפענגענישען, און ערשט שפּעטער האָט דאָס געריכט זיך געזעצט זיי משפט׳ען. דאָ האָט אָבער בכלל דאָ

געזעץ קיין ראָליע נישט געשפּיעלט, און דער עיקר איז געווען די פיינדליך=פערביטערטע שטימונג פון די אָדער יענע זעלאָטען. אַזוי איז פאָרגעקומען, למשל, אַז מ'האָט געבראַכט פאַר'ן געריכט דעם געפאַנגענעם אַריסטאָקראַט, זכריה בן ברוך, און ווען די מעהרהייט האָט איהם בעפרייט, זענען אַרויסגעטרעטען צוויי זעלאָטען און האָבען איהם אין געריכט גופא געטויט, זאָגענדיג דערביי: „אַט האָסטו אונזערע שטימען אויך!"

נאָך די דאָזיגע אַלע מעשים, וואָס האָבען ענדליך איבערגעגעבען די גאַנצע שטאָדט אין די הענד פון דער זעלאָטישער רעגיערונג, זענען די אדומ'ער אַוועק פון ירושלים. די זעלאָטען האָבען אָבער נאָך אַלץ פאָרטגעזעצט זייער אַרבייט; זיי האָבען כסדר געפאַנגען און געמשפּ'ט די אַלע, אויף וועמען זיי האָבען געהאַט נאָר אַ שטיקעל חשד, און צווישען זייערע שפּעטערדיגע קרבנות האָט זיך געפונען אויך דער הויפּט-קאָמענדאַנט פון דעם ירושלים'ער גאַרניזאָן, יוסף בן גוריון (68). די העכסטע פאָרשטעהער פון דער איצטיגער, זעלאָטיש=דעמאָקראַטישער רעגיערונג זענען געווען יוחנן פון גוש=חלש און אלעזר בן שמעון. זיי האָבען אָרגאַניזירט די שטאָדט=פערוואַלטונג און איינגעאָרדענט אַ שטרענגע וואַך ביי די אַרויסגאַנגען פון שטאָדט, וואָס האָט אַכטונג געגעבען, אַז קיינער פון דער בעפעלקערונג זאָל זיך נישט אַרויסגנב'ענען פון ירושלים, אום איבערצוגעהען צום שונא.

און די רוימער האָבען דערווייל אינגאַנצען געשוויגען. האָבענדיג זיין לאַגער אין קסריה, האָט וועספּאַסיאַן זיך גוט צוגעקוקט צו דעם גאַנג פון די אַלע מעשים, וואָס טוען זיך אָב אין דער יהודה'עאישער הויפּטשטאָדט. ער האָט זיך אָבער געהאַלטען גאַנץ רוהיג, און קיין טריט נישט געמאַכט, אָבצושטעלען די בירגער=מלחמה אין ירושלים. זיינע מיליטערישע יועצים האָבען איהם געראַטען, צוצוטרעטען וואָס גיכער צו דער בעלאַגערונג פון דער יהודה'עאישער הויפּטשטאָדט, בענוצענדיג זיך מיט די דאָרטיגע אינוועניגסטע מהומות. אויף דעם האָט זיי דער פאָרזיכטיגער קריעגספיהרער געענטפערט, אַז ער געפינט פאַר איבריג אָנצופאַלען אויף מענשען אין דער צייט, ווען זיי אַליין קוילענען זיך אום איינער דעם אַנדערן. אין דעם משך פון גאַנצען ווינטער האָט דעריבער וועספּאַסיאַן זיין מחנה אינגאַנצען רוהיג געלאָזען, און ערשט אין אָנהויב פריהלינג האָט ער זיך אָנגעהויבען מיט איהר צו בעוועגען. און דאָס אויך נישט קיין ירושלים, נאָר אויף דעם וועג צו פּערעאַ.

דאָ האָט זיךְ פונ׳ם נײַ פונאַנדערגעקאָכט אַ בלוטיגע שלאַכט, און
ווידער האָבען טויזענדער יהודה׳עער זייערע לעבענס פערלוירען. בײַ
פופצעהן טויזענד זענען געטויט געוואָרען מיט׳ן שווערד, איבער צווײַ
טויזענד זענען געפאַנגען געוואָרען, און אַ אונגעהויערע צאָהל אַנטלאָפע=
נע זענען מיט די שטראָמען פון ירדן פערטראָגען געוואָרען אין ים המלח.

אין דער צײַט האָט אַנאַנדער טייל פון וועספּאַסיאַנ׳ס מחנה אײַנ=
גענומען די איבריגע פונקטען פון צפון=יהודה. די וועגען צו דער יהודה׳=
עאישער הויפּטשטאָדט זענען שוין אַלזאָ כמעט אַלע געווען בעזעצט מיט
רוימישע גאַרניזאָנען. און וועספּאַסיאַן האָט אָנגעהויבען מאַכען הכנות צו
דער בעלאַגערונג פון ירושלים; באַלד האָט ער אָבער ווידער געמוזט אָב=
שטעלען די דאָזיגע אונטערנעמונג, צוליעב די אָפטע אונרוהיגע ידיעות,
וואָס האָבען אָנגעהויבען אָנצוקומען פון רוים. נאָךְ נעראָ׳ס טויט (68)
האָט זיךְ דאָס גאַנצע רוימישע מלוכה=לעבען שטאַרק פונאַנדערגעטרייי=
סעלט; אויף דעם רוימישען טראָן האָט זיךְ אַוועקגעזעצט דער מורא׳=
דיגער גאַלבאַ, און אין דער קריטישער צײַט, ווען יעדער טאָג האָט
געקענט ברענגען אַ נײַע איבערקעהרעניש, האָט וועספּאַסיאַן נישט געפו=
נען פאַר פּאַסענד, צוצוטרעטען צו דער בעלאַגערונג פון ירושלים. ער
האָט געוואַרט אויף נײַע אינסטרוקציעס און האָט צו דעם צוועק אַוועק=
געשיקט קיין רוים זײַן זוהן, טיטוס׳ען, מיט אַגריפּוס׳ען. די שלוחים
האָבען אָבער, נאָךְ אין וועג זײַענדיג, זיךְ דערוואוסט, אַז גאַלבאַ איז
געטויט געוואָרען (5 יאַנואַר 69) און זײַן פּלאַץ האָבען פערנומען די
צווײַ אויסגעוועהלטע פון די מערב=לעגיאָנען אָטאָ און וויטעליוס.

אָט דער פאַקט האָט ארויסגערופען בײַ טיטוס׳ען דעם געדאַנק
וועגען די מזרח=לעגיאָנען אונטער דער אָנפיהרונג פון זײַן פאָטער,
וועלכע קענען דאָךְ אַרויסשטעלען זייערן אַ אייגענעם קאַנדידאַט, — און
ער האָט זיךְ שנעל אומגעקעהרט צום פאָטער. דער לעצטער, וועספּאַס=
יאַן, האָט אין אָנהויב געהאַט געגען זיךְ דעם פערוואַלטער פון סיריען
מוציאַנוס, און דעם עגיפּטישען שטאַטהאַלטער טיבעריוס
אַלעקסאַנדער. דעם ערשטען, מוציאַנוס׳ען, איז אָבער טיטוס׳ען
מיט פערשידענע מיטלען געלונגען, צו געווינען פאַר׳ן פאָטער, און
דער משומד טיבעריוס האָט זיךְ אויך גאַנץ לײַכט געלאָזען איבערעדען
פון דער יהודה׳עאישער פּרינצעסין בערעניקאַ, וועלכע האָט זיךְ גערע=
כענט אַפיציעל פאַר טיטוס׳עס קומענדיגער פרוי. דער פּלאַן האָט זיךְ
אויף אַזאַ אופן, פאָלשטענדיג אײַנגעגעבען: טיבעריוס האָט גלײַךְ גענו=

מען א שבועה פון זיינע לעגיאָנען, אז זיי וועלן דינען טריי דעם קייזער וועספּאַסיאַן, און נאָך איהם האָבען פאַר וועספּאַסיאַנ׳ען געשוואוירען אויך די סירישע און יהודה׳עאישע לעגיאָנען. אונטער דער צייט איז וויטעליוס געטויט געוואָרען; דאַס האָט וועספּאַסיאַנ׳ען נאָכמעהר פריי געמאַכט דעם וועג צום רוימישען טראָן, און ער איז אַוועק קיין איטאַליען, איבערגעבענדיג זיין זוהן, טיטוס׳ען, די אויפגאַבע, צו פערניכטען דעם לעצטעןווינקעל פון דעם יהודה׳עאישען אויפשטאַנד.

ירושלים האָט דאָ אַלזאָ, גאָר אונערוואַרטעט, פערדינט פון די אַלע פּאָליטישע סכסוכים גאַנצע צוויי יאָהר; זי האָט אָבער די דאָזיגע צייט אויסגענוצט נישט פאַר זיך, נאָר פאַר׳ן שונא. אין ירושלים איז פון טאָג צו טאָג געוואַקסען די שרעקליכסטע אַנאַרכיע, און צו די פריהערדיגע בלוטיגע צוזאַמענשטויסען צווישען די דעמאָקראַטישע פיהרער און דער אַריסטאָקראַטיע, זענען איצט צוגעקומען די ביטערסטע אַרומרייסענישען און שלעגערייען צווישען די דעמאָקראַטישע פיהרער גופא. אַרויסגערופען אָט די שלעגערייען האָט דער קריעגעריש-ווילדער שמעון בר גיורא. זיין קריעגערישע נאַטור האָט זיך לאַנג נישט געקאָנט בעפריעדיגען מיט די קליינליכע אָנפאַלען און מיט דער פּאַסיווער ראָליע צווישען די סיקאַריער פון מסדה. ער האָט דעריבער נאָר אָבגעוואַרט די גינסטיגע געלעגענהייט, וואָס זאָל איהם געבען די מעגליכקייט צו אַרבייטען אַקטיוו, זעלבסטשטענדיג און אין בּרייטען מאַסשטאַב, און נאָך דער מפּלה פון די אַריסטאָקראַטען אין ירושלים, האָט ער זיך ערנסט גענומען צו דער דאָזיגער אויפגאַבע; ער האָט פערלאָזען די פעסטונג און אָנגעהויבען צונויפזאַמלען אַרום זיך אַ מחנה פון פרייווילליגע בעוואָפענטע קעמפפער, און אין אַ משך פון עטליכע חדשים האָט שוין אָט די מחנה געצעהלט ביז צוואַנציג טויזענד מאַן. איצט האָט זיך איהם שוין קיינער נישט געקענט שטעלען אין וועג, און די רוימישע גאַרניזאָנען אַפילו האָבען איהם אויך געמוזט אָבטרעטען עטליכע פון זייערע איינגענומענע פונקטען אַרום ירושלים (אדום, חברון און נאָך עטליכע קלענערע פּאָזיציעס). די זעלאָטען אין ירושלים האָבען זיך אָבער דערשראָקען פאַר דעם העלדישען בר גיורא מיט זיין מחנה, און זיי האָבען אָנגעווענדט פערשיעדענע מיטלען, כדי איהם אָבצושטויסען וואָס ווייטער פון דער הויפּטשטאָדט און איהם אונטערצוואַרפען זייערע פעראָרדנונגען. צו דעם צוועק האָבען זיי איינמאָל געפּרובט זאָגאָר פאַנגען שמעון׳ס ווייב, גלויבענדיג, אז ער וועט זיך זיי אונטערגעבען און

מסכים זײַן אויף אַלע זײַערע פאָדערונגען. דאָס איז אָבער געווען אַ פאַלשער רעכענונג: שמעון בר גיורא איז נישט געגאַנגען זיך בעטען, מ׳זאָל באַפרײַען זײַן ווײַב, זײַן פײַערדיגער צאָרן האָט איהם נישט ווײך געמאַכט, נאָר פערווילדעט און צורײצט. ער האָט זיך, ווי אַ פערוואונדעטער לײב, אַרויפגעוואָרפען אויף דער גאַנצער אומגעגענד פון ירושלים און אַזוי לאַנג פערשפרײט אַרום זיך טויט, פּײַן און צושטערונג, ביז די שטאַרקערע האָבען זיך געזעהען געצוואונגען, איהם נאָכצוגעבען: זײ האָבען באַפרײַט דער געפאַנגענער פרוי. בר גיורא איז נאָכדעם אַביסל רוהיגער געוואָרען; איהם האָט זיך שוין אָבער געוואָלט איצט דורכאויס אַרײַנקומען קײן ירושלים און שפּיעלען דאָרט אַ אָנגעזעהענע — אויב נישט די אָנגעזעהענסטע — ראָליע, אַלס העלדישסטער אָנפיהרער פון דער גרעסטער מחנה. ער האָט דעריבער טאָג און נאַכט געלויערט פאַר די טויערן פון דער הויפטשטאָדט, אום זיך ווי ס׳איז אַרײַנצוקריגען אַהין, און באַלד זענען איהם די איבערגעבליבענע אַריסטאָקראַטען פון אינווענדיג געקומען צו הילף. די לעצטע האָבען נאָך דעם טעראָריסטישען אויפשטאַנד פון די דעמאָקראַטישע זעלאָטען אויפגעהערט צו עקסיסטירען אַלס עפענטליכע פּאַרטײ מיט אַ בעשטימטער ריכטונג; שטילערהײד האָבען זײ אָבער נישט אויפגעהערט צו אַרבײטען געגען דער דיקטאַטור פון די זעלאָטישע אָנפיהרער, און מיט דער צײַט האָבען זײ ווידער בעקומען אויף זײער זײַט אַ גרויסע צאָהל אָנהענגער פון דער אונצופריעדענער און אָנגעשראָקענער בעפעלקערונג. בראש פון דער דאָזיגער פערשווערונג איז געשטאַנען דער אַראָבגעזעצטער כהן גדול מתיתיהו, און נאָכדעם ווי ס׳איז געקומען צו אַ עפענטליכען צוזאַמענשטויס צווישען די פערשוואוירענע אַריסטאָקראַטען און די זעלאָטען, און די ערשטע האָבען זיך געפונען אין אַ פערצווײפעלטער לאַגע, איז מתיתיהו אַלײן אַוועק צו דעם אויפגערײצטען בר גיורא און האָט איהם אַרײַנגעפיהרט אין שטאָדט (69).

און דאָ האָט זיך איצט פונאַנדערגעקאָכט די בלוטיגע בירגער־מלחמה אין איהר העסליכסטער געשטאַלט. שמעון האָט זיך געוואָלט בוקם זײַן אָן די צווײ זעלאָטישע אָנפיהרער — אלעזר בן שמעון און יוחנן פון גוש־חלב — און ווערן דער אײנציגער בעל הבית איבער גאַנץ ירושלים, און אין דער זעלביגער צײַט האָבען אָט די צווײ זעלאָטישע אָנפיהרער אויך נישט אויפגעהערט זיך אַרומצורײַסען, נישט קענענדיג אײַנטײלען צווישען זיך די פיהרערשאַפט. ירושלים האָט אויף אַזאַ אופן

געהאט פאר דער בעלאגערונג גאנצע דריי אבגעזונדערטע מחנות מיט בעזונדערע אנפיהרער, וועלכע האבען כסדר געקעמפפט איינע געגען דער אנדערער און, זעלבסטפערשטענדליך, אבגעשוואכט די אלגעמיינע פערטהיידיגונגס־קראפט פון דעם גאנצען גארניזאן. צוויי טויזענד מעסיגע זעלאטען זענען געשטאנען אונטער דער קאמאנדע פון אלעזר בן שמעון; די גליל'עאישע מעהר ראדיקאלע און מעהר פייערדיגע פאטריאטען, אין א צאהל פון זעקס טויזענד מאן, האבען זיך פעסט געהאלטען ביי זייער פיהרער יוחנן פון גוש־חלב, און בר גיורא האט געהאט א מחנה פון זעכצעהן־טויזענד מאן, דערונטער די סיקאריער־באנדע און די אדומ'ער. אט די דריי דיקטאטארען־אנפיהרער האבען זיך כסדר געהאמפערט וועגען די איינפלוס־ספערען פון דער האלב־בעלאגערטער הויפטשטאדט און אזוי זענען צוויי יאהר אריבער אין אונאויפהערליכע ארומרייסעניש'ען און ברודער־מלחמות. די רוימער האבען אלץ ענגער און ענגער צוזאמענגעצויגען דעם קרייז ארום ירושלים, און קיין איינע פון די אינוועניגסטע מחנות האט נישט געפרובט זיך ארויסרייסען פון שטאדט און שטערן די רוימער אין זייערע מיליטערישע אפעראציעס, מורא האבענדיג נישט פאר דעם אויסוועניגסטען געמיינזאמען שונא, וואס האט צו יענער צייט גאנץ נאכלעסיג געארבייט, נאר דערפאר — טאמער וועט דערווייל אנאנדער אנפיהרער פערהאפען א שטיקעל פון דער אויסגעקעמפפטער „מלוכה”. און דאס איז נאך נישט דאס שרעקליכסטע געווען; ערגער איז געווען דאס, וואס אין דעם בלוטיגען קאמפף צווישען איין מחנה און דער אנדערער, זענען גאנצע קווארטאלען פון שטאדט חרוב געווארען, און איינער פון די דאזיגע קורצזיכטיגע פאטריאטישע פיהרער האט זיך אפילו ערלויבט אונטערצוצינדען די גרויסע שפייכלערס מיט פראוויאנט, וואס האבען געזאלט שיצען דער בעלאגערטער שטאדט פון הונגער.

די אינוועניגסטע ארומרייסעניש'ען זענען אביסל שוואכער געווארען ערשט אין די לעצטע טעג פאר דער בעלאגערונג. דער שאטען פון דעם רוימישען פאנציר האט אויפגעוועקט די פערשכור'טע עהרגייציגע פיהרער און האט זיי דערמאהנט אן זייערע אלגעמיינע פליכטען — אן דעם אלגעמיינעם שונא, געגען וועלכען זיי מוזען ארויסטרעטען מיט געמיינזאמע כחות. אלעזר בן שמעון'ס מחנה האט זיך איצט פעראייניגט מיט דער מחנה פון די גליל'ער און די איינציגע אנפיהרער פון דעם גאנצען גארניזאן זענען געבליבען — יוחנן פון גוש חלב און

שמעון בר גיורא.

און די הכנות צו דער בעלאגערונג זענען אַלץ שטורמדיגער און אייליגער געוואָרען. עס האָט געהייסען, אַז די רוימער לויערן שוין גאַנצע פיער יאָהר אויף דער רעוואָלוציאָנערער יהודה'אישער הויפּט־שטאָדט און קענען זי נישט בייקומען — אַזאַ פלעק אויף דער מיליטערישער טעטיגקייט פון דעם ניי־בעשטימטען קייזער האָט נישט געקענט לענגער בלייבען. טיטוס, דער איצטיגער יורש עצר, האָט זיך דעריבער גענומען מיט אַלע כחות, איין מאָל פאַר אַלע מאָל אַ סוף צו מאַכען מיט דער פערשלעפּטער מלחמה. ער האָט צוזאַמענגעצויגען אַרום ירושלים גאַנצע אַכציג טויזענד סאָלדאַטען מיט אַ אונגעהויערער צאָהל שליידער־מאַשינעס, און איז צוגעטרעטען צו דער בעלאַגערונג — האָבענדיג אַרום זיך אַ גאַנצען שטאַט פון יודישע פעררעטער, אַלס יועצים און נאָהנטע מיטהעלפער. אַגריפּוס II האָט צוגעשטעלט טיטוס'ען אַ בעדייטענדע מחנה און האָט זיך עטליכע מאָל געווענדעט צו דער בעפעלקערונג פון ירושלים מיט דעם פאָרשלאָג, זיך אונטערצוגעבען; טיבעריוס אַלעקסאַנדער, דער געשמד'טער צורר היהודים, איז געווען מיטוס'עס רעכטע האַנד און דער פאַקטישער פיהרער פון דער גאַנצער בעלאַגערונג; די יהודה'אישע פּרינצעסין בערעניקאַ איז געוואַקסען צוזאַמען מיט טיטוס'ען און יעדער נצחון פון איהר געליבטען איז געווען אויך **איהר** נצחון; און ענדליך דער גליל'אישער פעררעטער יוסף בן מתתיהו, וועלכער איז געוואָרען טיטוס'עס וועג־ווייזער און האָט זיך אָפען ערקלערט פאַר אַ אָנהענגער פון דער רוימישער הערשאַפט אין יהודה. פון דעם דאָזיגען יודישען שטאַב אין טיטוס'עס לאַגער האָבען, נאַטירליך, נישט אַלע מיטגליעדער רעאַגירט אין דער זעלביגער מאָס אויף דער ערשיינונג פון יהודה'ס אונטערגאַנג; פעררעטען זייער פאָלק האָבען זיי אָבער אַלע, און פאַר'ן היסטאָריקער בלייבט צו פערצייכענען דעם טרויעריגען פאַקט, אַז אין דעם טויט־קלאַפּ וואָס יהודה האָט בעקומען פון טיטוס'עס האַנד, האָבען אָט די הויף־יודען אַ שטאַרקען חלק געהאַט. —

די פאַקטישע בעלאַגערונג פון ירושלים האָט זיך אָנגעהויבען אַרום פסח־צייט אין זיבעציגסטען יאָהר. טיטוס האָט צוזאַמענגענומען זיינע מחנות אויף דעם שטח סקאָפּאָס, און פון דאַנען האָט ער אויפגעפאָדערט די בעלאַגערטע, איהם צו עפענען די טויערן פון שטאָדט; ער האָט דעריבער נעפאָדערט פון די איינוואוינער נישט פיעל: סך הכל נאָר

דאס, זיי זאלען אנערקענען די רוימישע אויבערהערשאפט און אריינטראגען אין אוצר המלוכה די געפאדערטע שטייערן — ווי עס האט זיך געפיהרט פאר'ן אויפשטאנד. די מוטיגע זעלאטען האבען אבער אויף דעם פארשלאג געקענט ענטפערן נאר מיט א טיעפער פעראכטונג. זיי האבען איינמאל געשווארען, צו פערטיידיגען די הויפטשטאדט ביז דער לעצטער מינוט, קעמפפענדיג פאר איהר אויף לעבען און טויט, און דער שונא האט זיי מיט קיין הבטחות נישט געקענט פערפיהרען. דאן האט טיטוס זיך ערנסט גענומען צו דער בעלאגערונגס-ארבייט, און באלד איז איהם אויסגעקומען זיך צו איבערצייגען, אז די אונטערנעהמונג וועט איהם נישט לייכט אנקומען. ווי אלע בעלאגערטע פון ירושלים פאר איהם, האט אויך טיטוס פערוועגדט דעם גרעסטען טייל פון זיינע כחות אויף דער צפון-זייט פון שטאדט, וואס איז פון דער נאטור געווען צוגענגליכער און אפענער, חאטש זי האט געהאט גאנצע דריי פעסטונגס-ווענט, אין דער צייט, ווען די איבריגע זייטען האבען געהאט נאר צו איינע; און דא איז פארגעקומען, אז ווען טיטוס האט געוואלט געגויער בעטראכטען די דאזיגע ווענט, און איז צוגעקומען מיט זיין סוויטע זעהר נאהנט צום שטאדט, האט זיך, גאר אונערווארטעט, ארויפגעווארפען אויף איהם א אבטיילונג פון יהודה'עאישע קעמפפער און האט איהם שיער נישט אבגעריסען פון זיין לאגער. טיטוס האט זיך דאן מיט'ן לעבען געראטעוועט אויף זיין פלינקען פערד און דערצו האבען זיינע בעגלייטער איהם פערשטעלט פון אלע זייטען, וויסענדיג, ווי גרויס און שרעקליך עס וואלט זיין די חרפה, ווען זייער פיהרער וואלט גלייך דעם ערשטען טאג געפאנגען ווערן פון די רעוואלוציאנערען. אזא פלוצלונגען איבערפאל האבען די יהודה'עאישע קעמפפער בעוויזען צו מאכען אויך אויף צו מארגענס; ווען דער צעהנטער רוימישער לעגיאן איז געווען שטארק בעשעפטיגט מיט'ן אויפשטעלן זיין לאגער אויפ'ן אייל-בארג, האט זיך ארויסגעריסען פון שטאדט א בעדייטענדע אבטיילונג און איז מיט אזא אימפעט בעפאלען די רוימישע סאלדאטען, אז זיי זענען געצוואונגען געווען, צו אנטלויפען, איבערלאזענדיג הינטער זיך א מאסע געהרג'עטע און פערוואונדעטע.

נאך דעם אלעמען האט זיך אבער די רוימער פארט איינגעגעבען, צו בעלאגערן ירושלים פון דריי זייטען און אנצושטעלען זייערע שליידער-מאשינעס אנטקעגען די אויסווענינסטע מויער-וואנט. די מאשינעס זענען אויקגעשטעלט געווארען אויף ערד-וואלען, וועלכע האבען געגרייכט

ביז צו דער הויך פון די מויערן, און פון דאנען האט זיך אנגעהויבען שיסען אויף די פעסטונגס-ווענט א האגעל פון פורינע שטיינער און „טאראנעס“ (שטורם-אייזענס). די ערד האט זיך געטרייסעלט פון ד שטורמרינגע קלעפ און די מאסיווע ווענט האבען זיך נאך דערווייל פעסט געהאלטען און נישט געצאפעלט זיך, און מיט קיין איינציגען ריהר זיך נישט אבגערופען; דערפאר האבען אבער נישט געשוויגען די לעבעדיגע בעשיצער פון די דאזיגע ווענט. ווי נאר די רוימער האבען אוועקגעשטעלט זייערע בעלאגערונגס-כלים, האבען זיך די יהודה'ער ארויסגעריסען פון שטאדט, און זיי אונטערגעצונדען, בעפאלענדיג די סאלדאטען און צווינגענדיג זיי, צו אנטלויפען; דערצו האבען די בעלאגערטע אויך געהאט א גרויסע צאהל שליידער-מאשינעס (פון די, וואס זיי האבען פערחאפט ביי גאלוס'ען) און זיי האבען דאס איצט גלענצענד אויסגענוצט. זיי האבען אויך כסדר געשליידערט פון זייערע ווענט שטיינער, פיילען און פערשידענע אנדערע ברענענדע מאטעריאלען, און די רוימער האבען דערפון שטארק געליטען.

די גענענזייטיגע באמבארדירונג האט זיך געצויגען איבער צוויי וואכען, און ענדליך איז די רוימער דאך געלונגען, אבצושטופען די בעלאגערטע פון דער אויסווענינגסטער וואנט (ז' איר 70). דערנאך האט זיך פונאנדערגעפלאקערט א היציגע מלחמה איבער דער צווייטער מויער-וואנט, וועלכער טיטוס האט בעפוילען איינצונעהמען גלייך מיט'ן שטורם. דא האבען ביידע זייטען ארויסגעוויזען אונגעוועהנליכע גבורות. גאנצע טעג זענען ביידע מחנות געשטאנען אונטער א מבול פון קוילען, און די נעכט זענען אריבער אין שרעק פאר דעם קומענדיגען טאג. דער גאנצער גארניזאן האט זיך שטענדיג געפונען אונטער געוועהר, און ביי דעם ערשטען שטראהל פון פריהמארגען זענען שוין אלע געשטאנען גרייט צום קאמפף. די רוימער אליין זענען אויך ערשטוינט געווארען פון דער יהודה'עאישער העלדישקייט, און נאכדעם ווי זיי האבען שוין סוף כל סוף געהאט אויסגעקעמפפט די צווייטע וואנט, האבען זיך די יהודה'ער ווידער ארויפגעווארפען אויף זיי מיט א אונגעוועהנליכער פערצווייפלונג, און זיי פערטריבען צוריק, ביי וואס די רוימער האבען נאכאמאל פערלוירען א גרויסע צאהל טויטע און פערוואונדעטע. דער קאמפף איבער דער צווייטער וואנט האט זיך דעריבער געמוזט אנהויבען פונ'ם ניי, און איצט ערשט האבען די רוימער בעוויזען זי איינצונעה-

מען און זיך צו בעפעסטיגען אין דער דערבײַאיגער פאָרשטאָדט, בעזעטאַ.

דערמיט האָט זיך אָבער די רעכטע מלחמה ערשט אָנגעהויבען. די רוימער האָבען איצט גענומען אײַנצונעהמען די בעפעסטיגטע אויבערשטאָדט און דעם פּאַלאַץ אַנטאָניום; צו דעם צוועק האָבען זיי אויפגעשיט פיער הויכע וואַלען און אויפגעשטעלט אויף זיי די גרעסטע שטורם־מאַשינעס, אַרבײַטענדיג דערבײַ גאַנצע זיבעצעהן טאָג אָהן אַ אויפהער אונטער דעם מבול פון יודישע פײַלען און שטײנער; און נאָכדעם, ווי די גאַנצע אַרבײַט איז שוין געענדיגט געווען, האָט זיך יוחנן (פון גוש חלב) מיט אַ קלײנער אָבטײלונג קעמפּפער אַרויסגעריסען פון שטאָדט דורך אַ אונטערערדישען גאַנג און צוקומענדיג ביז די וואַלען, האָט ער די מאַשינעס אונטערגעצונדען. מיט צוויי טאָג שפּעטער האָבען דאָס זעלבע געטאָן דרײַ אײַנציגע העלדען פון בר גיורא׳ס מחנה און האָבען פערברענט די איבריגע אָנגעשטעלטע בעלאַגערונגס־כלים. דאָס אַלץ האָט דעם אונגעדולדיגען טיטוס׳ען שטאַרק דערגרוירט, און ער האָט זיך נאָכאַמאָל געפּרובט איבערערעדען די בעלאַגערטע, זיי זאָלען זיך איהם אונטערגעבען, שיקענדיג צו זיי אַלס שליח דעם בעריהמטען גליל׳עאישען העלד, יוסף׳ן. דער לעצטער האָט זיך אַרויפגעשטעלט אויף אַ בערגעל אַנטקעגען דער שטאָדט־וואַנט, און האָט אײַנגערעדט די בעלאַגערטע, זיי זאָלען אָבשטעלען דעם עקשנות׳דיגען ווידערשטאַנד, וואָס וועט נאָר אײַנשלינגען אַ מאַסע קרבנות און קײנע נוצען נישט ברענגען; זײַן רעדע האָט אָבער גאַנץ ווענינ געווירקט. ער אַלײן דערצעהלט (אין זײַן יודישער געשיכטע), אַז די בעלאַגערטע האָבען זיך אָבגערופען אויף זײַן פאָרשלאָג מיט פײַנדליכע אויסגעשרײַען און שטײנער, און אַנדערש קען מען זיך דעם פאַקט ווירקליך נישט פאָרשטעלען. די טוטיגע פּאַטריאָטען האָבען נאָר צוויי וועגען געזעהען פאַר זיך: זיגען אָדער אומקומען, און וואָס זיי האָבען צו ערוואַרטען פון די רוימער, האָט זיי טיטוס געוויזען באַלד אין אָנהויב פון דער בעלאַגערונג. ער האָט געלאָזען קרייציגען גאַנצע פינף הונדערט מאַן פון די געפאַנגענע, וואָס זענען אַרײַנגעפאַלען צו איהם אין לאַגער, און אַ גרויסע צאָהל פון זיי געלאָזען אַרײַנוואַרפען צוריק אין שטאָדט מיט אָבגעהאַקטע הענד און פיס. די פיהרער פון דער בעלאַגערטער שטאָדט האָבען פון דעסטוועגען מורא געהאַט, טאָמער וועט אימיצען אײַנפאַלען זיך אַרויסצורײַסען פון דער בעלאַגערונג, און זיי האָבען, אונטער דער געפאַהר פון טויט־שטראַ־

פערבאטען איבערצוטרעטען די טויערן פון שטאדט. שמעון בר גיורא האט זאגאר געלאזען אויספיהרען די דאזיגע שטראף איבער א גאנצער גרופע בעלי בתים, אויף וועלכע ס'איז געפאלען א חשד, אז זיי ווילען זיך ארויסגנב'נען פון דער בעלאגערונג, און צווישען זיי האט זיך געפונען אויך דער, וואס האט איהם אליין אריינגעלאזען אין שטאדט — דער געוועזענער כהן גדול מתיתיהו בן טעאפיל.

אט די אלע העלדישע ארויסטרעטונגען פון די בעלאגערטע פאטריאטען, האבען געצוואונגען טיטוס'ען צו ענדערן אינגאנצען זיין פלאן פון דער בעלאגערונג. ער האט זיך מיאש געווען פון דער האפנונג, איינצונעהמען די יהודה'עאישע הויפטשטאדט מיט'ן שטורם, און האט זיך בעשלאסען אויף א לאנג־דויערנדער, פאסיווער בלאקאדע, וואס וועט סיסטעמאטיש אויסהונגערן די בעלאגערטע און ברענגען זיי דערצו, אז זיי וועלן זיך אליין מוזען אונטערגעבען, אויב זיי וועלן נישט אויסשטארבען אלע פון הונגער און פיין. די רוימער האבען זיך גענומען צו דער ארבייט מיט פרישען מוט און אין א משך פון עטליכע טאג איז אויסגעוואקסען א גרויסער שטיינערנער וואל ארום דער גאנצער שטאדט, וואס האט געהאט אין זיין אומפאנג איבער זיבען קילאמעטער. אויף דעם וואל זענען אוועקגעשטעלט געווארען דרייצעהן וואך־טורעמס מיט בעוואפענטע סאלדאטען, וואס האבען אונמעגליך געמאכט, אריינצוגנב'נען אין שטאדט אפילו דאס מינדעסטע. געגען דער אונטערנעהמונג זענען די בעלאגערטע גאר נישט בכח געווען אויפצוטאן, און די טרויעריגע פאלגען דערפון האבען זיך באלד אנגעהויבען ארויסצעווייזען. ביי דער אונגעהויערער בעפעלקערונג, וואס האט זיך צו יענער צייט געפונען אין דער פערשלאסענער שטאדט (איבער א האלבען מיליאן) זענען די אנגעזאמעלטע שפייז־מאגאזינען באלד לעדיג געווארען, און דער שרעקליכער הונגער האט מיט יעדען טאג אלץ מעהר און מעהר פערשפרייט זיינע שווארצע שאטענס איבער די פון שרעק און פיין פערחושכ'טע פנימ'ער. אין אנהויב זענען די קרבנות געווען בלויז פון די ארימע קלאסען, ביסליכווייז אבער האט זיך דער משחית פערקליבען אויך אין די רייכע הייזער און אפילו אין די רייהען פון מיליטער. בלאסע, זיך קוים וואקלענדע, געשוואלענע שאטענס פון מענשען האבען, ווי טויטע רוחות, אנגעפילט די גאסען פון ירושלים, און מיט'ן הונגער איז געקומען אויך די טעמפע אכזריות. מוטער'ס האבען זייערע אייגענע זויג־קינדער געגעסען, טויטע קערפער'ס האבען זיך געוואלגערט אין די

גאַסען, און קיינער האָט זיך נישט געוואָלט בעמיהען, זיי צו בעגראָבען;
דער טויט האָט אויפגעהערט צו שרעקען — מ'האָט אויף איהם געוואַרט.
די גאַנצע שטאָדט האָט אויסגעזעהען, ווי אַ גרויסער בית־עולם, וואו
ס'האָבען שטיל זיך בעוואויגען אהין און אהער פינסטערע געשפענ־
סטער. און די רוימער האָבען געקוואָלען און זיך גערייצט פון דער ווייַ־
טענס, געוויזען גאַנצע הויפענס שפּייז, פרוכט... דאָס האָט אַ סך
פון די בעלאַגערטע פערשכור'ט און זיי האָבען זיך ארויסגעריסען פון
דער מתים־שטאָדט — אהין, צו די גליקליכע, זאַטע; דאָרט האָט זיי
אָבער אויך דער טויט נישט אָבגעלאָזען: אַ סך זענען געבליבען ליגען
מיט'ן ערשטען ביסען אין מויל, און די איבריגע זענען געטויט געוואָ־
רען פון די רוימישע סאָלדאַטען. צווישען די לעצטע האָט זיך פער־
שפּרייט אַ קלאַנג, אַז די יודען האָבען איינגעשלונגען אַ סך גאָלדענע
מטבעות, כדי זיי אויף אַזאַ אופן צו בעהאַלטען פון די רוימישע הענד;
די סאָלדאַטען האָבען דעריבער איצט געחאַפּט יעדען געפאַנגענעם יודען
און איהם אויפגעשניטען דעם בויך, זוכענדיג דאָרטין די גאָלדענע רענד־
לעך.

נישט געדערעכענט זיך מיט'ן הונגער האָבען נאָר די קעמפּפענדע
זעלאַטען. פערביטערט אָבער נישט פערצאַגט, פערגיפטעט פון הונגער
און צאָרן, אָבער נישט אָבהענגיג, זענען אָט די פּאַטריאָטישע העלדען
פעסט און מוטיג געשטאַנען אויף זייערע פּאָסטענס, גרייט אומצוקומען
פאַר'ן פאָטערלאַנד, גרייט צו קוקען דעם שרעקליכסטען טויט גלייך אין
פּנים אריין. זיי האָבען כסדר געשטערט די רוימער אין זייערע אונטער־
נעהמונגען, און טיטוס האָט גאַנצע איין און צוואַנציג טאָג געמוזט פיהרען
אַ בלוטיגען קאַמפּף מיט די הונגעריגע פּאַטריאָטען, ביז ס'איז איהם געַ־
לונגען אויפצושיטען אַ נייעם וואַל אנטקעגען דעם פּאַלאַץ אַנטאָניום. יוחנן
האָט זיך איצט אויך געפּרובט אונטערצינדען די אַרויפגעשטעלטע בעלאַ־
גערונגס־מאַשינעס; דאָס מאָל האָט זיך איהם אָבער דער אויפטו נישט
איינגעגעבען, און די רוימער האָבען אַזוי לאַנג בעשטורמט די אויסווע־
ניגסטע מויער־וואַנט פון פּאַלאַץ, ביז זי האָט זיך ענדליך אונטערגע־
געבען און איז איינגעפאַלען. ווי פערציטערט זענען אָבער די רוימער
געוואָרען, ווען זיי האָבען הינטער דער איינגענומענער וואַנט דערזעהען
נאָך איינע, אַ נייע, אַ פעסטע! דאָס האָט יוחנן אויף גיך געלאָזען
אויפשטעלען אין דער צייט, ווען זיי האָבען בעשאָסען די ערשטע, און
איצט האָט זיך פונאַנדערגעקאָכט אַ נייער קאַמפּף. די רוימער זענען

בעפאלען דער יהודה'עאישער וואך ביינאכט, זיי זענען אבער פון דער לעצטער אבגעשטויסען געווארען מיט גרויסע אבידות. דאן זענען זיי א דריטען מאל געקומען מיט פרישע און דאפעלע כחות, און דא האבען זיי געזיעגט; זיי זענען געבליבען די בעלי בתים פון אנטאניום און יוחנן האט געמוזט אבטרעטען (5 תמוז 70). די רוימער האבען זיך אפילו געפרובט נאכיאגען די זעלאטען מיט זייער העלדישען אנפיהרער; יוחנן האט זיך אבער גלייך בעפעסטיגט אין דעם בית־המקדש־הויף און די רוימער האבען זיך אומגעקעהרט מיט גארנישט.

בעפעסטיגט אין דעם איינגענומענעם באסטיאן פון בית המקדש, האט זיך טיטוס נאכאמאל געפרובט ווענדען צו דער בעפעלקערונג מיט דעם פארשלאג, זיך אונטערצוגעבען. ער האט געגלויבט, אז איצט, ביי דער שרעקליכער לאגע פון די איינוואוינער, און נאכדעם, ווי ער האלט שוין אין זיינע הענד דעם שליסעל צום צענטר פון דער גאנצער בעוועגונג, צום בית המקדש, — אז איצט וועט שוין קיינער ביי זיך נישט פועל'ן, צו בלייבען ביי דער רעוואלוציאנערער עקשנות, און די בעפעלקערונג וועט נאר צופרידען זיין מיט דער געלעגענהייט, וואס ער גיט איהר, זיך אויסצובעטען בעסערע בעדינגונגען. ער האט אבער א שטארקען טעות געהאט; די פינסטערע שאטענס האבען געקלערט וועגען טויט און וועגען אלע יסורים פון דער וועלט, נאר נישט וועגען אונטערגעבען זיך. אויף דעם פארשלאג פון טיטוס'עס שליח, פון יוספ'ן, האט יוחנן שארף געענטפערט, אז גאט'ס שטאדט קען נישט אונטערגעהן און איהר גורל ליעגט נאר ביי איהם אין די הענד. דערביי האט ער אליין אויך נישט גערוהט און געטאן אלץ, וואס ס'איז נאר מעגליך געווען צו טאן ביי די בעדינגונגען, כדי צו דערהאלטען דעם לעבענס־נערוו פון דער אומה. טיטוס האט געלאזען צושמעטערן דעם גאנצען אנטאניום־פאלאץ (פון איהם זענען געבליבען נאר די מערב־טורעמס), אום צו האבען א פרייען וועג צום הר־הבית; דער הויף פון בית המקדש איז אבער געוועזען גוט בעפעסטיגט, און דערצו האט זיך די התלהבות פון די קעמפפענדע פאטריאטען וואס ווייטער אלץ שטארקער פונאנדערגעקאכט, נישט קוקענדיג אויף דעם, וואס די מאסען צופוילטע הונגער־קרבנות האבען ארויסגערופען אויך א מגפה, און די גאנצע שטאדט האט זיך געפונען אין א מורא'דיגען תהום פון אונמענשליכע יסורים און גרויזאמקייטען. די רוימער אליין זענען אויך נשתומם געווארען פון דעם יודישען העלדענמוט, פון דער פאטריאטיש־רעליגיעזער התלהבות, און ס'זענען זאגאר

פארגעקומען פאקטען, אז סאלדאטען פון דעם רוימישען לאגער האבען פערלאזען זייערע פאהנען און זייער גלויבען, און זענען איבערגעגאנגען צו די הונגעריגע און ליידענדע, צו די העלדישע יודישע מערטירער.

אונטער דער צייט האט טיטוס געמאכט אלע פארבערייטונגען צו דער באמבארדירונג פון בית המקדש. דער הייליגער נאציאנאלער טעמפעל איז איצט פערוואנדעלט געווארען אין א געוועהנליכער פעסטונג, און פון זיעבעצעהנטען תמוז (שבעה עשר בתמוז) אן האט מען אויפגעהערט מקריב צו זיין דעם טעגליכען קרבן (קרבן תמיד), ווייל ס'זענען נישט געווען נישט קיין כהנים און נישט קיין קרבנות. אויף די פעסטע מויערווענט ארום דעם גאנצען בית־המקדש־הויף זענען אויפגעשטעלט געווארען די אלע שליידער־מאשינעס, וואס האבען זיך געפונען אין דעם יודישען לאגער נאך פון דעם ערשטען נצחון איבער די רוימער, און דאס האט טיטוס'ען ווידער איבערצייגט, אז ער וועט נאך מוזען דורכמאכען א שווערען קאמפף, ביז איהם וועט זיך איינגעבען צו פערניכטען דעם דאזיגען קוואל פון דער יודישער בעגייסטערטער האפנונג. א אבטיילונג פון געקליבענע העלדישע סאלדאטען האט זיך געפרובט בעפאלען בייגאכט די יודישע פעסטונגס־וואך, אום זיך אזוי ערנאך אריינצוקריגען אינוועניג, דאס איז איהר אבער נישט געלונגען, און זי איז אבגעשלאגען געווארען. דאן האט זיך טיטוס ווידער גענומען פאר דעם אלטען אויסגעפרובטען מיטעל: אויפשיטען וואלען. צו דעם צוועק האבען די רוימער געמוזט ברענגען בוימער פון א ווייטען וואלד, ווייל אלע בוימער ארום ירושלים זענען שוין לאנג געווען אויסגעהאקט, און די ארבייט איז צוגעגאנגען גאנץ געלאסען. איינמאל האבען די בעלאגערטע פאטריאטען, וועלכע האבען זיך צוגעקוקט צו די אלע פארברייטונגען, אבגענארט די רוימער און זיי צוגעגרייט א שרעקליכע הריגה. זיי האבען זיך געמאכט אזוי, ווי זיי וואלטען פערלאזען די מערב־גאלערעען און זיך צוריקציהען טיעפער אין הויף אריין, און אין דער זעלביגער צייט האבען זיי אנגעפילט דעם גאנצען שטח אונטער די גאלערעען מיט האלץ, סמאלע און אנדערע ברען־מאטעריאלען. די רוימער האבען געזעהען א געלעגענהייט, צו פערחאפען א גוטע פאזיציע, און האבען זיך גלייך ארויפגעחאפט אויפ'ן דאך פון דער אבגעלעדיגטער גאלערעע. דאס האבען די פאטריאטען אויסגענוצט און אונטערגעצונדען דעם ברענענדען מאטעריאל פון אונטען; דער דאך איז איינגעפאלען און צוזאמען מיט איהם זענען מאסען פון די רוימער פערזונקען געווארען אין דעם ברענענדען תהום.

די ארבייט אין דעם רוימישען לאגער האט זיך אבער נישט אבגעשטעלט, און ענדליך איז זיי געלונגען אויפצושיטען די וואלען אנטקעגען די אויסוועניגסטע בית-המקדש-ווענט. פון דעמאלט אן האבען זיי אנגעהויבען צו בעשטורמען די מאסיווע שטיינערנע מויערן מיט א האגעל פון מורא'דיגע טאראנעם. גאנצע זעקס טאג אהן א אויפהער האבען די רוימישע שלייהדער-מאשינעם נישט אויפגעהערט ארויסצושפייען פון זיך טויט און פייער; די פעסטע מויער-ווענט האבען אבער דעם שטורם אויסגעהאלטען און זיך נישט געריהרט פון ארט. דאן האט טיטוס זיך בעשלאסען אויף א לייכטערן און מעהר געפעהרליכען שריט; ער האט געלאזען אונטערצינדען די הילצערנע טויערן פון דער אויסוועניגסטער וואנט, וועלכע זענען געוועזען בעדעקט מיט זילבער. אין דער היץ פון די מורא'דיגע פלאמען איז דאס זילבער צוגאסען געווארען, און דאס פייער האט ארומגעחאפט די גאנצע רייהע פון די אינוועניגסטע גאלערעען און די איבריגע דערבייאיגע געביידעס. נאכדעם האט טיטוס בעפוילען איינצולעשען דעם פייער, און צו מאכען פאר די לעגיאנען א פרייען וועג צו דעם אינוועניגסטען הויף פון בית המקדש, וואו די בעלאגערטע האבען זיך איצט צוריקגעצויגען (ח' אב).

צוגלייך מיט דעם בעפעהל האט טיטוס געלאזען צונויפרופען א קריעגס-ראט, כדי צו בעשליסען די פראגע וועגען דעם, וואס עס זאל זיין מיט'ן בית המקדש. עטליכע האבען געראטען, אינגאנצען צו פערניכטען דעם דאזיגען נעסט פון אלע יודישע אויפשטאנדען און אונרוהען, און דאגעגען האבען אנדערע זיך איינגעשטעלט — צווישען די איז געווען אויך טיבעריוס אלעקסאנדער און טיטוס אליין — פאר דעם פרעכטיגען טעמפעל, וואס האט צו זיך כמעט קיין גלייכען נישט געהאט, און געראטען, איהם צו שוינען מיט אלע מעגליכקייטען. און די לעצטע מיינונג האט געזיעגט: עס איז אנגענומען געווארען דער בעשלוס, איינצונעהמען דעם בית המקדש, נאר איהם נישט צוצושטערן. אויסגעלאזען האט זיך אבער די זאך אין דער ווירקליכקייט גאנץ אנדערש; די יודישע בעלאגערטע האבען זיך ארויסגעריסען פון דעם אינוועניגסטען הויף און מיט א אונגעוועהנליכער פערצווייפלונג זיך ארויפגעווארפען אויף דער אויסוועניגסטער רוימישער וואך; די לעצטע האבען דאן געחאפט די ברענענדע האלץ-באלקענס פון די זיך רויכערנדע גאלערעען, און זיי אריינגעווארפען, דורך דעם אזוי גערופענעם גאלדענעם פענסטער, אין איינעם פון די אינוועניגסטע עזרות. פון דער עזרה האט זיך דאס פייער

גלייך איבערגעטראגען אויך אין די איבריגע, און באלד איז די גאנצע געביידע געשטאנען אין פלאמען (10 אב 70). עס האט זיך אנגעהויבען א שרעקליכע מהומה. טיטוס איז געקומען צולויפען מיט זיין מחנה און האט בעפוילען איינצולעשען דאס פייער; זיינע ווערטער זענען אבער פערטויבט געווארען אין דעם אלגעמיינעם שטורם. די צורייצטע סאלדאטען האבען זיך צושפרייט איבער אלע זייטען און אהן א אויפהער געצונדען, דערשטאכען, דערשטיקט און געראובט... טיטוס'ען אליין האט זיך געוואלט זעהען די אינווענינסטע שענקייט פון בית המקדש, און ער איז אריין אין קדשי קדשים; א שטיקענדער רויך־וואלקען האט איהם אבער באלד ארויסגעטריבען פון דארטין.

דערווייל האבען זיך די קעמפפענדע פאטריאטען צוזאמענגענומען, און אויף די ברענענדע חורבות פון דעם הייליגען טעמפעל האט זיך אבגעשפיעלט עטוואס מורא'דיגעס, פאנטאסטישעס. די נצחון־אויסגעשרייען פון די רוימער, די וועה־קלאגערייען פון די אונגליקליכע יהודה'ער ביים אנבליק פון דעם שרעקליכען חורבן, דאס קנאלען פון די פלאמען, — אלץ האט זיך צוזאמענגעגאסען אין איין מורא'דיג־ווילדען גערויש, וואס האט די ערד ציטערן געמאכט און, צוזאמען מיט דעם רויטען פייער־ים, ווייט איבער בערגער און טאלען פונאנדערגעטראגען דעם ווידער־קול פון דער טרויריגער בשורה, אז אלץ איז פערלוירען, אז די לעצטע שעה פון יהודה'ס זעלבסטשטענדיגקייט האט געשלאגען. מאסען יהודה'ער האבען גאט'ס הויז ניט געוואלט איבערלעבען, און האבען זיך אליין אריינגעווארפען אין די פלאמען; טויזענדער מענער, ווייבער און קינדער האבען זיך צונויפגעפרעסט אין איינער פון די דרום־גאלערעען, געשטיצט אויף די צופלאמטע האפנונגען פון געוויסע נביאים, וואס האבען פערזיכערט, אז אט איצט וועט די ישועה קומען און גראד אין דער שרעקליכער מינוט וועט גאט בעוויזען זיינע [illegible]. לאנג האבען זיי אבער מיט דער האפנונג זיך ניט געקענט [illegible]: די רוימער האבען אויך די גאלערעע אונטערגעצונדען און [illegible] אלע הימעל־טרוימער זענען אומגעקומען. די פלאמען האבען ביסליכווייז איינגעשלונגען דעם גאנצען בית־המקדש, און ס'זענען געבליבען פון איהם נאר דער פונדאמענט און עטליכע מויער־חורבות אין דער מערב־זייט — שווארצע, שטומע עדות פון דער געוועזענער שענקייט און דעם מורא'דיגען חורבן.

מעהרער [illegible] האבען זיך ארויפגעקריגען אויף די געבליבענע מויער־טיילען איבער ... דארט אויסגעהאלטען עטליכע טאג; ענדליך

אבער האבען זיי זיך אונטערגעגעבען, און ווען זיי האבען געפרובט בעטען רחמים ביי טיטוס'ען, האט ער געענטפערט, אז „עהרליכע מענשען=דיענער דארפען אומקומען צוזאמען מיט'ן טעמפעל". און געלאזען זיי — טויטען. די רוימישע סאלדאטען האבען אויפ'ן מזבח מקריב געווען קרבנות צו זייערע געטער, און אריינזעצענדיג זייערע פאהנען אין דעם בית=המקדש=בארגען, האבען זיי געקרוינט טיטוס'ען מיט דעם עהרען=טיטול אימפעראטאר. דערפאר האט ער איבערגעגעבען אין זייער רשות די אלע איינגענומענע געביטען, און זיי האבען בערויבט. צושטערט און פערברענט די שטאדט=טהיילען עקרא און עופל, די געביידע פון שטאדט=ראט און דעם ארכיוו און אויך די גאנצע אונטער=שטאדט.

די גאנצע מלחמה האט זיך אבער מיט דעם אלעמען נאך נישט געענדיגט. בעת דער לעצטער מהומה אין בית=המקדש האט זיך א גאנצע גרופע קעמפפער אדורכגעריסען דורך די רייהען פון די רוימישע סאלדאטען; אין דער גרופע האט זיך געפונען אויך דער הויפט=אנפיהרער פון דעם גאנצען בית=המקדש=גארניזאן, יוחנן פון גוש=חלב, און זיי אלע האבען זיך דערשלאגען ביז דער אויבער=שטאדט, וואס האט זיך נאך געפונען אין דער מאכט פון שמעון בר גיורא. דא האבען זיך די פערבליבענע פאטריאטען ווידער בעפעסטיגט, און זיי וואלטען זיך נאך אפשר געקענט האלטען א געוויסע צייט, נאר אזוי ווי זיי האט אויסגעפעהלט פראוויאנט און די בעפעלקערונג האט שוין אויך געהאט פערלוירען יעדען שפור פון האפנונג אויף א גליקליכען אויסגאנג פון דעם ווידערשטאנד, — האבען די ביידע פיהרער, שמעון און יוחנן, ערקלערט טיטוס'ען, אז זיי זענען גרייט איהם פריי אריינצולאזען אין דער אויבערשטאדט, אויב ער וועט זיי ארויסלאזען מיט'ן געוועהר, ווייל זיי האבען איינמאל געשוואוירען, נישט ארויסצולאזען דאס געוועהר פון האנד ביז זייער לעצטען אטעם=צוג. טיטוס האט דעם פארשלאג נישט אנגענומען און האט געפאדערט, זיי זאלען זיך איהם גלייך אונטערגעבען אהן שום בעדינגונגען. דאן האבען זיך די אונטערהאנדלונגען איבערגעריסען און דער קאמפף האט זיך ווידער פונאנדערגעקאכט. די רוימער האבען אנגעהויבען אויפצושיטען נייע וואלען אנטקעגען דעם געוועזענעם הורדוס=פאלאץ, וואו די פאטריאטען האבען זיך איצט בעפעסטיגט, און אט די ארבייט האט ביי זיי געדויערט גאנצע אכצעהן טאג. אין דער צייט האבען די אדום'ער פון שמעון'ס מחנה שטילערהייד געפיהרט אונטערהאנדלונגען מיט טיטוס'ען וועגען אונטער=

געבען זיך. דאס האט די פאטריאטען שטארק אויפגעקאכט, און זיי האבען די אדומ'ער אכזריות'דיג בעשטראפט; די אלגעמיינע לאגע האט זיך אבער דערמיט נישט פערבעסערט. דער הונגער און די אלע איבערגעבליבענע אנשטרענגונגען האבען ענדליך ארויסגעוויזען זייער ווירקונג, און די בעלאגערטע האבען זיך נישט געפיהלט מעהר בכח, אבצושלאגען דעם שטורם פון די רוימישע שליידער-מאשינעס. די רוימער האבען דאן ביסליכווייז איינגענומען די טורעמס פון פאלאץ (אלול 70), און נאכדעם זענען זיי שוין געווארען די בעלי בתים פון דער גאנצער אויבערשטאדט (ציון). דא האבען זיך ווידער אבגעשפיעלט די שוידערהאפטע סצענעס פון ברענען, רויבען און טויטען, וואס די גאנצע בעפעלקערונג איז בעשטאנען בלויז פון אויסגעפייניגטע און פערחושכ'טע שאטענס, און ס'זענען פארגעקומען פאלען, אז זיך ארייגרייסענדיג אין א יודישען הויף, כדי צו רויבען און צו מארדען, האבען זיך די צובעשעוועטע סאלדאטען אנגעשטויסען אין גאנצע הויפענס טויטע און געשוואלענע — קרבנות פון הונגער. די מויערן פון דעם שטאדט-טייל זענען אלע פערברענט געווארען, און פון דעם פאלאץ האט טיטוס איבערגעלאזען נאר די דריי טורעמס היפיקאס, פאזאעל און מרים (מאריאמנע), זיי זאלען דערצעהלען די קומענדיגע דורות פון זיין גלענצענדען נצחון.

אזוי האט זיך געענדיגט די פינף-חדשים'דיגע בעלאגערונג פון דער יהודה'עאישער הויפטשטאדט, — די בעלאגערונג, וואס האט איינגעשלונגען הונדערטער טויזענדער לעבענס און בעגראבען דעם לעצטען שפור פון יהודה'ס פאליטישען וועזען אונטער א הויפען פון ברענענדיגע חורבות. די טויזענדער געפאנגענע זענען אוועקגעשיקט געווארען קיין קסריה, אום פון דארטען זיי פונאנדערצוטיילען אלס צוואנגס-ארבייטער, שקלאפען אדער אקסען-קעמפפער. די איבערגעבליבענע זעלאטען זענען טיילווייז געטויט געווארען, און די מעהר שענע און געזונדטע פון זיי זענען בעשטימט געווארען פאר טיטוס'עס טריאומף-צוג. צווישען די לעצטע האבען זיך געפונען אויך די ביידע העלדישע אנפיהרער, יוחנן און שמעון, וועלכע האבען זיך אליין איבערגעגעבען אין די הענד פון די רוימער.

און נאך אלץ איז דאס דראמע נישט געענדיגט געוועזען. ס'זענען נאך געבליבען דריי קלענערע פעסטונגען אין יודישע הענד: הוראדיום, מכרה און מסדה. מיט זיי האט זיך שוין אבער טיטוס אליין נישט בעשעפטיגט. נאך דעם אונטערגאנג פון ירושלים האט טיטוס גערעכענט

זײן מיסיע פאר געענדיגט, און ער איז מיט דעם גרעסטען טײל פון זײנע
לעגיאָנען אװעק קײן קסריה; פון דאָרטין האט איהם אגריפּוס אײנגע־
לאַדען צו זיך, קײן קסריה־פיליפּי, און דאָ איז דער „קעניג“ פון די
בעזיעגטע אַזױ װײט פערגאַנגען אין זײן שמחה לכבוד דעם גרױסען
זיעגער, אַז ער האט געלאָזען אײנאָרדנען א גאַנצע רײהע לוסטיגע פאָר־
שטעלונגען און גלאַדיאַטאָר־שפּיעלען, בײ װעלכע די געפאַנגענע יהודה׳־
ער האבען געמוזט אַרױסטרעטען אלס קעמפּפער מיט צורײצטע אָקסען
און אַנדערע װילדע חיות און, נאַטירליך, אומקומען דערבײ אין ביטע־
רע יסורים אונטער שאַנד און שפּאָט. אַזעלכע גלאַדיאַטאָר־„פערװײלונ־
גען“ האט טיטוס אײנגעאָרדענט פאַר די רױמער אױך אין קסריה, װאו
גאַנצע צװײ טױזענד פינף הונדערט יהודה׳עאישע געפאַנגענע זענען אומ־
געקומען אין קאַמפּף מיט די צורײצטע חיות און דאָס זעלבע האט
זיך אָבגעשפּיעלט אױך אין בעריטוס. דאָ האט טיטוס געלאָזען אײנ־
אָרדנען א גרױסאַרטיגע פײערונג לכבוד דעם געבורטס־טאָג פון זײן
פאָטער, דעם קײזער װעספּאַסיאַן, און װידער איז די אָרעמע פער־
פאַרבט געװאָרען מיט׳ן בלוט פון די יודישע געפאַנגענע.

אַט די אַלע פײערונגען מיט יודישע קרבנות האבען זיך געצױגען
כמעט אױף טיטוס׳עס גאַנצען װעג פון ירושלים ביז רױם, דאָס הײסט:
דורך גאַנץ סיריען און עגיפּטען. דער אמת׳ער יום־טוב האט זיך אָבער
אָנגעהױבען ערשט אין רױם גופא. דאָ איז פאָרגעקומען די גרױסע
טריאומף־פּראָצעסיע לכבוד װעספּאַסיאַנ׳ען מיט זײנע צװײ זיהן טיטוס׳ען
און דאָמיציאַנוס׳ען, און אין דעם יום־טוב האט זיך בעטײליגט גאַנץ
רױם. די פײערליכע פּראָצעסיע האט זיך אָנגעהױבען מיט א רײהע פון
זיעבען הונדערט אױסגעקליבענע שענע יהודה׳עאישע געפאַנגענע מיט
די צװײ בעריהמטע אָנפיהרער, יוחנן און שמעון, בראָש. דאַן װײטער
האט מען פאַר די זיעגער געטראָגען די קריעגס־טראָפּעען, צװישען
װעלכע ס׳האָבען א בעזונדערע אױפמערקזאַמקײט צוגעצױגען די גאָלדענע
בלים פון בית המקדש (דער גאָלדענער טיש, די גאָלדענע מנורה) און
א ספר תורה. אַזױ איז די פּראָצעסיע צוגעקומען ביז דעם קאַפּיטאָלישען
יופּיטער־טעמפּעל, און דאָ האט, לױט דעם אָנגענומענעם מנהג, גע־
דאַרפט אױסגעפיהרט װערן די שטראָף איבער דעם אָנפיהרער פון די
בעזיעגטע. פון דער רײהע געפאַנגענע איז דאַן אַרױסגעפיהרט געװאָרען
שמעון בר גיורא; איהם האט מען אָנגעטאָן א שטריק אױפ׳ן האַלז, און
צופיהרענדיג איהם אַזױ איבער די גאַסען ביז דעם פאָרטעאישען פעלזען

האָט מען איהם פון דאָרטין אַראָבגעשליידערט. דער צווייטער אָנפיהרער,
יוחנן פון גוש־חלב, איז פערמשפט געוואָרען צו אייביגער געפענגעניש.
אין דער פראָצעסיע, אלס טריאומפאטאָר, האָט זיך בעטהייליגט אויך דער
פאקטישער פיהרער און זיעגער פון דער איצטיגער מלחמה — טיבעריוס
אלעקסאנדער, און ער האָט אויך בעקומען א סטאטוע אויף דעם רוימי־
שען פאָרום. דער דאָזיגער טריאומף האָט זיך בכלל אויסגעצייכענט מיט
א אונגעוועהנליכער פייערליכקייט — דאס פאָלק האָט זיך טיעף געפרעהט
מיט דעם נצחון איבער דעם הארטנעקיגען שונא, און האָט דיזעס בע־
טראַכט פאר א גליקליך געשעהעניש אין זיין לעבען. אויף דעם שפעטער
אויפגעשטעלטען טריאומף־טויער לכבוד טיטוס'ען האָבען זיך געפונען
רעליעף־בילדער פון דער יהודה'עאישער מלחמה און פון די בית־המקדש
טראָפעען, און ביז א צייט לאַנג נאָכדעם האָבען די רוימער געלאָזען
אויסגיעסען, זאָגאר, מטבעות פון גאָלד, זילבער און קופער צום אָנ־
דענקען פון דעם גרויסען נצחון איבער יהודה. אויף די מטבעות איז די
אונגליקליכע מלכות־יהודה פאָרגעשטעלט געוואָרען אין דעם בילד פון א
פרוי, וואס זיצט א פערצווייפעלטע אונטער א פאַלמע, מיט פערבונדע־
נע הענד, און אויף דער צווייטער זייט האָט זיך געפונען א אויפשריפט:
„די בעזיעגטע יהודה" (Judaea devicta) אָדער „די געפאנגענע יהודה"
(Judaea capta). די רעליקוויען פון בית המקדש האָבען זיך א לאַנגע
צייט געפונען אין דעם פריעדענס־טעמפעל און די ספר תורה — אין
קייזערליכען פאלאַץ; אין דעם פערלויף פון די שפעטערדיגע יאָהרהונ־
דערטער זענען אָבער אָט די אוצרות אוועקגעפיהרט געוואָרען אין אנדע־
רע לענדער, און היינט ווייסט מען נישט, וואו זיי געפינען זיך. דא־
געגען האָט זיך נאָך דערהאלטען אין רוים ביז היינטיגען טאָג טיטוס'עס
טריאומף־בויגען מיט די בילדער פון די דאָזיגע אנטיקען, און ס'ווערט
דערצעהלט, אז די יודען אין רוים האָבען אין דעם משך פון א סך הונ־
דערטער יאָהרען אויסגעמיטען אָט דעם פלאַץ — דעם טרויריגען מאָנו־
מענט פון יהודה'ס אונטערגאַנג.

און די דריי זייטיגע פעסטונגען האָבען זיך נאָך דערווייל אַלץ
געפונען אין יודישע הענד; באלד האָט אָבער אויך זייער לעצטע שעה
געשלאָגען. צו פערוואלטען איבער די געבליבענע חורבות פון יהודה
האָט וועספּאסיאן געשיקט איינעם מיט'ן נאָמען באסוס, און ער האָט
בעקומען דעם בעפעהל, איינצונעהמען די דאָזיגע עטליכע בעזעצטע פונק־
טען, וואוהין ס'זענען זיך צונויפגעלאָפען די אלע, וואס האָבען זיך גערא־

פעהעט פון ירושלים. באסום האט צוזאמענגענומען א בערייטענדע מיליטערישע קראפט, און האט זיך געפרובט ווענדען צו די בעלאגערטע, זיי זאלען זיך איהם אונטערגעבען; אויף דעם האט זיך אבגערופען נאר דער גארניזאן פון הורדיה, וועלכער האט גלייך קאפיטולירט. שווערער איז די רוימער אנגעקומען, צו ווערן די בעלי בתים פון מכור, פון יענער זייט ירדן. די דאזיגע נאך פון אלעקסאנדער יאנאי אויפגעשטעלטע בארג-פעסטונג איז געוועזען פון אלע זייטען ארומגערינגעלט מיט טיעפע גראבענס און שטיילע צוגאנגען, און דערצו איז דער גארניזאן געוועזען גוט פערזארגט אויך מיט פראוויאנט. די בעלאגערטע, אונטער דער אנפיהרונג פון א געוויסען יונגען העלד אלעזר, האבען זיך דעריבער בעפיהלט גאנץ זיכער, און זיי האבען געפרובט עטליכע מאל בעפאלען די רוימער און זיי שטערן אין דער בעלאגערונגס-ארבייט. זיי האבען שוין אבער דערביי צופיעל געוואגט, און ווען דער העלדישער אנפיהרער האט זיך איינמאל איינגעשטעלט צוצוגעהן גאנץ נאהנט צו דעם רוימישען לאגער, איז איין רוימער געלונגען, איהם צו פאנגען. די רוימער האבען דאן אוועקגעשטעלט דעם יונגען העלד אנטקעגען די פעסטונגס-וענט מיט די בעלאגערטע און איהם שרעקליך געפייניגט, דערנאך האבען זיי אוועקגעשטעלט אויפ'ן פלאץ א קרייץ און אנגעהויבען מאכען הכנות צו קרייציגען אלעזר'ן. פון דעם אנבליק זענען די בעלאגערטע טיעף גערירט געווארען, און זיי האבען געשיקט זאגען, אז זיי וועלן אבגעבען די פעסטונג, אויב מ'וועט זיי ארויסגעבען אלעזר'ן און צוזאמען פריי לאזען. באסום האט די בעדינגונגען אנגענומען און האט ווירקליך פריי געלאזען די אלע, וואס האבען קאפיטולירט. דערפאר אבער איז ער זיך אכזריות'דיג בעגאנגען מיט דעם איבעריגען טייל פון דער שטאדטישער בעפעלקערונג. פון זיי האט ער זיעבצעהנהונדערט מענער און בחורים געטויט און די פרויען און קינדער פערקויפט פאר שקלאפען.

פון מכרה האבען זיך די רוימישע סאלדאטען אוועקגעלאזען צו א געוויסען וואלד ביים ירדן. דא האבען זיך די גאנצע צייט אויפגעהאלטען ארום דריי טויזענד זעלאטען אונטער דער אנפיהרונג פון יהודה בן יאיר, וועלכע האבען זיך ארויסגעראטעוועט פון ירושלים דורך א אונטער-ערדישען גרויסגאנג, און צו זיי זענען איצט צוגעקומען א סך אנטלאפענע אויך פון מכרה. די רוימער האבען ארומגערינגעלט דעם גאנצען וואלד, און נאך א ביטערן קאמפף זענען כמעט אלע אנטלאפענע אומגעקומען אדער געפאנגען געווארען. די דריטע פעסטונג, מסדה, איז

שוין באַסוס'ען נישט בעשערט געווען איינצונעהמען; ער איז אין גיכען געשטאָרבען, און די שווערע אויפגאַבע איז געבליבען פאַר זיין פערטרעטער, סילווא.

מסדה איז געווען אַ באַרג-פעסטונג ביים ברעג פון טויטען ים (ים המלח), וואָס איז געווען נאָכמעהר נישט צוגענגליך, ווי מכרה. דער שטיילער פעלזען, אויף וועלכען די פעסטונג איז געשטאַנען, האָט געהאַט בלויז צוויי שטיגען, וואָס ס'איז מעגליך געווען צו שטעלן אויף זיי אַ פוס, און דאָס אויך מיט געפאַהר. דער גאַרניזאָן איז בעשטאַנען פון טויזענד זעלאָטען שוין מיט ווייבער און קינדער, אונטער דער קאָמאַנדאַ פון **אלעזר בן יאיר** (אַ לעצטער אור-אייניקעל פון דעם בעריהמטען יהודה הגלילי, דעם גרינדער פון דער זעלאָטישער מחנה), און שפּייז מיט געוועהר האָבען זיי געהאַט גענוג. דאָס אלץ איז אָבער ווייניג געווען אַנטקעגען דער אונגעהויערער מחנה פון די רוימישע סאָלדאַטען מיט זייערע ריזיגע פעסטונגס-מאַשינען. סילווא האָט אַרומגערינגעלט די גאַנצע פעסטונג מיט אַ הויכען וואַל און פון דאַנען האָט ער נישט אויפגעהערט, זי צו בעשטורמען מיט זיינע מורא'דיגע טאַראַנען. ווען די דאָזיגע מעכטיגע קלעפּ האָבען ענדליך פונאַנדערגעטרייסעלט די אויסוועניגסטע מויער-וואַנט, האָבען די בעלאַגערטע אויף גיך אויפגעשטעלט אַ צווייטע, אָנפילענדיג דעם חלל צווישען די ביידע ווענט מיט האָלץ און ערד. די דאָזיגע האָלץ-טיילען האָבען זיך פון דעם רוימישען פייער אָנגעצונדען און אין גיכען האָט זיך אויך די צווייטע וואַנט אונטערגעגעבען. די רוימער האָבען זיך שוין געקליבען, אַריינצורייסען אין שטאָדט און צו פייערן דאָרטין זייער נצחון, מיט די געוועהנליכע שחיטות און רציחות איבער די בעזיגטע; די לעצטע האָבען דאָס אָבער פאָראויסגעזעהען, און דער העלדישער אָנפיהרער האָט בעשלאָסען, נישט צו פערשאַפען דעם בלוטיגען שונא אָט דעם פערגניגען. ער האָט זיך געווענדעט צו אלע בעלאַגערטע און זיי איבערצייגט, אַז איידער אַריינצופאַלען צו די רוימער אין די הענד, איז שוין בעסער זיך אַליין דעם טויט צו מאַכען. אויף דעם פאָרשלאָג האָבען אַלע איינגעשטימט, און דעם ערשטען טאָג פסח אין דריי און זיבעציגסטען יאָהר, האָט זיך אָבגעשפּיעלט דער ריהרענדער פינאַל פון דער גרויסער טראַגעדיע: די מענער האָבען אויסגעקוילעט זייערע ווייבער און קינדער און דערנאָך — איינער דעם אַנדערן. די רוימער זענען אויף צומאָרגענס אַריין אין דער פעסטונג מסדה, גרייט צו בעגעגנען אַ פערביטערטען ווידערשטאַנד; ווי

ערשטוינט זענען זיי אבער געווארען, ווען זיי האבען דערזעהען פאר זיך — דעם טויט. די שטילקייט האט זיי געשראקען, און זיי האבען געפּרובט רופען, זוכען, טאמער חעט זיך אימיצער אבגעפינען; דאן זענען ארויס־געקומען צוויי פרויען מיט פינף קליינע קינדער — די איינציגע לעבעדיגע עדות פון דער געלטינער שרעקליכער סצענע. דאס איז געווען דער סוף פון די לעצטע זעלאטען אויף דער יהודה'שער ערד, און דערמיט האט זיך בכלל געענדיגט דער העלדישער קאמפף פון דער קליינער יהודה פאר איהר פרייהייט און זעלבסטשטענדיגקייט.

יהודה איז נישט בלויז בעזיעגט, — זי איז אויך האלב־פערוויסט געווארען. זי האט אויפגעהערט צו עקסיסטירען, אלס א בעזונדער לאנד מיט א בעזונדער אדמיניסטראטיווער מאכט. וועספאסיאן האט ערקלערט די גאנצע איינגענומענע מדינה פאר א אייגענטום פון דער קייזערליכער פאמיליע און האט גרויסע שטיקער ערד פערקויפט, אוועקגעשענקט און פערדונגען פערשידענע רוימישע און גריכישע קא־לאניסטען. און דאס איז נאך פאר איהם וועניג געווען — ער האט אלע יודען פון דער רוימישער אימפעריע פעראנטווארטליך געמאכט פאר דעם אויפשטאנד אין יהודה. דער אבצאהל פון צוויי דראכמען, וואס די יודען פון אלע לענדער פלעגען ביז אהער שיקען קיין ירושלים פאר'ן בית המקדש, האט פון איצט אן געמוזט בעזארגט ווערן קיין רוים פאר'ן קאפיטאלישען יופיטער־טעמפעל, און נישט אלס נדבה, נאר אלס צוואנגס־שטייער, וואס פלעגט אויפגעמאהנט ווערן מיט דער גרעסטער אכזריות. אין יהודה זענען איבערגעבליבען נאר גאנץ קליינע, שי־טערע יודישע ישובים, און דאגעגען איז גאנץ פאדער־אזיען פערפלייצט געווארען מיט די ניין הונדערט טויזענד יודישע נפשות, וואס זענען געפאנגען געווארען אין דעם משך פון דער גאנצער מלחמה, און האבען איצט פארגעשטעלט מיט זיך א זעהר ביליגען מענשען־מאטעריאל, אין דער געשטאלט פון שקלאפען און פיין־ארבייטער. איידעלע יודישע פרויען און קינדער זענען טויזענדער־ווייז פערקויפט געווארען פון שקלא־פען־העגדלער אין ווייטע, פרעמדע לענדער — דאס האט, ווי א לעבע־דיגע רייסענדע וואונד, כסדר געוועקט אין פאלק דעם אנדענקען פון זיין חורבן און געגעבען זיין פאנטאזיע שטאף, אויסצוועבען פערשידענע ריהרענדע מעשות. עס איז בעקאנט, למשל, די פאלגענדע טרויע־ריגע לעגענדע: „ס'איז געווען א מעשה מיט דעם זוהן און דער טאכטער פון ר' ישמעאל בן אלישע, וועלכע זענען (פערקויפט) געווארען צו צוויי

הארען. אמאל האבען זיי זיך ביידע צוזאמענגעטראפען אין איין ארט. האט איינער געזאגט: איך האב א שקלאף, וואס צו זיין שענקייט איז נישטא קיין גלייכען אין דער גאנצער וועלט; און דער אנדערער זאגט: איך האב א שקלאפין, וואס צו איהר שענקייט איז נישטא קיין גלייכען אין דער גאנצער וועלט. האבען זיי געזאגט: לאמיר זיי ביידען חתונה מאכען און זיך צוטיילען מיט די קינדער; און זיי האבען אריינגעבראכט די געפאנגענע אין איין חדר. האט ער זיך אוועקגעזעצט אין איין ווינקעל און זי אין אנדערען ווינקעל. ער האט געקלאגט: איך, א כהן, א זוהן פון כהנים גדולים, זאל נעהמען א שקלאפין, און זי קלאגט: איך א כהנ׳טע, א טאכטער פון כהנים גדולים, זאל נעהמען א שקלאף. אזוי האבען זיי אבגעוויינט א גאנצע נאכט, און ווען ס׳איז אויפגעגאנגען דער מארגענשטערן, האבען זיי זיך דערקאנט. זענען זיי ארויפגעפאלען איינער דעם אנדערען אויפ׳ן האלז און האבען אזוי לאנג געוויינט, ביז די נשמה איז זיי אויסגעגאנגען״.

אזעלכע לעגענדעס וועגען „ישראל׳ס קינדער, וואס זענען געפאנגען געווארען צווישען די גוים״, זענען פערהאן מאסען אין דער אלטער אידישער ליטעראטור, און אלע זענען זיי דורכגעדרונגען מיט א שטארקענטוויקעלטער זעלבסט־אכטונג — די פערוואגעלטע יודישע שקלאפען פערליערען נישט דעם בעוואוסטזיין פון זייער יחוס, פון זייער גועשטאלץ, אפילו אין דער ווייטער געפאנגענשאפט

צעהנטעס קאַפּיטעל

דאָס אינערליכע לעבען פון פאָלק און די ווייטערדיגע
ענטוויקלונג פון קריסטענטום

די לעצטע צעהנדליגער יאָהרען פון דער אַלטער און דאָס ערשטע האַלבע יאָהרהונדערט פון דער נייער ערא זענען געווען פאַר יהודה די אונרוהיגסטע צייט אין איהר לעבען. די גאַנצע אומה האָט זיך געזעהען שטעהענדיג אויף דער שוועל פון אונטערגאַנג, און דער נאַציאָנאַלער ערהאַלטונגס-אינסטינקט, וואָס האָט אין איהר ערוואַכט מיט זיין גאַנצער קראַפט, האָט כסדר געהאַלטען דאָס לאַנד אין דעם צושטאַנד פון אַ שטאַרקען פּאָליטישען פיעבער. דאָס אַלץ האָט געמוזט האָבען אַ ווירקונג אויף דער גייסטיגער פּראָדוקטיוויטעט פון פאָלק. די בעסטע זיהן פון יהודה האָבען שטענדיג געזעהען פאַר זיך נאָר די איינציגע אויפגאַבע: צו דערהאַלטען די גאַנצקייט פון דער אומה, און דאָס האָט געבראַכט דערצו, אַז אַפילו די ריין-גייסטיגע שאַפונגען פון די גאָר פּאַסיווע פּרושים, האָבען אויך געטראָגען אַ געזעלשאַפטליך-פּראַקטישען כאַראַקטער. די יודישע אידעען-וועלט איז נישט בערייכערט און אויך נישט פערטיעפט געוואָרען; דערפאַר זענען אָבער פאַר דער צייט צוגעקומען אין דער יודישער גאַס אַ רייהע רעפאָרמען, תקנות און סתם געזעלשאַפטליכע איינפיהרונגען, וואָס האָבען געהאַט אַ גרויסע בעדייטונג פאַר דעם קיום פון דער אומה, אַלס אַ געזעלשאַפטליכע אָרגאַניזאַציע, וואָס שטיצט זיך אויף גאַנץ בעזונדערע מאָראַלישע יסודות.

צוזאמען מיט דער קורצער גליקליכער הערשאפט פון אגריפוס I האבען די פרושים צוריק בעקומען זייער אמאליגען שטארקען איינפלוס אויף דעם גאנג פונ'ם יודישען פאלקס-לעבען, און דאס האט זיי אויך מעהר דערנעהנטערט צום פאלק און צו זיינע אלטעגליכע אינטערעסען. אנשטאדט צו זיין אין ישיבה אין דער גאנצער קאלעגיום פון די געלערנטע פרושים איז צוריק אריינגעטרעטען אין דער אפיציעלער געזעצגעבענדער אינסטיטוציע פון לאנד, אין סנהדרין, וואס האט צוריק בעקומען אין זיין מאכט אלע אנגעלעגענהייטען פון דער אומה.

דער ערשטער נשיא (פארזיצענדער) פון דעם דאזיגען בעניטען סנהדרין איז געוועזען א איייניקעל פונ'ם בעריהמטען הלל הבבלי (פון בבל), גמליאל I, וועלכער האט בעקומען אויך דעם טיטול רבן (רבי, לעהרער), און ווי ס'איז צו זעהען פונ'ם טאן פון זיינע צירקו־ליארען, האבען אלע יודישע קהלות אין די פערשיעדענע לענדער שוין געהאט דעמאלס אנערקענט דעם סנהדרין אלס העכסטען אויטאריטעט. רבן גמליאל שרייבט דורך זיין סעקרעטאר יוחנן: „צו אונזערע ברי־דער, די פערטריבענע אין בבל, מדי, יאניען און צו אלע איבריגע פערטריבענע פון ישראל, שלום (גרוס). מיר טוען אייך צו וויסען, אז אזוי ווי די שאף פון דעם יאהר איז נאך צארט, די טויבען זענען נאך נישט בליהענדיג און דער פריהלינג האט זיך בכלל פערשפעטיגט, — איז מיר און מיינע חברים געפעלען, צו פערלענגערן דאס לויפענדע יאהר מיט דרייסיג טעג".

פון דעם דאזיגען רבן גמליאל זענען פערבליבען עטליכע בעדיי־טענדע תקנות וועגען גטין און אנדערע געזעלשאפטליכע ענינים, וועלכע האבען רעגולירט די עקאנאמישע און בירגערליכע סכסוכים פון דער בעפעלקערונג (מפני תקון העולם). דורכגעדרונגען אינגאנצען מיט דער אונ־געוועהנליכער טאלעראנץ פון זיין גרויסען זיידען, האט אויך רבן גמליאל ארויסגעגעבען עטליכע געזעצען מיט גרויסע הנחות פאר די שכני'שע געצענדינער. לויט איינעם פון די דאזיגע געזעצען האט מען די גע־צענדיענערישע ארימע לייט נישט געטארט פערוועהרען צו קלויבען אויף די פעלדער דאס איבערגעבליבענע פון די תבואות צוזאמען מיט די יודישע ארימע לייט, און בכלל איז דאן איינגעפיהרט געווארען, אז אין די שטעדט מיט געמישטע בעפעלקערונגען, האט די יודישע קהלה גע־זארגט פאר די ארימע געצענדינער, אזוי גוט ווי פאר די ארימע יודען, געפלעגט די געצענדיענערישע קראנקע, מלוה געווען זייערע טויטע.

געטרייסט זייערע אבלים און אין אלע וואוילטעטיגע הינזיכטען זיי כמעט אינגאנצען גלייכבערעכטיגט מיט די יודישע איינוואוינער. אין יענער גליקליכער צייט זענען די גענענזייטיגע בעציהונגען צווישען די רוימער און יודען איבערהויפט געווען זעהר פריינדליכע, און כדי צו דערהאלטען די דאזיגע פריינדליכע בעציהונגען זענען אויך ארויסגעגעבען געוואָרען אט די אלע הומאניטארע געזעצען (מפני דרכי שלום).

רבן גמליאל'ס נאכפאלגער איז געווען זיין זוהן רבי שמעון. ער האט פערנומען דעם פאסטען פון פופציגסטען ביז'ן אכט און זעכציגסטען יאהר, דאס הייסט ביז דער גרויסער נאציאנאלער מלחמה, און זיין צייט איז שוין נישט געווען אזא גליקליכע און אזא פריעדליכע. איבער די פאליטישע אינטריגעס פון די רוימישע פראקוראטארען, האבען זיך פונאנדערגעקאכט ביי ביידע שכנישע בעפעלקערונגען די בלוטיגסטע אינסטינקטען פון שנאה און נקמה, און דאס האט געבראכט דערצו, אז אנשטאט די אמאליגע טאלעראנטע און פערשעהנענדע תקנות, האבען די גייסטיגע פיהרער פון דער אומה איצט ווידער געזוכט מיטלען, וואס מעהר אָבצוזונדערן די יודען פון דער ארומיגער געצענדינערישער וועלט. עס איז צוזאמענגערופען געווארען צו דעם צוועק א ספעציעלע פערזאמלונג פון געזעץ-געלערנטע, און זי האט אויסגעארבייט אכצעהן תקנות (י"ח דבר), וואס האבען דעם יודען אינגאנצען אבגעצוימט פון די היידען. לויט די תקנות האט א יוד נישט געטאָרט לערנען די שפראך פון די געצענדינער, קיין מתנה נישט אנגעהמען פון זיי פאר'ן בית המקדש, נישט קויפען פון זיי קיין ברויט, אייל, וויין אין נאך אזעלכע שפייז-פראדוקטען. די דאזיגע אויסערגעוועהנליך שטרענגע נארמען האבען זיך גיעשטיצט נישט אזוי וויט אויף רעליגיעזער פרומקייט, ווי אויף דער פערביטערטער שנאה צו די געצענדינער פון די אולטרא-זעלאטישע שמאי'טען (בית שמאי, אנהענגער פון שמאי'ס שול), דאגעגען זענען אבער די מעסיגע הללי'טען (אנהענגער פון הלל'ס שול) שטארק אויפגעבראכט געווען איבער די שטרענגע אבזונדערונגס-געזעצען, און אין פאלק האט זיך דערצעהלט, אז אויף דער דערמאהנטער ספעציעלער בעראטונג איז געקומען צו א בלוטיגען געשלעג, און די שמאי-אנהענגער האבען דורכגעפיהרט זייערס מיט געוואלט-מיטלען.

אין דער זעלביגער צייט און זייט ביי זייט מיט דער אפיציעלער אינסטיטוציע פון לאנד האט זיך צוריק ארגאניזירט די אמאליגע ישיבה, וועלכער ס'איז בעשערט געווען אינגאנצען צו פערטרעטען ביי יודען

דעם פּלאַץ פון סנהדרין אין דעם משך פון זייער גאַנצען קומענדיגען לעבען. אין דעם קיהלען שאָטען פון איינער פון די בית-המקדש-עזרות איז געזעסען אַ צוויטער אייניקעל פון דעם בעריהמטען הלל, דער אַנגע־זעהענסטער געזעצלעהרער פון יענער צייט, ר׳ יוחנן בן זכאי, און האָט געלערנט תורה מיט זיינע תלמידים. אלײן אַ מילדע פּאַסיווע נאַטור (פון הלל׳ס אָנהענגער) און איבערהויפּט נישט קיין מענש פון קאַמפּף, האָט ער דער גרויסער גייסט געזעהען און פערשטאַנען, אז די אומה לעבט איצט איבער אַ מורא׳דיגען קריזיס, און אויב זי וועט נישט פערזאָרגט ווערן בייצייטענס מיט אַ שטאַרקען לעבענס-אינהאַלט, מיט אַ שטאַרקער גייסטיגער פערבינדונגס-קראַפט, וועט זי אונטערגעהן און פערשוואונדען ווערן פון דער היסטאָרישער סצענע; זיין איצטיגע אויפגאַבע איז דערי־בער געווען, צו פערפאַנצירען די אומה און צוצוגרייטען פאַר איהר די מעגליכקייט פון אַ נייער, גייסטיגער עקסיסטענץ.

אין די טעג — דערצעהלט די לעגענדע — ווען ירושלים איז געווען בעלאַגערט און די זעלאָטען האָבען קיינעם פון שטאָדט נישט אַרויסגעלאָזען, האָבען ר׳ יוחנן׳ס תלמידים איהם אַריינגעלעגט אין אַ מטה און אַזויערנאָך אַרויסגעטראָגען פון שטאָדט, — ווי אַ טויטען. דאָ האָט זיך ר׳ יוחנן פאָרגעשטעלט פאַר דעם רוימישען קריגעס-פיהרער און ביי איהם אַזוי שטאַרק נושא-חן געווען, אַז ער האָט זיך אַרויסגערופען צו ערפילען אַלץ, וואָס ר׳ יוחנן וועט פון איהם בעטען. דאַן האָט ר׳ יוחנן געבעטען די פאָלגענדע דריי זאַכען: דער רוימישער האַר זאָל איהם ערלויבען, זיך צו בעזעצען מיט זיינע חברים און תלמידים אין דעם איינגענומענעם שטעדטיל יבנא, כדי צו גרינדען דאָרטין אַ ישיבה; ער זאָל איבערלאָזען די דינאַסטיע פון די נשיאים און זאָל איהם געבען אַ דאָקטאָר, אויסצוהיילען דעם קראַנקען ר׳ צדוק. די בקשות זענען ערפילט געוואָרען, און אין דער זעלביגער צייט, ווען די העלדישע פּאַטריאָטען אין ירושלים זענען פעלזען-פעסט געשטאַנען אויף זייערע פּאָזיציעס אונטער דעם פייער פון די רוימישע מאַשינעס, קעמפ־פענדיג ביז דעם לעצטען אָטעם-צוג פאַר יעדען שטיינדעל פון דער יהודה׳שער ע ר ד, אין דער זעלביגער צייט האָט זיך אין דעם דער־מאָהנטען שטעדטיל, אין יבנה, אָנגעהויבען צו בויען אַ מעכטיגע און־בעצווינגבאַרע פעסטונג אַרום דעם יודישען ג י י ס ט, אַרום דער גאַנצ־קייט פון דער יודישער אומה. דאָרט איז אַוועקגעלעגט געוואָרען דער גרונד-שטיין צו דעם בנין פון דער אייביגער יודישער אַקאַדעמיע, וואָס

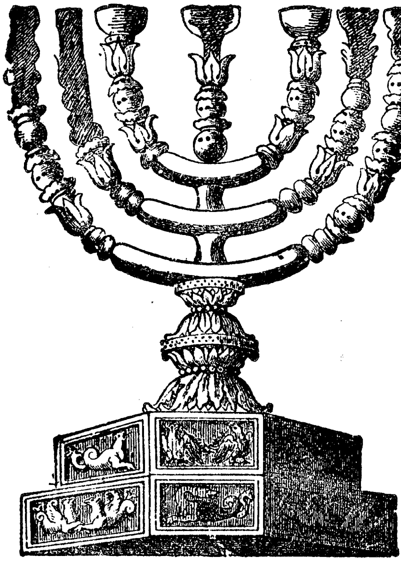

די מנורה אין טיטוס-בויגען

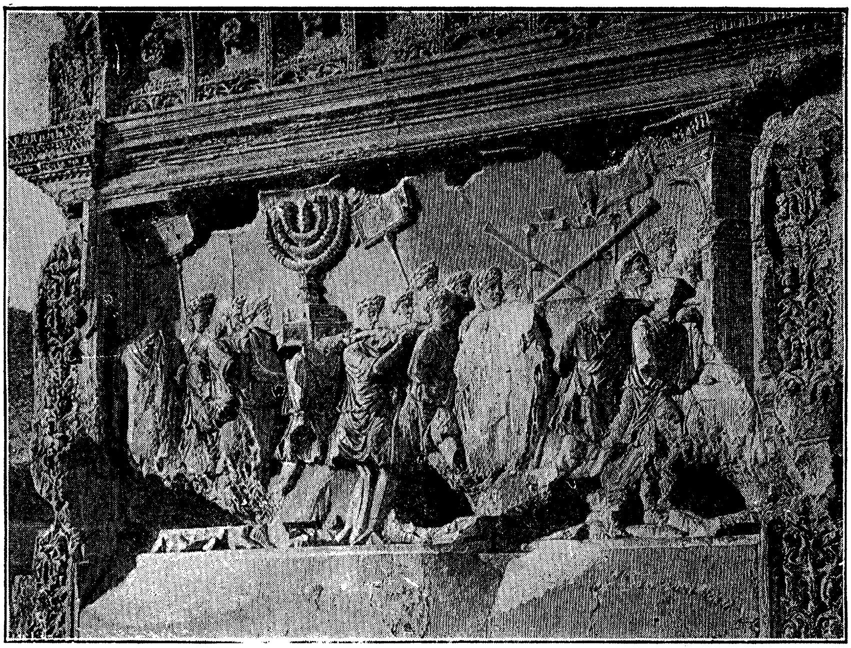

דער טיטוס-בויגען (רעליעף-בילד)

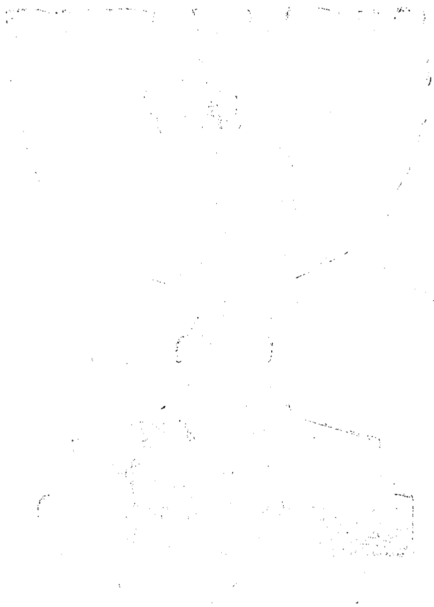

איז געוואָרען פאַר דעם יודישען פאָלק, ווי אַ לייכט-טורם אין זיין וואַנדער-לעבען און האָט די ערשטע געשאַפען דעם טיפּ פון אַ פאָלק אָהן אַ לאַנד און אָהן אַ שום ממשות׳דיגער פעראייניגונגס-קראַפט, וואָס לעבט פערוואָגעלט צווישען די ווייטסטע און פערשידענסטע אומות. און איז פון דעסטוועגען דאָך גאַנץ, אייניג און דורכגעדרונגען מיט איין גייסט, דעם גייסט פון גאָט׳ס וואָרט.

פון די איבריגע צוויי פאַרטייען, זענען די צדוקים, וועלכע האָבען זיך די גאַנצע צייט געשטיצט אויף אַ ריין-וועלטליכען יסוד, ביסליכווייז אינגאַנצען אונטערגעגאַנגען אַלס פאָלקס-פאַרטיי. עס זענען פון זיי געבליעבען נאָר איינצעלנע אַריסטאָקראַטען, וואָס האָבען זיך צוגעחנפה׳ט צו די פאָרשטעהער פון דער רוימישער מאַכט. די פּראָקוראַטאָרען, און בעקומען אַ דאַנק דעם אין זייערע הענד די בעדייטענדסטע פּאָסטענס אין דער יודישער זעלבסטפערוואַלטונג. פאַר דער גאַנצער צייט פון די אדומי׳שע הערשער און די שפּעטערדיגע רוימישע פערוואַלטער האָבען די צדוקים אויסגעפילט דעם שטאַט פון די העכערע בית-המקדש-בעאַמטע, און נאָך אין דעם לעצטען יאָהר כמעט פאַר׳ן חורבן האָט זייערער אַ מיטגליעד חנן בן חנן, פערנומען דעם פּאָסטען פון אַ כהן גדול. נעהענדיג די גאַנצע צייט צוזאַמען מיט דער מאַכט, וועלכע האָט זיי געשיצט, זענען די דאָזיגע אַריסטאָקראַטישע צדוקים אָדער ביתוסים (אויף דעם נאָמען פון דער כהן-גדול-דינאַסטיע ביתוס) שטענדיג געשטאַנען אין אַ פיינדליכער בעציהונג צו די רעוואָלוציאָנערע פּאַטריאָטען, און ערשט דאַן ווען די לעצטע זענען געוואָרען כמעט די פאַקטישע בעלי בתים פון לאַנד, האָבען זיך אָט די לאָיאַלע צדוקים פעראייניגט מיט די מעהר אַקטיווע פּרושים, און געוואָלט צוזאַמען איבערנעהמען די פיהרונג פון דער פאָלקס-אָנגעלעגענהייט, ד. ה. אייגענטליך — פון דעם אויפשטאַנד. נאָך דער אינערליכער איבערקעהרעניש, וואָס איז פאָרגעקומען אין ירושלים פאַר דער לעצטער בעלאַגערונג, זענען אָבער די מעהרסטע אַריסטאָקראַטען אינגאַנצען אומגעקומען און צוזאַמען מיט דער מאַכט, האָט זיך געענדיגט אויך דאָס לעצטע ביסעל פון דעם איינפלוס, וואָס די דאָזיגע וועלטליך-געבילדעטע מיוחסים האָבען געהאַט אויף דעם יודיש-געזעלשאַפטליכען לעבען.

געענדיגט איהר אויפגאַבע אַלס נאַציאָנאַלע פּאַרטיי, אָבער דאָך נישט אונטערגעגאַנגען און נישט פערשוואונדען געוואָרען אינגאַנצען פון האָריזאָנט, איז די דריטע גרופּע, די גרופּע פון די איסיים. אָט די

הײליגע הויל־ און מדבר־מענשען זענען אין די גליקליכסטע צײַטען פֿון דעם יודישען מלוכה־לעבען אויך װײַט געװעזען פֿון דעם געזעלשאַפֿטליכען טומעל, בעטראַכטענדיג יערע װעלטליכע און װאָכעדיגע טעטיגקײט בכלל, װי אַ פֿערברעך נעגען דער מלכות־השמים (הימעל־רײַך). די שפּעטערדיגע יאָהרען פֿון אונגליק און שקלאַפֿערײַ האָבען נאָכמעהר פֿערשטאַרקט בײַ די דאָזיגע אסקעטען די אַנטי־געזעלשאַפֿטליכע און מיסטישע נײַגונגען, און זײ האָבען נישט אויפֿגעהערט צו שטראָפֿען דער זינדיגער אומה און צו האָפֿען אויף דעם „קץ", אויף דעם געטליכען משיח, װאָס דאַרף אַראָבברענגען מיט זיך די ערװאַרטעטע הימעל־מלוכה און עפֿנען פֿאַר אַלע די טויערן פֿון דער געטליכער אײביגקײט.

אויף דעם באָדען פֿון דער שטאַרקער מיסטישער אמונה זענען כסדר אויסגעװאַקסען פֿערשידענע „געטליכע מענשען". װאָס האָבען געדינט אַלס מוכיחים, בעלי מופֿת און אָנזאָגער פֿון דער גרויסער נאָהנטער ליכטיגקײט, און מיט דער ערשײַנונג פֿון די בעגײַסטערטע הימעל־טרוימער, יוחנן המטבל (יאָהאַן דער טויפֿער) און ישוע פֿון נצרת, בעקומט אַט דער אידעאַל די געשטאַלט פֿון אַ שטאַרקער גײַס־טיגער בעװעגונג, װאָס רײַסט זיך אַריבער די גרענעצען פֿון יהודה און װערט װאָס װײַטער אַלץ מעכטיגער, אַקטיװער און אויך — אוני־װערזעלער.

גײַסטיג פֿיעל פּראָדוקטיװער און זעהר רײַך אָן בעדײַטענדע גע־שעהענישען איז געװעזען אין יענער תקופֿה דאָס לעבען פֿון די יודישע קהלות אין די לענדער אויסער יהודה. ס'איז נישט געװעזען כמעט קײן אײן װינקעל אין די צװײ הערשענדע מלוכות פֿון דער דעמאָלדיגער װעלט, די רוימישע און די פּאַרטישע, װאו ס'זאָל זיך נישט געפֿינען אַ אָרגאַניזירטע יודישע קהלה; די ברעגען פֿון גרויסען מיטעל־מער, װי פֿון די אַנדערע הויפּט־טײַכען (נילוס חדקל, דונאַי), זענען אַלע געװעזען בעפֿעלקערט פֿון יודען, און די דאָזיגע פֿונאַנדערגעװאָרפֿענע קערנער פֿון דער יודישער אומה האָבען אומעטום מיטגעפֿיהרט מיט זיך דעם זין פֿאַר אַ העכערער גאָטהײַט און פֿאַר העכערע בעגריפֿען פֿון רעליג־יעזער זיטליכקײט. פֿאַר'ן היסטאָריקער ערשײַנט די פֿעלקער־װאַנדערונג פֿון יענער צײַט און איהר װירקונג אויף דער מענשליכער גײַסטיגער ענטװיקלונג, װי אַ מין פֿאָראויסגעזעהענער, בעשטימטער פּראָצעס פֿון דער השגחה: די גריכישע קאָלאָניסטען האָבען אויפֿגעװעקט בײַ די נאַציאָנען, צװישען װעלכע זײ האָבען געלעבט, דעם זין פֿאַר קונסט

און וויסענשאַפט; די רוימער האָבען פערשפּרייט אין דער וועלט זייערע מלוכה־אידעען און די ערשטע געוויזען דעם מוסטער פון אַ אָרגאַניזירטען שטאַאַטס־וועזען, פון אַ געזעצמעסיגער האַרמאָניע צווישען רעכט און מאַכט, און האַנד ביי האַנד מיט די צוויי אומות האָבען די פונאַנדערגעוואָרפענע קינדער פון דעם יודישען פאָלק געפלאַנצט אין דער מענשהייט די בעגריפען פון געטליכער איינינקייט, פון דאָס געטליכע אין דער וועלט און דאָס געטליכע אין מענשען.

ווי אין מצרים און אין דער שכני'שער פּראָווינץ קירעניייקע, האָט זיך געפונען אַ גרויסער יודישער ישוב אויך אין סיריען און בעזונדער אין דער הויפּטשטאָדט אַנטיוכיא, וואו די יודען האָבען אויסגעמאַכט אַ אַנגעזעהענעם טייל פון דער בעפעלקערונג. די סירישע מלכים נאָך אַנטיוכס עפּיפאַנעס האָבען זיך בעצויגען גאַנץ פריינדליך צו זייערע יודישע אונטערטאַנען און זיי צוריקגעגעבען די אַלע רעכטע און זכיות, וואָס עפּיפאַנעס האָט געהאַט פון זיי אַוועקגערויבט. איינער פון די דאָזיגע מלכים האָט זיי זאָגאַר צוריקגעגעבען די אַוועקגערויבטע כלים פון ערשטען בית־המקדש, און די יודען האָבען דאָס געהאַלטען אונטער אַ בעזונדער שמירה אין זייער שוהל. די בעציהונג צווישעןביידע בעפעלקערונגען איז אויך געווען אַ פריינדליכע, און די אָרטיגע געצענדינער האָבען זאָגאַר אַנגעהויבען אַרויסצעווייזען שטאַרקע נייגונגען צום יודישען גלויבען. ווי דער היסטאָריקער פון יענער צייט (יאָזעפוס פלאַוויוס) דערצעהלט, האָבען אַ סך העלענען זיך בעטייליגט אין דעם יודישען גאָטעסדיענסט, און זיי זענען געוואָרען „אין אַ געוויסער מאָס אַ טייל פון דער יודישער קהלה"; און די דאָזיגע פריינדליכקייט איז דערגאַנגען ביז אַזוי ווייט, אַז אין דעם יאָהר פון די שרעקליכע געגענזייטיגע פּאָגראָמען און מלחמות (66), האָבען זיך די העלענען פון אַנטיוכיא איינגעשטעלט פאַר דער יודישער בעפעלקערונג און נישט געלאָזען זי בעפאַלען. שפּעטער האָבען זיך אָבער אָט די בעציהונגען שטאַרק געענדערט און אַ גרויסע שולד האָט געהאַט אין דעם — אַ יודישער צורר היהודים. דאָס איז געווען אין דער צייט, ווען וועספּאַסיאַן איז געגאַנגען מיט זיינע לעגיאָנען דורך סיריען קיין יהודה, כדי איינצושטילען דעם דאָרטיגען אויפשטאַנד, און די שטימונג פון דער אָרטיגער בעפעלקערונג בנוגע צו יודען איז געווען אַ אַנגעצויגענע, אַ אויפגערודערטע; האָט זיך אָבגערופען אַ געוויסער אַ נ ט י ו כ ס (דער זוהן פון דעם יודישען אַרכאָנט (נשיא)), וועלכער האָט זיך געשמד'ט און זיך געוואָלט צוחנפה'נען צו

די געצענדיענערישע מאכטהאבער, און ער האט ערקלערט פאר א גרויסער פערזאמלונג פון בירגער אין א טעאטר, אז זיין פאטער (דער ארכאנט) צוזאמען מיט די איבריגע ראשי הקהלה האבען בעשלאסען אונטערצוצינדען די שטאדט. אזא ערקלערונג פון א יודען האט געמוזט מאכען א שטארקען איינדריק און דער שענדליכער מוסר האט ערגרייכט זיין ציעל — דער המון האט געכאפט די כלומרש'ט-בעשולדיגטע יודען און גלייך אויפ'ן ארט זיי פערברענט. דערמיט האט זיך אבער דער פערברעכערישער משומד נישט בעפריעדיגט; ער האט בעקומען אין זיין מאכט א אבטהיילונג סאלדאטען, און דאן האט ער ערשט אנגעהויבען צו פייניגען זיינע געוועזענע גלויבענס-ברידער און זיי צו פערטהיילען די שרעקליכסטע יסורים. ער האט זיי געשטערט אבצוהיטען שבת, געצוואונגען, מקריב צו זיין געצענדיענערישע קרבנות, און ווען ס'איז מיט א קורצע צייט שפעטער ווירקליך אבגעברענט געווארען א געוויסער טהייל פון שטאדט, האט ער אפען בעשולדיגט אין דעם די יודען. דער המון איז שוין גרייט געוועזען, זיך ארויפצעווארפען אויף די „שונאים" און זיי מאסען-ווייז צו פערטיליגען; דא האט זיך אבער אריינגעמישט אין דעם ענין דער רוימישער לעגאט קאלעגא, און ער האט נישט דערלאזען צו קיין פאגראם. שפעטער זענען ענטדעקט געווארען די אמת'ע שולדיגע אין דער שרפה, און די בעפעלקערונג האט זיך געקענט איבערצייגען, אז די אלע אנפאלען פון דעם יודישען משומד זענען נישט מעהר, ווי שענדליכע ליגענס. די יודענפיינדליכע שטימונג האט זיך פון דעסטוועגען נאך אלץ נישט איינגעשטילט אינגאנצען, און ווען טיטוס איז דורכגעפאהרען דורך סיריען שוין נאכ'ן איינעהמען יהודה, איז איהם די גריכישע בעפעלקערונג פון אנטיוכיא ארויס אנטקעגען און געבעטען, ער זאל ארויסטרייבען פון שטאדט „די שונאים פון רוים". אויף דער דאזיגער השתדלות, וועלכע איז איהם שפעטער נאכאמאל פארגעלעגט געווארען פון די אנגעזעהענע שטאדט-בעלי-בתים, האט טיטוס געענטפערט, אז ער קען די יודען נישט ארויסטרייבען, ווייל זיי וועלן זיך פשוט נישט האבען, וואו אהין צו טאן — זיי האבען שוין קיין פאטערלאנד נישט. טיטוס האט אויך נישט געוואלט מסכים זיין, אוועקצונעהמען ביי די יודען זייערע רעכטע און זכיות, האטש די גריכען האבען איהם וועגען דעם שטארק געבעטען.

א בעדייטענדע יודישע קהלה האט געהאט אויך דמשק. דא האבען זיך געפונען ארום צעהן טויזענד יודען, און דער נאבאטעאישער

קעניג ארעטאס פילאָדעמאָס האָט געלאָזען אויסקלויבען איינעם פון זיי, אלס עטנארך (נשיא, ראש הקהלה). אין דעם אונרוהיגען זעקס-און-זעכציגסטען יאהר, און בעזונדער נאָך דער מפלה פון די רוימישע לעגיאָנען אונטער דער קאָמאַנדא פון צעסטיוס גאַלוס, האָט זיך אָבער דאָ אויך פונאַנדערגעקאָכט אַ שטאַרקע שנאה צווישען ביידע שכני'שע בעפעלקערונגען און יודיש בלוט האָט זיך געגאָסען מיט'ן שטראָם.

אין דער וועלט-הויפטשטאָדט רוים האָט די יודישע בעפעלקערונג ביסליכווייז צוריק איינגעוואַנדערט, נאָכדעם ווי זי איז געהאַט פערטריעבען געוואָרען פון דאָרטען אין טיבעריוס'עס צייטען. אונטער דער הערשאַפט פון קייזער קלודיוס האָבען זיך שוין געפונען אין רוים אַזוי פיעל יודען, אז דער בעשלוס, זיי ארויסצוטרייבען פון שטאָדט האָט נישט געקענט אויסגעפיהרט ווערן. קלודיוס איז אָבער געבליבען ביי זיין שנאה צו די רוימישע יודען, און ווען ס'האָט זיך געמאַכט עפּעס אַ סכסוך אין דער יודישער קהלה איבער אַ געוויסען אַפּאָסטאָל פון קריסטענטום (כרעסטוס), האָט ער בעפוילען, ארויסצוטרייבען אַ גרויסע צאָהל יודען פון רוים. די קהלה איז פונדעסטוועגען נישט אונטערגעגאַנגען; זי האָט געהאַט אַ סך שוהלען, אַ רעליגיעזען פיהרער (ארכיסינאגאָגאָס) און אויך אַ אייגענעם בית-עולם. די מצבות אויף דעם יודישען בית-עולם האָבען אַממעהרסטען געהאַט גריכישע אויפשריפטען — די רוימישע יודען האָבען געשטאַמט פון אלעקסאַנדריע און קליין אזיען — מיט'ן נאָמען פון פערשטאָרבענעם און דעם שלום-וואָרט „שלום" אָדער „ינוח בשלום על משכבו". נעבען דער גרויסער קהלה אין רוים האָבען זיך אויסגעבילדעט אויך קלענערע קהלות אין גאַנץ דרום- און צפון-איטאַליען, און זיי אַלע האָבען געצויגען זייער יניקה פון דער רוימישער מוטער-געמיינדע.

גרעסער נאָך ווי אין אייראָפּאַ, סיריען און אפריקא איז געוועזען די צאָהל פון די יודישע איינוואוינער אין די פּאַרטישע לענדער, — דער איבערגעבליבענער טייל פון די אַמאָליגע פערטריעבענע אין בבל און מעסאָפּאָטאַמיען. דאָ האָבען זיך די יודען געפיהלט, ווי אמת'ע תושבים און ס'זענען געוועזען זאָגאַר גאַנצע פּראָווינצען מיט אַ ריין יודישער בעפעלקערונג. כאַראַקטעריסטיש איז די פאָלגענדע ערצעהלונג וועגען צוויי יודישע העלדען: צוויי יונגע לייט פון נהרדעא מיט די נעמען חסינאי און חנילאי, האָבען געגרינדעט אַ רויב-מלוכה, וואָס האָט ארויפגעוואָרפען

א אימה אויף דער גאנצער סביבה. לויט דער פראפעסיר וועבער, זענען אט די צווי יונגע לייט אמאל בעשטראפט געווארען פון זייער בעל הבית; האבען זיי צוזאמענגענומען ארום זיך א מחנה וועבער־יונגען און אויף אזא אופן געגרינדעט די דערמאהנטע רויבער־מלוכה אדער רויב־רעפובליק. די צאהל פון די נהרדעה׳ישע רויב־העלדען איז געוואקסען פון טאג צו טאג, און ענדליך איז די זאך דערגאנגען ביז אזוי ווייט, אז דער קעניג אליין (ארטאבאן II) האט זיך געפיהלט שוואך געגען זיי און איז געצוואונגען געווען, זיי צו אנערקענען פאר א בעזונדער מלוכה. די דאזיגע מערקווירדיגע יודישע „מלוכה״ אין א מלוכה האט זיך געהאלטען גאנצע פופצעהן יאהר (25—40), און ערשט דאן איז זי אונטערגעגאנגען איבער א קליינינקעלען סכסוך צווישען די צווי הערשער־ברידער. חנילאי האט זיך פערליעבט אין א געפאנגענער שענער געצענדיענערין און האט מיט איהר חתונה געהאט. דאס האט שטארק פערדראסען חסינאי מיט זיין מחנה, וועלכע האבען געזעהען אין דעם שריט א פערראט געגען דעם יודישען פאלק, און זיי זענען ארויסגעטרעטען געגען דער געצענדיענערין. די לעצטע האט דאן אנגעווענדעט פערשיעדענע מיטלען, צו בעזייטיגען חסינאי, און ענדליך האט זי איהם פערגיפטעט; אין דער זעלביגער צייט איז חנילאי אומגעקומען ביי איינער פון זיינע ריזיקאלישע קריעגס־אונטערנעהמונגען. און איצט ערשט האבען זיך די בבל׳ער געגומען נוקם זיין אן זייערע יודישע שכנים פאר די רציחות פון דער „יודישער רויבער־רעפובליק״. א סך יודען זענען דאן אנטלאפען פון בבל קיין סעלייציא, צו מערב־זייט פון טייך טיגרים; די פערביטערטע שנאה פון דער געצענדיענערישער בעפעלקערונג האט זיי אבער אויך דא פערפאלגט. סעלייציא האט געהאט א געמישטע בעפעלקערונג פון גריכען און סירער (אויסער יודען), וועלכע האבען ביז דאן געלעבט אין איינינער שנאה צווישען זיך, און איצט האבען זיי זיך פעראייניגט אין קאמפף געגען די יודען, פון וועלכע זיי האבען געטויט איבער פינף טויזענד נפשות (41); די איבערגעבליעבענע האבען זיך געראטעוועט אין דער פארטישער הויפטשטאדט קטעסיפאן. דערמיט האבען זיך אבער די יודען־פערפאלגונגען איצט אנגעהויבען, און די גאנצע יודישע בעפעלקערונג איז געווען געצוואונגען, איבערצוואנדערן פון די קלענערע שטעדטלעך אין די גרויסע יודישע צענטערן — נהרדעא און נציבין

די לענדער אויף יענער זייט טיגרים, פערסיען און מדי, האבען אויך געהאט גרויסע יודישע קהלות; פון דאנען הייבען א סך יודען אויס־

געוואַנדערט קיין אַרמעניען; דער וועג פון די יודישע אויסוואַנדערער קיין גריכענלאַנד און אין דער געגענד פון שוואַרצען ים איז געוועזן פון קליין אזיען. אזוי האָבען זיך אויסגעבילדעט בעדייטענדע יודישע קבוצים אין אַטען, קאָרינט, טעסאַליען, פיליפּי און נאָך אַזעלכע שטעדט. פון דעם רוימישען צענטר האָבען זיך, ווי ס'איז צו גלויבען, פערצווייגט קלענערע יודישע קאָלאָניעס אין דרום־פראַנקרייך און דרום־שפּאַניען, כאָטש ס'זענען נישט דערגאַנגען צו אונז קיין זיכערע שפּורען פון דעם יודישען אויפהאַלטען זיך אין די דאָזיגע ערטער.

אזוי האָט אויסגעזעהען די דיאַספּאָראַ (צושטרייאונג, די פונאַנדערגעוואָרפענע טיילען פון דער יודישער אומה אין פערשידענע לענדער) נאָך פאַר דעם אונטערגאַנג פון יהודה. דער ערשטער איינדריק, וואָס דאָס יודישע וועזען און לעבען האָט געמאַכט אויף די געצענדינער, איז געווען אַ אָבשטויסענדער. די פעלקער פון דער העלעניש־רוימישער וועלט זענען אין דעם משך פון אַ גאַנצער רייהע יאָהרהונדערטער ערצויגען געוואָרען אויף דעם קולט פון לעבען, — אויף דעם קולט, וואָס בעטראַכט דאָס לעבען מיט זיינע פערגניגענס, ווי אַ זעלבסטשטענדיגע ציעל, זעהט אין דער גאָטהייט נישט מעהר, ווי אַ פערגרעסערטע אָבשפּיגלונג פון די מענשליכע ליידענשאַפטען, און שטעלט זיך נישט פאָר קיין זאַך אָהן בילד און פאָרם, און דאָ האָבען זיי דערזעהען פאַר זיך אַ גרופּע מענשען, וואָס קוקט אויפן לעבען בכלל, ווי אויף עטוואָס וואָכעדיגעס, ניעדריגעס, און זוכט בסדר דעם העכערן זין פון לעבען; וואָס טראָגט אין זיך די פאָרשטעלונג פון אַ איינציגער און אַלץ אַרומנעהמענדער גאָטהייט אָהן שום געשטאַלט און פערקערפּערונג, און לעבט אינגאַנצען נאָר מיט דער פאָרשטעלונג, — מעהר אַכטענדיג אויף דעם אינערליכען מהות, ווי אויף דער אויסערליכער געשטאַלט, אויף דעם ערהליכען געפיהל, ווי אויף דער שענער פאָרם. די אייגענטימליכע זיטען און מנהגים פון דעם יודישען לעבען האָבען געמוזט אַרויסרופען ביי די געצענדינער דעם איינדריק פון עטוואָס רעטזעלהאַפטעס, פרעמדעס, וואָס זיי האָבען בשום אופן זיך נישט געקענט ערקלערן, און דאָס האָט געבראַכט צו אַ טיעפער אימה פאַר די „ווילדע" אַזיאַטען פון איין זייט, און צו אַלערליי חוזק־מאַכערייען פון דער צווייטער זייט. דערביי איז דער געגענזאַץ צווישען יודענטום און היידענטום געווען אַזוי שאַרף און בולט, אַז ער האָט זיך געוואָרפען אין די אויגען אויף יעדען טריט און שריט; דאָס אַלץ

וואָס איז הייליג געווען פאַר דעם געצענדיענער, האָט דער יוד בעטראַכט, ווי עטוואָס אונווירדיגעס, שענדליכעס, און דאָס וואָס האָט פאַר׳ן געצענדיענער אַבסאָלוט קיין בעדייטונג נישט געהאַט, איז געווען פאַר׳ן יודען אַ יסוד פון זיין אמונה, פאַר וועלכען ער איז גרייט געווען, זיך מוסר נפש צו זיין. נישט עסען מיט קיין געצענדיענער צוזאַמען, זיך נישט פערבינדען מיט זיינס אַ קינד, זיך אָבהיטען פון חזיר־פלייש, דעם גאַנצען שבת׳דיגען טאָג קיין פייער נישט אָנצינדען, — אַט די אַלע פונדאַמענטאַלע יודישע געבאָטען האָבען געקענט און געמוזט אויסגעטייטשט ווערן פון די פרעמדע געצענדיענער, ווי אויסדריקען פון מענשענפיינדליכקייט בכלל און שלעכטע כונות בפרט, און פון דעם זעלבינען שטאַנדפונקט איז אויסגעטייטשט געוואָרען אויך דער פאַקט, וואָס די יודען זענען אַזוי ערנסט געווען און האָבען קיין שום אָנטייל נישט גענומען אין די געצענדיענערישע אונטערהאַלטונגען און קאַמפפס־שפּיעלערייען, און האָבען נישט אַרויסגעוויזען קיין שום לעבעדיגען אינטערעס פאַר שענהייט און קונסט.

די אויבערפלעכליכע גייסטער האָבען דעריבער געקוקט אויפ׳ן יודענטום, ווי אויף אַ באַרבאַרישען אַבערגלויבען, וואָס האָט אין זיין יסוד אַ טיעפע שנאה צו דעם גאַנצען מענשליכען מין; אין דער זעלבינער צייט האָט אָבער דאָס יודישע לעבען מיט זיין גייסטיגער שטאַרקייט, גאָטספאָרכטיגער בעשיידענהייט און אונגעוועהנליכער צניעות, — אַ שטאַרקען רושם געמאַכט אויף דעם מעהר עהרליכען און טיעפערזעהענדען טייל פון דער געצענדיענערישער געזעלשאַפט. די יודען האָבען זיך שאַרף צוגעקוקט צו דעם אַרומיגען לעבען און געזעהען פאַר זיך: דאָס וויסטע געצענטום מיט זיינע מיטאָלאָגישע איינבילדונגען, די משוגעת פון גאַנצע פעלקער, אָבצוגעבען אַ געטליכען כבוד דעם אָרער יענעם פערדאָרבענעם קייזער; די שרעקליכסטע אויסגעלאַסענקייט, שענדליכע האָמאָסעקסואַליסטישע פערברעכענס, באַקחאַנטישע ווילדקייטען און בכלל אַלערליי טעמפּקייטען און בעסטיאַלישע גענג, — דאָס האָט זיי אין אַ געוויסען זין שטאָלץ געמאַכט אויף זייער גייסטיגער עשירות און געגעבען דעם מוט, אָפען אַרויסצוטרעטען פאַר דער וועלט מיט אַ שטאַרקער אַגיטאַציע פאַר זייער אמת, פאַר זייערע שענקייטען. אויף דעם באָדען האָבען געמוזט אויסוואַקסען פערשיעדענע גייסטיגע רייבונגען, און דאָ האָבען זיך די יודען ווידער בענוצט מיט אַלע דיאַלעקטישע מיטלען, צו פערטיידיגען זייער שטאַנדפונקט, און ממילא

אויך — אויפצעווייזען די גאנצע אינווענינגסטע צופוילמקייט פון דער נע־צענדיענעריישער 'אידעען־וועלט. כדי צו פערשטארקען דעם רושם פון זייערע ארגומענטען, פלעגען די יודישע אפאלאגעטיקער, ווי מיר האבען שוין געזעהען אין איינעם פון די פריהערדיגע קאפיטלען, זיך בענוצען מיט פסעוידאנימען פון פערשיעדענע גריכישע דיכטער און דענקער. אזוי האבען זיי געטאן מיט דעם פאפולערען לעגענדארישען זינגער ארפעאוס און דעם בעריהמטען טראגיקער סאפאקלעס, וועמען זיי האבען אריינגעגעבען אין מויל מעלטינגע לויב־לידער פאר דער יו־דישער וועלט־אנשויאונג. דער לעצטער פון די צוויי שרייט אויס:

„איינציג אין אמת, איינציג איז גאט,
„וואס דעם הימעל ט׳געשאפען און די רוימען פון
דר׳ערד,
„דעם ים׳ס שוימענדע חוואליעס און דעם שטראם׳ס
געוואלט.
„נאר מיר שטערבליכע, אין הארצען בענארישט,
„מאכען צום טרייסט פון ליידען און פיין
„בילדער פון געטער זיך, פון לעהם און פון שטיין,
„אויך פון גאלד געשטאלטען מיר זיי און פון העל־
פאנטביין.
„זיי ברענגען מיר קרבנות און ווייהען די פערזאמלונג,
„דאס האלטען מיר, זעה, פאר גאטספערעהרונג״.

ווען ס׳זענען בעקאנט געווארען אין דער רוימישער וועלט די נבואות פון די סיבילישע אראקולען, האבען דאס די יודישע דיכטער אויך אויסגענוצט צו זייער צוועק, און פראקלאמירט מיט׳ן מויל פון דער סיבילע די גרויסקייט פון דעם יודישען גאט. *) דער בעגייסטער־טער זינגער פון די דאזיגע פסעודא־סיביליען איז געווען דער זעלביגער, וואס האט אנגעזאגט משיח׳ס אנקומען און זיין פראכט, אין דער צייט פון דער לעצטער עגיפטישער קעניגין קלעאפאטרא.

אונטער דער מאסקע פון דעם גריכישען דיכטער פאקילידעס האט אנאנדער יודישער פערז־קינסטלער בעזונגען די הויכע מאראלישע אידעאלען פון יודענטום. די אינווענינסטע צופוילטקייט, פון וועלכער

---

*) זעה אויבען ז. 466—469.

עס האבען געליטען די ביידע קולטור־פעלקער פון יענער צייט, די רוימער און גריכען, זייערע אוננאטירליכע געשלעכטליכע שענדליכקייטען און זייער; טעמפע אכזריות, האבען ארויסגערופען ביי דעם יודישען הייסען מאראליסט נישט בלויז פעראכטונג, נאר אויך מיטלייד, און ער האט זיי אונטערגעטראגען דעם באלזאם פון דער געטליכער זיטליכ־קייט, ווי זי איז אויסגעדריקט אין דער יודישער תורה. „דאס זענען די בעהאלטענע מיטלען פון דער נערעכטיגקייט. ווער עס וועט זיך האלטען ביי זיי, וועט ערדייכען א גליקליך לעבען ביז צו דער שוועל פון דער עלטער" — האט ער זיי געזאגט.

די וויכטיגסטע קראנקהייט פ" דעם גריכיש־רוימישען ארגאניזם, וואס האט געמוזט פיהרען צו דעם ...נטערגאנג פון די ביידע פעלקער, איז געווען די אוננאטירליכע ליעבע, די האמאסעקסואליסטישע אונ־צוכט. אויף דעם האט זיך דער דיכטער אבגערופען מיט זיין מעכ־טיגען געשריי:

עראס איז קיין גאט נישט,
אונגליק ברענגט ער נאר!

און מיט דער זעלביגער קראפט האט ער געפלאנצט אין דער מענשהייט אויך א טיעפע פעראכטונג צו יעדער פארם פון בלוטפער־גיעסען און פערניכטען א מענשליך לעבען. ער האט געלערנט:

„נאר צום שיצען זיך געגען שונא, זאלסטו דיך מיט'ן שווערד ארומגארטלען.

און בעסער איז, ווען דו בענוצט עס גארנישט, ציי גערעכט צי נישט גערעכט.

„דען טויטסטו דעם פיינד — זענען דיינע הענד בעפלעקט". — — —

„טויטען זאל נישט די מוטער איהר קינד אין איינגענעם שוים,

און דאס נייגעבוירענע נישטווארפען פאר הינט און גייער־פויגעל צום עסען. *) — — —

„זיי אויף חכמה נישט שטאלץ, אויך אויף שטארקייט נישט, אדער אויף רייכטום.

---

*) געגען דעם פערברעכערישען מנהג פון די גריכען און רוימער, צו טוי־טען די ליעבעס־פרוכט אין דער מוטערס לייב, און אומצוברענגען די שוואך אדער פעהלערהאפטיג געבוירענע קינדער.

אַט נאָר אַליין איז קלוג, פול כּאַלט און רײַכטום און גליק."

נאָך שאַרפער און ענטשײַדענער, ווי אין די סיבּיליען און אין די דיכטונגען פון פּסעווידאָ-פאָקילידעס, זענען די נעגאַטיווע זײַטען פון הײַדענטום קריטיקירט געוואָרען אין דעם ווערק „שלמה'ס חכמה". דער אַנאָנימער אַלעקסאַנדריניש-יודישער מחבר פון דעם ספר, וואָס האָט געלעבט אין ערשטען יאָהרהונדערט, דעקט אויף פאַר דער וועלט אַלע שוואַרצע און פינסטערע זײַטען פון דער געצענדינערישער קולטור, און פון דעם טונקעלען שאָטען לאָזט ער אַרויסשײַנען די ליכטיגקײַט פון יודענטום. די יודישע קלוגהײַט ווערט דאָ פערקערפּערט אין דעם קלוגען שלמה המלך און אין זײַן נאָמען ווענדט זי זיך צו די מלכים פון דער ערד (די רוימישע מאַכטהאָבער).

„ליעבט די גערעכטיגקײַט, איהר שופטים פון דער ערד — זאָגט צו זיי שלמה'ס חכמה — דערקענט גאָט אין דער גוטסקייט און זוכט איהם אין דעם עהרליכען געפיהל".

די ערפינדונג פון דעם געצענבילד איז, לויט דער מיינונג פון דעם מחבר, דער מקור פון אַלע אויסגעלאַסענקײַטען און פיהרט צום אונטערגאַנג פון לעבען. דער מענש (דער קינסטלער) שניצט אויס אַ סטאַטוע פון האָלץ, שטיין אָדער מעטאַל, און דער המון, פערבלענדעט פון דער שענער אַרבײַט, הויבט אָן ביסליכווײַז צו בוקען זיך און צו קניען פאַר דער אָבּבילדונג, ווי פאַר אַ גאָטהײַט. און ווײַל די פעלקער האָבען נישט קיין שום בעגריף פון דער הויכער אמת'ער געטליכקײַט טוען זיי אָב אַלערליי מעשים תעתועים און פאַלען אָן די ערד מיט זנות, גניבה, גזילה, רציחה, פאַלשקײַט, חוצפה און אַ טעמפּ-אכזריות'דיגע בעציהונג צו דעם מענשענס לײַדען. די נײַגונג פון המון, צו פערגעטערן, רופט ווידער אַרויס די שטרעבונג פון געוויסע יחידים, פערגעטערט צו ווערן, און אַ קאַיוס קאַליגולאַ שעהמט זיך נישט צו בעפעהלען, מ'זאָל זיך בוקען פאַר זײַן בילד און מקריב זײַן צו איהם קרבנות.

געגען אָט דעם אַבסורד איראָניזירט שלמה און זאָגט: „אויך איך, האָטש אַ קעניג, בין אַ שטערבליכער מענש". דער קעניג האָט דעם זעלביגען אַרײַנגאַנג אין לעבען און דעם זעלביגען אַרויסגאַנג פון ליי-בען, וואָס אַלע אַנדערע מענשען, און פערגעטערן איהם, הײַסט זעלבע, וואָס פערגעטערן אַנאַנדער פערגענגליכען געגענשטאַנד.

דאָס יודענטום ווייס אָבער נישט פון די אַלע לעכערליכקײַטען.

עס איז נישטא קיין אנדער געטליכע מאכט, אויסער דעם איין-און-איינציגען בילדלאזען גאט, וועלכער האט בעשאפען די וועלט פון כאאס, פון תהו ובהו, און פיהרט זי מיט גערעכטיגקייט, מיט מאס און צאהל און געוויכט. פון איהם שטאמט די אמת'ע קלוגהייט, דאס איז דער אטעם פון זיין אלמעכטיגקייט, דער ריינער שפיגעל פון זיין מאיעסטעט, די אויסשטראמונג פון זיין לויטערער הערליכקייט, די אויסשטראהלונג פון דער אייביגער ליכטיגקייט, דאס בילד פון דער געטליכער גוטסקייט. און אויסגעוועהלט האט גאט דאס פאלק ישראל, וואס איז דאס אידעאל, די פערקערפערונג פון גערעכטיגקייט; די אלע צרות, וואס ישראל שטעהט אוים פון די פרעמדע אומות, זענען נאר נסיונות — דאס פרובט גאט זיינע קינדער און לייטערט זיי, ווי מ'לייטערט גאלד אין א שמעלץ-פאן; אין דער צוקונפט וועט דערפאר ישראל משפט'ען די פעלקער און איבער איהם וועט גאט ביז אין דער אונענדליכקייט רעגירען.

אזוי האבען די יודען פון דער העלעני שער וועלט געקעמפפט געגען דער העלענישער וועלט-אנשויאונג; אט דער קאמפף איז אבער נישט אריבער אהן א איינפלום אויך אויף דער יודישער אידעען-וועלט. די יודען האבען געוואלט בעקאנען די אינטעליגענטע קרייזען פון דער גריכישער בעפעלקערונג מיט דער גייסטיגער עשירות פון יודענטום; און דער ביי זענען זיי אזוי דורכגענומען געווארען מיט דעם גריכישען געדאנקען-גאנג, מיט דער גריכישער ארט דענקען, אז זיי האבען צו זייערע אייגענע אידעען אויך אנגעהויבען אנצעווענדען דעם מאסשטאב פון דער גריכישער קלוגהייט. זייער בעוואונדערונג פאר די שארף און שען-געפארמטע געדאנקען פון דער גריכישער וויסענשאפט האט זיך ביי זיי צוזאמענגעגאסען מיט דעם בעוואוסטזיין פון דער יודישער גייסטיגער גרויסקייט, און דאס רעזולטאט דערפון איז געוועזען זייער איינבילדונג, אז אט די אלע גריכישע געדאנקען זענען גארנישט קיין גריכישע, נאר איבערגענומענע פון יודענטום. זיי האבען זיך נישט געקענט צולאזען דעם געדאנק, אז דער אדער יענער אנגענומענער סיסטעם פון דער גריכישער פילאזאפיע זאל נ י ש ט זיין פערטרעטען אין דעם געטליכען קוואל פון דער אמת'ער קלוגהייט, אין דער ת ו ר ה, און דאס האט זיי געצוואונגען איינצופיהרען אין דער אויסטייטשונג פון די ביבעל-פסוקים די אלעגארישע מעטאדע, די מעטאדע פון רמזים און סודות, וואס גיט צו דעם פשוט'ען טייטש פון ווארט א גאנץ אנדערען, הערקלערן זין. הינטער

עֶדעֶן אויסדריק פון דעֶר תורת האָבעֶן זיי געֶזוכט אַ בעֶהאַלטעֶנעֶ הויכעֶ כונה, און נישט בלויז די צוויי־זייטיגעֶ אויסדריקעֶן, נאָר אַפילו די פשוט׳עֶ היסטאָרישעֶ פאַקטעֶן און די קלאָרעֶ געֶזעֶצעֶן זעֶנעֶן ביי זיי אויך פעֶרוואַנדעֶלט געֶוואָרעֶן אין אַלעֶגאָריעֶן, כדי צו קעֶנעֶן אַרויספּרעֶסעֶן פון דאָרטין וועֶלכעֶן ס׳איז פילאָזאָפישעֶן פשט׳ל.

פאַר דעֶם שטאַרקסטעֶן אויסדריק פון דעֶר אַלעֶגאָרישעֶר מעֶטאָדעֶ, ווי פון דעֶר יודיש־העֶלעֶנישעֶר ליטעֶראַטור בכלל דאַרף מעֶן רעֶכנעֶן דעֶם גרויסעֶן יודישעֶן גייסט פון יעֶנעֶר עֶפּאָכעֶ, פילאָ פון אַלעֶקסאַנ־דריעֶ (פילון האלכסנדרוני). פילאָן האָט ברייט עֶנטוויקעֶלט דעֶם סיס־טעֶם פון אַלעֶגאָרישעֶ אויסטייטשונגעֶן און האָט אויף דעֶם וועֶג פעֶראייי־ניגט די העֶלעֶנישעֶ מעֶטאַפיזיק מיט די רעֶליגיעֶזעֶ טראַדיציעֶס פון יו־דעֶנטום; דעֶרביי האָט עֶר זיך אָבעֶר שטייף געֶהאַלטעֶן אויך ביי דעֶם פשוט׳עֶן זין פון געֶזעֶץ און זעֶהר שאַרף פעֶרטיידיגט דעֶם פראַקטישעֶן עֶלעֶמעֶנט פון דעֶר תורה. „עֶר ברעֶנגט, למשל, דעֶם פסוק: ויכולו השמים והארץ וכל צבאם (און עֶס זעֶנעֶן געֶעֶנדיגט געֶוועֶן די הימלעֶן און די עֶרד און אַלעֶ זייעֶרעֶ שאַפונגעֶן) און עֶרקלעֶרט: דעֶר סימבאָלישעֶר משה רופט אָן דעֶם פ עֶ ר ש ט אַ נ ד הימעֶל און דעֶם ג עֶ פ י ה ל — עֶרד. אין דעֶר וועֶלט פון פעֶרשטאַנד געֶהט אַריין אַלעֶס קעֶרפּעֶרלאָזעֶס און אידעֶאַלעֶס, און דאַגעֶגעֶן האָט אין זיך די וועֶלט פון געֶפיהל — אַלעֶס קעֶרפּעֶרליכעֶס, וואָס וועֶרט עֶמפּפונדעֶן מיט די חושים. זעֶלבסטפעֶר־שטעֶנדליך, רעֶדט זיך דאָ נישט וועֶגעֶן פעֶרשטאַנד אָדעֶר געֶפיהל פון קאָנקרעֶטעֶ אינדיווידעֶן, נאָר וועֶגעֶן די אידעֶעֶן פון עֶרשטעֶן אָדעֶר צווייטעֶן". גאָט האָט בעֶשאַפעֶן — זאָגט עֶר אין אַנאַנדעֶר אָרט — די זיכטבאַרעֶ ממשות׳דיגעֶ וועֶלט לויט אידעֶאַלעֶ גייסטיגעֶ מוסטעֶרן, עֶהנ־ליך דעֶרצו, ווי אַן אַרכיטעֶקטאָר שטעֶלט אויף אַ שטאָדט לויט דעֶם פּלאַן, וואָס עֶר האָט צוזאַמעֶנגעֶשטעֶלט ביי זיך אין קאָפּ" (דובנאָוו). דאָס הייסט, אַז גאָט האָט בעֶשאַפעֶן פריהעֶר די ג יי ס ט י ג עֶ וו עֶ ל ט פ ו ן ד י א י ד עֶ עֶ ן, וועֶלכעֶ זעֶנעֶן געֶוואָרעֶן ווירקעֶנדעֶ קרעֶפטעֶן און די אויספיהרעֶר׳ס פון דעֶם געֶטליכעֶן ווילעֶן. דורך דעֶר פעֶרמיטלונג פון די דאָזיגעֶ כחות פיהרט גאָט די וועֶלט, זיי זעֶנעֶן זיינעֶ פאַקטישעֶ פעֶרטרעֶטעֶר און שלוחים.

מיט דעֶם דאָזיגעֶן סיסטעֶם פון אַלעֶגאָרישעֶ אויסטייטשונגעֶן איז פילאָ דורכגעֶגאַנגעֶן די גאַנצעֶ תורה און יעֶדעֶס וואָרט פון איהר האָט פאַר איהם געֶהאַט אַ רמז אויף וועֶלכעֶן ס׳איז פילאָזאָפישעֶן אמת; די

פיער ביילעך פון גן עדן זענען א רמז אויף די פיער גוטע אייגענשאפטען: קלוגהייט, מעסיגקייט, העלדישקייט און ערהרליכקייט. אדם און חוה שטעלן פאר מיט זיך די צוויי יסודות: גייסט און קערפערליכקייט, פון וועלכע די צווייטע מוז זיך אונטערגעבען דעם ערשטען, אט אזוי ווי דאס ווייב איז אונטערגעווארפען דעם מאן. וועט מען דאך וועלן מיינען, אז אויב דער עיקר אין די פסוקים פון דער תורה זענען נאר די אלעגארישע כונות און געדאנקען, איז דאך ממילא שוין נישט וויכטיג דער פשוט'ער פשט זייערער, לויט וועלכען די אלע געבאטען מוזען פראקטיש אבגעהיט ווערן? ענטפערט פילא: ניין. „אויב ס'ענדערן זיך די געזעצען ביי אנדערע פעלקער, בלייבען די געזעצען פון יודענטום אייביג פעסט, אונבעריהרט, ווי בעצייכענט מיט דעם שטעמפעל פון דער נאטור, פון דער צייט אן, ווען זיי זענען ענטפלעקט געווארען ביז דעם היינטיגען טאג. און ביז דער אייביגקייט וועלן זיי אזוי פעסט שטעהן, אזוי לאנג ווי די זון און די לבנה און די וועלט וועלן א קיום האבען". אריינקומענדיג אין א טיפער התפעלות פון דער געטליכער קלוגהייט, וואס די יודישע תורה האט אין זיך, שרייט פילא אויס: „צי זענען דען נישט ווערט געשעצט צו ווערן די געזעצען, וועלכע לערנען די רייכע, אוועקצוגעבען א טייל פון זייער פערמעגען די נויטבעדערפטיגע, און צו טרייסטען די ארימע? צי קען מען דען נישט בויגען דעם קאפ פאר א געזעץ, וואס מאכט, אז נאך זיבען יאהר זאלען אלע אלמנות, יתומים און נישט פערמעגליכע צוריקבעקומען זייער אייגענטום?"

פילא'ס אלעגאריש-פילאזאפישע אויסטייטשונג פון געזעץ איז געווען ענג פערבונדען מיט זיין פארשטעלונג וועגען דער אידעאלער בעדייטונג פון דער יודישער אומה. חאטש הימעל און ערד געהערן צו גאט, האט ער דאך פון דעם גאנצען מענשענגעשלעכט אויסדערוועהלט דאס פאלק ישראל, די מענשען אין אמת'ען זין, וועלכע זענען בעשטימט פון דער השגחה אויסצופיהרען א גאנץ בעזונדער מיסיע, אלס לעהרער און מאראלישע ערציהער פון דער איבריגער מענשהייט. פערגליכען מיט די אנדערע פעלקער שטעהט די יודישע אומה גאנץ אבגעזונדערט און אליין, — איהרע געזעצען רייסען זי אינגאנצען אב פון דער ארומיגער וועלט. אויב די יודען זענען אזוי עלענד צווישען די איבריגע אומות, זענען זיי אבער דערפאר בעגנעדיגט מיט א בעזונדער בארימהערציגקייט פון גאט — פילא איז געווען דורכגעדרונגען מיט דעם טיפען גלויבען אין דער ליכטיגער משיח-צוקונפט, וואס ערווארט דעם

יודישען פאָלק. שווער איז נאָר אָט דעם אַלעקסאַנדרינישען פילאָזאָף געווען זיך אַנ׳עצה צו געבען מיט יענע שטעלען, וואו ס׳האָט זיך בעמערקט אַ אָפענע סתירה צווישען דעם גייסט פון יודישען געזעץ און די גרונד־כללים פון דער גריכישער פילאָזאָפיע. דער יודישער פילאָזאָף מיט דער שטאַרקער ליעבע צו די בעסערע זייטען פון דער העלענישער געדאַנקען־וועלט, האָט דאָ געמוזט זוכען אַלערליי מיטלען, אום שלום צו מאַכען צווישען די ביידע כללים, און נישט שטענדיג איז דאָס איהם אינגאַנצען געלונגען.

פילאָ׳ס סיסטעם האָט בכלל געהאַט אַ רעליגיעזען כאַראַקטער. גאָט אַליין איז פאַר איהם דאָס גוטע, פאָלקאָמענע, ווירקליכע; די מאַטעריע, פון וועלכער די וועלט בעשטעהט, איז פערגענגליך, נישט ווירקליך און שלעכט. גאָט, דער אונענדליכער און נישט בעשאַפענער, לאָזט זיך מיט קיין זאַך פון דער בעשאַפענער וועלט נישט פערגלייכען. מ׳קען דעריבער נישט צושרייבען גאָט קיין שום אייגענשאַפט, אַזוי ווי מ׳קען זי איהם אויך נישט צושרייבען. מ׳מוז נאָר זאָגען, אַז גאָט איז אייגענשאַפטסלאָז. דאָס זעלבע איז אויך מיט גאָט׳ס נאָמען, ער האָט קיין נאָמען נישט — ער איז דאָס זייענדע אָדער דאָס זיין אין אַלגעמיין. צו דער אייגענשאַפטסלאָזיגקייט האָט פילאָ נאָך צוגעשריבען גאָט די העכסטע ווירקזאַמקייט, די אונענדליכע טעטיגקייט. צוליעב זיין אונענדליכער ווירקזאַמקייט און זיין אַלמעכטיגקייט מוז גאָט בעטראַכט ווערן אַלס בעשעפער; צוליעב זיין ערהויבענער פאָלקאָמענהייט קען אָבער נישט צוגעלאָזען ווערן, אַז ער זאָל האָבען אַמאָל געקומען אין בעריהרונג מיט דער שלעכטער מאַטעריע. דאָס פילאָנישע סיסטעם איז דעריבער גענויט אָנצונעהמען די עקסיסטענץ פון אַ מיטעל־וועזען צווישען גאָט און דער וועלט. אַזעלכע מיטעל־וועזענס זענען די געטליכע עמאַנאַציעס, וועלכע „שטעלן פאָר מיט זיך אַ אויסמיש פון די דערמאָנטע אורערשטע „גייסטיגע אידעען״, יודישע „מלאכים״ און גריכישע רוחות און שדים״ (דובנאָוו). דער אינערליכער בעגריף פון די דאָזיגע גייסטיגע קרעפטען אַלס פערמיטלער צווישען גאָט און דער וועלט איז, לויט פילאָנ׳ס סיסטעם, דער לאָגאָס אָדער דער ווירקענדער געטליכער פערשטאַנד, די געטליכע קלוגהייט, דער גייסט פון גאָט, דער כח פון אַלע כחות. משה, דער גרעסטער פון אַלע נביאים, האָט זוכה געווען צו פערנעהמען די ענטפּלעקונג פון דעם געטליכען ווילען, און די דאָזיגע ענטפּלעקונג איז דורך איהם פערעייביגט געוואָרען אין דער

תורה, וואָס טראָגט דעריבער אויף זיך דעם שטעמפּעל פֿון דער גאָטהייט

פֿילאָנ׳ס קינסטלעריש-אויסגעאַרבייטע ווערק, געשריבען אין אַ ריינער גריכישער שפּראַך, האָבען פֿון איין זייט אַ שטאַרקען שטויס געטאָן פֿאָראויס דער געצענדיענערישער וועלט אויף דעם וועג צום ריינעם מאָנאָטעאיזם, און פֿון דער צווייטער זייט האָבען זיי געהאַט אַ שטאַרקע ווירקונג אויף דער ענטוויקלונג פֿון דעם קריסטליכען אידעען-גאַנג. אין דער יודישער ליטעראַטור, דאַגעגען, האָט זיך דער איינפֿלוס פֿון פֿילאָ׳ס רעליגיעזער פֿילאָזאָפֿיע אָנגעהויבען אַרויסצעווייזען ערשט אין אַ סך יאָהרען אַרום, ווען די אַלעגאָריע און דער מיסטיציזם, אין דער געשטאַלט פֿון ק ב ל ה, האָבען ווידער אויפֿגעלעבט און פֿערנומען אַ בעדייטענדען פּלאַץ אין דער יודישער שאַפֿונגס-וועלט

כדי צו פֿערטיידיגען דאָס יודענטום פֿון דער שענדליכער יודענפֿיינדליכער אַגיטאַציע, וואָס האָט זיך פֿאַר זיין צייט שטאַרק פֿונאַנדערגעקאָכט אין אַלעקסאַנדריע, האָט פֿילאָ אַרויסגעגעבען צוויי בעדייטענדע ווערק: „געגען פֿלאַקוז׳ן" און די „דעפּוטאַציע צום קייזער קאַליגולאַ" (נאָך דעם שרעקליכען פּאָגראָם איבער די אַלעקסאַנדרינישע יודען אין אַכט און דרייסיגסטען יאָהר). אין די ווערק פּאָלעמיזירט דער טיעפֿזיניגער פֿילאָזאָף מיט די יודישע שונאים און רעדט מיט אַ אונגעוועהנליכען פֿייער וועגען די גרויסע מאָמענטען פֿון דער יודישער פֿערגאַנגענהייט, וועגען די יודישע גרויסע גייסטער און בכלל וועגען דער גרויסער ראָליע, וואָס יודען שפּיעלען אין דער געשיכטע פֿון דער מענשליכער קולטור.

צו דער דאָזיגער גרויסער שריפֿטליכער אַגיטאַציע פֿאַר׳ן יודענטום איז צוגעקומען אויך די מונדליכע פּראָפּאַגאַנדאַ צווישען די נידריגע קלאַסען פֿון דער העלענישער בעפֿעלקערונג. דער יודישער סוחר, וואָס האָט געהאַלטען אין איין וואַנדערן פֿון שטאָדט צו שטאָדט און פֿון לאַנד צו לאַנד, האָט אומעטום מיטגעפֿיהרט מיט זיך זיין גייסטיגען „איך", און זעניענדיג געצוואונגען כסדר, זיך צו פֿערטיידיגען, האָט ער שוין ממילא געמוזט אויך שאַרף קריטיקירען די יסודות פֿון דער געצענדיענערישער וועלט-אַנשויאונג און זיי אונטערגראָבען. דערביי איז דער באָדען פֿאַר אַזאַ פּראָפּאַגאַנדאַ אויך געווען זעהר אַ גינסטיגער; די פֿעלקער פֿון דער אַלטער וועלט האָבען זיך איבערהויפּט שטאַרק גענויטיגט אין ליידענשאַפֿטליך-רעליגיעזען בעגייסטערונגען, און דער טיעפֿער גייסטיגער אינ-

האלט פון דעם יודישען גלויבען האט שטארקער גערעדט צו זייער רעליגיעזען געפיהל, ווי די קינדערשע מעשות פון דער געצענדיענערישער מיטאלאגיע און די קאלטע זיטליכקייט פון סטאאיציזם. א בעזונדער נייגונג צום יודענטום האבען ארויסגעוויעזען די העלענישע פרויען; אויף די טעכטער פון זינד און געשלעכטליכע אויסגעלאסענקייטען האט געמוזט א שטארקען איינדריק מאכען די יודישע צניעות, די ריינקייט פון דעם יודישען פאמיליען-לעבען, און דערצו האט זייער איבערגאנג צום יודענטום נישט געפאדערט פון זיי קיינע אנשטרענגונגען.

די פאלגען פון דעם אלעמען האבען זיך באלד ארויסגעוויעזען — עס זענען אויסגעוואקסען מאסען גרים. פילא דערצעהלט, אז די גריכען אין זיין פאטערלאנד, וועלכע זענען איבערגעגאנגען צום יודענטום, האבען אויך זייערע אלע פריהערדיגע מנהגים געענדערט און זענען געווארען פיעל זיטליכער, מעסיגער און מענשענפריינדליכער. די ערשיינונג פון אננעהמען דאס יודענטום אדער בעדייטענדע יודישע מנהגים, האט זיך פערשפרייט אויף דער גאנצער דיאספארא — סיריען, קליין אזיען, מצרים, איטאליע, גריכענלאנד — און יוסף פלאוויוס דערצעהלט: „ס'איז נישטא קיין איין שטאדט צווישען די העלענען אדער בארבארען, וואו ס'זאל נישט האבען אריינגעדרונגען דער מנהג צו היטען שבת, תעניתים אדער ליכט-צינדען, און וואו ס'זאלען נישט אבגעהיט ווערן א סך פון אונזערע דינים וועגען עסען... א סך פון די העלענען האבען אנגענומען אונזערע געזעצען; אנדערע זענען זיי געבליבען טריי, די איבריגע האבען נישט אויסגעהאלטען זייער שטרענגקייט און זענען אבגעפאלען". פיעל זענען געבליבען ביי זייער היימישען לעבען, נאר פערעהרט האבען זיי דעם איין-איינציגען גאט פון ישראל און האבען געשיקט מתנות אין בית-המקדש; די פלעגט מען רופען „ג א ט - פ ע ר ע ה ר ע ר" אדער „ה א ל ב ע ג ר י ם". אין א נ ט י ו כ י א פלעגען מאסען געצענדיענער קומען צום יודישען גאטעסדיענסט; אין ד מ ש ק האבען א סך פרויען געהיט דעם יודישען קולט, און אין ר ו י ם האט די דאזיגע נייגונג בעזונדער שטארק געהערשט אין די אריסטאקראטישע ספערען. עס האבען זיך ארומגעטראגען אזעלכע קלאנגען אפילו וועגען נערא'ס פרוי, די קייזערין פאפעא סאבינא, און נערא'ס לעהרער, דער בעריהמטער ס ע נ ע ק א, בעדויערט שטארק דעם פאקט, וואס „די לעבענס-מנהגים פון דעם דאזיגען שעדליכען פאלק ווערן ביסליכווייז אנגענומען אין אלע לענדער, און די בעזיגטע גיעבען זייערע געזעצען די זיגער".

ענהליכע בעדויערונג געפינט זיך אויך ביי יובענאל׳ן. ער קלאגט זיך אויף דער „אבערגלויבישער נייגונג״ פון א געוויסען טייל פון דער רוימישער געזעלשאפט צום יודענטום. „זיי פערעהרען — זאגט ער — נאר די הימעל־גאטהייט, היטען אפ די יודישע געזעצען, ארבייטען נישט אום שבת, עסען נישט קיין חזיר־פלייש; אנדערע פון זיי לאזען זיך אפילו מל׳ן. אנשטאט די רוימישע געזעצען, שטודירען זיי מיט פרומקייט די יודישע דינים און היטען זיי שטרענג אפ״.

נאך א גרעסערן נצחון האט די יודישע פראפאגאנדא אפגעהאלטען אין דעם הויף פון אדיאבענע, א קליינע האלב־גריכישע מלוכה, אויף די ברעגען פון טייך טיגרים, וואס האט זיך געפונען אונטער דער אויבער־מאכט פון פארטיען. צווישען די קינדער פון דעם קעניגליכען פאר האט זיך געפונען איין זוהן, מיט׳ן נאמען איזאט, וועלכען די עלטערן האבען אוועקגעשיקט צו ערציהען אין דעם קעניגליכען הויף פון מעזענע. דא האט זיך דער יונגער פרינץ בעקאנט מיט דעם יודישען סוחר־מיזאנער חנניה, (וועלכער האט שוין פון פריהער געהאט צוגעצויגען צום יודענטום דער טאכטער פון דעם מעזענעאישען פירשט) און די רעליגיעזע אגיטאציע פון דעם יודען האט אזוי שטארק געווירקט אויף איהם, אז ער איז גלייך געווארען א יוד, חאטש געמל׳ט האט ער זיך נישט, וויל חנניה האט איהם ערקלערט, אז מ׳קען זיין א פרומער יוד נישט געמל׳טערהייד אויך. אונטער דער צייט האט איזאט׳ס מוטער, די אדיאבענישע קעניגין העלענע (הילנא המלכה) זיך אויך מגייר געווען, אונטער דער ווירקונג פון אנאנדער יודישען מיסיאנער. פון דעם צווייטען האט איזאט זיך דערוואוסט, אז אום צו ווערן א אמת׳ער יוד מוז מען זיך פריהער מל׳ן, האט ער בעהאלטענערהייד געלאזען אויספיהרען איבער זיך די דאזיגע אפעראציע. ווען דער קעניג פון אדיאבענא, מאנאבאז (מונבז המלך) איז געשטארבען, האט ער איבערגעלאזען דעם כסא המלוכה איזאט׳ן, חאטש ס׳זענען געוועזן עלטערע ברידער. אין א קורצער צייט ארום האט זיך מגייר געוועזן אויך איזאט׳ס ברודער, דער רעגענט מונבז II, און באלד האט זיך ענטוויקעלט זעהר א הארציגע בעציהונג צווישען דעם אדיאבענישען קעניגליכען הויז און דער יודישער הויפטשטאדט. די ערשטע איז געקומען קיין ירושלים די קעניגין־מוטער העלענע (43); איהר האבען בעגלייט איזאט׳ס פינף זיהן, וועלכע האבען זיך דא געזאלט אויסבילדען אין יודישע למודים און אין דער העבעראישער שפראך. דערווייל האט זיך געמאכט אין יהודה א שטארקער הונגער, פון וועלכען די בע-

פעלקערונג האט שטארק געליטען, איז די קעניגין העלענע געקומען צו הילף דעם פאלק. זי האט געלאזען ברענגען גאנצע שיפסלאדונגען מיט תבואה פון אלעקסאנדריע און פייגען פון ציפערן, און האט דאס פונאנדערגעטיילט צווישען די בעדערפטיגע (48). דאס אדיאבענישע קעניגס-הויז האט אויסער דעם פיעל געטאן אויך פאר דער פערשענערונג פון בית המקדש. די קעניגין האט געלאזען איינפאסען א גאלדענע, מושעל-ענהליכע שויב אין דער טהיר פון קדשי קדשים, וואס האט אבגעשלאגען אין פערשידענע קאלירען דעם ערשטען שטראהל פון דער מארגענזון און אנגעזאגט די כהנים, אז דער טאג קומט אן. אין איינער פון די בית-המקדש-עזרות האט זי געלאזען אויפהענגען א גאלדענעם טאוועל, אויף וועלכען ס'איז געווען אויסגעקריצט דאס קאפיטעל פון דער תורה, וואו ס'רעדט זיך וועגען א סוטה (א אשת איש, וואס איז פערדעכטיג אין דעם, אז זי איז דעם מאן אונטריי געווארען).

די דאזיגע פרומע און וואוילטעטיגע קעניגין האט נאך איבערגעלעבט איהר זוהן איזאט (געשט. 55), וועלכער זאל האבען איבערגעלאזען נאך זיך ביז פיער און צוואנציג זיהן און אויך אזוי פיעל טעכטער. זיין נאכפאלגער אויף דעם אדיאבענישען טראן איז געווען דער עלטערער ברודער מונבז II, וועלכער האט אויך ארויסגעוויזען א טיעפע ליעבע צום יודענטום. ווען די אלטע קעניגין איז געשטארבען האט ער געלאזען איבערפיהרען איהר קערפער צוזאמען מיט'ן קערפער פון דעם פערשטארבענעם איזאט'ן אין דער גרויסארטיגער פאמיליען-מערה, וועלכער זי האט, זייענדיג אין ירושלים, געהאט געלאזען אויפבויען, דריי סטאדיען ווייט צו צפון זייט פון שטאדט. דאס איז געווען א פרעכטיגעם מויזאלעאום מיט דריי קינסטלערישע פיראמידען אדער זיילען פון ווייסען דורכזיכטיגען מארמאר, וואס געוויסע שפורען פון זיין שענקייט זענען נאך פערבליעבען ביז היינטיגען טאג אין די חורבות פון די אזוי גערופענע „קברות המלכים". די זעלביגע קעניגין האט זיך געהאט געלאזען אויפשטעלן אויך א פאלאץ אין דער אונטערשטאדט, און איהר אייניקעל, די פרינצעסין גראפטע, האט אויפגעשטעלט א צווייטען פאלאץ אין דעם עופל-קווארטאל. דער קעניג מונבז II, וועלכער האט אויך געהאט א פאלאץ אין ירושלים, האט געלאזען אויסגיעסען פון גאלד די כלים פון בית-המקדש, וואס זענען בענוצט געווארען צו דער יום כפור'דיגער עבודה. די צוגעבונדענקייט פון די אדיאבענישע פירשטען צו דער יהודה'עאישער הויפטשטאדט האט זיך געצויגען ביז איהר

אונטערגאַנג. עטליכע פון זיי האָבען העלדיש געהאָלפען פערטיידיגען די שטאָדט געגען די רוימער, און נאָכ'ן חורבן זענען זיי אויך אַריינגעפאַלען אין די רייהען פון טיטוס'עס געפאַנגענע.

די דאָזיגע נייגונג צום יודענטום פון דער רעליגיעז-געשטימטער געצענדיענערישער וועלט, איז אַמשטאַרקסטען אויסגענוצט געוואָרען פון דער קליינער גרופּע קריסטען. אַט די בעגייסטערטע מאַמינים אין דער משיח-הייליגקייט פון דעם געקרייציגטען גליל'ער האָבען געפיהרט אַ שטאַרקע אַגיטאַציע פאַר זייער גלויבען צווישען די יודען פון דער גאַנצער דיאַספּאָראַ, וועלכע פלעגען זיך צונויפקומען אויף די גרעסערע יום-טובים קיין ירושלים, און מיט דער צייט האָט זיך זיי איינגעגעבען, צוצוציהען אויף זייער זייט אַ בעדייטענדע צאָהל אי פון די אולטראַ-יודישע איסיים, אי פון די וועלטליכע, גריכיש-רעדענדע און האַלב-אַסימילירטע יודען. די ערשטע, וועלכע האָבען ביז אַהער סתם געחלום'ט וועגען אַ וואונדערליכער הימעל-מלוכה, האָבען אין דעם נוצרי געזעהען די פערווירקליכונג פון זייער אידעאַל און זיי זענען צוגעשטאַנען צו דער ערשטער קליינער סעקטע פון ישו'ס תלמידים.

אַ פיעל גרעסערן איינפלוס אויף דער ענטוויקלונג פון קריסטוס-גלויבען האָבען אָבער געהאַט די צוגעקומענע „העלעניסטען" ד. ה. די „גלויביגע" יודען פון די גריכיש-רוימישע לענדער. די דאָזיגע יודען, וועלכע האָבען איבערגענומען דעם גלאַנץ און די שאַרפקייט פון דער גריכישער דיאַלעקטיק, האָבען געגעבען דער נייער רעליגיעזער בעוועגונג די געווינשטע שפּראַך, — זיי זענען געוואָרען איהרע פּרעדיגער, איהרע פּראָפּאַגאַנדאַ-פיהרער. אין דער ערשטער צייט האָבען די היימיש ; יהודה'עאישע מיטגליעדער זיך אַפילו געפיהלט נישט זעהר בעקוועם מיט זייערע נייע פרעמדע חברים, און זיך בעצויגען צו זיי מיט אַ געוויסער צוריקהאַלטונג; די לעצטע האָבען אָבער שטענדיג אויסגעפיהרט, וואָס זיי האָבען געוואָלט. זיי האָבען, למשל, געפּועל'ט פריהער, אַז אין דער פערוואַלטונג פון די געמיינזאַמע מאַלצייטען זאָלען אויסגעוועהלט ווערן אויך זייערע זיבען מיטגליעדער, און אין דעם משך פון אַ גאַנץ קורצער צייט האָבען זיי שוין געהאַט די אויבערהאַנד אין אַלע ענינים פון דעם אָרדען. די העלעניזירטע יודען האָבען אַריינגעבראַכט מיט זיך אין דער גרופּע פון די משיח-גלויביגע אויך אַ נייע בעציהונג צו דער פּראַקטישער זייט פון יודענטום. געוועהנט פון דער היים, נישט צו לעגען אַזאַ גרויסע געוויכט אויף די קלענערע מצוות פון דער תורה,

האָבען זיי זיך איצט אויך מעהר אָבגעגעבען מיט די עטישע בע-
גריפען פון יורענטום, ווי מיט זיינע פּראַקטישע געבאָטען,
און דאָס האָט אַרויסגערופען געגען זיי שטאַרקע רדיפות פון דער אָפיצ-
יעלער יודישער מאַכט, וועלכע האָט זיך צו יענער צייט, אונטער דער
הערשאַפט פון אַגריפּוס I, איינגאַנצען געפונען ביי די פּרושים אין די
הענד. דער טעטיגער מיטגליעד פון דער „העלעניסטישער" גרופּע
סטעפאַנוס איז פערמשפּט געוואָרען צו סקילה (פערשטיינען) דער-
פאַר, וואָס ער האָט נביאות געזאָגט אין ישו'ס נאָמען, אז דער בית
המקדש וועט חרוב ווערן און די געזעצען פון דער תורה וועלן זיך ענ-
דערן. פערמשפּט געוואָרען צום טויט איז אויך דער אַפּאָסטאָל יעקב
בן זעבעדאַי, און שמעון פּעטרוס האָט געמוזט אַנטלויפען פון
הודה.

אָט די אַלע רדיפות זענען אָבער דאָך נישט אימשטאַנד געווען אָב-
צושטעלען דעם מעכטיגען שטראָם פון די אינווענינסטע כחות, וואָס זענען
געווען טיעף בעהאַלטען אינ'ם עצם וועזען פון דער הימעל-טרוימעריי
און האָבען זיך געריסען אינ'ם ברייטען, פרייען רוים. דער שטאַרקער
אינדיווידואַליזם, וואָס איז געלעגען אינ'ם יסוד פון דער איסיי'ש-נוצרי'-
שער לעהרע, האָט בכח (פּאָטענציעל) געשאַפען, אייגענטליך, פאַר
דער לעהרע אַ אַלמענשליכען, אוניווערזעלען באָדען באַלד אין אָנ-
הויב פון איהר ענטשטעהן, און אויב די ערשטע, וואָס האָבען
זי פּראָקלאַמירט, זענען נישט אימשטאַנד געווען, זי צוצופיהרען ווייטער,
ווי ביז די גרענעצען פון אַ קליינער יודישער סעקטע, האָט זי איצט,
אונטער דער ווירקונג פון די מעהר וועלטליכע העלעניסטען, אָנגעהוי-
בען צו בעקומען איהר אמת'ע, אַלגעמיינע פיזיאָנאָמיע. די פונדאַמענ-
געוואָרפענע אָנהענגער פון דעם קריסטען-אָרדען אויסער די גרענעצען
פון יהודה האָבען געפיהרט אַ פאַנאַטישע אַגיטאַציע פאַר דעם משיח-
גלויבען, און באַלד האָט זיך אין זייערע רייהען בעוויזען איינער מיט אַ
מעכטיגען גייסט און ווייטען בליק, וואָס האָט זיך אוועקגעשטעלט בראש
פון דער גאַנצער בעוועגונג און האָט איהר אָנגעוויזען אויף דעם ברייי-
טען און פרייען וועג, אין וועלכען זי דאַרף געהן, — דעם וועג צו אַ
אייגענער רעליגיאָנס-פאָרם.

דער דאָזיגער גרויסער גייסט איז געווען אַ העלעניזירטער יוד
מיט'ן נאָמען שאול פון טאַרסאַ (התרסי), וועלכער איז שפּע-
טער בעריהמט געוואָרען אַלס אַפּאָסטאָל פּאַאולוס (פּאַוועל).

געבוירען און ערצויגען אין צענטער פון דער גריכישער קולטור, אין קליין אזיען, איז שאול, לויט דער מסורה פון עוואנגעליום, יונגערהייד געקומען קיין ירושלים, וואו ער איז געווארען איינער פון רבן גמליאל'ס תלמידים און בכלל א שטארקער אנהענגער פון די פרושים. ווען עס האבען זיך אנגעהויבען ווייזען אין ירושלים די ערשטע העלעניסטישע קריסטען, וואס האבען זיך ערלויבט מקיל צו זיין אין די פראקטישע מצוות פון דער תורה, האט אט דער פייערדיג-גלויביגער און ענערגישער יוד גענומען זיי פערפאלגען מיט א בעזונדער פאנאטיזם. ער איז געווען איינער פון די הויפטבעשולדיגער אין דעם משפט פון דעם נוצרי סטעפאנוס; ער פלעגט פערזענליך אויסשפיאנירען די בעהאלטענע סעקטאנטען אין און ארום ירושלים און זיי איבערגעבען דער מאכט, און ווען ער האט געהערט, אז דער צענטער פון דער קריסטליכער סעקטע האט זיך איבערגעטראגען אין דמשק, האט ער זיך געלאזען געהן אהין, מיט בריעף פון כהן-גדול צו די דארטיגע ראשי הקהלה, כדי זיי אויך דארטין צו פערפאלגען.

דא איז אבער פארגעקומען מיט איהם עטוואס אונערווארטעטעס. אין דמשק האבען זיך געפונען מאסען געצענדיענער, בעזונדערס פרויען, וואס זענען איבערגאנגען צום יודענטום; די אדיאבענישע קעניגין איז מיט דעם גאנצען פאראד דורכגעפאהרען דמשק, פאהרענדיג קיין ירושלים (43) און די בעפעלקערונג האט איהר פייערליך בעגריסט. אט די פאקטען האבען געמאכט א טיעפען איינדריק אויף דעם בעגייסטערטען גלויבער און ארויסגערופען ביי איהם דעם געדאנק: אפשר איז שוין טאקי געקומען די צייט, אויף וועלכער די נביאים האבען פארגעזאגט, אז אלע פעלקער וועלן אנערקענען דעם גאט פון ישראל און זיך בוקען פאר איהם? טראכטענדיג וועגען דעם האט שוין געמוזט ארויסשווימען ביי איהם אויך א צווייטע געדאנקען-רייהע: עס וואלט מעגליך זיין, אז אלע געצענדיענער זאלען אנערקענען דעם יודישען גאט און דעם הויכען גייסט פון דער תורה; וואס וועט אבער זיין מיט די געזעצען פון דער תורה? איז דען מעגליך, אז אלע געצענדיענער זאלען מרוצה ווערן זיך צו מל'ן און אבצוהיטען די מאסען דינים און סיגים און חומרות? און אפשר זאלען טאקי צוליב דעם אט די אלע דינים אינגאנצען בטל ווערן! — אויף דעם לעצטען געדאנק, פון וועלכען ס'האט זיך געלאזען אויסוועבען א גראנדיעזער ארבייטס-פלאן, האט זיך דער געוועזענער תלמיד פון דער גריכישער קולטור געמוזט לענגער אבשטעלען, און פון

דאַנען איז שוין נאָר איין טריט געווען צו דעם נישט לאַנג געקרייציגטען „משיח", וואָס האָט אויך גערעדט בלויז וועגען די הויכע אידעאַלען פון יודענטום, אָבער נישט וועגען די דינים און געבאָטען. דאָס איבעריגע האָט שוין זיין צוגליהטע פאַנטאַזיע פערענדיגט — דער משיח אַליין האָט זיך צו איהם באַוויזען. איהם האָט אַ גרויסע ליכטיגקייט באַגעגענט, פון וועלכער ער איז געפאַלען צו דר'ערד, און פון דער ליכטיגקייט האָט ער אַ קול געהערט רופען: „שאול, שאול, פאַרוואָס פערפאָלגסטו מיך?" פון דער ערשיינונג איז ער בלינד געוואָרען און האָט קוים באַוויזען, אַריינצוקומען קיין דמשק. דאָ האָט איהם אַ קריסט געראַטען, ער זאָל זיך אָבטויפען, און פון דעמאָלט אָן זענען איהם אַראָבגעפאַלען די שופּען פון די אויגען. אַזוי ווערט די התגלות געשילדערט אין די שפּעטערדיגע קריסטליכע קוועלען. ער אַליין האָט וועגען דער ערשיינונג געזאָגט: „איז עס לייבליך (קערפּערליך) געווען? איך ווייס עס נישט. איז עס נישט לייבליך געווען? איך ווייס עס נישט. גאָט ווייס עס; איך בין פערטראָגען געוואָרען ביז אין דריטען הימעל — — —".

און איצט הויבט זיך ערשט אָן די פּייערדיגע טעטיגקייט פון דעם דאָזיגען מערקווירדיגען גייסט. שאול פון טאַרסאַ הויבט אָן גלויבען, אַז ער איז גלייך פון דער מוטער'ס לייב באַשטימט געוואָרען צו זיין דער אַפּאָסטאָל פון קריסטוס'ן אין די געצענדינערישע לענדער, און באַלד טרעט ער צו צו זיין גרויסער מיסיאָנערישער אויפגאַבע. אונטער דעם נאָמען פּאַאולוס קומט ער אַריין קיין דמשק און טרעט אַריין אין דער אָרטיגער גרופּע פון די קריסטוס־גלויביגע; דאָ קען ער אָבער לאַנג נישט זיין, און אַגב קוקען זיינע חברים אויף איהם אויך מיט אַ געוויסען חשד: זייער נעכטיגער פערפאָלגער איז היינט מיט אַמאָל זייער פריינד געוואָרען. פּאַאולוס פאָהרט דעריבער אַוועק אין דער אַראַבישער שטאָדט איראַניטיס, און ווען ער קומט שפּעטער דאָס צווייטע מאָל קיין דמשק, האָבען שוין זיינע חברים גענוג צוטרוי צו איהם.

דאָ האָט ער אָבער אַרויפגעצויגען אויף זיך דעם כעס פון דער יודישער קהלה מיט זיינע באַהויפּטונגען, אַז די מצוות פון דער תורה זענען בטל געוואָרען. דער ראש הקהלה האָט זאָגאַר באַפוילען, איהם צו פאַנגען; זיינע חברים האָבען איהם אָבער אַרויסגעגנב'עט און דורך אַ פענסטער פון דער שטאָדט־מויער אַרויסגעבראַכט אויסערן שטאָדט. פון דאַנען איז ער אַוועק קיין א נ ט י ו כ י א און די אַנדערע שטעדט פון סיריען און

קליין אזיען, און אומעטום האט ער געהאלטען זיינע פייערדיגע דרשות פאר יודען מיט געצענדליגער צוזאמען, זיך צופאסענדיג צו די אייגענטימליכקייטען פון דער דאזיגער געמישטער בעפעלקערונג. פאאולוס האט געוואלט צושטערן דעם תהום צווישען יודען און היידען, צווישען קנעכט און פרייע, צווישען איין קלאס מענשען און דעם אנדערן. קיין צוים טאר נישט עקסיסטירען צווישען איין פאלק און דעם צווייטען, קיינע בעזונדערע תורות דארפען נישט זיין פאר דער אדער יענער אומה; אלע מענשען זענען קינדער פון איין גאט, אלע מענשען געהען אריין אין דעם בונד, וואס גאט האט געשלאסען מיט אברהם'ען, און איין געטליכער אידעאל דארף גליהען אין אלעמענס הערצער — דאס איז געווען זיין דעוויז. ער האט דעריבער איינם נאך דאס אנדערע מבטל געווען אלע געבאטען פון דער תורה, אנהויבענדיג פון דעם סאמע שווערסטען, דעם געבאט פון מלה, און ענדיגענדיג מיט די לייכטסטע. דערביי האט ער געמאכט נאך איין שטארקען שריט אויף דעם וועג צו דער אוניווערזעלער פערשפרייטונג פונ'ם מאנאטעאיזם, — ער האט אינגאנצען אבגעריסען די משיח-אידעע פונ'ם באדען פון יודענטום

„אויב אין די קרייזען פון די ערשטע אפאסטאלען, די אונמיטעלבארע תלמידים פון ישו הנוצרי, האט נאך געהערשט די פארשטעלונג וועגען איהם, (ישו'ן), ווי וועגען א גאט-בעגייסטערטען מענשען, וואס איז אראבגעשיקט געווארען צו ראטעוען די נשמה פון דעם יודישען פאלק, האט זיך ביי פאאולוס'ען, וועלכער האט דעם גליל'ער פערזענליך גארנישט געקאנט, אויסגעבילדעט א פארשטעלונג פון דעם לעצטען, ווי פון א הימלישען וועזען. וואס האט נאר צייטווייליג אנגענומען א מענשליכע געשטאלט, דאס איז א וועזען מיט א געטליכער נאטור, א „געטליכער זוהן“, וואס איז אראבגעשיקט געווארען פון הימעל אויף דר'ערד, אום ער זאל אינ'ם לייב און אין דער געשטאלט פון א מענשען אויסשטעהן אלע ליידען און צרות און דערמיט אויסקויפען די זינד פון אלע מענשען, — די זינד, וואס שטאמען פון דעם אוראלטען חטא פון אדם הראשון, מיט זיין אויפשטעהן תחית-המתים און אומקעהרען זיך צו דעם געטליכען מקור, האט ישו בעזיעגט דעם טויט אין דער וועלט און די אלע, וואס גלויבען אין איהם, זענען זוכה צו געניעסען פונ'ם אייביגען לעבען, ער בעגייסט די נשמות פון די, וואס פעראייניגען זיך מיט איהם דורך דעם וועג פון גלויבען און בעשטימטע סימבאלישע אקטען“, די וויכטיגסטע סימבאלען פון פעראייניגען זיך מיט קריסטוס'ען

זענען: דאָס טובל זיין זיך און די בעטײליגונג אין דער געמײנזאַמער סעודה (אַגאַפּע). בײַ דער סעודה פלעגען אָבגעהאַלטען װערן פערשידענע תפלות איבער דעם װײַן, װאָס פלעגט געטרונקען װערן פון אַלע מיטגלידער, אײנער נאָכ׳ן אַנדערן, פון אײן און דעם זעלביגען אָנגעגאָסענעם בעכער. דאָס ברױט פלעגט צובראָכען װערן אױף צװײען, צום אָנדענקען פון ישו׳ס לעצטער שעה, און די פערזאַמעלטע האָבען געקושט אײנער דעם אַנדערן, אָהן אונטערשיד פון געשלעכט. דערנאָך פלעגען זיך אָנהײבען פערשידענע סצענעס פון שטאַרקער בעגײַסטערונג מיט דער בעגלײטונג פון נביאות־זאָגערײען, כשוף־הײלונגען מיט קריסטוס׳עס נאָמען און אַנדערע װאונדערליכע מעשים.

„אַט די גאַנצע לעהרע װעגען אַ גאָט־מענש, װעגען זײַן אױפשטעהן תחית־המתים, װעגען די דערצו געהעריגע סימבאָלישע צערעמאָניעס, — האָט זיך געשטיצט אױף די גריכישע אַבערגלױבערײען און מיסטעריען, װאָס האָבען געהערשט אונטער יענער צײט אין סיריען און קלײן אַזיען. די פאָרשטעלונגען פון המון װעגען אַ גאָט, װאָס שטאַרבט און װערט צוריק לעבעדיג, זענען געװען שטאַרק פערשפרײט אין יענע לענדער, אין צוזאַמענהאַנג מיט די קולטען פון אדאָנים און אַטיס. אין אַנטיוכיאַ, װאו פּאַאולוס האָט געהאַלטען זײַנע דרשות, איז געפײַערט געװאָרען דער פריהלינגס־יום־טוב צום אָנדענקען פון אַדאָניס׳עס שטאַרבען און לעבעדיג װערן. צװישען די געהײמע צערעמאָניעס אינ׳ם קולט פון דער העלעניזירטער מזרח־געטין מיטראַ, האָט זיך אפילו געפונען אױך די הײליגע געמײנזאַמע סעודה מיט ברױט און װײַן, אַלס סימבאָלען פון פעראײניגען זיך מיט גאָט. אױף אַזאַ אופן איז אױסגעקומען, אַז דער געצענדיענער, װאָס איז אַרײַנגעטרעטען אַלס מיטגליעד אין דער קריסטליכער געמײנדע, האָט זיך געקענט פיהלען, װי אין אַ געװעהנליכער רעליגיעזער אומגעבונג. נײַ זענען נאָר געװען די נעמען פון די גאָטהײטען און דער בעגריף װעגען אַ אײנציגען גאָט, װאָס איז אױך אַ סך צוגענגליכער געװאָרען אַ דאַנק דער צוגעקומענער געשטאַלט פון אַ גאָט׳ס זוהן“ *).

אַזױ האָט זיך פּאַאולוס צוגעפּאַסט אין אַלע הינזיכטען צו די רע

*) די בעצײכענטע שטעלען, אױסער די פּסוקים פון עװאַנגעליום, זענען ציטירט פון דובנאָװ׳ס יודישער געשיכטע.

ליגיעזע שטימונגען פון דער געצענדיענערישער בעפעלקערונג, און א
דאנק זיין מעכטיגען גייסט איז איהם אין א קורצער צייט געלונגען,
ארויסצורופען א גאנצע איבערקעהרעניש אין דער געדאנקען-וועלט פון
די העלענישע פעלקער. ארונטערדרייסענדיג מיט א בעזונדער ברען די
אלע מעלות און גייסטיגע פריווילעגיעס, וואס דאס יודישע פאלק האט
זיך געהאט צוגעשריבען ביז אהער, האט ער, פון דער צווייטער זייט,
פעראייניגט אלע מענשען אין דער פערזאן פון דעם געטליכען „משיח"
און דערמיט זיי אויך צוגערעכענט צו די אויסדערוועהלטע. „און ס'איז
נישטא דא — שרייבט פאאולוס צו די גאלאטער — נישט קיין יוד און
נישט קיין העלען, נישט קיין קנעכט און נישט קיין פרייער, נישט קיין
מאנספערשוין און נישט קיין פרויענצימער, דען אלע זענט איהר איינס
אין ישוע דעם משיח; און אויב איהר געהערט צו משיח'ן, זענט איהר
אברהם'ס קינדער און די יורשים פון דער (געטליכער) ירושה לויט דער
הבטחה".

די יודישע אומה האט געהאט אויף זיך די מיסיע, צו בעפרייען
די וועלט פון זינד; אט די מיסיע ליעגט אבער נישט אין די געזעצען
פון דער תורה — „די געזעצען האבען נאך פערשטארקט דעם בעוואוסט-
זיין פון זינד". די יודען האבען ערפילט די מיסיע אויף אן אנדער אופן:
זיי האבען געגעבען דער וועלט די הימעל-מלוכה, משיח'ן, קריסטו-
סען. „פון דעם מאמענט אן (פון קריסטוסעס ערשיינען) ווערט אבגע-
שאפט דאס אלטע יודישע געזעץ און אויף זיין ארט ווערט אוועקגע-
שטעלט דער פרינציפ פון גלויבען. דער מענש קען ראטעווען זיין
נשמה נישט דורך דעם, וואס ער וועט אבהיטען די געזעצען פון דער
תורה, נאר דורך זיין אמת'ען גלויבען אין דער קריסטליכער ענטפלע-
קונג. „דעריבער זאלט איהר וויסען, אז די קינדער פון גלויבען זענען
די קינדער פון אברהם'ען"; „נישט צוליעב דער תורה איז צוגעזאגט
געווארען אברהם'ען און זיינע נאכקומענדע, צו ירשה'נען די ערד, נאר
צוליעב זיין עהרליכען גלויבען"; „די תורה איז פאר אונז געווען, ווי
אן אם, וואס האט געפיהרט צו משיח'ן, פון וואנען ס'קוועלט די אמונה,
איצט אבער, ווען די אמונה איז שוין ענטפלעקט געווארען, זענען מיר
שוין נישט מעהר אונטער דער אויפזיכט פון דער אם"; „האלט זיך
פעסט ביי דער פרייהייט, וואס דער משיח האט אונז געגעבען, און
ווערט נישט געפאנגען צוריק אין דעם יאך פון קנעכטשאפט" (פון דער
תורה); „דען פריי זענט איהר געווארען, ברידער, אבער נישט פריי-

צו מאַכען זינדיגען אייער לייב, נאָר צו דינען איינער דעם אַנדערן
מיט ליעבע"; „דען די גאַנצע תורה ווערט מקוים ווערן מיט דער איינציגער מצוה: און דו זאָלסט ליעב האָבען דיין חבר, ווי זיך אליין".

די יודען פון אַלע לענדער האָבען זיך, זעבסטפערשטענדליך, בעצויגען מיט אַ טיעפער שנאה צו דעם דאָזיגען געוועזענעם קנאי, וועלכער האָט זיך גענומען מיט אַזאַ פערביסענער התלהבות אונטערגראָבען דעם יסוד פון דער תורה; אין יענער שרעקליכער צייט אָבער, ווען פאַר דער גאַנצער אומה איז געשטאַנען די מורא'דיגע פראַגע: „זיין אָדער ניט זיין?" — האָבען זיך די פיהרער פון פאָלק נישט געקענט אַזוי פיעל אָבגעבען מיט דעם פערהאַסטען וואַנדערער-מיסיאָנער, וואָס האָט זיך אָבגעזאָגט נישט בלויז פון דער יודישער תורה, נאָר אויך פון דער גאַנצער יודישער אומה. דערפאַר האָבען זיך שטאַרק בעשעפטיגט מיט פאַאולוס'עס פּראָפּאַגאַנדאַ די ערשטע יודישע קריסטען אין פאַלעסטינאַ. אַט די יודישע משיח-טרוימער, וועלכע זענען ערצויגען געוואָרען אויף די רעליגיעזע בעגריפען און טראַדיציעס פון דעם גאַנצען פאָלק, האָבען מיט שרעק געקוקט אויף דער פרעמדער קראַפט, וואָס האָט זיך אַריינגעריסען אין זייער מחנה און צושמעטערט אָהן אַ שום גרענעץ די הייליגסטע יסודות פון זייער וועלט-אַנשויאונג. אויף דעם באָדען האָט אויסגעבראָכען אַ טיעפע שפּאַלטונג אין דער יונגער סעקטע; פּעטרוס, וועלכער האָט פערשפּרייט די קריסטליכע לעהרע נאָר צווישען יודען, האָט אויסגעטייטשט די לעהרע אַנדערש פון פאַאולוס'ען, און נאָך צוויי אַנדערע אַפּאָסטאָלען, אַפּאָלאָס און כּרעסטוס, האָבען די זעלביגע תורה ווידער אַנדערש געלערנט. די יודען-קריסטליכע אַפּאָסטאָלען האָבען זאָגאַר געפּרובט נאָכפאָהרען פאַאולוס'ען, אום צו ערקלערן, אַז זיין לעהרע איז אַ פאַלשע, אַז מיט'ן גלויבען אַליין קען מען די שלעכטע אינסטינקטען נישט גובר זיין און די קריסטען זענען אויך מחויב אָבצוהיטען די געזעצען פון דער תורה. בעזונדער שטאַרקע סכסוכים זענען פאָרגעקומען צווישען די אַלטע און די נייע קריסטוס-פריידיגער איבער דער פראַגע פון מגילה. פאַאולוס אַליין האָט אין אָנהויב אויך געלאָזען מל זיין אַ סך גרים; שפּעטער אָבער האָט ער זיך אַרומגעזעהען, אַז דאָס איז אַ גרויסע שטערונג אויפ'ן וועג פון דער מיסיאָנערישער פּראָפּאַגאַנדאַ, און ער האָט בעפרייט די געצענדיענער דערפון אויך. דאָס האָבען איהם די „אַלטע" קריסטען בשום אופן נישט געקענט מוחל זיין, און אין אַנטיוכיא האָט אויסגעבראָכען אַ היציגער שטרייט צווישען די

ביידע מחנות, וואס האט זיך געענדיגט מיט א פאלשטענדיגער פונאנ-
דערטיילונג. פעטרוס—און אויף זיין זייט איז געוועזן אויך ישו'ם ברודער.
דער אפאסטאל יעקב — איז שארף ארויסגעטרעטען געגען פאאולוס'עס
נייע איינפיהרונגען בנוגע צו די יודישע געזעצען; אויף דעם האט
איהם פאאולוס פאר א עפענטליכער פערזאמלונג בעשולדיגט אין צביעות,
אנווייזענדיג אויף דעם, וואס ער, פעטרוס, האט אליין געגעסען מיט
היידען צוזאמען — נישט כשר'ה מאכלים. די אגיטאציע פון די יודיש-
קריסטליכע אפאסטאלען האט אבער דאך געמאכט א שטארקען רושם,
און געענדיגט האט זיך דער שטרייט דערמיט, אז אלע יודען-קריסטען
פון אנטיוכיא האבען אויפגעהערט צו עסען מיט די היידען-קריסטען ביי
איין טיש, און צו די ערשטע איז צוגעשטאנען אויך פאאולוס'עס נאהנט-
סטער בעגלייטער און מיטהעלפער, דער אפאסטאל בר-נבא. דאס
איז געוועזן דער סיגנאל צו דעם קאמפף, וואס האט באלד ארומגענומען
גאנץ קליין אזיען, סיריען און די אלע שכני'שע לענדער. יודען-קריס-
טען און היידען-קריסטען זענען אוועקגעשטעלט געווארען, ווי צוויי פיינד-
ליכע פארטייען, איינע געגען דער אנדערער, און דער אלטער ראסען
האס האט אויך נישט וועניג מיטגעווירקט, אט די שפאלטונג נאכמעהר
צו פערגרעסערן. די העלענישע קריסטען האבען געקוקט אויף זייערע
יודישע חברים, ווי אויף נידריגערע פון זיך און האבען זיך בעצויגען
צו זיי מיט א אפענער פעראכטונג. פאאולוס, ווידער, וועלכער איז איצט
געבליבען אינגאנצען אליין, האט אנגעהויבען ארבייטען מיט נאכמעהר
ליידענשאפט און פערביטערטקייט. ער האט זיך פון איצט אן (50-60)
געווענדעט מיט זיין „בשורה“ אויסשליסליך נאר צו געצענדינער, און זיין
אגיטאציע האט געהאט א אונגעוועהנליכען ערפאלג: וואו ער איז נאר
געקומען האבען זיך געבילדעט קריסטליכע קהלות. באלד איז איהם
אבער אויסגעקומען זיך צו איבערצייגען אין דעם, ווי וויים געפעהרליך
ס'איז, אנצופערטרויען דעם מענשענם בלויזען געוויסען די פעראנטווארט-
ליכקייט פאר זיין אלטעגליכער אויפפיהרונג. די געצענדינערישע גרי-
כען האבען גאנץ לייכט איבערגענומען דעם טעאזאפישען טייל פון
פאאולוס'עס דרשות, און אזוי ווי דער הייליגער שליח האט געהאלטען
אין איין רעדען וועגען דער פרייהייט פון תורה און מצוות, האבען זיי
פשוט ארייגענומען זייערע אלע פריהערדיגע אויסגעלאסענקייטען אין
דעם נייעם קריסטוס-קולט. אין עפעס (עפעזוס), קארינט און די איב-
ריגע גריכיש-קריסטליכע קהלות איז געטריבען געווארען די שענדליכ-

פטע בונבולט, און די הייליגע „ברידער-אָבענדען" אָדער ברידער-מאָלצייטען זענען פערוואַנדעלט געוואָרען אין ווילד אויסגעלאַסענע אָרגיעס—אויפן עלט-גריכישען שטייגער. געגען אָט דער דערשיינונג איז פּאַאולוס אַרויסגעטרעטען מיט אַ רייהע פייערדיגע מוסר-דרשות, אין וועלכע ער האָט זאָגאַר גערופען זיינע צוהערער צום פאָלשטענדיגען אַסקעטיזם!

אין דער זעלביגער צייט האָט ער נישט אויפגעהערט אָנצופאַלען אויף זיינע „געגנער"—די יודיש קריסטלעכע אַפּאָסטאָלען, און וואָס ברייטער און גרעסער עס ווערט זיין אַרבייטער-פעלד אין דער העלענישער וועלט, אַלץ פיינדליכער און פערעכטליכער קלינגט זיין שטים, ווען ער רעדט וועגען יודען באלל און וועגען די יודיש-קריסטליכע בפאָסטאָלען בעזונדער. די לעצטע זענען פון איהם אָפען בעשולדיגט געוואָרען אין צביעות, פאַלשקייט און אונערליכטייט און ער האָט זיך אויסגעדריקט וועגען זיי אין די שאַרפסטע ווערטער. זיי האָבען איהם אָבער אויך נישט געשוינט; האָבענדיק אויף זייער זייט די טראַדיציע פון קריסטוס'ען אַליין, האָבען זיי זיך בערופען אויף זיין בעריהמטען מאמר: „ווער עס וועט אונטערברעכען דעם קלענסטען געזעץ און לערנען מענשען איהם נישט צו היטען, וועט זיין דער קלענסטער אויך אין דער מלכות-השמים"

די יודענקריסטען זענען פעסט געבליבען אויף דעם באָדען פון יודענטום: זיי האָבען פערפליכטעט די היידען-גרים אָבצוהיטען אַלע געזעצען פון דער תורה און האָבען אפילו פערעהרט די הויפּטשטאָדט פון יהודה, ירושלים, וואו זיי האָבען ערוואַרט דאָס ווידער-ערשיינען פון משיח'ן. די היידען-קריסטען, דאַגעגען, האָבען זיך וואָס ווייטער אַלץ מעהר דערווייטערט פון יודענטום און מיט דער צייט האָט זייער בעציהונג מו דער יודישער אומה אָנגענומען דעם כאַראַקטער פון אַ גיפטיגער, פערביסענער שנאה.

אינהאַלט פון דריטען באַנד

די צייטען פון דער הורדוס־דינאַסטיע

זייט

ערשטעס קאַפּיטעל: הורדוס 3

צווייטעס קאַפּיטעל: ארכעלאוס און די ערשטע פאָלקס־בעוועגונגען . 41

דריטעס קאַפּיטעל: די ערשטע רוימישע פּראָקוראַטאָרען . 54

פיערטעס קאַפּיטעל: דאָס אינערליכע לעבען פון פאָלק אין יהודה און אין די אַרומיגע לענדער 67

פינפטעס קאַפּיטעל: די ענטשטעהונג פון קריסטענטום . . 86

זעקסטעס קאַפּיטעל: אַגריפּוס I 109

זיבעטעס קאַפּיטעל: אַגריפּוס II און די רוימישע פּראָקוראַטאָרען . 133

אכטעס קאַפּיטעל: די מלחמה אין גליל 171

ניינטעס קאַפּיטעל: דער אונטערגאַנג פון יהודה . . 190

צעהנטעס קאַפּיטעל: דאָס אינערליכע לעבען פון פאָלק און די ווייטערדיגע ענטוויקלונג פון קריסטענטום 219